

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

MÜBADELE OLGUSU BAĞLAMINDA YERİNDEN EDİLENİN
MEKAN ÜRETME VE YER KURMA PRATİĞİ ÜZERİNE BİR
DEĞERLENDİRME

Serhat ULUBAY

DOKTORA TEZİ

Mimarlık Anabilim Dalı
Mimari Tasarım Programı

Danışman
Prof. Dr. Feride ÖNAL

Aralık, 2021

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**MÜBADELE OLGUSU BAĞLAMINDA YERİNDEN EDİLENİN MEKAN
ÜRETME VE YER KURMA PRATİĞİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME**

Serhat ULUBAY tarafından hazırlanan tez çalışması 07.12.2021 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı, Mimari Tasarım Programı **DOKTORA TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Feride ÖNAL

Fenerbahçe Üniversitesi

Danışman

Jüri Üyeleri

Prof. Dr. Feride ÖNAL, Danışman

Fenerbahçe Üniversitesi

Prof. Dr. Çiğdem POLATOĞLU, Üye

Yıldız Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Deniz ERİNSEL ÖNDER, Üye

İstanbul Medipol Üniversitesi

Prof. Dr. Deniz İNCEDAYI, Üye

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

Doç. Dr. Zafer AKDEMİR, Üye

Yıldız Teknik Üniversitesi

Danışmanım Prof. Dr. Feride ÖNAL sorumluluğunda tarafımca hazırlanan “Mübadele Olgusu Bağlamında Yerinden Edilenin Mekan Üretme ve Yer Kurma Pratiği Üzerine Bir Değerlendirme” başlıklı çalışmada veri toplama ve veri kullanımında gerekli yasal izinleri aldığımı, diğer kaynaklardan aldığım bilgileri ana metin ve referanslarda eksiksiz gösterdiğimi, araştırma verilerine ve sonuçlarına ilişkin çarpıtma ve/veya sahtecilik yapmadığımı, çalışmam süresince bilimsel araştırma ve etik ilkelerine uygun davrandığımı beyan ederim. Beyanımın aksinin ispatı halinde her türlü yasal sonucu kabul ederim

Serhat ULUBAY

İmza

*Aileme,
Alp, Han ve Kirman 'a*

“İnsanoğlu; eğer dostsan hoş geldin, düşman ve kötü niyetliysen bu kapıdan uzak dur. Bugün benim, yarın başkasının ve hiçbir zaman hiç kimsenin, 1853” (Balta, 2007).

Bu sözler, Sinasos'ta (Mustafapaşa), Serafim Rizos'un evinin dış kapısındaki yazıtta yer almaktadır. Serafim Rizos ve hemşerileri memleketlerini terk edeli doksan yedi yıl olmasına rağmen, tıpkı bölgedeki Rum halkının izlerinin her yerde okunabildiği gibi, bu Yunanca yazıt da net bir biçimde okunmaktadır.

Çalışma kapsamında, alan araştırmaları gezilerimde, Anadolu'nun dört bir yanında, mübadelenin canlı tanığı olan ve bir dönem Türkler ve Rumların bir arada yaşadığı birçok yerleşimi yerlerinde görme şansım oldu. Bu geziler benim için Anadolu'nun çok kimlikli ve katmanlı yapısını farkettiğim ufuk açıcı ve bir o kadar da hüzünlü öğretiler oldu. Bu topraklarda birçok kültür ve medeniyet, sadece çağlar öncesinde değil, içinde bulunduğumuz zamana çok yakın bir dönemde de tüm zenginliğiyle var olmuşlardı. Bir dönemin ihtişamlı yaşantılarına sahne olan mekanlarda var olan izler o kadar taze idi ki, geziler esnasında, sanki bu yaşantıların akıp gitmeye devam ettiği hissiyatına kapıldığım anlar oldu.

Ege'nin diğer yakasında da durum farklı değildi. Yunanistan'da gezdiğim tüm şehirler, Anadolu'dan bir parçayı muhafaza ediyor gibiydi. Mübadelenin bıçakla kestiği bu iki yakanın mimarlık ürünlerini, garip bir hüzün havası sarmıştı sanki. Yunan adalarından bağırsan, el sallasan, Türkiye'nin Ege kıyılarında duyacak ve görececek birilerinin muhakkak olacağı yakınlıktaki bu topraklar, savaşın verdiği acının, tahribatın üstüne, mübadelenin yerlerinden ettiği insanların hissiyatını düşünmeden edemedim gezilerim boyunca.

Çalışmam, yerlerinden edilen ama hissiyatlarından hiçbir şey kaybetmeyen, Anadolu'daki yerleşim isimlerine kadar var etmeye çalışan bir topluluğun, yer(leşim) kurma pratiği üzerine odaklanmıştır. Mübadele tarihyazımında emsalsiz bir örneği barındıran Sinasosluların, yabancı topraklarda yeni bir Sinasos

var etme tavrını, mekan ve yer kurma kavramları aracılığıyla okumayı amaç edindim. Bu süreçte beni her zaman ilgiyle ve sabırla dinleyen, hep daha iyisini yapabileceğim konusunda beni daima cesaretlendiren, keyifle çalışmam için önümü açan (sadece tez danışmanım desem çok az şey söylemiş olacağım) tez danışmanım Prof. Dr. Feride ÖNAL'a teşekkürlerimi sunuyorum.

Engin birikimleri, çalışmama yaptıkları katkıları, ufuk açıcı yorum ve yönlendirmeleriyle çok şanslı olduğumu bana hissettiren tez izleme komitesi jüri üyelerim Prof. Dr. Çiğdem POLATOĞLU ve Prof. Dr. Deniz ERİNSEL ÖNDER'e, savunma jürimde yer alarak değerli görüşlerini paylaşan ve son dokunuşlarıyla çalışmama değer katan Prof. Dr. Deniz İNCEDAYI'ya ve Doç. Dr. Zafer AKDEMİR'e sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Böyle bir çalışmayı aklıma düşüren ve beni bu konuda teşvik edip keyifli bir serüvene sürükleyen Öğr. Gör. Serpil MUALLAOĞLU'na teşekkürlerimi iletiyorum.

Alan çalışmaları ve incelemeler için Sinasos'a her gittiğimde, sanki evime gidiyormuşum gibi hissettiren sevgili dostum Ömer Faruk BAYRAM ve eşi Burcu BAYRAM'a, hem bu süreci birlikte yaşadığımız, hem de bir çok şeyi tartıştığımız değerli arkadaşlarım Emir ÇEKMECELİOĞLU'na ve Özlem EREN AKAYDIN'a teşekkürlerimi sunuyorum.

Birçok kez birlikte birlikte gittiğimiz Yunanistan'ı yakından tanımama vesile olan Lozan Mübadilleri Vakfı'na (LMV) ve vakfın yönetim kurulu kurucu üyesi Sefer GÜVENÇ'e, kaynaklarından yararlanmama izin veren ve desteklerini esirgemeyen Atina'daki Küçük Asya Araştırmaları Derneği'ne (KAAM), Sinasos'a dair değerli bilgilerini yerinde benimle paylaşan, yerleşimi ve yakın çevresini tanımama vesile olan Süreyya AYTAŞ ve İbrahim YÜCEL'e, hayatını mübadillerin yaşantılarını açığa çıkarmaya adanmış bilge gazeteci İskender ÖZSOY'a teşekkürü bir borç bilirim.

Destekleriyle çalışmamın son dönemlerinde bana büyük moral sağlayan Dekanımız Prof. Dr. Gülay ZORER GEDİK'e ve Bölüm Başkanımız Prof. Dr. Tülin GÖRGÜLÜ'ye teşekkürlerimi sunuyorum. Başta Bina Bilgisi Anabilim Dalı olmak üzere Yıldız Teknik Üniversite Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü'nde beraber çalışmaktan

çok keyif aldığım çok değerli hocalarıma ve değerli araştırma görevlisi arkadaşlarıma ilgi ve destekleri için sonsuz teşekkürlerimi iletiyorum.

Mimarlığa olan tutkusu ve titiz yaklaşımından çok şey öğrendiğim, herşeyi paylaşabildiğim, zor zamanlarımda iyi olmamı sağlayan ve koşulsuz desteğini bana hissettiren Doç. Dr. Yasemen SAY ÖZER'e teşekkürü bir borç bilirim. Engin bilgisi ve ufuk açıcı bakış açısının yanında, içtenliği ile benim için hem iyi bir hoca ve hem de iyi bir arkadaş olabilen Prof. Dr. Ayşen CİRAVOĞLU'na, samimi sohbeti, enerjisi ve güler yüzü ile herşeyi paylaşabildiğim Doç. Dr. Senem KAYMAZ'a teşekkürlerimi sunuyorum.

Zor zamanlarımda daima desteğini hissettiğim, beni her zaman can kulağıyla dinleyen ve yol gösteren değerli dostum Neslinur HIZLI ERKİLİÇ'a, hayata farklı bakış açısı ve samimiyeti ile aynı mekanı paylaşmaktan keyif aldığım sevgili arkadaşım Ömür KARARMAZ'a, güler yüzü, içtenliği ile herşeyi paylaşabildiğim değerli arkadaşım Reyza KALAY YÜZEN'e, samimi arkadaşlığının yanı sıra, tez konusunda danıştığım her şeyi açıklayarak sıkışık dönemimde sağladığı yardımlarıyla destek olan sevgili dostum Serkan USTAOĞLU'na, dostluğu, güvenilirliği ve yardımlarıyla daima danışabildiğim sevgili arkadaşım Aylin AKÇABOZAN TAŞKIRAN'a teşekkürlerimi iletiyorum.

Her koşulda yanımda olan, çalışma ortamımı sağlayan, en büyük destekçilerim annem Semiha ULUBAY, babam Sabahattin ULUBAY, ablam Sezen ULUBAY ve eniştem Doğan BAYRAKTAR'a, doktora sürecimde dünyaya gelen, hayatıma renk ve heyecan katan yeğenlerim Alp BAYRAKTAR ve Han BAYRAKTAR'a, çalışmam boyunca masamın kenarında yatan huzur kaynağım KİRMAN'a minnettarım.

Ve son olarak mübadeleyi yaşayan, acılar çeken, yerlerinden edilen Ege'nin her iki yakasından tüm insanlara sonsuz saygıyla...

Serhat ULUBAY

İÇİNDEKİLER

KISALTMA LİSTESİ	ix
ŞEKİL LİSTESİ	x
TABLO LİSTESİ	xvii
ÖZET	xviii
ABSTRACT	xx
1 GİRİŞ	1
1.1 Literatür Özeti	3
1.2 Tezin Amacı	8
1.3 Orijinal Katkı	9
1.3.1 Tez Çalışmasının Yöntemi ve Kurgusu	12
2 1923 TÜRK – YUNAN ZORUNLU NÜFUS MÜBADELESİ	14
2.1 Göç Olgusu	14
2.2 Bir Göç Türü Olarak 1923 Türk – Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi.....	20
2.3 Mübadelenin Yarattığı Kitle: Yerinden Edilen	36
2.4 Yerinden Edilen Kente ve Kentsel Mekana Etkileri	44
2.4.1 Yerinden Edilene Yönelik Türkiye ve Yunanistan Hükümetlerinin Barınma Politikaları ve Mekansal Çözümleri.....	50
2.4.2 <i>Yerinden Edilenin</i> Kentsel Ölçekte Mekana Etkileri	73
2.4.3 <i>Yerinden Edilenin</i> Kentsel Ölçekte Sosyokültürel Etkileri	84
2.5 Bölüm Sonucu ve Araştırma Sorusu: Kentsel Mekan – Mekansal Çözümler ve <i>Yerinden Edilenler</i> Sorunsalı	87
3 MEKAN ÜZERİNE KAVRAYIŞLAR VE YERİNDEN EDİLENİN MEKAN ALGISI	89
3.1 Mekan Üzerine Kavrayışlar; Yirminci Yüzyılın Mekan Anlayışı.....	89
3.2 Yirminci Yüzyılın Mekan Anlayışı - <i>Yerinden Edilenin</i> Mekan Algısı	98
3.3 Bölüm Sonucu ve Araştırma Sorusu: Yerinden Edilenin Mekan Üretme ve Yer(leşim) Kurma Pratiği	105
4 YERİNDEN EDİLENİN MEKAN ÜRETME VE YER(LEŞİM) KURMA PRATİĞİ: SİNASOS (MUSTAFAPAŞA) – NEA SİNASOS	107
4.1 Anadolu’da Bir Rum Yerleşimi: Sinasos	108
4.2 Mübadele Sürecinde Sinasos ve Sinasoslu Rumlar	130

4.3 Bir Yer(leşim) Kurmak: Nea Sinastos	139
4.3.1 Nea Sinastos'ta Yaşantıya Dair Edimler Bağlamında Yer(leşim) Kurma Pratiği: Genel Yerleşim Dokusu ve Yerleşim Planı	149
4.3.2 Nea Sinastos'ta Yaşantıya Dair Edimler Bağlamında Mekan Kurma Pratiği: Evler, Dini Yapılar, Okullar	156
4.3.3 Nea Sinastos'ta Yaşantıya Dair Edimler Bağlamında Gündelik Hayat – Mekan Pratiği: Yaşantı İzleri, Ayrıntılar, Yer İsimleri	167
4.3.4 Nea Sinastos'ta Yaşantıya Dair Edimler Bağlamında Gündelik Hayatı Kurma Pratiği: 'Akılda Tutma' Etkinliği.....	174
4.4 Bölüm Sonucu ve Araştırma Sorusu: Mekan Üretme ve Yer(leşim) Kurma.	183
5 SONUÇ VE ÖNERİLER	185
KAYNAKÇA	195
A TÜRKİYE VE YUNANİSTAN ARASINDA LOZAN'DA İMZALANAN MÜBADELE SÖZLEŞMESİNE AİT MADDELER	209
TEZDEN ÜRETİLMİŞ YAYINLAR	218

KISALTMA LİSTESİ

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
Aİİ	Avrupa İstikrar için İnisiyatif
BM	Birleşmiş Milletler
EAP	Επιτροπή Αποκατάστασης Προσφύγων
ESI	European Stability Initiative
ICRC	International Committee of the Red Cross
IOM	Uluslararası Göç Örgütü
KAAM	Küçük Asya Araştırmaları Merkezi
LMV	Lozan Mübadilleri Vakfı
MİİV	Mübadele, İmar ve İskan Komisyonu
MYK	Mülteci Yerleştirme Komisyonu
NER	Near East Relief

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 2.1 Lozan Konferansı'nda müzakerelere ait bir fotoğraf (Δήμος Λεβιθόπουλος, 2017).....	22
Şekil 2.2 Le Petit Journal Illustre gazetesinin 24 Eylül 1922 tarihli sayısı, mübadeleden önce Yunan askerleriyle beraber Rum halkın Anadolu topraklarından çıkışını temsil eden kapak görseli.....	25
Şekil 2.3 Yunan ordusunun yenilgisi ile birlikte Rumlar, mübadele anlaşmasını beklemeden Anadolu topraklarında yaşadıkları yerleri terk etmeye başlamışlardır. Anadolu'da bir kırsal yerleşim (yer bilgisi mevcut değil).....	26
Şekil 2.4 İzmir'de kendilerini Yunanistan'a götürecek gemilere binmeyi bekleyen Rumlar (1923).....	28
Şekil 2.5 Yunanistan'dan Müslüman Türklerin deniz yoluyla İzmir'e gelişi (1924)	29
Şekil 2.6 Samsun'dan Patras'a demiryolu ile aktarma yapan mülteciler	29
Şekil 2.7 Mübadele sonucu Anadolu'dan gelen mülteciler Yunan kentlerinde yığılmalara sebep olmuştur (Pire, 1922), (P. Poulidis Arşivi).....	34
Şekil 2.8 Anadolulu Rum göçmenlerin Atina'daki Akropolis bölgesi ve yakın çevresinde kurduğu geçici yerleşimler (Atina, 1922).....	47
Şekil 2.9 Anadolulu Rum göçmenlerin Atina'daki Akropolis bölgesi ve yakın çevresinde kurduğu geçici yerleşimler (Atina, 1922).....	47
Şekil 2.10 Anadolulu Rum göçmenlerin Atina'daki Akropolis bölgesinde bulunan yapılara gündelik yaşantılarını dahil etme biçimi (Atina, 1922).....	48
Şekil 2.11 Anadolulu Rum göçmenlerin Atina'daki ulusal opera binasını geçici yerleşime dönüştürmeleri (Atina, 1923)	48
Şekil 2.12 Anadolulu Rum göçmenlerin Atina'daki ulusal opere binasını geçici yerleşime dönüştürmeleri (Atina, 1923)	49
Şekil 2.13 I. Evre – Türkiye'de <i>yerinden edilenlerin</i> geçici barınma çözümleri (Adana, 192?)	54
Şekil 2.14 I. Evre – Yunanistan'da <i>yerinden edilenlerin</i> geçici barınma çözümleri (Pargati, Atina, 1924), (P. Poulidis Arşivi)	55
Şekil 2.15 I. Evre – Yunanistan'da <i>yerinden edilenlerin</i> bir banliyö yerleşiminde geçici barınma çözümleri, baraka yerleşimleri (Atina yakınları, 192?, KAAM Arşivi)	55
Şekil 2.16 I. Evre – Selanik limanı yakınlarında mültecilerin sığındığı harabelerin iç mekanından görüntü (1922), (New East Relief Arşivi)	56
Şekil 2.17 II. Evre – Atina'da az katlı ve geleneksel yöntemle tasarlanan konutlar (1950 veya 1951), (KAAM Arşivi), ...	60
Şekil 2.18 II. Evre – Atina Nea Smyrni'de tekil bina örnekleri, arka planda Akropolis görülmekte (1929), (KAAM Arşivi),.....	61

Şekil 2.19 II. Evre – Kaisariani’de yerel malzeme (kil) kullanılarak inşa edilecek konutlar, mülteci çocuklar yerel malzeme ile poz vermekte (National Geographic Kasım 1925),.....	61
Şekil 2.20 II. Evre – Kaisariani’de yerel malzeme ile inşa edilmiş tek katlı geçici mülteci konut örneği. Günümüze ulaşan nadir örneklerden olup terk edilmiş durumdadır	62
Şekil 2.21 II. Evre – Neos Kosmos’ta modernist düşüncede inşa edilen tip mülteci apartmanları (195?),.....	62
Şekil 2.22 II. Evre – Kallithea’da modernist düşüncede inşa edilen tip mülteci apartmanları, sağda tek katlı mülteci evi görülmektedir (195?),.....	63
Şekil 2.23 II. Evre – Kilkis idari bölgesindeki Karabounar’da (Mavroneri) Alman Sommerfeld-Dehatege firması tarafından 1927 yılında inşa edilen göçmen evleri, ...	64
Şekil 2.24 II. Evre – Yunanistan’da Kesriye	65
Şekil 2.25 II. Evre – Yunanistan’da Florina (Φλώρινα) yerleşimi. Mübadele sonucunda yerleşimde yaşayan Türklerin büyük bir kısmı Ege Bölgesi’ne gönderilmiş, yerlerine Anadolu’nun çeşitli yerlerinden gelen Rumlar iskan edilmiştir	66
Şekil 2.26 II. Evre – Türkiye’de mübadele sonucu Rumların boşalttığı ve <i>yerinden edilenlere</i> tahsis edilen bir Rum evi örneği (Manisa-Muradiye)	66
Şekil 2.27 II. Evre – Türkiye’de mübadele sonucu Rumların boşalttığı ve <i>yerinden edilenlere</i> tahsis edilen bir Rum evi örneği (Manisa-Muradiye)	67
Şekil 2.28 II. Evre – Türkiye’de mübadele sonucu Rumların boşalttığı ve <i>yerinden edilenlere</i> tahsis edilen bir Rum evi örneği (İzmir-Şirince)	67
Şekil 2.29 II. Evre – Yunanistan’da mübadele sonucu Türklerin boşalttığı ve <i>yerinden edilenlere</i> tahsis edilen bir Türk evi örneği (Peraia - Περαία),.....	68
Şekil 2.30 II. Evre – Yunanistan’da mübadele sonucu Türklerin boşalttığı ve <i>yerinden edilenlere</i> tahsis edilen bir Türk evi örneği (Kesriye/Kastorya - Καστοριά)	68
Şekil 2.31 II. Evre – Türkiye’de <i>yerinden edilenler</i> için hazırlanan bir göçmen köyü tip planı (Manisa-Çobanisa Köyü)	69
Şekil 2.32 II. Evre – Türkiye’de <i>yerinden edilenler</i> için ‘iktisadi hane’ tip konut projesi.....	69
Şekil 2.33 II. Evre – Yunanistan’da <i>yerinden edilenler</i> için kırsal bölge tip konut projesi, (Yunanistan Göçmen İskan Komisyonu, 27. Rapor, 1930)	70
Şekil 2.34 II. Evre – Yunanistan’da <i>yerinden edilenler</i> için kırsal bölge tip konut projesi, (Yunanistan Göçmen İskan Komisyonu, 27. Rapor, 1930)	70
Şekil 2.35 II. Evre – Yunanistan’da <i>yerinden edilenler</i> için MYK tarafından Langaza Gölü kenarında inşa edilen bir göçmen köy yerleşimi	71

Şekil 2.36 II. Evre –Podarades mülteci yerleşiminin 1930 yılına ait hava fotoğrafı (bugünkü Nea Ionia’da yer almaktadır),.....	71
Şekil 2.37 II. Evre – N. Philadelphia’daki Podonifti mülteci yerleşimi, evlerin bir kısmı ve sokak, sokakta kadınlar ve çocuklar	72
Şekil 2.38 II. Evre – Atina Kaisariani’de devlet eliyle yapılan bir konut ve iç mekanı (1950 veya 1951), (KAAM Arşivi)	72
Şekil 2.39 Kendisi de mübadele sonucu <i>yerinden edilen</i> , İzmir doğumlu ressam George Sikeliotis’in (Γιώργος Σικελιώτης) Yunan kentlerinde mültecilerin kurdukları yerleşimleri resmettiği ‘Kulübeler’ (Παράγκες) isimli çalışması (Σικελιώτης, 1975), (.....	75
Şekil 2.40 II. Evre – <i>Yerinden edilenler</i> için yapılan kentsel konut blokları (Atina, 1936).....	76
Şekil 2.41 III. Evre – <i>Yerinden edilenler</i> için yapılan kentsel konut blokların terk edilmiş ve atıl hali	76
Şekil 2.42 III. Evre – Bir Nea yerleşimi örneği, <i>yerinden edilen</i> Aksaray’a bağlı Güzelyurtluların (Gelveri) kurduğu Nea Karvali yerleşimi, tabelada Nea Karvali Topluluk Birlikleri yazmaktadır	79
Şekil 2.43 III. Evre – Bir Nea yerleşimi örneği, <i>yerinden edilen</i> Erdekliilerin kurduğu Nea Artaki yerleşimi, kiliseye açılan sokak.....	80
Şekil 2.44 Nea Artaki’de sokak isimleri hala Anadolu ile kurulan bağı göstermektedir. Solda Küçük Asya Sokağı ve sağda İstanbullular Sokağı tabelaları.....	81
Şekil 2.45 III. Evre – Nevşehirli Efthalia Antoniadou (Ευθαλία Αντωνιάδου), mübadele ile geldiği Atina’da evini küçük bir bakkala dönüştürerek geçimini sağlayan <i>yerinden edilenler</i> den birisidir.....	82
Şekil 2.46 III. Evre – <i>Yerinden edilenlerin</i> konutlarını dönüştürme örneklerinden biri (Καϊσαριανή, ?)	82
Şekil 2.47 Ürgüplülerin Eğriboz (Εύβοια) Adası’nda kurdukları Nea Prokopi’de (Νέα Προκόπι) yerel festivale ait bir kare	83
Şekil 4.1 Günümüzde Mustafapaşa’nın (Sinassos) konumu ve yakın yerleşimlerle ilişkisi.....	109
Şekil 4.4 Günümüzde Mustafapaşa’nın (Sinassos) genel görünümü	111
Şekil 4.5 Sinassos ve yakın çevresinde yer alan Müslüman ve Hıristiyanların birlikte yaşadığı yerleşimler (Harita, yirminci yüzyıl başlarına tarihlenmektedir)	112
Şekil 4.6 19. yüzyılın sonlarına tarihlenen Sinassos haritası.....	113
Şekil 4.7 1910 yılına ait bir fotoğraf, Yeni Mahalle’den Sinassos’a bakış. Arkada Taksiarhon Kilisesi görülmektedir.....	114
Şekil 4.8 1924 yılına ait bir fotoğraf, sağ altta önde köy hamamı, arkada Taksiarhon Kilisesi görülmektedir.....	114

Şekil 4.9 1918 tarihli, Sinasos'tan gurbete çıkmak üzere ayrılışı gösteren, Mesahori'de (köy ortası) çekilmiş bir fotoğraf.....	116
Şekil 4.10 1924 yılına ait bir fotoğraf, dev bir kayaya oyulmuş Ay Nikoloas Manastırı.....	118
Şekil 4.11 1924 yılına ait bir fotoğraf, kayalar üzerinde yükselen doktor Arhelaos'a ait ev	118
Şekil 4.12 1924 yılına ait bir fotoğraf, Sinasosluların kutsal değer atfettikleri kayalar, Aya Varvara Kayası (Kır Kilisesi).....	119
Şekil 4.13 1924 yılına ait bir fotoğraf, Sinasos Kız Okulu	121
Şekil 4.14 1924 yılına ait bir fotoğraf, Sinasos Erkek Okulu.....	121
Şekil 4.15 1924 yılına ait bir fotoğraf, Sinasos Erkek Okulu iç avlusu	122
Şekil 4.16 1924 yılına ait bir fotoğraf öğretmenleriyle beraber Sinasoslu öğrenciler	122
Şekil 4.17 1924 yılına ait bir fotoğraf, meydanda yer alan han binası.....	124
Şekil 4.18 1924 yılına ait bir fotoğraf, meydanda yer alan ihtiyar heyeti binası, "Sistima"	124
Şekil 4.19 1924 yılına ait bir fotoğraf, Yeni mahalle ile Gavras mahallelerini bağlayan, Maraşoğlu ailesi tarafından yaptırılan Maraşoğlu Köprüsü	125
Şekil 4.20 1924 yılına ait bir fotoğraf, Mesahori'de (meydanda) yer alan Konstandios Eleni Kilisesi.....	126
Şekil 4.21 1924 yılına ait bir fotoğraf, Sinasosluların kutsal değer atfettikleri kayalar, Gorgoli Kayaları (Ay Luka Ayazması, Ay Yanni Theologos ve Üç İerarhon Kiliseleri)	126
Şekil 4.22 1924 yılına ait bir fotoğraf, Poligenidis'e ait ev	127
Şekil 4.23 1924 yılına ait bir fotoğraf, Pingos'a ait ev	127
Şekil 4.24 1924 yılına ait bir fotoğraf, Maymunoğlu'na ait ev içerisindeki duvar süslemesi	128
Şekil 4.25 Rumların yaşadığı döneme ait duvar resimlerine günümüzde de rastlamak mümkündür. Terk edilmiş bir Rum evinde bulunan duvar resmi	128
Şekil 4.26 Rumların yaşadığı döneme ait duvar resimlerine günümüzde de rastlamak mümkündür	129
Şekil 4.27 Mübadeleden kısa bir süre önce fotoğraflanan Sinasos'a ait genel görünüm (Temmuz 1924),.....	133
Şekil 4.28 Mübadeleden kısa bir süre önce fotoğraflanan Sinasos'ta yer alan evler ve konaklar (Temmuz 1924),.....	133
Şekil 4.29 Mübadeleden kısa bir süre önce fotoğraflanan Sinasos'a ait kırsal görüntüler (Temmuz 1924),.....	133

Şekil 4.30 Mübadeleden kısa bir süre önce fotoğraflanan Sinasos'ta yer alan kilise, manastır ve şapeller (Temmuz 1924),.....	133
Şekil 4.31 Mübadeleden kısa bir süre önce fotoğraflanan Sinasos'ta yer alan kız ve erkek okulu (Temmuz 1924),.....	134
Şekil 4.32 Mübadeleden kısa bir süre önce fotoğraflanan Sinasos'ta yer alan hamam, çeşme ve köprü (Temmuz 1924),.....	134
Şekil 4.33 Mübadeleden kısa bir süre önce fotoğraflanan Sinasos'ta gündelik yaşantıya ait görüntüler (Temmuz 1924), ...	134
Şekil 4.34 Sinasosluların Yunanistan'a ayak bastıklarında yerleştikleri mülteci yerleşiminde günümüze ulaşmış bir mülteci konutu örneği. Konutun sağ üst köşesinde Çanakkale Sokağı yazılı bir tabela olduğu görülmektedir (Elefsina, 2015),.....	140
Şekil 4.35 Sinasosluların Yunanistan'a ayak bastıklarında yerleştikleri mülteci yerleşiminde günümüze ulaşmış bir mülteci konutu örneği (Elefsina, 2015),.....	141
Şekil 4.36 Sinasosluların Yunanistan'a ayak bastıklarında yerleştikleri mülteci yerleşiminde günümüze ulaşmış bir mülteci konutu örneği (Elefsina, 2015),.....	141
Şekil 4.38 Nea Sinasos'ta ilk toplanma	147
Şekil 4.39 Nea Sinasos köyünün kurulması eğlence ve kutlamaları (1925).....	150
Şekil 4.40 Eğriboz Adası'nda kurulan Nea Sinasos köyü, Anadolu'daki yer(leşim) gibi bir yamaçta ve onun oluşturduğu bir 'çukur-gurna'da kurulmuştur (1952).....	152
Şekil 4.42 19. yüzyılın sonlarına tarihlenen haritada Anadolu'daki Sinasos yer(leşim)i dini yapı (Konstandinos Eleni Kilisesi), köy ortası-pazaryeri, köy kahvesi mekansal örgütlenmesinden oluşan köy meydanı (Mesahori)....	154
Şekil 4.43 Eğriboz Adası'nda kurulan Nea Sinasos yer(leşim)i dini yapı (kilise, park-meydan, kafe (köy kahvesi) örgütlenmesinden oluşan köy meydanı	155
Şekil 4.44 1924 yılına tarihlenen fotoğraf, Nea Sinasos'ta konutların inşasına dair faaliyetler	158
Şekil 4.45 1924 yılına tarihlenen fotoğraf, Nea Sinasos'ta konutların inşasına dair faaliyetler	158
Şekil 4.46 1924 yılına tarihlenen fotoğraf, Nea Sinasos'ta konutların inşasına dair faaliyetler	159
Şekil 4.47 'Birlikte-olma'nın ilk girişimi, Nea Sinasos'ta ilk inşa faaliyeti, Saint Nicholaos Kilisesi (192?).....	161
Şekil 4.48 Anadolu'daki yerleşimde bulunan Aziz Nicholaos Manastırı, mübadele öncesinde muhafaza ettiği ikonalar yeni yer(leşim)e taşınmıştır. Nea Sinasos'taki merkez kiliseye ismi verilmiştir. Restore edilen yapı günümüzde müze olarak kullanılmaktadır	162

Şekil 4.49 Nea Sinasos'ta yer alan Nikolaos Kilisesi'nin ön cephesi	163
Şekil 4.50 Nea Sinasos'ta yer alan Nikolaos Kilisesi'nin arka cephesi, kubbesi ve apsis kısmı	163
Şekil 4.51 1924 yılına tarihlenen fotoğraf, Theotokos'un Doğuşu (Hz. Meryem) Kır Kilisesi. Yapı bugün ayakta değildir. Plan tipolojisi olarak Nea Sinasos'taki Nikolaos Kilisesi'yle benzerlik göstermektedir	164
Şekil 4.52 1924 yılına tarihlenen fotoğraf, Anadolu'daki Sinasos yerleşiminde yer alan, bugün ayakta olmayan, köy hamamı yapısı. Kubbesi, giriş cephesi, simetrik yapısı ve merdivenli giriş yapılanması ile Nea Sinasos'taki Nikolaos Kilisesi'yle benzerlik göstermektedir	164
Şekil 4.53 Nea Sinasos'ta yer alan köy okulu	165
Şekil 4.54 Nea Sinasos köy okulunda yer alan saat, Anadolu'daki memleketlerindeki erkek okulundan getirilmiştir	166
Şekil 4.55 Nea Sinasos – İstea arasında bir konut yerleşimi, çıkma ve süsleme tiplerinin Anadolu'daki örnekleriyle biçimsel ve oransal bir yakınlık bulunmaktadır (1958, John Papakonstantiou Arşivi)	169
Şekil 4.56 Nea Sinasos – İstea arasında bir konut yerleşimi, çıkma ve süsleme tiplerinin Anadolu'daki örnekleriyle biçimsel ve oransal bir yakınlık bulunmaktadır (20??).....	169
Şekil 4.57 Serafim Rizos'a ait evin dış kapısı, aslan figürleri, çeşitli süsleme ve bezemeler ve kapı üzerinde yer alan bir yazıt bulunmaktadır	170
Şekil 4.58 Serafim Rizos'a ait evin dış kapı üzerinde yer alan yazıt	171
Şekil 4.59 Sinasos'un köy meydanında (Mesohori) yer alan Konstandinos Eleni Kilisesi giriş kapısı	171
Şekil 4.60 Konstandinos Eleni Kilisesi giriş kapısı üzerindeki yazıt.....	172
Şekil 4.61 Nea Sinasos'ta yer alan Saint Nicholaos Kilisesi'nin ön cephesi ve giriş kapısı, giriş kapısının üzerinde yazıt yer almakta	172
Şekil 4.62 Nea Sinasos'ta yer alan Saint Nicholaos Kilisesi ve giriş kapısı üzerindeki yazıt	173
Şekil 4.63 El yazması anılar, 1950'li ve 1960'lı yıllara tarihlenen anıların bir kısmı Nea Sinasos'ta muhafaza edilirken, bir kısmı ise Atina'da yer alan KAAM Arşivi'nde saklanmaktadır. El yazmalarında, Sinasos'taki yaşantıya dair bilgiler ve Nea Sinasos'un kurulmasına yönelik ayrıntılar yer almaktadır	175
Şekil 4.64 1908 yılına tarihlenen fotoğraf, Sinasos'a yakın Cacela Köyü (bugünkü ismiyle Cemil Köyü) yolu üzerinde yer alan bir kaya oyması mekanda Ayios Dimitrios Panayırına katılan Sinasoslular	176
Şekil 4.65 1948 yılına tarihlenen fotoğraf, Sinasoslular, şenlik ve eğlencelerini Nea Sinasos'a taşıyarak, yerle bağlantılı bir yaşantının kurulmasının çabasında olmuşlardır (1948)	177

Şekil 4.66 Sinasosluların şenlik ve eğlenceleri, Nea Sinasos'ta hala devam etmektedir. Nea Sinasos'taki Sinasoslular dışında, Yunanistan'ın dört bir yanında yaşayan Sinsosluların da katıldığı ve 'birlikte-olma' halinin güçlendiği şenliklerde, Anadolu'daki yaşantı ve figürlerin izlerine rastlamak mümkündür	177
Şekil 4.67 Nea Sinasos'ta köyün girişinde yer alan Sinasos anıtı. Anıtın üzerinde Sinasosluların Hatırası yazmaktadır	178
Şekil 4.68 1959 yılında yapılan geziye ait bir fotoğraf, harabe halde de olsa köklerinin ait olduğu evi bulan ve Türk hemşerileriyle fotoğraf çektiren bir Sinasoslu (1959).....	179
Şekil 4.69 Üç aylık periotlarla yayınlanan Sinasosluların Sesi (συνασττική φωνή) başlıklı gazete	180
Şekil 4.70 Sinasosluların Sesi gazetesinde yayınlanan, Anadolu'daki okulların resmedilmiş hali. Anadolu'daki anavatana ait, örneğe benzer görsellere, Nea Sinasos'taki yapıların duvarlarında da rastlamak mümkündür	181

TABLO LİSTESİ

Tablo 2.1 Mübadele ile beraber devlet eliyle üretilen barınma politikaları ve <i>yerinden edilenlerin</i> bu mekanlara yönelik müdahaleleri.....	53
Tablo 3.1 Yirminci yüzyıl kuramcılarının mekan kavramsallaştırması	96
Tablo 3.2 Yirminci yüzyıl mekan kavrayışı üzerinden, çalışmada ele alınan kuramcılar aracılığıyla mekan-yer, göç ve mübadele tarihyazımı okuması	100
Tablo 3.3 Yirminci yüzyıl mekan kavrayışı üzerinden, mübadele ile beraber devlet eliyle üretilen barınma politikaları ve <i>yerinden edilenlerin</i> bu mekanlara yönelik müdahalelerinin okunması	101
Tablo 3.4 <i>Mekansal Üçlü Diyalektiği</i> üzerinden, mübadele ile beraber devlet eliyle üretilen barınma politikaları ve <i>yerinden edilenlerin</i> bu mekanlara yönelik müdahalelerinin okunması	105
Tablo 4.1 Sinasoslu <i>yerinden edilenlerin</i> , Yunanistan’da mekan üretme ve yer(leşim) kurma pratiklerinin, Lefebvre’in <i>Mekansal Üçlü Diyalektiği</i> üzerinden okunması	145
Tablo 4.2 Nea Sinasos’un mekansal ve gündelik yaşantı kurma pratikleri ve Sinasos’un (Mustafapaşa) bu pratiklere etkisi	182

Mübadele Olgusu Bağlamında Yerinden Edilenin Mekan Üretme ve Yer Kurma Pratiği Üzerine Bir Değerlendirme

Serhat ULUBAY

Mimarlık Anabilim Dalı

Doktora Tezi

Danışman: Prof. Dr. Feride ÖNAL

Çalışma, 1923 yılında Türkiye ve Yunanistan arasında gerçekleşen mübadele anlaşması sonucu yaşanan mekansal durumlara odaklanmaktadır. Mübadele, devletlerin üzerinde uzlaştığı basit bir yer değiştirme vakası değildir. Tüm edimleri, toplumsallıkları ve bellekleriyle toplulukların, yeni coğrafyalarda kendi varoluşlarını sağlama çabasıdır. Bu sebeple göçle gelenler, hem geldikleri coğrafyalarda, hem de geride bıraktıkları anayurtlarında köklü değişimlerin tetikleyicisi olmuşlardır.

Göçü karşılayan ile göçle gelen topluluk arasında ilk zihinsel ayrışma burada baş göstermektedir. Egemen, sahibi olduğu yaşam biçimini göçle gelene sunarken, göçle gelen kendi edimleri aracılığıyla, kendine ait yaşantıyı kurmanın arayışındadır. Tahsis edilen mekanlara adapte olmakta güçlük çeken göçle gelen, bu mekanları değiştirme-dönüştürme veya terk etme yoluna giderek, kendi edimleri ve toplumsallıkları bağlamında yeni yer(leşim)ler kurmuşlardır.

Çalışmanın kuramsal çerçevesi, bu zihinsel ayrışma üzerinden kurulmuştur. Paralel zaman aralığında, mekan üzerine sorgulamaların yoğunlaştığı ve yeni anlam arayışlarının ortaya çıktığı görülmüştür. Kartezyen felsefenin mekanı durağan bir nesneye indirgeyen kavrama biçimine karşın, Fenomenoloji, mekanı, gündelik yaşantının bir parçası varsayarak, toplulukların edimleri ile daima değişen-dönüşen canlı bir organizma olarak okumaktadır. Fenomenolojiye göre insan, mekanı anlamlandıran temel öznedir.

Mekan üzerine yaşanan bu kırılma, mübadele sonucu egemen ve göçmenin mekan algıları arasında yaşanan çatışma ile benzerlik taşımaktadır. Çalışmanın metodolojik araştırma yöntemi, egemenin tahsis ettiği mekanları, kartezyen mekan olarak görürken, göçmenlerin edim ve algılarıyla bu mekanlara yönelik reaksiyonlarını fenomenolojik kavrama biçimi olarak okumaktadır. Bu yöntem, Lefebvre'in mekansal üçlü diyalektiği savı üzerinden irdelenmiştir.

Mübadelelerin yarattığı bu mekansal gerilim, Sinasoslu Rumların mübadele eylemi üzerinden bir alan araştırmasıyla somutlaştırılmıştır. Asırlar boyunca Anadolu içlerinde Sinasos yerleşimde var olan topluluk, mübadeleyle hiç tanımadıkları coğrafyalara göç etmek zorunda kalmışlardır. Yeni topraklarda Nea Sinasos'u (Yeni Sinasos) var eden Sinasoslu Rumlar, tıpkı Anadolu'da olduğu gibi, Yunanistan'da da edimleri ve toplumsallıkları bağlamında kendi yer(leşim)lerini inşa etmişlerdir. Bellekleri aracılığıyla taşıdıkları zihinsel unsurlar ve yerleşimlerine ait somut dökümanlar, bu pratiğin tetikleyicisi olmuştur.

Çalışma, 'kartezyen mekan – fenomenolojik mekan' kavrayışları bağlamında, insan edimlerinin, algısının, belleğinin mekan üretme ve yer kurma üzerindeki rolünü, bir göçmen topluluğu aracılığıyla ortaya koymayı amaç edinmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mübadele, göçmen, mekan, yer, kartezyen düşünce, fenomenoloji, Sinasos, Nea Sinasos.

An Evaluation on the Practice of Creating Space and Establishing Place of the Displaced in the Context of the Exchange Phenomenon

Serhat ULUBAY

Department of Architecture

Doctor of Philosophy Thesis

Supervisor: Prof. Dr. Feride ÖNAL

This study focuses on the spatial situations experienced in consequence of the exchange agreement between Turkey and Greece in 1923. Exchange is not a simple case of displacement agreed by states. It is the effort of the communities to ensure their existence in new places, with all their acts, social structure, and memories. Therefore, these immigrants have been the trigger of radical changes both in the places they came from and in the homelands they left behind.

The first separation between the community facing these immigrants and the immigrants themselves starts here. While presenting the community facing and welcoming these immigrants to its lifestyle to the immigrants, the immigrants try to establish their own life through their own acts. Immigrants, who have difficulties in adapting to the spaces allocated for them, have established new settlement(s) within the context of their actions and social structure, by changing-transforming or leaving these spaces.

The theoretical framework of this study is based on this separation. In the parallel window of time, it has been seen that the inquiries on space become intensified

and new meaning searches emerge. Despite the concept of Cartesian philosophy reducing space to a static object, Phenomenology assumes space as a part of daily life and considers it as a living organism always changing and transforming with the actions of communities. According to phenomenology, human is the fundamental subject that gives meaning to space.

This split on space is like the conflict between the perceptions of the sovereign and the immigrant in consequence of the exchange. While the methodological research method of the study sees the spaces allocated by the sovereign as Cartesian spaces, it considers the actions and perceptions of immigrants and their reactions to these spaces as a form of phenomenological conception. This method has been examined through the spatial triple dialectic argument of Lefebvre.

This spatial tension created by the exchange of population was embodied in a field study through the exchange of the Greeks of Sinasos. The community, which existed in the Sinasos settlement of Anatolia for centuries, had to migrate to places they had never known through the exchange of population. The Greeks of Sinasos created Nea Sinasos (New Sinasos) in their new lands and built their settlement(s) in the context of their actions and social structure in Greece, just as they did in Anatolia. The mental elements they carry through their memories and the concrete documents of their settlements have been the trigger of this settlement.

Hereby, this study aims to reveal the role of human acts, perception, and memory on creating space and establishing a place within the context of 'cartesian space - phenomenological space' conceptions through a community of immigrants.

Key Words: Exchange, immigrant, space, place, cartesian philosophy, phenomenology, Sinasos, Nea Sinasos.

1

GİRİŞ

“Sevgili Serafim,

Bu sabah Yarha’nın evinde yattığım mükemmel bir uykudan uyandım. Eski dostlarımız beni en iyi şekilde konuk ettiler ve karşılıklı döktüğümüz yaşlarla bana özel bir ilgi gösterdiler... Herkes seni ve Rizos ailesini soruyor. Eviniz bıraktığınız gibi duruyor. Hayta ile Yarha’nın evleri de öyle. Benim evim ise yıkıldı, artık yok. Geldiğimde konuşacak çok şeyimiz olacak ...” Sinasos, 8 Temmuz 1957 (Balta, 2007).

Yukarıda yer alan alıntı, mübadele ile yerinden koparılan Sinasoslu (bugünkü ismiyle Mustafapaşa) Nikolaos Zumbulidis’in, otuz üç yıl sonra memleketine yaptığı gezi esnasında, arkadaşı Sinasoslu Serafim Rizos’a yazdığı mektupta yer almaktadır. Onlarca yıl sonra Anadolu’daki memleketinde, Zumbulidis’in aradığı, sadece doğup büyüdüğü evi değil, kendisi ve topluluğuna ait hikayesidir. Bir metafor olarak ev, belleğinin, toplumsallığının, tarihselliğinin, köklerinin, sembollerinin kısacası hikayesinin veya bir başka deyişle varoluşunun somutlaştığı yerdir.

1923 yılında Türkiye ve Yunanistan arasında Lozan görüşmeleri esnasında imzalanan Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi, Ege’nin her iki yakasında, hikayeleri önemszenmeyen, kökleri ve yer(leşim)leriyle ilişkisi kesilmiş yığınlar yaratmıştır. Zumbulidis gibi milyonlarca insan, ait olmadıkları ve hiç tanımadıkları coğrafyalarda yeni yaşamlar kurmak zorunda kalmışlardır. Tarihte ilk defa uluslararası bir kabul ve resmiyete dökülen bu yerinden edilme vakasının en şaşırtıcı yanı ise, bu değişiminin savaşın en şiddetli ortamında değil, barış ve uzlaşının hakim olduğu bir zaman diliminde karara bağlanmış olmasıdır. Savaşlar esnasında yerlerini terk eden insanlar, savaş bitimiyle birlikte, tekrar ait oldukları memleketlerine geri dönme ümidi taşıırken, mübadele sözleşmesi, her iki ülkedeki azınlıkların geri dönüş yolunu kapamıştır. Çocukluk yaşlarında, Girit’te, mübadele ile Müslüman halkın zorunlu göçüne şahit olan yazar Pandelis Prevelakis, iki

toplumun yaşadığı şoku; *“Barıştıkları anda boşanma hükmü yüzlerine okunan bir çift gibiydiler”* sözleriyle ifade etmektedir (Clark, 2008).

Yaşanan bu toplumsal sarsıntının, Ege’nin her iki yakasında, toplumsal, politik, dinsel, kültürel, mali ve daha bir çok etkileri olduğunu tahmin etmek zor olmasa gerek. Etki ve yansımaları günümüzde bile kendisini hissettiren bu yer değiştirme hareketiyle beraber, mübadeleyi yaşayan herhangi bir yerleşimde, toplumsal iş bölümü ve iş bölümüne dayalı tüm sosyo-mekansal ölçekler çözülmeye uğramıştır. Bu çözülme sadece insani boyutta değil kentsel boyutta iş bölümünün, kentsel ve kültürel kimliğin değişimi olarak ortaya çıkmıştır (Kurtuluş, 2011). Kent ve köy yerleşimleri bu değişimin sahnesi, mekanlar ise mübadele sonucu yaşananların birer tanığı ve somutlaşmış halidir. Yunanistan’da kent merkezlerinden mahallelere, kıyı köylerinden dağlık orman köylerine kadar, Türklerin izlerine canlı bir şekilde rastlamak mümkündür. Anadolu’da da durum farklı değildir, Ege’nin kent ve köy yerleşimlerinden, Kapadokya’nın kayalık yerleşimlerine, Karadeniz kentlerinden, Anadolu’nun doğusunda kadar Rumların yaşam izlerini barındıran mimarlık yapıtları, anlam yüklü geçmişlerinden arınmış ve posası kalmış bir haldedir. Uzun yıllar birlikte yaşamanın, her iki toplumu, dillerinden kültürlerine, inanış biçimlerinden gündelik yaşantılarına kadar birbirlerine benzeştirdiği bu insanların yaşantılarını sürdürdüğü mekanlar, bu benzeşmenin kanıtı niteliğindedir (Clark, 2008).

Mübadele ile yeni coğrafyalarda yeni yaşamlar kurmak zorunda kalan kitleler, sahip oldukları tüm edimleri bu topraklara taşımış, kültürel ve toplumsal varlıklarını, yeni ülkelerinde devam ettirmenin gayreti içerisinde olmuşlardır. Günümüzde hala, Yunan kentlerinin, mahalle ve semtlerinin, yerinden edilenlerin Anadolu’daki köklerine ait bölgelere göre şekillendiğini görmek olası bir durumdur. Bugün Yunanistan’ın herhangi bir bölgesinde, Trakyalılar, İzmirli, Pontuslular veya Kapadokyalara ait yerleşimleri görmek ve göçmen kimlikleriyle bezeli yerleşimler içerisinde dolaşmak mümkündür (Örnek, Nahya, 2019). Bu çalışma, mübadele ile kesintiye uğrayan yaşantıların, hiç tanımadıkları coğrafyalarda yerleşim kurma pratiğini, mübadele tarih yazımında özgün bir

yere sahip olan Sinasoslu (Mustafapaşa) Rumlar örneği üzerinden irdelemeyi amaç edinmiştir.

1.1 Literatür Özeti

İçinde bulunduğumuz zaman diliminde dünyanın başlıca gündem maddelerinden biri haline gelen göç olgusu, üzerinde yaşadığımız coğrafya için oldukça tanıdık bir meseledir. Türkiye ve yakın coğrafyası, son yüz yıldır yaşanan büyük çaplı uluslararası göçler ve yerinden edilmelerle şekillenmiş ve şekillenmeye devam etmektedir. Bu tezin yazıldığı zaman diliminde bile, ülkemiz büyük bir göçe ev sahipliği yapmakta, bir başka göç dalgasına maruz kalacağına dair tartışmalar yükselmektedir. Ülkemize yakın coğrafyalarda yaşanan iç savaşlar ve siyasi istikrarsızlıklar, Türkiye'yi güvenli bir liman ve Avrupa'ya açılan bir kapı olarak gören göçmenlerin, bir an önce sınırı geçerek barınmak istedikleri bir merkez konumuna getirmiştir.

Bu çalışmada odaklanılan yer değiştirme hareketi ise, sahip olduğu özellikleri ile göç türleri içerisinde farklı bir konumda yer alan bir nüfus değişimi hareketliliğini içermektedir. Yıllar süren savaşlar sonrasında, 1923 yılında Lozan'da, Türkiye ve Yunanistan hükümet yetkilileri arasında imzalanan Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi anlaşması gereği, Türkiye topraklarında yaşayan Rum Ortodoksların Yunanistan'a, Yunanistan'da yaşayan Müslüman Türklerin ise Türkiye'ye gönderilmesi konusu karara bağlanmıştır. Uluslararası bir protokol sonucunda karara bağlanan bu zorla yerinden edilme vakası, sözleşmeye ve uzlaşuya dayalı ilk göç vakası olarak dünya tarihinde özgün bir konuma sahip olmuştur. Çalışma, yaşanan bu büyük yerinden edilme vakası ile birlikte, yerinden edilen toplulukların edimleri, bellekleri ve toplumsallıkları bağlamında, yer(leşim) kurma pratiğini ortaya koymayı amaç edinmiştir.

Bu sebeple çalışmanın ikinci bölümünde mübadele olgusunun, Ege'nin her iki yakasında yarattığı değişimin büyüklüğünün ortaya konması amaçlanmıştır. Göç tanımlarından başlayarak, göçün sebep olduğu köklü değişimlere vurgu yapılmıştır. Son yüz yıl içerisinde kitlesel göçlere maruz kalarak şekillenen Türkiye ve yakın coğrafyasının göç deneyimleri ortaya konulmuş, bu nüfus hareketliliğinin yarattığı değişim ve dönüşümün büyüklüğü vurgulanmıştır.

Özellikle E. Valentine Daniel ve John Chr. Knudsen'in, ulus-devletlerin, göçmenlerin gerçekliği yerine kendi politik kaygılarını öne alan ve göçmenlere pasif bir rol biçen tutum ve yaklaşımlarına dair eleştirel söylemleri, ikinci bölümün şekillenmesinde yol gösterici olmuştur. Bu bağlamda, ulus-devletlerin politik planlama kararları yerine, mübadele ile yerinden edilen toplulukların edim ve toplumsallıkları ön planda tutulmuş, bu bölümde, yerinden edilenlerin her iki coğrafyada kent mekanına ve kentin sosyokültürel yapısına olan etkileri irdelenmiştir. Onur Yıldırım, Bruce Clark, Evangelia Balta, Renee Hirschon, Hatice Kurtuluş ve Vasso Stelaku'nun bu konuda yaptığı çalışma ve yer araştırmaları oldukça aydınlatıcı olmuştur. Bu bölümde Türkiye ve Yunanistan hükümetlerinin, yerinden edilenlere yönelik barınma politikaları ve mekansal çözümleri, yerinden edilenlerin edimleri ve yaşam biçimleri (veya bir başka deyişle gerçeklikleri) bağlamında irdelenmiştir. Devlet eliyle göçmenlere tahsis edilen mekanlar ve göçmenlerin bu mekanlara dair tavır ve davranışlarını irdelemek adına, Jacques Derrida'nın ev sahibi (egemen) ve konuk (yabancı) üzerine kurduğu konukseverlik söylemi, Maurice Blanchot'ın fiziksel ve zihinsel bir edim olarak kavramsallaştırdığı göç sorgusu, Martin Heidegger'in yurtsuzluk ve varoluşa ilişkin epistemolojik yaklaşımları irdelenmiştir.

Tahsis edilen mekanın tektip ve rasyonelliğine karşın, yerinden edilenlerin heterojenliği, mekan üzerine, zihinsel bir çatışmayı beraberinde getirmektedir. Bu zihinsel çatışmanın temel sebebi, yerinden edilen toplulukların, yeni coğrafyalara, köklerine dair tüm edimleri, bellekleri aracılığıyla yanlarında getirmesinden temellenmektedir. Yerinden edilen kitlelerin bu tutumlarını daha iyi kavramak adına, belleğin mekan kurmadaki rolü sorgulanmış, bu konuda Friedrich Nietzsche, Marcel Proust ve Maurice Merleau-Ponty'nin algı-bellek söylemleri, Daniel L. Schacter'in bellek kaybı ve kavrayışları üzerine okumalarında, yerinden edilenlerin muhafaza ettiği bellekleri ve yeni coğrafyalara olan etkileri anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda ikinci bölüm, Türk ve Yunan hükümetlerinin, yerinden edilenlere tahsis ettiği mekanlar ve yaşantı biçimleri ile yerinden edilenlerin mekansal bellekleri ve yaşantı biçimlerinin uzlaşıp uzlaşamayacağı sorusu ile noktalanmış, bu sorunun cevabını bulmak üzere üçüncü bölüm, kapsamlı bir mekan araştırması ile başlamıştır.

Üçüncü bölümün ilk başlığı altında, mübadelenin de yaşandığı zaman dilimini kapsayan yirminci yüzyılda, mekana yönelik söylem ve yorumlamalar, mekanı kavrama biçimleri irdelenmiştir. Bu araştırmanın amacı, mekan kavrayışları üzerinden oluşturulacak kavramsal bir yöntem sayesinde, yerinden edilenlerin mekan düşüncesini anlamaya çalışmaktır.

Bahse konu olan zaman dilimi, mekan düşüncesi üzerine büyük kırılmaların yaşandığı bir aralığa karşılık gelmektedir. Mekanın rasyonel kabuller, uluslararası kanonlar ve ölçütlerle ele alındığı kartezyen düşünce biçimi sorgulanmaya başlanmış, tarihsel, kültürel, toplumsal olanın yanı sıra insan algısının mekanı kavramada başat rol oynadığı düşüncesi ön plana çıkmıştır. Özellikle fenomenoloji ile birlikte mekanın anlam ve sorgu sahası genişlemiştir. Kartezyen felsefenin insanı mekan içerisinde hacim kaplayan bir nesne olarak algılama biçiminin aksine, fenomenolojik düşünce, insanı, tüm edim ve davranışlarıyla, mekan kavrayışının öznesi konumuna getirmiştir. Bu temel ayrışma, mekan düşüncesinde köklü değişimlerin tetikleyicisi olmuştur. Çalışma kapsamında, fenomenolojinin temel yaklaşımlarını kavramak için Edmund Husserl ve Martin Heidegger'in kökene dair sorgulama biçimlerinden yararlanılmıştır. Bu bağlamda kartezyen ve fenomenoloji düşünce biçiminin mekan sorgusuna yönelik etkileri, Christian Norberg-Schulz, Marc Auge, Maurice Merleau-Ponty ve Henri Lefebvre başta olmak üzere, birçok kuramcının okumaları üzerinden karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Bu tartışmaların ortaya çıkardığı yer kavrayışına, çalışmanın kuramsal çerçevesi içerisinde sıkça başvurulmuştur.

Üçüncü bölümün ikinci başlığı altında, kartezyen ve fenomenoloji düşünce biçimleri aracılığıyla oluşturulan mekan okuma yöntemi, yerinden edilenlerin mekan algısını, kentsel mekana olan etkilerini, devlet eliyle yapılan barınma mekanlarına yönelik reaksiyonlarını kavramak adına bir araç olarak kullanılmıştır. Özellikle Lefebvre'in kapsamlı mekan okuması sonucunda ortaya koyduğu mekansal üçlü diyalektiği kuramına, devlet eliyle tahsis edilen mekan - yerinden edilenlerin mekan algısı ikilemini çözümlemek için bir okuma yöntemi olarak başvurulmuştur. Tahsis edilen mekanın rasyonelliği ve yerinden edilenin algısal bağlamda mekanı dönüştürme ve yer kurma eğilimi bu bölümün araştırma sorusu

haline getirilmiştir. Bu bağlamda, yerinden edilenin mekan algısı, yer kurma ve mekan üretme pratiğinin kökeni sorunsallaştırılmış, bir sonraki bölümde bir mübadele yerleşimi üzerinden, bu soruların yanıtları aranmıştır.

Dördüncü bölümde, mübadele ile yerinden edilen toplulukların yer(leşim) kurma ve mekan üretme pratiği, mübadeleyi yaşamış bir topluluğun edimleri, toplumsallıkları ve bellekleri bağlamında irdelenmiştir. Bu pratiği en iyi şekilde ortaya koyacak topluluğun tespiti için Türkiye ve Yunanistan'da çeşitli mübadele yerleşimleri yerinde incelenmiş, mübadele olgusu üzerine okumalar ve incelemeler yapılmış, çeşitli dernek ve vakıflarla (Türkiye'de LMV, Yunanistan'da KAAM) mülakatlar yapılmıştır. Tüm bu incelemeler sonucunda, günümüzde Nevşehir sınırları içerisinde yer alan ve Mustafapaşa ismiyle bilenen Sinasos yerleşiminin, mübadelenin yer(leşim) kurma ve mekan üretme pratiğini somut olarak ortaya koymak adına, alan araştırması yapmak için, en uygun örnek olduğu kanısına varılmıştır. Mübadele öncesi Rum ağırlıklı nüfusa sahip olmakla birlikte, Türkler ve Rumların birlikte barış içinde yaşadığı yerleşimin, Rumlara ait yaşantı izlerini canlı bir şekilde günümüze kadar muhafaza etmesi, bölgenin Rum halkının yerleşime ve yaşantılarına ait haritaları, dökümanları, kutsal nesne ve objeleri detaylı bir şekilde kayıt altına almaları, dernekler vasıtasıyla bu verileri gerek somut, gerekse yazılı olarak korumaları ve gelecek nesillere aktarmaları, toplumsallıklarına dair notlarını ve anılarını kaleme almaları, belleklerinin ve aidiyet duygularının hala korunaklı oluşu, Sinasos'un, alan araştırması için seçilmesinin başlıca nedenleri arasında yer almaktadır. Yerleşimin mübadele sahnesinde özgün bir yerde konumlanmasının temel sebebi ise, mübadeleden hemen önce mekanlarını ve mekanlarında geçen yaşantı unsurlarını fotoğraflarla kayıt altına almalarıdır. Mübadele ile birlikte, Yunanistan'a gönderilecekleri kendilerine bildirilen Sinasoslular, Anadolu'daki yerleşimlerini sistematik olarak fotoğraflayıp yeni coğrafyalarına taşıyarak, mübadele tarih yazımında hatta dünya göç tarihinde emsalsiz bir örneği teşkil etmekteledir. Buradan çıkarımla şu yorumda bulunabiliriz; Sinasoslular henüz mübadele öncesi Anadolu coğrafyasında iken bile, tahsis edilecek mekanı reddetmiş, yabancılaşmanın ve zihinsel göçün önüne geçmiş, kendilerine ait mekanın ve yer(leşim) kurmanın peşine düşmüşlerdir.

Bu doğrultuda, dördüncü bölümün ilk başlığı altında, mübadele öncesi Sinasosluların yer(leşim)leri ve mekanları, bu mekanlarda geçen gündelik yaşantıları, toplumsallıkları ve sahip oldukları edimler irdelenmiştir. Yapılan çalışmalarda, Evangelia Balta'nın Sinasos üzerine yaptığı tarihsel okumaları ve KAAM arşivinden derlediği Sinasos fotoğraf albümü başucu kaynağı olmuştur. Bunun yanı sıra mübadele öncesi fotoğraflama eyleminin baş aktörü Serafim Rizos'un, hemşerilerinin toplumsal yaşantılarını ve mekan ayrıntılarını kaleme aldığı iki ciltlik anı ve notları, Kostas Stamatapoulos'un gündelik yaşantıya dair anekdotları, Gerasimos Augustinos'un yerleşim hakkında verdiği bilgiler ve değerlendirmeleri sıkça başvurulan kaynaklar olmuştur. Balta'nın derlediği fotoğrafların özgün halleri ve Sinasos'a dair diğer fotoğraflar için KAAM arşivinden yararlanılmıştır. Bu okuma ve incelemelerin yanı sıra, Sinasos yerleşimi yerinde incelenmiş, Rumlara ait mekanlar ve yaşantı izleri araştırılmış, bu mekanların günümüzdeki durumlarının tespiti yapılmıştır. Böylece Rumlara ait yaşantının ve toplumsallıklarının izleri sürülmüştür. Mübadele dönemi, öncesi ve sonrasında Rumlar tarafından çekilen fotoğraflardaki mekansal durumlar detaylıca incelenmiştir. Bu araştırmalar yapılırken, özellikle mübadeleyi yaşayan Sinasoslu Rum halkın çektikleri fotoğraflar kullanılmış, arşivde yer alan diğer fotoğraflara çalışma kapsamında yer verilmemiştir. Böylece yerinden edilen bu insanların, fotoğraf karelerinde hangi mekansal unsurlara odaklandıklarına önem verilmiştir.

Dördüncü bölümün ikinci ve üçüncü başlığı altında Sinasoslu Rumların mübadele serüveni irdelenmiştir. Göçle gittikleri Yunanistan'da devlet eliyle kendilerine tahsis edilen mekanlar ve bu mekanları terk ederek kendi edimleri doğrultusunda kurdukları yer(leşim)ler tespit edilmiş ve yerinde incelenmiştir. Bu mekansal araştırmalar, ikinci bölümde (tahsis edilen mekan – yerinden edilenlerin belleği ve edimleri bağlamında mekan algısı) ve üçüncü bölümde (kartezyen mekan – fenomenolojinin mekan kavrayışı) kavramsallaştırılan olgular bağlamında, Lefebvre'in mekansal üçlü diyalektiği üzerinden ele alınmıştır. Bu bağlamda Sinasoslu yerinden edilenlerin yer(leşim) kurma ve mekan üretme pratikleri irdelenmiştir. Bu irdeleme yerleşim ölçeğinden yapısal ölçeğe, yaşantı izlerinden bellekte muhafaza etme ve akılda tutma etkinliğine kadar kapsamlı bir araştırma ile ortaya konmuştur. Sinasosluların yeni coğrafyalarda var ettiği yer(leşim)lerinin

somut bir inşanın yanı sıra, zihinsel bir üretim faaliyetinin sonucu olduğunun farkındalığıyla, salt fiziksel bir mekan araştırması yerine, çok yönlü bir okuma metodu benimsenmiştir.

Bu konuda ortaya konan yaklaşımlar, Lefebvre'in Mekanın Üretimi isimli mekanın kuramsal sorgusunu içeren kitabında ele aldığı kavramlar bağlamında değerlendirilerek, çalışmanın sonuç bölümü oluşturulmuştur. Mübadele sonucu yerinden edilenlerin mekan algısı ve yer(leşim) kurma pratikleri, özgün bir örnek üzerinden, kapsamlı olarak ele alınmıştır.

1.2 Tezin Amacı

Türkiye ve Yunanistan arasında imzalanan ve azınlıkların değişimini öngören mübadele anlaşması ile, her iki coğrafyada asırlardır var olan topluluklar yerinden edilmeye zorlanmışlardır. Kendi edim ve yaşantı biçimleri ile var ettikleri, aynı zamanda simbiyotik bir ilişki içinde kendi yaşantılarını da şekillendiren bu anlam yüklü çevrelerini, terk etmeye mecbur bırakılan topluluklar, hiç tanımadıkları coğrafyalarda yeni yaşamlar kurmaya koyulmuşlardır. Bu süreçte kendilerine tahsis edilen mekanları ve tariflenmiş yaşantı biçimlerini, kendi yaşantı dillerine uyarlamının çabası içerisinde olmuşlardır. Temel çelişki burada kendini göstermektedir. Çünkü ulus-devlet kabulleri ön planda tutularak yürürlüğe konulan mübadele anlaşması, göç etmek zorunda bırakılan toplulukların sahip olduğu edimleri göz ardı etmiş, bu durumun sosyolojik bir vaka olduğu gerçeği akıllara getirilmemiştir.

Bu tez çalışması, Ege'nin her iki yakasında, mübadelenin yarattığı tahribata, sayısal veriler, niceliksel değerler ve ulus-devletlerin kendi politik yaklaşımları çerçevesinden bakmak yerine, yerinden edilenlerin ait oldukları topraklarda bir kültürün parçası olduğu gerçekliğine odaklanmaktadır. Bu sebeple yerinden edilenlere ait en küçük ayrıntılar, hikayeler ve anlatıların peşine düşmektedir. Bu yaklaşımla, yerinden edilen toplulukların, mübadele öncesi yaşantıları, bu yaşantıların akıp gittiği mekanlar detaylıca incelenerek çalışmaya başlanmıştır.

Çalışma, mübadele ile fiziksel bir kopuşu yaşayan ve ait oldukları çevrelerden ayrılmak zorunda kalan toplulukların, bellekleri, edimleri ve toplumsallıkları

aracılığıyla, yeni coğrafyalarda yer(leşim) kurma ve mekan üretme pratikleri ile ilgilenmektedir. Bu sayede *meçhul ve yabancı bir çevreyi, kendilerine ait bir yer(leşim)e dönüştürme* biçimlerinin ortaya konması amaçlanmaktadır. Sadece fiziki bir inşa faaliyeti değil, toplumsal ve kültürel bir yapma biçiminin izi sürülmüş, böylece yerinden edilenlerin yer(leşim) kurma pratiğinin somut ve zihinsel yanı ortaya konmuştur. Ayrıca paralel zaman diliminde alevlenen, 'kartezyen düşüncenin mekan kavrayışı - fenomenoji düşüncesinin mekan kavrayışı' tartışmalarının, mübadelenin yer kurma ve mekan üretme pratiği üzerinden değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda kartezyen düşüncenin, 'bir sistem veya nesne olarak mekan' kavrayışına karşın, mekanın, 'insan edimleri ve davranışlarıyla var olan canlı bir organizma' olduğu savı, çalışma kapsamında irdelenen örnek aracılığıyla ortaya konmuştur. Yirminci yüzyıl mekan tartışmalarında bir kırılma noktası olarak görülen, 'insanın, mekan içerisinde bir hacimsellikten daha fazlasını barındırdığı' savı, mübadele sonucu tahsis edilen mekanın, insan edimleri aracılığıyla dönüşüme uğraması veya terk edilip yeniden kurulması davranışsallığı ile paralellik gösterdiği ortaya konulmuştur. Bu çalışma, edimleri, algıları toplumsallıkları, bellekleri aracılığıyla insanın, mekan üretiminin ve yer kurma pratiğinin başat aktörü olduğu gerçeğini, göç eden bir topluluk üzerinden ortaya koymayı temel amaç edinmiştir.

1.3 Orijinal Katkı

Yıldırım'a göre, Türkiye ve Yunanistan arasında gerçekleşen nüfus mübadelesi, hiçbir yerde, Türk ve Yunan tarihyazımında olduğu gibi çarpık bir şekilde ele alınmamıştır. Bu çok yönlü olgu, şimdiye kadar, her iki devlet tarafından, kendi ideolojik aygıtlarına hizmet edecek bir yaklaşımla değerlendirilmiştir. Türk tarihyazımı içerisinde, bu büyük ve çok boyutlu olgu, milli mücadelenin ve sonrasında kurulan modern Türkiye'nin başarı hikayesinin bir ayrıntısı olmaktan öteye geçememiştir. Son yıllara kadar, bu olguya 'hiç yaşanmamış' tavrı takınılmış ve unutma yolunu seçmiştir. Yunan tarihyazımı ise, tam tersi bir tutumla, Küçük Asya trajedisi ile başlayan öykünün acı bir çılgılığı olarak, kendi ulusal tarihinin bir parçası haline getirmiş ve 'daima akılda tutma'nın çabası içerisinde olmuştur. Yunan coğrafyasından gönderilen topluluklar bu hikayenin bir parçası değilmiş

gibi davranılmış ve bu olguya sadece Anadolu Rumlarının trajik bir öyküsü olarak bakılmıştır. Görüldüğü üzere, her iki ulus da 'milli tarih' çevrevesinde, konuyu ele almanın gayreti içerisinde olmuşlardır (Yıldırım, 2006). Bir tarafta 'yok saymanın', diğer tarafta 'hafızada canlı tutma'nın çabası bile, olgunun değerlendirilme biçiminin çarpıklığını gözler önüne sermektedir.

Türkiye ve Yunanistan'ın kendi politik yaklaşımları ve ulus-devlet politikaları kapsamında bu olguyu ele almaları, göçmenleri bu hikayenin pasif aktörü olarak görmelerine neden olmuştur. Bu durum, göçmenlerin iskan edilmesi politikalarında da kendini göstermektedir. Yunan devleti, kendisine sağlanan uluslararası fonlar sayesinde, hızla göçmen yerleşimleri tahsis ederken, onların geldikleri coğrafyalarında bir kültürün parçası oldukları gerçeğini göz ardı etmiştir. Göçmenlerin kültürleri, toplumsal yapıları ve gündelik yaşantıları göz önüne alınmadan, bu vakanın sosyolojik bir olgu olduğu önemsenmeden inşa edilen mekanlar, bir müddet sonra çözülmeye başlamıştır.

Türkiye'de de farklı bir yöntemle olsa da, benzer bir yaklaşımla iskan meselesinin ele alındığı görülmektedir. Yunanistan'a göre sayıca oldukça az göçmene ev sahipliği yapan ve iskan meselesini kendi iç imkanları ile çözmeye koyulan Türkiye'de, Osmanlı devlet kültüründen miras alınan, 'azınlık toplulukları, yerli halk sayıca fazla olacak şekilde iskan etme' anlayışı kapsamında mekan tahsis edildiği görülmektedir. Böylece yerli halkın toplumsal ve kültürel edimlerinin ağırlığı altında kalan mübadillere, bir tür eritme politikası uygulanmış, onların kendilerine ait toplumsal yapıları önemsenmemiştir.

Bu tez çalışmasının özgün yanı, konuyu *ulus-devletlerin gerçekliği* üzerinden değil, *göçmenlerin gerçekliği* üzerinden ele almasında yatmaktadır. Hem Türk tarihyazımının, hem de Yunan tarihyazımının, göçmenleri pasif bir konumda tutma tavırlarının aksine, bu çalışma tüm edim ve toplumsallıklarıyla göçmenlerin toplumsal ve kültürel yapılarına odaklanarak, mekan ve yerleşim okumalarını yapmaktadır. Bu sebeple göçmenlere ait sayısal ve nicel veriler meselenin derinliğini anlamada sadece bir araç olarak kullanılmış, (alan çalışması için seçilen Sinasoslu Rumlar örneğinde olduğu gibi) asıl olarak yerinden edilen göçmenlerin hikayeleri, geçmiş yaşantıları ve mübadele öncesi ait oldukları kültürün izleri

sürülmüştür. Bu irdelemeler üzerinden, kentte ve kentsel mekanda mübadelenin etkisi, yerinden edilenlerin edimleri bağlamında okunarak özgün bir yaklaşım sunulmuştur.

Ayrıca, mübadeleyi kapsayan dönemde, Türkiye ve Yunanistan hükümetlerinin, yerinden edilen kitleler için uygulamaya geçirdiği iskan politikaları ve inşaa faaliyetleri etraflıca incelenmiştir. Fakat salt devlet eliyle yapılan inşaa faaliyetleri¹ değil, bu mekanların göçmenlere tahsisi sonucunda, bu kitlelerin, mekanları kullanma biçimleri, değiştirme-dönüştürme veya terk edip kendi mekanlarını kurma reaksiyonları² birlikte değerlendirilmiştir. Böylece yukarıda vurgulandığı gibi, göçmenlerin gerçekliği ön planda tutulmuştur. Bu mekansal okuma için, dönemin mekan kuramları irdelenmiş, devletin inşaa politikaları ve göçmenlerin bu politikalara karşı tutumları, mekan kavrayışları üzerine oluşturulan kuramsal çerçeve bağlamında yorumlanarak mübadele tarihyazımına özgün bir katkı konulması amaçlanmıştır.

Uzun yıllar Türkiye’de göz ardı edilen mübadele olgusuna yönelik çalışmalar son yıllarda çeşitlenmektedir. Özellikle son on yılda bu konuya artan ilgi sonucunda, Türkiye’de de nitelikli akademik çalışmalar ortaya konmaya başlamıştır³. Buna rağmen, mimarlık alanında yapılan çalışmalar yeterli çeşitliliğe sahip değildir. Türkiye’de, mübadele konusunda mimarlık alanında yapılan çalışmalar, Yunanistan’da geçmiş dönem mirası, mübadelenin yarattığı mekansal tahribat ve devlet eliyle yapılan mübadele politikalarına yönelik çalışmaları kapsamaktadır. Bu çok değerli çalışmaların yanında, bu tez çalışması, göçmenlerin edim ve toplumsallıklarını ön plana alarak, kuramsal bir mekan okuması sunmasıyla, mimarlık alanında mübadele mekanının okunması konusunda literatüre katkı sağlama amacını taşımaktadır. Ayrıca, alan çalışması yapılan Sinasoslu Rumların, sadece fiziki mekanları değil, yerleşim ölçeğinde mekanı kuran unsurlar olarak zihinsel bir insanın da izinin sürülmesi, göçmenlerin bellekleri aracılığıyla yeni mekanlarında var olduklarını ön plana çıkarması açısından önem arz etmektedir.

¹ Tez kapsamında II. Evre olarak adlandırılmıştır.

² Tez kapsamında III. Evre olarak adlandırılmıştır.

³ Türkiye’de çalışmaların çeşitlenmesinde, 2000’li yılların başında kurulan LMV’nin gayretleri büyük önem taşımaktadır.

1.3.1 Tez Çalışmasının Yöntemi ve Kurgusu

Tez çalışması göçle yerinden edilen bir topluluğun, ait olduğu kültürel ve toplumsal değerler, sahip olduğu edimler aracılığıyla mekanı üretme ve yerleşim kurma pratiğine odaklanmaktadır. Göçle yerlerinden edilen topluluklar, hiç tanımadıkları topraklarda, mekanlarının inşasıyla beraber kendi birlikteliklerinin ve toplumsallıklarının da yeniden inşasını temin ettikleri için, çalışmanın kuramsal altyapısı ve alan araştırması yapılırken, bu sosyolojik olgu daima akılda tutulmuştur.

Lozan'da imzalandığı andan itibaren, ulus-devletlerin gerçekliğine dayalı bir yaklaşımla Türk ve Yunan devleti tarafından ele alınan bu zorla yerinden edilme vakasının, göçmenlerin algısındaki yeri, çalışma kapsamında daima sorgulanan bir olgu olmuştur. Bu ayrımın ortaya konması ve sorgulamanın yapılması adına, ikinci bölümde devlet eliyle inşa edilen ve göçmenlere tahsis edilen mekanlar ile göçmenlerin bu mekanlara etkileri farklı başlıklar altında ele alınmıştır. Mübadele sonrası devlet eliyle tahsis edilen mekanlar, 'II. Evre' olarak kavramsallaştırılırken, göçmenlerin yaşantılarının başlaması ile bu yerleşimlerde yaşanan değişim ve dönüşümler, çalışma kapsamında 'III. Evre' olarak adlandırılmıştır⁴. II. Evre, uluslararası planlama kabullerinin, rasyonelliğin ön planda olduğu yerleşimler olarak öne çıkarken, III. Evre göçmen gerçekliğinin varlığıyla bu mekanların şekillendiği aralığa karşılık gelmektedir.

Ayrıca çalışma kapsamında, II. Evre olarak adlandırılan tahsis edilen mekanlar, sadece fiziki bir barınma ihtiyacı olarak yorumlanmamış, bu mekanlarla birlikte, göçmenlere bir yaşantı biçimi de tahsis edildiği vurgulanmıştır. Derrida'nın konukseverlik söylemi üzerinden kavramsallaştırılan bu durum, mekanla beraber egemenin (ev sahibinin) ön gördüğü bir yaşantı biçiminin tahsisini içerdiği ortaya konmuştur. Bunun yanı sıra, bellek araştırmalarıyla, göçmenlerin kendi yaşantı edimlerini ve toplumsallıklarını, zihinleri aracılığıyla, yeni topraklara taşımalarının sorgusunu içermektedir. Bu durum, III. Evre mekansal durumlarının karşılığıdır.

⁴ Çalışma kapsamında, göçmenlerin yeni topraklara adım attıkları ilk barınma koşulları (çadırlar, barakalar, sığındıkları binalar, barınak vb.) 'I. Evre' olarak adlandırılmıştır. Bu durumun elzem bir ihtiyacın zorunlu bir çözümü ve geçici yerleşimler olduğu kabul edilerek, örneklerle ele alınmış, kuramsal tartışmaların içerisine dahil edilmemiştir.

Bu bağlamda çalışmanın araştırma yöntemi, II. Evre mekan tahsisi ile birlikte ev sahibi - egemenin gerçekliği ile III. Evre mekansal durumunun göçmenlerin gerçekliği arasındaki gerilimi üzerinden okunmaktadır. II. Evre, ulus-devletin belirlediği göçmen profilinin mekan aracılığıyla tahsisine, III. Evre, göçmenin kendi varoluşsal gerçekliğini yeni topraklarda var etme çabasına karşılık gelmektedir.

Bu durumun mekan üzerinden okunması üçüncü bölümde yapılan araştırmalar sonucunda ortaya konmuştur. Kartezyen düşüncenin rasyonel mekan kavrayışı ile fenomenoloji düşünce biçiminin insan algısına dayalı mekan yorumu, yirminci yüzyılda yaşanan mekan tartışmalarının temelini oluşturmaktadır. Rasyonel düşünce biçiminin önde tutulduğu kartezyen kavrayışın II. Evre mekansal durumlarıyla, algılara ve edimlere dayalı fenomenolojik mekan düşüncesinin III. Evre mekansal durumlarıyla örtüştüğü ortaya konmuş ve bu durum tezin metodolojik araştırma yöntemi olarak benimsenmiştir. Bu tartışmayı, ele aldığı mekansal üçlü diyalektiği ile ortaya koyan Lefevbre'in okumaları üzerinden, bir mübadele yerleşiminin mekan üretme ve yer kurma pratikleri irdelenmiştir.

Mekansal üçlü savı, uluslararası kanonların, ölçütlerin, planlama kabullerinin önde tutulduğu *mekan temsilleri*, 'yaşayanların' ve 'kullananların' yaşantılarına dair izleri barındıran *temsil mekanları* ve mekan tahayyüllerini kapsayan ve zihinsel bir karşılığı olan *mekansal pratikleri* açıklamaktadır. Bu savın, mübadelenin egemen aracılığıyla mekan tahsisi ve göçmenin bu mekanı dönüştürme pratiği ile örtüştüğü ortaya konmuştur. Mekan temsillerinin, devlet kabullerinin ön planda tutulduğu II. Evre mekansal durumlarıyla, temsil mekanlarının göçmenlerin edim ve toplumsallıklarıyla değişen-dönüşen veya yeniden kurulan III. Evre mekansal durumlarıyla, mekansal pratiklerin göçmenlerin bir kültürün parçası olarak belleklerinde taşıdıkları edimleri ve yapma biçimleri ile örtüştüğü gerçeği çalışmanın temel söylemini oluşturmaktadır. Bu metodolojik yöntem ve kuramsal söylem, Sinasoslu Rumların Kapadokya'da başlayıp Yunanistan'ın Eğriboz Adası'nda son bulan mübadele eylemselliği üzerinden somutlaştırılmış, mübadelenin mekan üretme ve yer(leşim) kurma pratiğinin okuması yapılmıştır.

1923 TÜRK – YUNAN ZORUNLU NÜFUS MÜBADELESİ

“Dünyada kişi için doğup büyüdüğü yeri kaybetmekten daha büyük bir acı olamaz.”

Euripides, MÖ. 431 (Toynbee, 2009).

2.1 Göç Olgusu

Göç, özü itibarıyla bir yer değiştirme eylemidir. Toplumsal perspektiften ele alındığında ise, yaşantıya ait birçok dinamiği etkileyen, karmaşık değişkenleri barındıran, toplumsal bir harekete karşılık gelmektedir. Tarihsel süreç içerisinde meydana gelen göçler, toplumların karakteristik yapıları ve yer değiştirme eyleminin değişen sebepleri nedeniyle dinamik bir süreci tanımlamaktadır. Bu sebeple, göç eyleminin toplumsal alanda yarattığı etkinin boyutları ve yapısal değişiklikleri farklılıklar arz etmektedir (Alarçin, 2019).

Göçlerin ortaya çıkış sebeplerinin farklılığı ve toplumsal sonuçlarının değişkenliği nedeniyle, kapsayıcı bir göç tanımı yapmak, göçün neden ve sonuçlarını ortaya koyan sınırları çizmek oldukça güçtür. Bu sebeple, literatürde göç, *mekansal hareketlilik* ve *yer değiştirme eylemi* olarak, temel anlamına yakın tanımları barındırmaktadır. Scott ve Marshall'ın tanımlamalarında '*yeni yerleşim alanlarına doğru hareket*' olarak yer bulan kavram (Scott, Marshall, 2009), Bruce ve Yearley'in çalışmalarında '*kalma niyetiyle yer değiştirme hareketi*' olarak değerlendirilmektedir (Bruce, Yearley, 2006).

Uluslararası Göç Örgütü'nün (IOM) tanımına göre ise göç; '*Bir kişinin veya bir grup insanın uluslararası bir sınırı geçmesi veya bir devlet içinde yer değiştirmesi. Süresi, yapısı ve nedeni ne olursa olsun insanların yer değiştirdiği nüfus hareketleri. Buna mültecilerin, yerinden edilmiş kişilerin, ekonomik göçmenlerin, aile birleşimi gibi farklı amaçlarla hareket eden kişilerin göçü de dahil*' şeklinde tanımlanmaktadır (Göç Terimleri Sözlüğü, 2013). Burada, *göç süresinin* ne olduğu, uluslararası göç tanımlarında geçen *bir sınır geçme* şartının belirsizliği soru işaretleri taşımaktadır.

Aynı muğlaklık, Birleşmiş Milletler'in (BM) tanımında da yer almaktadır. BM'e göre, bir birey veya topluluğun göç eylemini gerçekleştirebilmesi için '*kayda değer*' bir mesafeyi katetmesi, coğrafi hareketliliğin bir yıl veya daha üzeri bir süreyi kapsamaması, bir uluslararası hareketliliği barındırması gerekmektedir (Kurtuluş, 1999). Halbuki tarihsel süreç içerisinde gerçekleşen göçler incelendiğinde, aynı şehir içerisinde dahi, *kayda değer* bir eşik-sınırın aşıldığına ve göçün gerçekleştiğine şahit olmaktadır⁵ (Adıgüzel, 2018). Ayrıca mevsimsel tarım işçileri gibi, bir yıldan daha az bir süre göç ederek, çalışmak durumunda kalan toplulukların da göçmen statüsünde değerlendirildiği görülmektedir (Göç Terimleri Sözlüğü, 2013). Bu açıdan, ölçüt kabul edilen mesafe ve süre kavramlarına bir limit koymak yerine, birey veya toplulukların fiziki çevrelerini ve sosyal yapılarını değiştirme gücü barındıran yer değiştirme hareketliliği olarak ele almak ve bu kavramları, gerçekleşen göç eylemleri bağlamında değerlendirmek daha doğru bir yaklaşım olacaktır (Akkayan, 1979).

Tüm bu değerlendirmeler, başta vurgulandığı gibi, her göçün kendi dinamiğini barındırdığı, kendi karakteristik yapısı ve tetikleyicileri bağlamında ele alınması gerektiği gerçeğine götürmektedir. Bu yaklaşımla Faist, göç eylemini bir *faz değişimi* olarak ele almakta, '*toplumsal veya siyasi birimden diğerine geçiş*' olarak tarifleyerek, ifadede bilinçli bir muğlaklık bırakmaktadır. Faist, bu muğlaklığın, her göçün kendi oluşsal biçimiyle doldurulabileceğini ifade etmektedir (Faist, 2000). Faist'in tanımı en genel haliyle, bir mekandan bir başka mekana yönelme hareketidir (Ceylan, Uslu, 2020). Burada bahsi geçen mekan söylemi, iki tür muhtevayı içermektedir; göç sonucu hem yaşam alanlarını ve ait olduğu fiziki çevreyi terk etmek zorunda kalma, hem de sosyokültürel olarak bağlı olduğu toplumsal olgulardan ayrılarak farklı bir çevreye dahil olma. Bu açıdan göç, fiziksel bir hareketlilikle beraber, zihinsel bir *kayda değer* eşiği aşmayı da gerektirmektedir. Dolayısıyla göç, fiziksel bir uzaklığın yanı sıra, ait olunan toplumsal yapıdan uzaklaşma durumunu da barındıran, karmaşık ve zor bir süreci

⁵ Tarihsel süreç içerisinde Doğu-Batı Berlin, Kuzey-Güney Lefkoşa, Doğu-Batı Kudüs örnekleri, bir göçün gerçekleşmesi için fiziksel mesafe ölçütünü ve *kayda değer bir mesafe katedilmesi* söylemini tartışmaya açmaktadır (Adıgüzel, 2018). Bu örnekler, niceliksel ölçütlere bağlı bir göç tartışmasının sorunlu yanını akıllara getirmektedir.

beraberinde getirmektedir. Arendt, göçün yarattığı bu fiziksel ve zihinsel yoksunluğu '*yurtsuzluk*'⁶ olarak adlandırmakta, göç edenlerin geride bıraktığı şeyin, fiziksel mekanlarından daha fazlası olduğunu vurgulamaktadır⁷.

Arendt'in '*yurtsuzluk*' olarak kavramsallaştırdığı durum, göç edenin geride bırakmak zorunda kaldığı tüm yaşamsal edimleri içermektedir. Bu yaşamsal edimlerin içerisinde fiziksel çevreleri olduğu gibi, 'ait olduğu' çevrenin tüm sosyokültürel değerleri de yer almaktadır. Hatta bu zihinsel durumun zorluğu, toplumsal yaşantının her boyutuna etki etmektedir (Castles, Haas, Miller, 2014). Bu sebeple Blanchot, göç eylemini, fiziksel bir yer değiştirme eyleminden öte, zihinsel bir edim olarak ifade etmektedir. Çünkü göçmenlerin, yeni yurtlarında, tüm yaşamsal edimlere yabancı bir yaşantı biçimiyle karşı karşıya kaldıklarını vurgulamaktadır (Blanchot, 1999).

Göç sonucunda karşılaşılan durum, sadece göç edenlerle sınırlı kalmamaktadır. Çünkü göç, sadece topluluk veya bireyin hareketliliği anlamını taşımamaktadır. Göç etmek zorunda kalanın toplumsal, kültürel, ekonomik faktörler gibi sosyal olgularını da, gittiği yerlere taşıması anlamına gelmektedir. Göç eden, en belirgin olarak, dil, gündelik yaşantı ve olguları algılama biçimi gibi edimlerini beraberinde götürmektedir. (Adıgüzel, 2018), (Alarçin, 2019). Yani göç sonucunda, göç eden, göç edenin bıraktığı çevrede yaşamaya devam eden ve göçü karşılayan toplulukların varlığı söz konusudur. Bunun sonucunda, göç ederek yeni topluluklara karışan göçmenlerin, yaşam edimlerinin değişmesi gibi, geride bıraktıkları topluluklar ve çevreler, yeni yerleşimlerinde karşılaştıkları insan grupları ve onların sahip oldukları yaşam alışkanlıkları da değişim ve dönüşümüne uğramaktadır (Bartham, Poros, Monforte, 2014). Hatta bu değişim ve dönüşüm,

⁶ Agamben, bu kavramı *yurttaş-olmama*, *yurttaş-dışılık* olarak ifade ederek farklı bir sorgulamanın kapısını açmaktadır. Agamben'e göre sorgulanması gereken şey, bir devletin yurttaşı olma üzerine kurulu hukuksal dayanaklardır (insan hakları dahil). Bu yüzden, bu durumu, bir devletin yurttaşı olmama hali olarak sorgulama aracı haline dönüştürmektedir (Agamben, 1995). Çünkü aynı topraklarda yaşayan bireylerin, aynı haklardan yararlanması için aynı devletin yurttaşı olması gerekmektedir. Bu durumda göçmenin durduğu yer, yurttaş-olmamanın yanı sıra, aynı zamanda hukuksal haklardan mahrum kalma durumudur.

⁷ "...Anayurtlarından ayrıldıklarında artık yurtsuzdular, devletlerini bıraktıklarında artık devletsizdiler, insan haklarından yoksun bırakıldıklarında artık haksızdılar, yeryüzünün posasıydılar..." (Arendt, 1994).

sonraki kuşakları etkileyen, uzun bir toplumsal süreci kapsamaktadır (Castles, Haas, Miller, 2014).

Bunun yanı sıra, bazı toplulukların kimliklerinin, göçle gittikleri yeni coğrafyalarda, daha güçlü bağlarla ortaya çıktığı görülmektedir (Ryan, 2010). Öyle ki, bu topluluklar, yeni coğrafyalarında da kimliklerine sıkı sıkıya sarılarak, göçmen tanımından uzaklaşmışlardır. Bu durum, Blanchot'ın sorunsallaştırdığı, göçün, yer değiştirmeden bağımsız, zihinsel bir uzaklaşma olduğu savının ispatı niteliğindedir. Göçün karmaşık yapısını daha anlaşılması zor kılan bu durum, her göçün kendi karakteristik yapısı ve bağlamı aracılığıyla değerlendirilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Göçün getirdiği bu toplumsal süreçler, içerisinde bulunduğumuz zaman diliminde yabancı olduğu bir olgu değildir. Türü ve ortaya çıkış nedeni her ne olursa olsun, göçün getirdiği toplumsal etkiler, dünyanın her yerinde, yaşanmaya devam etmektedir. İster göç eden olsun, ister göçmen kabul eden olsun, dünya genelinde neredeyse her toplum, bu sürecin doğurduğu toplumsal gerçekliğin izlerini taşımaktadır. Bu sebeple, içerisinde bulunduğumuz çağ, 'göçler çağı' olarak tanımlayan Castles ve Miller, artan eşitsizlikler, siyasal, ekolojik, demografik sorunlar, etnik ve politik çatışmalar, emek sömürsü gibi başat faktörler nedeniyle, göçlerin artarak ilerlemeye devam edeceğini belirtmekte, yirmi birinci yüzyılda ülkelerin ya göç alan, ya da göç veren topluluklar olarak bu durumun kaçınılmaz birer aktörü olacağını ileri sürmektedirler⁸ (Castles, Miller 2008). Sayısal veriler, bu durumun gerçekliğini gözler önüne sermektedir. 2000 yılında, dünya genelinde 173 milyon olan uluslararası göçmen sayısı, 2010 yılında 222 milyona, 2015 yılında 244 milyona ulaşmıştır. IOM'un verilerine göre, 2020 yılı itibarıyla, göçmen varlığının, dünya genelinde 272 milyonu aştığı görülmektedir. Bu veriler ışığında bakıldığında, uluslararası sınırı geçen göçmenlerin nüfusu, dünya nüfusunun %3,5'ine karşılık gelerek, Çin, Hindistan ve ABD'den sonra, dünyanın en kalabalık

⁸ "...Göç çağının kalıcı olacağını ummak için birkaç neden mevcuttur: ...artan eşitsizlikler... siyasal, ekolojik, demografik sıkıntılar... etnik ve siyasal çatışmalar gelecekte kitlesel kaçışları da beraberinde getirecektir... Yeryüzündeki bütün devletler, ya göç alan veya göç veren ya da her ikisini birden yaşayan ülkeler olarak uluslararası göçten artan bir biçimde etkilenecektir ..." (Castles, Miller, 2008).

dördüncü ülkesi olabilecek bir nüfusla karşı karşıya olduğumuz gerçeğini ortaya koymaktadır (IOM, 2019), (Anonim, 2020).

Göç olgusunu, yaşadığımız coğrafya üzerinden ele aldığımızda, bu olgunun, bu topraklarda bir çok kez tecrübe edildiği gerçeğiyle karşılaşmaktayız. Tarih boyunca hem göç alan, hem göç veren, hem de konumu itibariyle göç rotaları üzerinde yer alan Türkiye'nin, mevcut nüfusunun yüzde kırklık bir oranı, son iki yüzyıl içerisinde, yerli nüfusa yapılan aşılama ile oluşmuştur (Arı, 2016). Bu açıdan göçün, Türkiye'nin toplumsal ve kültürel yapısının şekillenmesinde önemli rol oynadığı muhakkaktır.

Anadolu coğrafyasının, göç geçmişi irdelendiğinde, her ne kadar ilk göçlerin 17. yüzyıla tarihlendiği görülse de, kitlesel anlamda gerçekleşen göçlerin, 19. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle başladığı bilinmektedir. Bu tarihlerde Kırım'dan göç edenler ile yakın dönemlerde gerçekleşen Osmanlı-Rus Savaşı sonucunda Kafkasya'dan gelen Müslüman halkın göçü⁹, Osmanlı'nın ilk büyük göçleri sayılmaktadır (Karpas, 2010), (Saydam, 1997). Sonraki dönemlerde yaşanan savaşlar, kaybedilen topraklarda kurulan yeni ulus-devletlerle beraber, göç dalgaları Anadolu'yu tesiri altına almıştır. Özellikle 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başları itibariyle yaşanan savaşlar ve sonrasında değişen sınırlarla beraber meydana gelen kitlesel göçler, kurulacak olan Türkiye Cumhuriyeti'nin demografik ve sosyal yapısının şekillenmesinde belirleyici olmuştur. Karpas'a göre, 18. yüzyılın sonlarından Birinci Dünya Savaşı'nın bitimine kadar geçen sürede, 7 milyon civarında göçmen Osmanlı topraklarına giriş yapmıştır¹⁰ (Karpas, 2010). Göç eylemleri, cumhuriyetin kurulmasından sonra da devam etmiştir. Cumhuriyetin ilanı ile beraber, Türkiye'nin yaşadığı kitlesel göç deneyimleri, şu başlıklar altında özetlenebilir:

Göç alan bir ülke olarak;

⁹ Kafkasya göçleri, 93 Harbi olarak da bilinen 1877-1878 Osmanlı – Rus Savaşı sonucu meydana gelmiştir. Bir buçuk milyon Müslüman nüfus, Rus baskısından kaçarak, Osmanlı topraklarına sığınmıştır (Karpas, 2010).

¹⁰ Karpas, Osmanlı nüfusunun, 1844 yılında 35 milyon olduğunu, bu nüfusun 20 milyonunun Anadolu ve Balkan coğrafyasında yaşadığını belirtmektedir. 1874 yılına gelindiğinde ise bahsi geçen coğrafyada yaşayanların sayısının 40 milyona yaklaştığını ifade etmektedir. Kurtuluş'a göre bu artışın temel sebeplerinden biri, Kırım, Kafkasya ve Balkan coğrafyalarında meydana gelen olayların sebep olduğu göçlerdir (Karpas, 2010), (Kurtuluş, 2011).

- Osmanlı Devleti'nin sınırları içerisinde kalan, fakat kaybedilen topraklarda yaşayan Müslüman nüfusun Türkiye'ye zorunlu veya gönüllü¹¹ göçü¹²,
- Türkiye'ye yakın coğrafyalarda yaşanan iç karışıklıklar, çatışmalar, savaşlar, siyasi çalkantı ve belirsizlikler sonucunda yaşanan göçler¹³,
- İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'ya çalışma maksadıyla gönderilen Türk göçmen işçi ve ailelerinin *geri dönüş* göçleri,

gibi kitlesel nüfus hareketleri, Türkiye'nin toplumsal yapısı üzerinde etkili olmuştur (Karpas, 2010), (Sirkeci, Yüceşahin, 2014), (Şimşir, 2012), (Şimşir, 2017), (Gökacı, 2002).

Bunun yanı sıra, göç veren bir ülke olarak;

- Cumhuriyet'in ilanından sonra, azınlıkların zorunlu ve gönüllü göçü¹⁴,
- Avrupa ülkelerinin işgücü talebi sonucunda gerçekleşen işçi göçleri,
- Siyasal nedenler sebebiyle yaşanan göçler¹⁵,
- 2000'li yıllarda, daha iyi şartlarda yaşamak amacıyla gerçekleşen düzensiz göçler

yaşanmıştır (Karpas, 2010), (Sirkeci, Yüceşahin, 2014), (Sirkeci, Esipova, 2013).

¹¹ Zorunlu göçler, şiddet içeren uzlaşmazlıklardan, ekonomik zorluklara, doğal afetlerden, kişi veya toplulukların hayatına yönelik baskı ve tehditler sebebiyle yer değiştirmeye kadar, zaruri durumların doğması olarak tariflenmektedir (Bartram, Poros, Monforte, 2017). Buradaki temel nüans, göçün irade dışı bir zorlama sonucu meydana gelme durumudur. Fakat karmaşık durum, göçler içerisinde zorunlu veya gönüllü ayrımının yapılmasında yaşanmaktadır. Çünkü göçmenlerin kendi iradesi dahilinde gerçekleşse bile, göçlerin doğasında, karar alma süreçlerini etkileyen, irade dışı bazı faktörlerin yer alması olasıdır. Bu yüzden aradaki sınırın muğlaklığı, bu ayrımı ortadan kaldırmaktadır. Bu sebeple, göç çalışmalarında zorunlu göç, zorlama göç, yerinden edilme, tehcir edilme, sürgün vb. gibi kavramlarla, bu durumun irdelemesinin yapıldığı görülmektedir (Saydam, 1997).

¹² Cumhuriyet'in ilk yıllarında Yunanistan ile yapılan nüfus mübadelesiyle başlayan bu süreç, 1990'ların başında, Bulgaristan'da yaşayan Türk soyundan olan nüfusun anavatana göçüne değin sürmüştür.

¹³ İran Devrimi, Irak-İran Savaşı, Sovyetler Birliği'nin dağılması, Körfez Savaşı, Bosna katliamı, Afganistan'da yaşanan terör olayları ve artan istikrarsızlık, Irak'ın işgali ve günümüzde hala devam eden Suriye iç savaşı kaynaklı kitlesel göçler bu nüfus hareketliliğinin başlıcalarıdır.

¹⁴ Cumhuriyet'in ilk yılları itibarıyla, zorunlu göçle ülkeyi terk etmek zorunda kalan gayrimüslim nüfusun göçü sürecin başlangıcını oluşturmaktadır. Özellikle Lozan'da imzalanan mübadele sözleşmesi, bu durumun yaşanmasının başat aktörüdür. Sonraki dönemlerde yaşanan politik gerilimler ve bu gerilimlerin tetiklediği toplumsal olaylar (6-7 Eylül Olayları, Kıbrıs Harekati vb.) sonucunda, kalan azınlıkların büyük bölümü, ülkeden ayrılmak durumunda kalmışlardır. Bu süreç 1970'lerin ortalarına değin sürmüştür.

¹⁵ 1980 Askeri Darbesi ve 1990'larda doğu ve güneydoğuda yaşanan terör olayları nedeniyle yaşanan göçler.

Osmanlı'nın son dönemlerinden başlamak üzere Türkiye, bir çok göç hareketine tanıklık etmiş, göçün toplumsal yapıyı ve yaşıntıyı dönüştürücü etkisini derinden yaşamıştır. Yukarıda ele alınan Türkiye'nin uluslararası nüfus hareketliliğinin yanı sıra, kuruluş döneminden itibaren yaşanan iç göçlerin etkisiyle göç dinamiği ülkenin demografik ve toplumsal yapısının temel şekillendiricisi olmuştur. Cumhuriyetin kuruluş yıllarına denk gelen, Yunanistan'la gerçekleştirilen zorunlu nüfus değişimi deneyimi, göçün yarattığı çok yönlü değişimin ilk büyük deneyimi olarak, Türkiye'nin göç tarihinde önemli bir noktada yer almaktadır.

2.2 Bir Göç Türü Olarak 1923 Türk – Yunan Zorunlu Nüfus

Mübadelesi

Özünde yer değiştirme hareketliliğini barındırsa da, her göçün, ortaya çıkış sebepleri, gerçekleşme biçimi ve sonuçları itibarıyla kendi bağlamında ele alınması gerekmektedir. Ayrıca göçün gerçekleştiği zaman dilimi, meydana geldiği coğrafya, göç edenlerin kültürel ve toplumsal değerleri, ekonomik nedenler ve ulaşmayı arzuladıkları yeni yerleşimler de göçün dinamik yapısının belirleyicileridir. Bu açıdan göç, bir insan hareketinin yanı sıra, toplumsal yapının aktarımını da içermektedir.

1923 yılında gerçekleşen Türk – Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi¹⁶ de, kendine özgü karakteristik özellikleri sebebiyle, hem yaşadığımız coğrafya açısından, hem de dünya göç tarihi açısından özgün bir örnek olma durumunu teşkil etmektedir. Mübadele, uluslararası sözleşmeye dayalı ilk karşılıklı nüfus ihracıdır (Pekin, 2005). Böylece tarih sahnesinde ilk kez, bir zorunlu göç, uluslararası zeminde meşruluk kazanmıştır. Yıldırım'a göre mübadele ile beraber "*uluslararası hukukun gözetiminde büyük çoğunluğu gönülsüz bir şekilde yerlerinden edilen yeni bir göçmen tipi*" ortaya çıkmıştır (Yıldırım, 2006). Kökleri orta çağa ve hatta bazı yerleşimlerde antik çağlara kadar uzanan bu yerleşik topluluklar, yeni ulus-

¹⁶ Köken olarak 'bedel' kelimesinden türetilen mübadele kelimesi, sözlük anlamı olarak, '*bir şeyin diğeriyle yer değiştirmesi*' anlamına gelmektedir (Gökacı, 2002). Kelime, 1923 yılında Türkiye ve Yunanistan arasında gerçekleşen nüfus değişimi ile özdeşleşmiştir. Bu sebeple, ilerleyen bölümlerde tekrara girmemek adına, sadece 'mübadele' olarak ifade edilecektir.

devletlerin homojen nüfus oluşturma politikaları sonucundan yerlerinden edilmişlerdir¹⁷ (Yıldırım, 2006), (Marrus, 2002).

Osmanlı'nın hüküm sürdüğü topraklarda, uzun yıllar süren savaşlar, ulus-devlet sınırlarının yeniden çizilmesiyle son bulmuş, fakat bir grup insan, yüzyıllardır anayurt bildikleri kendi 'yer'lerinde iken, ulus-devletin kökensel bakışı gereği, 'sınırın yanlış tarafında kalmış'lardır¹⁸ (Bayrak Akyıldız, 2018). *Sınırın yanlış tarafında kalan* bu insanların durumu, Lozan Konferansı'nın en önemli gündem maddelerinden birini teşkil etmektedir¹⁹.

¹⁷ (Gutmann'ın aktarımıyla) Appiah'a göre, kolektif kimlik anlayışı, insanları topyekün tek bir ırkın, etnik kökenin, ulusun veya cinsiyetin üyesi olarak, aynı davranışları sergileme öngörüsü taşıdığı yanlışlığına sürüklemektedir. Örneğin siyahlar için bir davranış biçimi yoktur, ama siyah davranış biçimleri vardır. Appiah, bu durumu "kolektif kimlikler, senaryolar diyebileceğimiz bir şeyleri sağlar; bunlar, insanların yaşam planlarını şekillendirmekte ..." şeklinde ifade etmektedir (Taylor, 2018). Mübadelenin bakış açısının yanlışlığı, Yunanistan sınırları içerisindeki tüm Müslüman Türk kitleyi ya da Anadolu sınırları içerisindeki tüm Rum Ortodoks nüfusu, belirlediği standartlar çerçevesinde ele alması ve kendilerine özgü davranış ve yaşantı biçimlerinin varlığını önemsememesi yanılığında yatmaktadır. İnsanı, ırklar üzerinden tanımlamanın, onu tanımanın yanlış bir aracı olduğu ifade eden Appiah, bu durumu, Josep de Maistre'nin şu sözleriyle bize hatırlatmaktadır: "Hayatım boyunca Fransızlar, İtalyanlar, Ruslar gördüm; Montesquieu sayesinde Acem bile olunabileceğini biliyorum; ama hiç insan'la karşılaşmadım." (Taylor, 2018).

¹⁸ Sınırın yanlış tarafında kalmak söylemiyle, savaşlar sonrasında, üzerinde ulaşılan sınırlar içerisinde kalan 'dini azınlık' halk kitleleri – Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde kalan Ortodoks Rumlar, Yunanistan içerisinde kalan Müslüman Türkler – kastedilmektedir. Fakat bu durum, sanıldığı kadar basit bir vaka değildir. Hatta Bernand Levis, mübadeleye tabi tutulan bu insanların, tebaalarının da yüzyıllar boyunca yaşadığı toprakların sahibi olan devletler olduğunu iddia etmiş, Yunanistan'da yaşayan Müslümanları Müslüman Yunanlılar, Türkiye'de yaşayan Hristiyanları da Hristiyan Türkler olarak tanımlamıştır: "... Bu iş hiç de öyle herkesin kendi vatanına geri dönmesi değildir; (insanların) her iki taraftan da sınır dışı edilmesidir. Burada Hristiyan Türkler Yunanistan'a, Müslüman Yunanlılar ise Türkiye'ye sürgüne yollanmıştır." (Lewis'ten aktaran Aktar, 2007). Benzer yaklaşıma Douison'ın, 'Rum' tanımlamalarında da rastlamak mümkündür. Douison'a göre Osmanlı Rumları, Yunanlılarla aynı dinin ve mezhebin mensuplarıydılar ama bu durum aynı ulusal bilinci taşıdıkları anlamına gelmemektedir (Davison, 1977), (Balta, 2018). Kendileri için 'Anadolulu Rum' ya da 'Anadolu Rumu' tabirlerini kullanmaktadırlar. Çünkü 'Rum' sözcüğü, Türkçe konuşan Karamanlılar dahil, Ortodoks Hristiyan olan herkesi kapsamaktadır. 'Türk' tabirini kullanmamalarının sebebi ise, Osmanlı'da Türk'ün Müslümanlıkla özdeşleşmiş olmasıdır (Balta, 2018), (İbar, 2018). Tartışmalara neden olan bu durumun ayrımını yapmak kolay değildir. Clark ve İbar, bu durumu, Kapadokyalı Hristiyanlar üzerinden örnek vererek, dinsel yaşantılarında Ortodoks Patrikhanesi'ne bağlılıklarının olduğunu, fakat aynı zamanda bir Osmanlı vatandaşı olarak padişahın tebaası da olduklarını ve çoğunlukla Türkçe konuştuklarını dile getirmişlerdir. Bu sebeple, bu insanların, Türk mü yoksa Yunan mı oldukları sorusu, cevabı olmayan bir sorudur (Clark, 2008), (İbar, 2018). Galanti de benzer yaklaşımla Anadolulu Hristiyanların Yunanca bilmediklerini, Yunanlılık – Rumluluk durumuyla ilgilerinin ve bilgilerinin olmadığını belirtmektedir (Galanti, 2005).

¹⁹ Çelişik olan durum, 'sınırın yanlış tarafında kalanlar', kendilerinin bile 'ne olduklarını, nereye ait olduklarını' net olarak ortaya koyamadıkları ve bir kimlik sorununun merkezinde yer aldıkları halde, Lozan Konferansı'nın temsilcileri, bu insanların 'ne olduklarını ya da ne olmadıklarını' kolayca (!) tanımlayabilmişlerdir. Yılmaz Gürbüz'ün Mübadiller romanı, bu çelişik durumun özeti niteliğindedir. Romanın başkahramanı ihtiyar Çerçis, Yunanistan sınırları içerisinde, uzun süredir

Şekil 2.1 Lozan Konferansı'nda müzakerelere ait bir fotoğraf (Δήμος Λεβιθόπουλος, 2017)

Lozan Konferansı, 22 Kasım 1922 tarihinde İsviçre'nin Lemman nehri kıyılarında, Lozan kentine yakın Ouchy kasabasında başlamıştır. Clark'a göre, kasabanın Alplerden gelen dingin atmosferinin aksine, başta mübadele olmak üzere, müzakare edilen konular, o kadar çetrefilli ve tartışmaya açıktı ki, yeniden bir çatışmanın fitilinin ateşleneceği endişesi, tüm katılımcılar üzerinde hakimdi²⁰ (Clark, 2008). Kuşkusuz ki Lozan Konferansı, hem Türkiye için, hem de Yunanistan için farklı anlamları barındırmaktadır. Türkiye için, imparatorluk sonrası, yeni değerleriyle bir cumhuriyet inşasının yola çıkış noktasını temsil ederken,

atıl durumda bulunan bir mason kulübü binasında, hademe olarak çalışmakta ve binanın bahçesinde yer alan, ahşap bir bekçi kulübesinde tek başına yaşamaktadır. Çerçis, mübadele haberinin halk arasında yayılmasıyla beraber, kendisinin ne olduğunu, hangi zümreye ait olduğunu sorgulamaya başlar: *"... Ben kalacak mıyım? Bahçedeki bekçi kulübesinden başka bir yerim, malım mülküm yok. Buraya mı aitim, başka bir yere mi? ... Türk müyüm, dönme miyim, Rum muyum? ..."*. Aslında köken olarak Tuna Türkü olan Çerçis, bunu hayal meyal hatırlamaktadır, ne annesi vardır, ne babası. Zihninde kökenine dair hiçbir izi barındırmamaktadır. Varı yoğu çalıştığı yerin bahçesinde yer alan küçük ahşap kulübesidir. *"... Gidecek miydi, kalacak mıydı? Dimitrios 'Müslümanlar gidecek' demişti. Ama Çerçis şimdiye kadar ne camiye ne kiliseye ne de havraya gitmişti ..."*. Tüm bunları düşünürken bir Yunan jandarması içeri girer ve arkasından Anadolu Rum göçmenler Çerçis'in kulübesine yerleşirler. Kim olduğunu bir türlü çözemeyen Çerçis'in kim olduğuna/olmadığına başkaları karar vermiştir (Gürbüz, 2008), (Bayrak Akyıldız, 2018).

²⁰ Mübadele görüşmelerinin gergin halini, Türk Heyetini temsilen görüşmelere katılan ekibin içerisinde yer alan Dr. Rıza Nur şöyle anlatmaktadır: *"... En hararetli müzakereler bu kısımda oldu. Bu saha bir meydan muharebesi gibi idi. İki taraf olanca kuvvetiyle hücum ve müdafaa ediyordu. Bu işler için dünyanın her tarafından papazlar, Hristiyanlar, komitacılar, politikacılar Lozan'a üşüşmüş dolmuştu. Türlü yaygaralar koparıyorlardı ..."* (Anonim, 1992).

Yunanistan için *Megali İdea*²¹ hayallerinin son bulduğu ve yeni bir devlet fikrinin şekillendiği bir mecranın başlangıcı olduğu için önem taşımaktadır.

Geçmiş merkeze alan ideolojik devlet anlayışından sıyrılmak ve modern ulus-devlet inşa etmek isteyen Türkiye ve Yunanistan için, homojen nüfus yapısı büyük önem taşımaktadır. Mübadele ise, modern ulus-devlet fikrinin gerçekleşmesi için kritik bir önem arz etmektedir. Hem Türkiye²², hem de Yunanistan²³ hükümetleri, topraklarında yer alan azınlık nüfusları uzaklaştırmak ve yerlerine kendi soydaşlarını taşımak, bunu yaparken de ekonomik ve mali yapıdan taviz vermeden gerçekleştirmek gayreti içerisinde olmuşlardır.

²¹ Türkçe'ye *Büyük Fikir* olarak tercüme edilen Megali İdea (Yunanca yazımıyla Μεγάλη Ιδέα), 1821-1828 yılları arasında hüküm süren Yunan İhtilali'nin sona ermesinden sonra ortaya atılan, antik dönemlerden itibaren, kendileriyle ilişkili olduğunu iddia ettikleri topraklarda, yeniden bir Yunan Devleti kurma ve Bizans İmparatorluğu'nu yeniden diriltme hayalini kapsamaktadır. Bu irredentist düşünceye göre, o dönem Osmanlı'nın hüküm sürdüğü Anadolu toprakları (özellikle İstanbul ve Ege Coğrafyası), bu hayalin önemli bir parçasını temsil etmektedir (Mateos, 2005). Nitekim, mübadele tartışmalarının hararetle sürdüğü Aralık 1922 tarihinde, New York Times gazetesinin bir başmakalesinde; 'Aziz Paul'un baştan başa gezdiği topraklar', 'Asya kıtasında ilk yedi kilisenin kurulduğu topraklar', 'Mukaddes Kitap'ta bahsi geçen vahiylerin geldiği topraklar' ifadeleriyle, coğrafyanın Hristiyan dünyası için önemine vurgu yapılmaktadır (Clark, 2008).

²² Kasım 1923'te Başbakan İsmet İnönü, meclis kürsüsünden, mübadelenin Türkiye için önemini şöyle vurgulamaktadır: "Mübadele meselesi bizim için bir mesele-i hayatiyedir. Devletimizin en mübrem ve büyük meselesidir. Politikamızın asla ihmal etmeyeceği ve bizi ihtiyaç ve ızdırap içinde bulundurduğu bir cihettir" (Anonim, 1933).

Clark, Lozan'da geçen gergin havaya ve Lord Curzon'un Türklere yönelik serbest bıraktığı ateşli tartışmalara rağmen, Türk Heyeti Başkanı İsmet Paşa'nın, Anadolu'daki Rum nüfusun bir an önce Türkiye topraklarından ayrılması gerekliliğini kararlılıkla savunduğunu ve bunun Türk Hükümetinin kırmızı çizgisi olduğunu belirtmektedir (Clark, 2008). Bu fikir esasında Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde kök salan milliyetçilik düşüncesine dayanmaktadır. Nitekim Jön Türkler, azınlıkların ülke içerisinde kendi başlarına bırakıldıklarında, en ufak bir kıvılcımda milliyetçi kitlelere dönüştükleri fikrini taşımaktalardır. Jön Türklere göre, ya azınlıkların yer almadığı homojen nüfuslu bir yapı oluşturulmalıdır, ya da azınlıklar tamamen asimile edilmelilerdir (Temel, 2014).

²³ Yunan ulus-devlet anlayışının, mübadele sonucunda gelen mültecileri, homojen Yunan nüfusunun oluşumunun yapıtaşı olarak görme tavrı, Kitromilides'in mübadele ile ilgili şu ifadelerinden açıkça anlaşılmaktadır: "Toplum inşası denen kültürel misyon o kadar etkili oldu ki 1923'teki nüfus mübadelesinin ardından Küçük Asya ve Trakya'dan gelen Yunanlı nüfusun topluma dahil edilmesi sonrasında Yunanistan Avrupa'nın etnik bakımdan en homojen devletlerinden biri haline geldi".

Mübadeleyi yaşamış bir Anadolulu Rum milletvekili olan Leonida Iasonidas'ın 1954 yılında meclis kürsüsünde yaptığı bir konuşmada, mübadele sonucu Yunanistan'a gelen Anadolulu Rum mültecilerin, Yunan ulus-devletin gayelerine nasıl hizmet ettikleri ve bu mültecilik payesinin sonraki kuşaklara da aşılması gerektiği gerçeğini şu sözlerle vurgulamaktadır: "... mülteci sözcüğü bizim için onurdur... Çünkü biz mülteciler, yaşadığı topraklardan atılmış, yerinden edilmiş kişiler olarak eski bir uygarlığın taşıyıcısı olduğumuz gibi, Yunan devletine taze kan da getirdik. Bizim Yunanistan'ın kuzeyini Helenleştirmemiz sayesinde, Milletler Cemiyeti de mültecilerin yerleştirilmesi sayesinde bugün Yunanistan'ın kuzeyindeki nüfusun yüzde 97'si Yunanlıdır... Bu bakımdan, "mülteci" sözcüğü onurdur ve buna sahip çıkmamız gerekmektedir. Yalnız gerçek mültecilerin değil, çocuklarımızın, torunlarımızın da." (Voutira, 2007).

Bu kadar hassas bir konuda, bir satranç hamlesi hassasiyetinde devam eden müzakarelerin, bazen tıkanma noktasına geldiği de olmuştur (Clark, 2008), (Şimşir, 2019). Özellikle İstanbul'da yer alan Ortodoks Patrikhanesi'nin geleceği²⁴, İstanbul Rumlarının ve Batı Trakya Türklerinin durumu²⁵, mübadeleye tabi tutulan azınlıklardan kalan mülklerin nasıl değerlendirileceği, nakil işlemleri, mübadelenin zorunlu veya gönüllü olması kararı, mübadeleye kimlerin dahil edileceği konusunda yaşanan belirsizlik²⁶, savaşlar esnasında yaşadıkları yerleri terk ederek göç eden insanların nasıl ele alınacağı konuları üzerine hararetli tartışmalar yaşanmıştır (Anonim, 1992).

Lozan'da, nüfus değişimi üzerine müzakereler sürerken, Türkiye'de ve Yunanistan'da yaşadıkları yerlerden ayrılmak zorunda kalan toplulukların sefaleti artarak devam etmektedir. İskeleler, sokaklar, topluluklar halinde bekleyen kalabalıklarla dolup taşmakta, göç eden kitlelerin geldikleri kentlerde, belirsiz

²⁴ Patrikhane, Osmanlı İmparatorluğu döneminde, imparatorluk sınırları içerisinde yaşayan Ortodoks Hristiyan nüfus üzerinde, etkili bir söz hakkına sahip olmuştur. Ayrıca Ortodoks Hristiyan tebaadan vergi toplama yükümlülüğü Patrikhane'ye aittir. Bunun karşılığı olarak, Osmanlı'ya vergi yükünün büyük bir kısmını bağışlama ve padişaha bağlılığın garantisini sağlama sorumlulukları bulunmaktadır. Fakat halifelüğün bile kaldırıldığı laik cumhuriyet esaslarında, böyle bir devlet yapılanmasının yer almasına, Türk Heyeti olumlu yaklaşmamaktadır. Türk Heyeti, Patrikhane'nin Halkıda yakınlarında konumlanan, manastırlar bölgesi olarak bilinen bölgede, Artos Dağı'na taşınması düşüncesini komisyona iletmıştır. Buna rağmen Türk Heyeti, bu kararın, Yunan Heyeti'nin yetki sınırlarını aştığını bilmekte, konunun muhatabının tüm Ortodoks Hristiyan dünyası olduğunun da farkındadır. Nitekim, Britanya yetkililerinin de aktif olarak süreçte yer alması sonucunda, Patrikhane'nin İstanbul'da kalması, fakat tüm siyasi, idari ve mali nüfuzunun elinden alınması, sadece dinsel sınırlar içerisinde faaliyet göstermesi konusunda uzlaşmıştır (Clark, 2008). Türk Heyeti'nden Dr. Rıza Nur, Lozan'a dair hatıralarında, başta sert bir şekilde karşı durmalarına karşın, Patrikhane'nin İstanbul'da kalmasının Türkiye için bir kazanç olduğunu dile getirmektedir. Türkiye sınırları içerisinde, yetkisi sınırlandırılmış bir Patrikhane'nin varlığını '*yılan yuvası pençemiz altında durmalıdır*' sözleriyle ifade ederek, Patrikhane'nin siyasi ve mali olarak söz sahibi olma yetkisinin elinden alınmasının ve yalnızca dini sınırlar içerisinde bir statüye sahip olmasının, Türkiye adına olumlu bir gelişme olduğunu vurgulamıştır (Anonim, 1992).

²⁵ Patrikhane'nin yetki sınırı, İstanbullu Rumların da politik olarak etkisinin azaltılması anlamını taşımaktadır. 100.000'in üzerinde Rum nüfusun İstanbul'da kalmasına, Türk Heyeti, bu topluluğun mecburi askerlik hizmetine tabii olması şartıyla, feragat edebileceği görüşünü bildirmiştir. Yapılan bu fedakarlığa karşılık, Yunanistan sınırları içerisinde kalan Batı Trakya'da yaşayan, yaklaşık aynı sayıda Müslüman Türkün de mübadele dışı bırakılması konusunda uzlaşmıştır (Clark, 2008). Açık sözlülüğü ile tanınan Türk Heyeti'nden Dr. Rıza Nur, hatıralarında, askerlik hizmetine tabii tutulan İstanbullu Rumların, hiç olmazsa bir nesil sonra, göç etme konusunda rıza gösterecekleri düşüncesini taşıdıklarını belirtmiştir (Anonim, 1992).

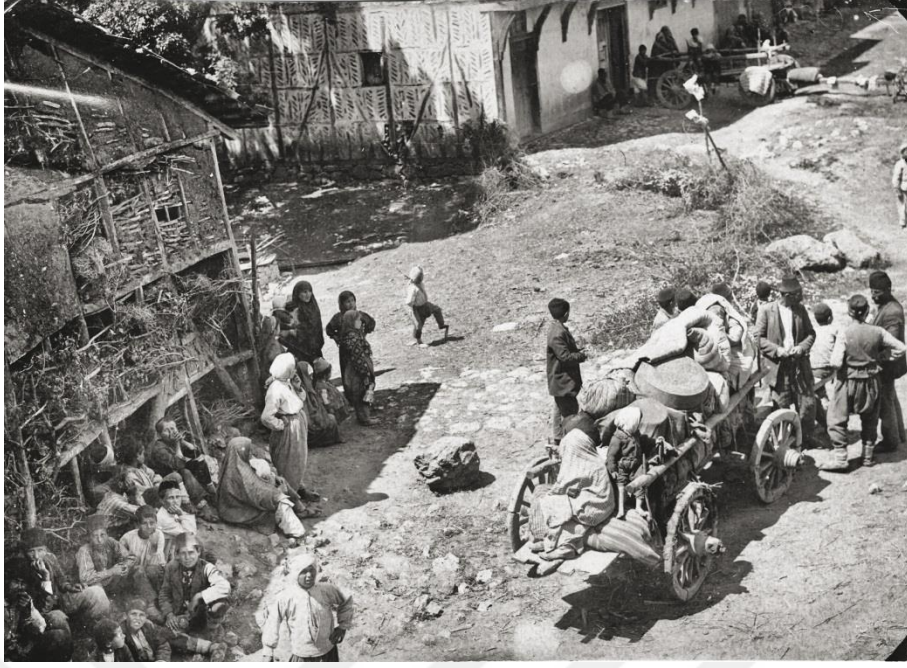
²⁶ Gerçekleştirilmesi planlanan mübadeleye kimlerin dahil edeceğine dair var olan belirsizlik, Türk ve Yunan liderlerinin işlerine gelmektedir. Nitekim her iki ülkenin siyasi heyetleri, bu belirsizliğin içerisinde, ülkelerinde kalmalarını istemedikleri azınlıkları dahil etmenin gayreti içerisindeydiler. Yunan Hükümeti, Arnavutlar ile Çingeneleri, Türk Hükümeti de Ermeniler ile diğer Hristiyan azınlık grupları mübadeleye dahil etmeye çalışmışlardır (Yıldırım, 2006).

bekleyişleri sürmektedir (Clark, 2008). Savaşlar ve sonrasında oluşan güvensiz atmosferden kaçarak, nereye gittiklerini bile bilmeden, coğrafyalarından savrulan bu insanlar, akibetlerinin ne olacağı konusunda hiçbir fikre sahip değillerdir. Acaba kendi coğrafyalarına geri mi gönderileceklerdi, yoksa ait oldukları yerlerden ebediyen kopmuşlar mıydı?

Şekil 2.2 Le Petit Journal Illustre gazetesinin 24 Eylül 1922 tarihli sayısı, mübadeleden önce Yunan askerleriyle beraber Rum halkın Anadolu topraklarından çıkışını temsil eden kapak görseli²⁷ (Κοντογιωργή, 2016)

²⁷ Yunan askerleriyle beraber Rum nüfusun Anadolu topraklarından çıkışını simgeleyen görselin alt kısmında şu açıklamaya yer verilmektedir: “Küçük Asya’daki Yunan Yenilgisi, İşte bir kez daha tüm dünyanın çektiği uzun savaş yıllarının ardından Asya topraklarında akan kan. Mustafa Kemal Paşa’nın Türk birliklerinden kaçan mağlup Yunan ordusunun acıklı yenilgisi, ortadan kalktığını sandığımız acı gösteriyi yeniden canlandırıyor” (Türkçe’ye çeviri: Ulubay, S.).

Şekil 2.3 Yunan ordusunun yenilgisi ile birlikte Rumlar, mübadele anlaşmasını beklemeden Anadolu topraklarında yaşadıkları yerleri terk etmeye başlamışlardır. Anadolu’da bir kırsal yerleşim (yer bilgisi mevcut değil), 1922, (ICRC²⁸ Arşivi), (Hulot, 2016)

Göçmenlerin perişan bekleyişi sürerken, Lozan’da uzun müzakereler ve hararetli tartışmalar sonucunda, mübadele şartları üzerine uzlaşmış ve 30 Ocak 1923 tarihinde karşılıklı olarak imzalar atılmıştır²⁹. On dokuz maddeyi kapsayan anlaşmanın³⁰ ilk maddesi mübadelenin özeti gibidir: *“Türk topraklarında yerleşmiş Rum Ortodoks dininden Türk uyruklarıyla, Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyruklarının ... zorunlu mübadelesine karar verilmiştir. Bu kimselerin hiçbiri, Türk hükümetinin izni olmadıkça Türkiye’ye ya da Yunan hükümetinin izni olmadıkça Yunanistan’a dönerek orada yerleşemeyecektir.”*³¹

²⁸ International Committee of the Red Cross (Uluslararası Kızıl Haç Örgütü).

²⁹ Lozan’da imzalar atılmasına rağmen birçok konuda belirsizlikler devam etmektedir. Her iki ülkede de; terk edilen mülklerin durumu, tasfiye sorunu, tazminat sorunu, mübadeleyle göç eden insanların mezhepsel farklılıkları sorunu, Türkiye’deki Rum vatandaşların statülerine dair belirsizlik gibi konuların yarattığı problemler bir müddet daha sürmüştür. Bu sorunlar, ilerleyen yıllarda, her iki ülkenin yetkilileri tarafından görüşülerek çözüme kavuşturulmaya çaba harcarsa da, bazı konular (taşınamaz malların fiyatlandırılması, giden insanların evlerine ve mallarına el koyan yerli halktan bu malların geri alınması vb.) uzun yıllar mübadilleri mağdur etmiştir (Yıldırım, 2006).

³⁰ Mübadele sözleşmesine ait tüm maddeler A bölümünde yer almaktadır.

³¹ Mübadele esaslarının, din kriteri üzerinden belirlenmiş olması, modern anlayış açısından oldukça sorunlu gözükmetedir. Kişinin benimsediği dini (ya da dinsizliği) üzerinden, ait olduğu yerleri ve

(Clark, 2008). Anlaşmanın ilk maddesinde geri dönüş yolunun kapalı olduğu net bir şekilde ortaya konulmuştur³². Böylece (kabullenmeleri uzun yıllar alsa da) göç eden kitlelerin geri dönme, topraklarında kalan insanların da, coğrafyalarından ayrılmama ümidi suya düşmüştür (Μαυρογορδάτος, 2016).

Anlaşma metnine göre, Yunanistan sınırları içerisinde kalan Müslümanlar ile Türkiye sınırları içerisinde yer alan Hristiyan Rumların zorunlu olarak göç ettirilmesi öngörülmüş³³, bunun için nasıl bir yol ve süreç izleneceği kurallara tabi

anavatanını terk etmeye zorlanması, mübadelenin temel insan hakları ile çelişkili bir durumu barındırdığını göstermektedir (Clark, 2008).

Dine dayalı bir değişimin getirdiği bir başka sorun da, yüzyıllar boyunca, Anadolu ve Balkanlar coğrafyasında iç içe yaşayan Müslüman ve Hristiyan toplulukların, birbirlerinin inanış biçimlerinden, dini ve kutsal ritüellerinden fazlasıyla etkilenmiş olmaları ve homojen bir din yapısının, her iki inanç için de mümkün olmamasıdır. Çokona'ya göre Kapadokya Bölgesi'nin seksen bir yerleşiminde Ortodoks varlığından bahsetmek mümkündür. Bu köylerin kırk dokuzunun Türkçe konuşmakta olduğunu, papazların kilise vaazlarını Türkçe olarak verdiğini dile getirmektedir. Bu kültürel etkileşim, Anadolu'nun birçok yerinde inançlar üzerinde etkisini göstermiştir. Birçok bölgede, çok sayıda şapel, manastır ve türbe, her iki dinin mesupları tarafından kutsal addedilmiştir. Maçka yakınlarında bir vadide konumlanan manastır ve şapelin, Müslüman ve Hristiyan halk tarafından kutsal addedilmesini Çokona şöyle aktarmaktadır: "... Trabzon'un 47 ve Maçka'nın 17 km güneyinde, Altıntepe köyü yakınlarındaki 1.150 rakımlı bir tepede Panayia Sumela Manastır kompleksi bulunur... 19. yüzyıl sonlarında 100'den fazla rahibi olan manastırda 1903 yılında 15 rahip yaşıyordu. Granit bir kayanın içinden akan ayazmasının hastalıkları şaşıltıcı özellikler taşıdığına inanılıyor, sadece Hristiyanlar değil Müslümanlar tarafından da ziyaret ediliyordu..." (Çokona, 2016). Benzer şekilde, Yunanistan'da Vaalades olarak bilinen topluluk, Müslüman olmalarına rağmen, Yunanca konuşmaya devam etmekte, Hristiyan azizlere saygı göstermekte, Hristiyanlarla beraber oruç ibadetini yerine getirmekte ve birçok Hristiyan geleneğini referans alarak inanışlarını biçimlendirmektedirler. Fakat bu topluluk, Müslüman bir zümre olarak kendilerini tanımladıkları için, mübadeleye tabii olmuşlardır (Clark, 2008). Her iki coğrafyada da çokça örneğine rastlanabilecek olan bu durumlar, homojen bir din varlığının, her iki inanç için de geçerli olamayacağını, mübadelenin bu kriter üzerine bina edilmesinin, sağlam temelli bir dayanağı olmadığını göstermektedir.

³² Bu konuda oldukça kararlı davranılmıştır. Çok az istisna dışında, ülkede kalmak için yapılan çok sayıda başvuru geri çevrilmiştir. Ülkede kalmasına müsaade edilenlerin, 'halka yararlı faaliyet' içerisinde yer almaları, savaş esnasında kendi taraflarına olan hizmetleri esas alınmıştır. Örneğin, Söke'de doktorluk yapan Perikli Efendi, Türk – Yunan Savaşı esnasında, Türk kuvvetlerine yaptığı hizmetler ve pek çok yaralı kişinin hayatını kurtarması vesilesiyle mübadeleden muaf tutulmuştur. Yine aynı bölgeden Konstantin Portil, Söke'nin Yunan kuvvetlerince işgali esnasında, Türklere yönelik faydalı tutumundan dolayı mübadele dışı tutulmuştur. Sağlık sebepleri ve evlilik vesilesiyle din değiştirenler kapsamlı bir araştırmaya tabi olmuşlardır. Bunların dışında yapılan birçok başvuru reddedilerek kendilerine göç için hazırlık yapmaları tavsiyesinde bulunulmuştur (Yıldırım, 2006). Ülkeden ayrılmama isteğinde olduğu gibi, yeni ülkeye göç etmeme konusunda da taleplerin ardı arkası kesilmemektedir. Dr. Rıza Nur, Lozan'da kendisini ziyaret eden Prof. Muslihiddin Adil'in, Selanik'teki Müslüman ahalinin, mübadeleden muaf tutulma istediğini kendisine ilettiğini, kendisinin ise bu kişiye, Müslümanların değil, Selanik'teki dönmelerin temsilcisi olduğunu söyleyerek, sert bir dille bu teklifi reddettiğini belirtmektedir (Yıldırım, 2006), (Anonim, 1992). Muaf tutulma talepleri konusunda, her iki hükümet de, anlaşmanın şartları konusunda kararlı olduklarını göstermiş, yerinden edilenlere yerlerini terk etmekten başka bir seçenek bırakmamışlardır.

³³ Anlaşma gereği Batı Trakya'da yaşayan Müslüman Türk nüfus ile İstanbul'da yaşayan Hristiyan Rum nüfus mübadeleden muaf tutulmuştur.

tutulmuştur³⁴. Yaşanan nüfus değişimi ile beraber Türkiye’den yaklaşık 1.200.000 Hristiyan Rum nüfusun Yunanistan’a, Yunanistan’dan da 450.000-500.000 civarında Müslüman Türk nüfusun Türkiye’ye göç etmek zorunda kaldığı tahmin edilmektedir (Arı, 2016). Bu dönemde Türkiye’nin nüfusunun yaklaşık on iki buçuk milyon, Yunanistan’ın nüfusunun yaklaşık dört buçuk milyon olduğu hesaba katılırsa, değişimin büyüklüğü daha net anlaşılabilir (Hirschon, 2007b).

Şekil 2.4 İzmir’de kendilerini Yunanistan’a götürecek gemilere binmeyi bekleyen Rumlar (1923), (Topical Press Agency), (Μαυρογορδάτος, 2016)

³⁴ Mübadele sonucu göç etmeye mecbur bırakılan kitleler için, geldikleri yerlerdeki meslekleri ve yaşadıkları coğrafyanın şartları belirleyici olmuştur. Gittikleri yerlerde de genellikle, mübadele sonucu boşalan yerleşimlere yerleştirilmişlerdir. Türkiye ve Yunanistan hükümetlerinin karar verici merci olduğu nakil işlemlerinin büyük çoğunluğu deniz yoluyla (bir kısmı demir yoluyla, bir kısmı ise kağnılar veya hayvan sırtlarında) gerçekleşmiştir (İmkansızlıklar dolayısıyla, yolun bir kısmını yürüyerek aşmak durumunda kalanlar da olmuştur). Bu sebeple *yerinden edilen* bu kitlelerin ayak bastığı ilk yerleşimler liman yerleşimleridir. Türkiye’de İstanbul, İzmir, Samsun, Bandırma, Erdek, Mersin, Mudanya, Ayvalık, Yunanistan’da Atina, Pire, Selanik, Kavala gibi liman yerleşimleri *yerinden edilenlerin*, yeni vatanları ile ilk tanışma noktaları olmuştur. Burada geçici bir süre kurulan misafirhanelerde konaklayan *yerinden edilenler*, sonrasında bağlı oldukları ülkelerin iskan politikalarına tabii olarak yerleştirilmişlerdir.

Şekil 2.5 Yunanistan'dan Müslüman Türklerin deniz yoluyla İzmir'e gelişi (1924), (ICRC Arşivi), (Μαυρογορδάτος, 2016).

Şekil 2.6 Samsun'dan Patras'a demiryolu ile aktarma yapan mülteciler (New East Relief Arşivi), (Πανταζόπουλος, 2016b).

Lozan'da imzalanan mübadele anlaşması, özünde Balkan Savaşları'nın baş göstermesiyle başlayan bir süreci tanımlamaktadır. İmzalanan anlaşma, yaşanan bu göçlerin, devletler nezdinde ve uluslararası hukuk zemininde resmiyet kazanması anlamını taşımaktadır. Bu açıdan mübadelenin iki evresi olduğunu

gözden kaçırmamak gerekir: Balkan Savaşları'ndan başlamak üzere, özellikle 1922 yılında Yunan ordusunun, Anadolu topraklarında yaşadığı ağır yenilginin hemen akabinde, çoğunluğu Ege coğrafyasında ikamet eden bir milyonun üzerinde Anadolu Rum nüfus, yaşadıkları yerleri terk etmişlerdir³⁵. 1923-1926 yıllarını kapsayan dönemde ise, Yunanistan'daki Müslüman Türkler ve Anadolu'da kalan Ortodoks Rumlar³⁶, imzalanan mübadele anlaşması şartları doğrultusunda göçe mecbur bırakılmışlardır³⁷. Fakat, mübadele sözleşmesinin üçüncü maddesi, mübadeleye tabii tutulan Müslüman ve Hristiyan nüfusun, 18 Ekim 1912³⁸ tarihinden sonra kendi topraklarından ayrılmış insanları da kapsadığı hükmü gereğince, anlaşma imzalanmadan önce, bulunduğu toprakları terkedenlerin de ilgili anlaşmanın kapsamında değerlendirileceğini ortaya koymaktadır (Hirschon, 2007a), (Hirschon, 2007b). Bu sebeple, bir yandan anlaşma öncesi göç edenlerin temel problemlerine çözüm arayan Türkiye ve Yunanistan hükümetleri, bir yandan da yerlerinde kalan ve anlaşma gereği mübadeleye tabii tutulan kitleleri, sözleşme hükümleri gereğince, kendi topraklarına getirmenin çalışmalarına başlamıştır. Göçmenleri taşıma esnasında, uygun olmayan hava koşullarının sebep olduğu sağlık sorunları ve salgın hastalıklar³⁹, misafirhanelerde baş gösteren

³⁵ Anadolu Rumların göçü, yoğun olarak, İzmir'in düşüşü (9 Eylül 1922) ile Mudanya Mütarekesi'ni (11 Ekim 1922) kapsayan yaklaşık bir aylık zaman dilimi içerisinde gerçekleşmiştir (Aktar, 2007). Sadece 26 Eylül - 1 Ekim 1922 tarihleri arasında İzmir'den Yunanistan ve Akdeniz adalarına geçen gayrimüslim sayısı 150.000'e ulaşmıştır. Tanin Gazetesi, 1922'nin Eylül, Ekim ayları ve Kasım ayının ilk iki haftasını kapsayan iki buçuk aylık süre zarfında, İstanbul'dan ayrılan gayrimüslim sayısının 170.000'e ulaştığını haber vermektedir (Zengin Aghatabay, 2007). Arı'ya göre 1922 yılı sonuna kadar 1 milyonu aşkın Anadolu Rum, yaşadıkları yerleri terk ederek, Yunanistan'a göç etmişlerdir (Arı, 2014).

³⁶ Özellikle Anadolu'nun iç bölgelerinde (Kayseri, Niğde ve Nevşehir gibi) ikamet edenler.

³⁷ Ladas'a göre, 1923'ten sonra, Anadolu'dan Yunanistan'a göç ettirilen Rum Ortodoks sayısı 189.916 iken, Yunanistan'dan Türkiye'ye göç ettirilen Müslüman sayısı 355.635'tir (Ladas, 1932), (Hirschon, 2007b). Eddy ise Anadolu'dan Yunanistan'a göç ettirilen Rum Ortodoks sayısının 192.956 olduğunu, Yunanistan'dan Türkiye'ye göç ettirilen Müslüman sayısının 354.647 olduğunu ileri sürmektedir (Eddy, 1931), (Hirschon, 2007b).

³⁸ Bu tarih, Yunanistan'ın Balkan Savaşı'na katıldığı tarihtir.

³⁹ Sağlıksız koşullarda taşınma işlemleri, doktor yetersizliği ve soğuk havaların baş göstermesi, göçmenlerin sağlık sorunlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ayrıca uzun yolculuklar ve sağlıksız ortamlar sebebiyle, çeşitli salgın hastalıklar ortaya çıkmış ve hızla yayılmıştır. Samsun'da 180 haneli bir köye iskan edilen göçmenlerin 103'ü sıtma salgını nedeniyle hayatlarını kaybetmişlerdir (Zengin Aghatabay, 2007). Ocak 1923'te Samsun'dan Pire'ye varan gemide yer alan 2000 civarında göçmenin 1600'ü tifüs, kızamık ve kolera gibi salgın hastalıklara yakalanmıştır. Ayrıca gemide bulunan üç doktordan ikisi de bu hastalıklara yakalananlar arasındadır. Benzer durumlara, göçmenlerin ulaştığı birçok limanda da rastlamak mümkündür (Yıldırım, 2006). İstanbul'da yer alan Ahırkapı ve Eyüp İplikhane Misafihanesi'nde geçici olarak ikamet eden 1900 göçmenle sadece bir doktor ilgilenmektedir. Halit Bey isimli bu doktorun, 16 Mayıs 1924 tarihli

problemler⁴⁰, taşıma kapasitesinin üzerinde yapılan yolculuklar⁴¹, barınma problemleri gibi temel sorunlar⁴² göçmenlerin taşınması esnasında ve sonrasında yaşanan problemlerin başlıcalarıdır.

Mübadele, birçok farklı özelliği sebebiyle, tüm göç türlerinden ayrı bir konuma sahiptir. Sayısal bakımdan, dünyanın büyük ölçekli göçleri arasında yer almasının yanı sıra, anlaşmaya dayalı olması, karşılıklı oluşu, zorunlu ve geri dönüş yolunun kapalı olması sebebiyle, kendine özgü tarihsel bir süreci oluşturmaktadır (Arı, 2017a). Mübadelenin yarattığı tahribat, Ege'nin her iki yakasını, uzun vadede kökten değiştirecek önemli değişimlerin başlangıcını oluşturduğu bir gerçektir (Hirschon, 2007a).

Tanin Gazetesi'ne verdiği mülakatta şu ifadelerle rastlanmaktadır: *"Bugün muhacirlerin yaşadığı ortamda maalesef hiçbir insan yaşayamaz. 1900 hastadan her gün yirmisi, otuzu muhakkak hasta olarak muayeneye geliyor. Bunlar genellikle soğuktan dolayı hastalardır. Koşullarda sobalar yanmıyor, soğğun tesiri ve gıdasızlık yüzünden günden güne erimekte dirler. Bir hafta zarfında onbeş muhacir ölmüştür"* (Zengin Aghatabay, 2007).

⁴⁰ Gelen göçmenlerin geçici ikameti için misafirhaneler tahsis edilmiştir. İstanbul'da Ahırkapı, İplikhane, Gülhane, Cerrahpaşa, Bayezit, Tuzla ve Metris çiftlikleri misafirhane olarak hazırlanmıştır. Anadolu'da vapurların yanaştığı liman yerleşimlerinde misafirhaneler kapılarını göçmenlere açmıştır. İzmir (Klazumen Misafirhanesi), Samsun, Mersin, Aydın, Mudanya, Gemlik, Gelibolu, Çanakkale, Fethiye, Ayvalık gibi birçok liman yerleşiminde, göçmenler için geçici barınma merkezileri tahsis edilmiştir (Gökacı, 2002). Fakat göçmen sayılarının fazlalığı ve bir an önce yeni topraklara taşıma gayreti, misafirhanelerin yetersizliği sonucunu beraberinde getirmektedir. Örneğin iki vapur ile 3000 göçmenin geldiği Mudanya'da yalnızca 500 kişi kapasiteli bir misafirhane bulunmaktadır (Akgün, 2019).

⁴¹ Her geçen gün iskelelere yığılan kalabalıklara karşın, onları yeni vatanlarına götürecek olan araçların azlığı ve bakımsızlığı göçmenlerin yığınlar halinde taşınmasına sebep olmuştur. Anadolu Rum mültecilerini taşıyan bir vapurun Selanik Limanı'na varışına şahit olan Henry Morgenthau, karşılaştığı manzarayı şöyle tasvir etmektedir: *"2000 kişilik normal kapasiteye göre inşa edilmiş bir gemiye 7000 kişi tıkılmıştı. Güvertedeki sardalyeler gibi paketlenmiş bu insanların durumu, acı dolu bir insanlık sefaletiydi. Dört gündür denizdeydiler ve ne yatmaları için ufak bir alan, ne birazcık yiyecek, ne de tuvalet ihtiyaçlarını giderebilecekleri bir yer vardı. Dört gün, dört gece boyunca ayakta kalmış, sonbahar yağmuruyla sırlıklam olmuş, gece soğuk rüzgarı içlerine işlemiş ve gündüz güneşle derileri su toplamıştır. Kıyıya paçavralar içinde, aç, hasta, haşaratlarla kaplı, çökük gözlerle ve insan pisliğinin iğrenç kokusunu soluyarak – başları umutsuzlukla öne eğilmiş halde – çıktılar"* (Yıldırım, 2006).

⁴² Barınma konusundaki en büyük sorun, Türkiye'nin bir iskan politikası olarak belirlediği, Rumlardan kalan mülklerin, mübadeleyle gelenlere verilmesi düşüncesinin, tam manasıyla uygulamaya geçirilememesinden kaynaklanmaktadır. Özellikle Yunan ordusunun, geri çekilme sırasında verdiği tahribat, burada ikamet eden yerli halkın Rumlardan boşalan mülklere el koyması ile sonuçlanmıştır. Bunun yanı sıra borçlarına karşılık alacakları olduklarını iddia edenler, kalan mülklere el koymuştur. İş öyle bir boyuta varmıştır ki, ciddi bir Hristiyan nüfusu barındıran İzmir'in Karşıyaka ve Bornova mahallelerine mübadeleyle gelen Müslüman nüfus, bu bölgelerde gayrimüslimlerden artakalan bir tek ev bile bulamamışlardır (Yıldırım, 2006). Bu durum, mübadele sonucu göç eden Rumlardan kalan meskunların, asıl sahipleri olan gelen mübadillere verilemediği ve büyük oranda yerli halk tarafından el konulduğunu göstermektedir.

Mübadelenin her iki ülkede yarattığı köklü değişimi nüfus verileri de ortaya koymaktadır. 1906 yılında yapılan nüfus sayımında, Anadolu'da 15 milyon olarak tespit edilen nüfusun, 1927 yılına gelindiğinde, yapılan nüfus sayımında 13,5 milyon olduğu görülmektedir (Hirschon, 2007b). McCarty, Anadolu'da kurtuluş mücadelesi yıllarında yaşanan savaşlarda, Müslüman nüfusun yaklaşık yüzde 18'inin kaybedildiğini, geriye kalan kayıpların ise, Anadolu'nun dört bir yanından göç etmek zorunda kalan garimüslimler olduğunu belirtmektedir (McCarthy, 1983), (Aktar, 2007). Keyder'e göre, 20. yüzyılın başlarında, bugünkü Türkiye sınırlarına karşılık gelen Anadolu topraklarında, her yüz kişiden yirmisi gayrimüslimdir. Savaşlar sonrasında ise, gayrimüslim nüfus, her yüz kişiden sadece iki buçuğa karşılık gelmektedir (Keyder, 2019), (Aktar, 2007). McCarty ve Keyder'in sayısal değerlendirmeleri, Anadolu'da yaşanan göçün boyutlarını ortaya koymaktadır⁴³. Türkiye'den gidenlerin yanında, ülkeye gelenlerin sayısı oldukça düşük kalmaktadır. Yıldırım, mübadele ile Yunanistan'dan gelenlerin yanı sıra, diğer Balkan ülkelerinden gelenlerle beraber, ülke nüfusunda yaklaşık yüzde 5 oranında bir büyüme yaşandığını ortaya koymaktadır⁴⁴ (Yıldırım, 2006). Baltsiotis'e göre, Osmanlı'nın kaybettiği topraklardan, Anadolu topraklarına, göçe izin veren bir politikayı, 19. yüzyıldan itibaren benimsediği için, Türkiye'de, mübadele ile Yunanistan'dan gelen nüfus, Yunanistan'daki kadar çarpıcı bir etki oluşturmamıştır. Fakat, Anadolu topraklarından Yunanistan'a göç eden Rumlar, Türkiye'deki toplumsal yaşantıya ait dengeleri değiştirecek gediklerin açılmasına sebebiyet vermişlerdir (Baltsiotis, 2005).

⁴³ Birinci Dünya Savaşı öncesi Anadolu'da 1,6 milyon olan Rum nüfusu, 1922 yılı sonuna gelindiğinde 500.000 civarına kadar azalmıştır (Barutciski, 2007). Birçok Anadolu kentinde de mübadele sonucu demografik yapı değişikliğe uğramıştır. Samsun'da mübadele ile beraber nüfus 45.000'den 28.000'e inmiştir. İzmir'in savaş öncesi nüfusu 250.000 civarında iken, kent, yıllar sonra 1937 yılı nüfus verilerinde bile, 170.000 kişilik nüfusuyla, savaş öncesi nüfusunun ancak 2/3'üne ulaşabilmiştir. Mübadeleden muaf tutulmasına rağmen, 1913-1922 yılları arasında İstanbul, nüfusunun yüzde 30'unu kaybederek 1.000.000'dan yaklaşık 700.000'lere inmiştir. 40.000 Müslüman göçmen alan Bursa ise, yaklaşık 120.000 gayrimüslim nüfusunu kaybetmiştir (Arnold, Bizziouras, 2016).

⁴⁴ 1923 yılında 12.339.023 olan Türkiye'nin nüfusu, 1927 nüfus sayımı verilerine göre 13.629.488'e yükselmiştir. Yıldırım Yunanistan'la yapılan mübadele ile 388.146 kişinin Türkiye'ye geldiğini, mübadele anlaşmasından evvel gelen 130.000 kişi ile beraber bu sayının beş yüz bini aştığını ifade etmektedir. Ayrıca, cumhuriyetin ilanı ile beraber, Bulgaristan'dan 101.507, Yugoslavya'da 108.179 ve Romanya'da 33.852 kişinin Türkiye'ye gönüllü olarak göç ettiğini belirtmektedir (Yıldırım, 2006).

Ege'nin diğer yakasında ise, yaşanan göçün sancıları daha derinden hissedilmiştir. O dönem, yaklaşık 4.5 milyonluk bir nüfusa sahip olan Yunanistan'da, Anadolu'dan gelenlerin sayısının 1.2 milyon olduğu tahmin edilmektedir. Yunan topraklarında, yalnızca iki yıl içerisinde, nüfusun dörtte bir oranında arttığı görülmektedir⁴⁵ (Hirschon, 2007b). Mübadele sonucunda, Atina ve Selanik gibi büyük şehirlere mülteci akını olmuş, 1924'ün son aylarında, Atina'nın nüfusu 300.000'den 700.000'e, Selanik'in nüfusu 174.000'den 334.000'e yükselmiştir (Yıldırım, 2006). Atina ve Selanik'te göçün sebep olduğu kitlesel yığın, Yunanistan'ın diğer şehirlerinde de yaşanmış, ülkenin kuzey bölgelerinde yer alan şehirler, Anadolu'dan gelen göçmenlerin akınına uğramıştır⁴⁶. 20.000 kişinin üzerinde nüfusa sahip olan her Yunan şehrinin neredeyse tümünde, şehir nüfusunun yaklaşık yüzde 31,7'sini, Anadolu'dan mübadele yoluyla gelen göçmenler oluşturmaktadır. Kırsal kesimlerde de artan nüfus, yeni köy ve kasaba yerleşimlerinin kurulmasını beraberinde getirmiştir. Mübadele sonucu

⁴⁵ 1928 yılında Yunanistan'da yapılan nüfus sayımı verileri, mübadele sonucunda yaşanan değişimi ortaya koymaktadır. 1928 yılı nüfus sayımının resmi verilerine göre Yunanistan'ın nüfusu 6.204.684 olarak hesaplanmıştır. Resmi veriler, mülteci kökenli insanların 1.221.849 olarak göstermektedir (Μαυρογορδάτος, 2016), (Yıldırım, 2006). Resmi olmayan kaynaklara göre ise, ülkede mülteci oranı ülke nüfusunun yüzde 30'undan daha fazla bir orana sahiptir (Yerolympos, 2007). Mavragordatos, nüfus sayımının 1928 yılı verileri olduğuna dikkat çekerek, 1922 yılında Yunanistan'a gelen ailelerin 6 yaşından küçük 135.581 Yunanistan doğumlu çocuklarının bulunduğunu, bu sebeple resmi kayıtların verdiği beşte bir oranından daha fazla Küçük Asyalı olduğuna dikkat çekerek, net bir sayının verilmesinin imkansızlığına vurgu yapmaktadır (Μαυρογορδάτος, 2016).

⁴⁶ Örneğin Anadolu'dan gelen göç akını öncesi 23.000 kişinin yaşadığı Kavala'ya 29.000, 17.000 kişilik nüfusa sahip Drama'ya 22.000, 15.000 kişilik nüfusa sahip Serez'e 15.000, 15.000 kişilik nüfusa sahip İskeçe'ye 16.000 ve 11.000 kişilik nüfusa sahip Gümölcine'ye 21.000 göçmen nüfus yerleştirilmiştir. 1928 yılı resmi nüfus sayımı verileri, Yunanistan'ın başka bölgelerinde de, nüfusun büyük bir kısmını, Anadolu'dan göç eden Rumların oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Katerini'nin nüfusunun yüzde 48'ini, Yenice'nin (Yanniça) nüfusunun yüzde 58'ini, Dedeağaç'ın nüfusunun yüzde 59'unu, Karaferye'nin (Veria) nüfusunun yüzde 43'ünü ve Vodina'nın (Edessa) nüfusunun yüzde 40'ünü mübadele sonucu Anadolu'dan gelen göçmenler oluşturmaktadır Aynı şekilde yerleşimlerin yüzölçümlerinde de büyük değişimler yaşanmış, kentlerin çehresi büyük oranda değişikliğe uğramıştır. 1916 yılında yaklaşık 75 hektarlık alana sahip olan Drama şehri, 1932 yılında 200 hektarı aşmıştır (Yerolympos, 2007).

Anadolu'ya giden Müslüman halkın yerlerine gelen Hristiyan Rum nüfus, ulus-devletin hedeflediği nüfusun homojenleştirilmesi politikasına katkı sağladığı görülmektedir. Yunanistan Makedonyası'nda mübadeleden önce yüzde 42,6 olan Yunanlı-Hristiyan nüfusun, 1926'da yüzde 88,8'e ulaştığı belirtilmektedir (Pentzopoulos, 2002), (Voutira, 2007). 1912-1926 yılları arasında 300.000 Müslüman nüfus bölgeden ayrılırken, 600.000 Rum göçmen nüfus bölgeye yerleştirilmiştir (Χασιώτης, 2004).

Yunanistan'a gelen Anadolu göçmenleri için 1954 yeni köy ve kasaba yerleşimi kurulmuştur⁴⁷(Yerolympos, 2007).

Şekil 2.7 Mübadele sonucu Anadolu'dan gelen mülteciler Yunan kentlerinde yığılmalara sebep olmuştur (Pire, 1922), (P. Poulidis Arşivi), (Κοντογιωργή, 2016)

Mübadele sonucu, her iki ülkenin demografik yapısı büyük oranda değişikliğe uğramıştır. Türkiye'de kentsel anlamda boşluklar⁴⁸, terkedilmiş, hayalet

⁴⁷ Yunanistan'da, Anadolu göçmenleri için kurulan bu yeni yerleşimlerin 1047'si Yunanistan Makedonyası'nda, 574'ü Trakya'da, 331'i ise Yunanistan'ın çeşitli bölgelerinde yer almaktadır.

⁴⁸ 19 Ekim 1922 tarihli Nea Anatoli gazetesi, Rumların ayrılışından sonra, Trakya yerleşimlerinin 'bir el ve ayağını kaybetmiş bir vücuda benzediğini' belirtmektedir (Orakçı, 2018). Hirschon, Rumların gidişi ile birlikte, Türkiye'de yaşanan kentsel boşluğu şöyle aktarmaktadır: "... Anadolu'da mübadeleyi takiben Hristiyan sakinlerin yerleşimlerinden çıkartıldığı bazı bölgelerde nüfus azlığı yaşanmıştır, öyle ki bugün bile pek çok ev, hatta köy boştur. İki ordunun geçtiği yollarda yaygın bir biçimde yaşanan savaş sonrası yıkımla birlikte, harap olmuş yerlerin oluşturduğu manzara göze çarpmaktadır. Anadolu'nun dört bir yanından Hristiyanların ülkeden göç etmesiyle birlikte, pek çok köy boşalmıştır..." (Hirschon, 2007b).

Bu terk edilmiş yerleşimlerden biri de, Kayseri'ye bağlı Zincidere yerleşimidir. İbar'a göre, nüfusun esnaf ve tüccarlardan oluştuğu Zincidere, 1830'lu yıllarda matbaa ve kitap basımhanesi, yüksek ihtisas seviyesinde eğitim veren kurumları, yetmiş yakın iş yeri ile Kayseri'nin ticari merkezlerinin başında gelmektedir. Mısır ve Avrupa'ya uzanan ticaret ağı, mübadele ile kesilmiştir. Giden Rumların yerine, Yunanistan'ın Yanya yerleşiminden gelen Müslümanlar, Yunanca konuşmakta ve hayvancılıkla geçimlerini temin etmekteledir. Rumların yaşadığı döneme ait taş konaklar, mübadele sonrası hayvan barınaklarına dönüşerek, zamanla harap olmuştur. Günümüzde mübadelenin yarattığı yıkımı hala üzerinden atamamış olan Zincidere, terk edilmişliğin izlerini taşıyan atıl bir yerleşim görünümüne sahiptir (İbar, 2018).

yerleşimler ortaya çıkarken (Belli, 2004), Yunan kentlerinde kentsel yığılmalar⁴⁹ görülmektedir. Başka bir deyişle Türkiye’de kaybedilen nüfus, Yunanistan’da ise gelen nüfusun büyüklüğü, dengelerin sarsılmasına neden olmuştur. Dolayısıyla mübadele sonucunda, sadece yerlerinden edilen göçmenlerin etkilendiğini söylemek, eksik bir anlatı olur. Göç etmek zorunda kalanlarla birlikte yaşamak durumunda olan kitleler ve gittikleri yerlerde yaşayan nüfus da, mübadeleden bir o kadar etkilenmiştir. Hatta Clark bu etkinin büyüklüğünü vurgulamak için, Modern Türkiye ve modern Yunanistan’ın yaşanan mübadelenin etkisiyle biçimlendiğini iddia etmektedir⁵⁰ (Clark, 2008).

Hem Türkiye’de hem de Yunanistan’da, etno-dinsel temellere dayalı bir zorla yerinden edilme vakası, toplumsal bir travmanın doğmasına neden olmuştur. Bu travma herhangi bir yerleşimde, toplumsal iş bölümü ve iş bölümüne dayalı olan tüm sosyo-mekansal ölçeklerin çözülmesine sebebiyet vermiştir. Bu çözülme sadece insani boyutta kalmamış, kentsel boyutta iş bölümünün, kentsel ve kültürel kimliğin değişimi olarak ortaya çıkmıştır (Kurtuluş, 2011).

Zorla yerinden edilmenin ortaya çıkardığı bu sancılı durumun etkileri, sadece yerel bir ölçekle sınırlı kalmamış, bu etnik mühendislik girişimi, dünya ölçeğinde de etkili olmuştur. Macar, gerçekleşen mübadelenin, yerleşik halkların değiş-tokuşunun yapılabileceğini, topraklarından edilebileceğini ve bunun ülkeler nezdinde verilen bir kararla gerçekleşebileceğini göstermesi açısından olumsuz bir örneğin temsilcisi olduğunu belirtmektedir. Mübadele, bu anlamda, dünyada bu talihsiz yolun açılmasına önyak olmuştur⁵¹ (Macar, 2015). Özellikle II. Dünya

⁴⁹ Arı, Anadolu’dan göç eden Rumların, Yunanistan’da karşılaştıkları manzarayı tasvir ederek, kentsel yığılmanın boyutunu şöyle aktarmaktadır: “... Yunanistan’a giden Anadolulu ve Doğu Trakyalı Ortodoksların gittikleri yerlerde ortaya koydukları görüntü çok acıktı. Ekonomik yönden çökmüş, savaşın etkisi altında ezilmiş bir ülkede bir de şimdi neredeyse her şeyini Türkiye’de bırakmış kişilerin yoksul ve düşkün görüntüleri her yanı sarıyordu. Parklar, meydanlıklar, pazar yerleri ya da sokaklar hep bu kişilerle doluydu. Selanik, Kavala, Kandiye, Drama, İskeçe ve adaların pek çoğu yığınlar halinde mültecilerle doluydu ...” (Arı, 2017b).

⁵⁰ Clark’ın bahsettiği bu durum, Foucault’nun iktidar mekanizmasını, devletler tarihinden değil, ‘ötekilerin tarihi’ üzerinden okuma biçimini yansıtmaktadır. Örneğin, Foucault’nun aklın alanını deliliğin içerisinde araması (Foucault, 2006), iktidarın anlamını hapishanenin içerisinde araması gibi (Foucault, 1995), Clark da modern Türkiye’nin ve modern Yunanistan’ın anlamını, dışladıkları ‘ötekiler’ üzerinden aranması gerektiğini hatırlatmaktadır.

⁵¹ Nitekim, Lozan Konferansı’na katılan bir çok diplomat da, yerleşik nüfusun zorunlu ve kitlesel olarak yerinden edilmesi yaklaşımının, doğuracağı sonuçların farkındadır. Konferansın etkili

Savaşı, Türkiye ve Yunanistan arasında gerçekleşen mübadelenin, örnek olarak hep akıllarda tutulduğu bir dönem olmuştur. II. Dünya Savaşı Almanyası'nda, kritik bölgelere Alman nüfusunun yerleştirilmesi fikrinde, Güney Tirol'de nüfus transferini öngören Alman – İtalyan Anlaşması'nda, Sovyet işgali altındaki ülkelerde (Estonya, Letonya, Wolhynia, Besarabya, Litvanya) ikamet eden Alman nüfusun Alanya'ya naklinde, savaş sonrasında Doğu Alanya'da Alman halkının yerlerinden edilmesi eyleminde, Polonya ile Sovyetler, Çekoslovakya ile Macaristan arasında gerçekleşen mübadele anlaşmalarında, 1923 mübadelesinin işlevsel bir model olarak, her zaman masada yer aldığı görülmüştür. Ayrıca II. Dünya Savaşı dışında, İngiltere'nin Filistin üzerinde hakimiyetinin son bulduğu zaman diliminde, bölgeyi şekillendirme ve Araplar ile Yahudileri yerleştirme planında, İngiliz himayesinin sona erdiği Hindistan'da⁵², kitlesel yerinden edilme ve mübadele fikri, 'parlak bir fikir' olarak hep akıllara gelmiştir (Clark, 2008), (Yıldırım 2006). Bu aşamalarda Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi, her zaman bir başvuru kaynağı olmuş, sınırların belirlenmesinde etkili bir yöntem olarak kullanılmıştır⁵³ (Clark, 2008).

2.3 Mübadelenin Yarattığı Kitle: Yerinden Edilen

Mübadelenin gerçekleşme biçimi irdelendiğinde, ulus-devletlerin homojen nüfus oluşturma gayeleri ön plana çıkmaktadır. Sahnenin asıl aktörleri olan göç edenlere ise pasif bir rol biçilmiştir. Bir başka deyişle, bahsi geçen yerinden edilme vakası, göçmenlerin karar verme mekanizmasının çok dışında gerçekleşmiştir. Bu durumu göz ardı etmek, mübadele olgusu üzerinde gerçeğe ulaşmamız konusunda bir engel teşkil eder: *"Ulus-devlet ne kadar gerçekse, göçmenler de bir o kadar gerçektir"*. (Yıldırım, 2006), (Daniel, Knudsen, 1995).

isimlerinden Lord Curzon; *çözümün zorunlu bir nüfus mübadelesi olmasının üzüntü ve kaygı verici olduğunu, tüm dünyanın gelecek yüz yıl boyunca bu durumun acısını çekeceğini* belirtmiştir (Aktar, 2005), (Temel, 2014).

⁵² 1947 yılında Hindistan ile Pakistan arasında gerçekleştirilen, Hindu ve Müslüman halkın nüfus mübadelesinde, on bir milyondan fazla insan yerinden edilmiş, sayısal açıdan, tarihin en büyük nüfus değişimi olarak kayıtlara geçmiştir. Bu kitlesel nüfus değişiminde de başvuru olan örnek, 1923 yılında gerçekleşen Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi olmuştur (Yıldırım, 2006).

⁵³ 2004 yılında Kosova'da yaşanan kargaşa esnasında, yeniden gündeme gelen mübadele fikrine, Avrupa İstikrar için İnisiyatif – Aİİ (European Stability Initiative – ESI) topluluğu; *'verilecek karar her ne olursa olsun, Lozan tipi bir mübadele fikri gibi eski bir fikrin gündeme dahi gelmemesi'* konusunda uyarıda bulunmuştur (Clark, 2008).

Chatty'nin göçler üzerine yaptığı çalışmalarda da benzer itirazın hakim olduğu görülmektedir. Göç çalışmalarında ekonomik ve tarihsel verilerin hüküm sürdüğünü vurgulayan Chatty'e göre, tarihsel gerekçeler, şartlar değiştiğinde unutulmaya mahkumdur. Ekonomik yaklaşımlar ise sermaye endeksli bir analizi içermektedir. Her ikisi de bireylerin edimlerine dair, göçün karmaşık yapısını perdelemekte ve gerçeği derinleştirmekte kısır kalmaktadır (Chatty, 2010). Bunun yanı sıra, kaç kişinin göçle yer değiştirdiği, kaç yerleşim biriminin kurulduğu gibi niceliksel veriler, gerçeğin kavranmasının çok uzağında konumlanırlar. Toplulukların ve bireylerin gerçeklikleri, bu olgunun toplumsal bir vaka olduğunu kavramamıza yardımcı olmaktadır (Στελλακου, 1999).

Lozan Konferansı esnasında gerçekleşen mübadele görüşmeleri de, yukarıda bahsi geçen durumun bir örneği gibidir. Kitlelerin yerinden edilme önerisi, bu insanların fikirleri dahi sorulmadan kabul görmüş⁵⁴, müzakereler boyunca tartışılan konu, bu değişimin nasıl yapılacağına yöntemi olmuştur (Clark, 2008).

⁵⁴ Clark, mübadeleye tabii tutulan halklara hiçbir seçim şansı tanınmadığını, kendilerini hangi ülkeye veya topluluğa ait hissettikleriyle ilgilenilmediğini belirtmektedir (Clark, 2008). Bu durumun örneğini Anadolu'nun iç bölgelerinde (Kayseri, Niğde ve Nevşehir bölgesinde) yaşayan, Ergene'nin *'Türk Ortodokslar'* olarak tabir ettiği Karamanlılar da yaşamıştır. Çoğunlukla Türkçe konuşan ve Türk hemşehrileriyle yakın ilişkiler kuran bölgenin Rum halkı, mübadele fikri ile beraber, tam anlamıyla bir şok yaşamıştır (Ergene, 1951).

Aynı şekilde Yunanistan'da yaşayan bir kısım Müslüman nüfus da, mübadele anlaşmasına tepki göstermişlerdir. Lozan'da müzakereler sürerken, bazı müftü ve cemaat önderleri (Langaza Müftüsü ve cemaat temsilcileri) dilekçeler ve mektuplarla yetkililere ulaşır, ata topraklarında kalmak istediklerini, mübadele fikrinden bir an önce vazgeçilmesi gerektiği yönünde görüş bildirmişlerdir. Mübadele görüşmelerinde önemli bir role sahip olan, Milletler Cemiyeti Mülteciler Yüksek Komiseri Nansen, mübadele fikri ile ilgili haberlerin, gazetelerde yayınlanmaya başladığı esnada, temaslar ve görüşmeler için İstanbul'da bulunmaktadır. Haberi duyan Makedonya, Teselya, Epirus, Batı Trakya ve Attica bölgelerinin temsilcileri, bizzat İstanbul'a gelerek, Nansen'e, mübadele fikrinden vazgeçilmesi konusunda serzenişlerini iletmışlerdir. Hatta mübadeleye tabi olmamalarına rağmen Gümölcineli Müslüman halk da mübadelenin zorunlu olması kararına karşı çıkmış ve bu konu için örgütlenmişlerdir (Yıldırım, 2006), (Aktar, 2005).

Bunun yanı sıra, savaşlar esnasında, mübadele kararını beklemeden, ait oldukları toprakları terk eden insanlar da geri dönme umudunu taşımaktadırlar. Lozan'da imzalanan mübadele anlaşması, bu ümitleri söndürmüştür. Bu beklenti sadece halklar nezdinde değil, gözlemci sıfatıyla incelemeler yapan bürokratların beyan ve raporlarında da yer almaktadır. Mübadele ile ilgili anlaşmanın imzalanmasından sadece beş gün önce, Amerika'nın Atina Elçisi Jefferson Caffery, hazırladığı raporda, *'en iyi çözümün mültecilerin Anadolu'daki ve Trakya'daki evlerine geri dönmeleri'* olduğunu açıkça belirtmiştir. Benzer şekilde Amerikan Kızılhaç Örgütü'nün Yunanistan Temsilciliği de, *her iki taraftan da sınırın öte yanında kalan insanların anavatanlarında kalmak istedikleri, göç edenlerin ise dönmek istedikleri, müzakere edilen nüfus değişiminin yarar sağlamayacağı* yönünde görüşlerini ortaya koymuşlardır (Aktar, 2005).

Yıldırım'a göre, Lozan'da üzerinde uzlaşılan mübadele anlaşmasının sorunlu yanı, yüzyıllardır Osmanlı idaresi altında birlikte ve hatta çoğu yerde barış içerisinde yaşayan Türkler ve Rumların, bu yaşantı biçimlerinin, müzakarelerde göz ardı edilmesidir. Her ne kadar Balkan Savaşlarının yarattığı milliyetçi hava nedeniyle, bazı etnik temelli şiddet olayları yaşanmış olsa da, mübadeleye tabii tutulan halkların büyük çoğunluğu, bu tür olaylar içerisinde yer almamış veya destekleyicileri olmamışlardır (Yıldırım, 2006).

Dolayısıyla ulus-devletlerin gaye ve hedeflerini bir kenara bırakıp, *göçmenlerin gerçekliği* perspektifinden konuya yaklaşıldığında, konunun başka bir boyutu ve gerçekliği ile karşı karşıya kalmaktayız: '*yerinden edilen*'ler⁵⁵.

Yerinden edilmenin içerdiği anlamı, sadece yaşadığı coğrafyayı terk etmek zorunda kalmak ve başka bir yerleşimde yaşamak durumu ile açıklamak, eksik kalmış bir açıklama olur. Stelaku'nun Scudder ve Colsun'dan alıntılanarak aktardığına göre, *yerinden edilenler*, özünde 'ev'lerini kaybetmişlerdir. Burada bahsi geçen ev, en genel manada topluluğu temsil etmektedir. Bir başka deyişle, *yerinden edilenler* için kaybedilen, mitoloji, tarihsel hikayeler ve kökleri sembollerle ilişkilendirilen coğrafya olarak tanımlayabileceğimiz genel bir kavramın kaybına eşdeğerdir. Bu açıdan evini kaybeden *yerinden edilenler*, aslında kendilerine ev sahipliği yapan coğrafyalarının kaybını derin bir şekilde yaşamışlardır (Stelaku, 2007). Colonas da benzer bir yaklaşımla, göçmenlerin kaybettiklerinin sadece evleri olmadığını, kaybettiklerinin "... toplumsal yaşamlarının amacını oluşturan öğeleri özünde taşıyan ve belli bir anlam yükledikleri ..." kökensel kodları olduğunu vurgulamaktadır (Colonas, 2007).

Stelaku'nun ve Colonas'ın, *kökleri mitolojiye kadar uzanan coğrafyanın yitimi* olarak metaforlaştırdıkları 'ev'in kaybı, *yerinden edilen* kitleyi, yeni topraklarında *yabancı* bir unsura dönüştürmüştür. Bahsi geçen *yabancı* kavramı, Zetter'e göre, *yerinden edilenin* ekonomik, toplumsal ve etnik kimliklerinin, temelli bir biçimde, toplum dışına itildiği travmatik bir durumun tanımıdır (Zetter, 1991). Zetter'in,

⁵⁵ Lozan'da müzakereleri sürdüren heyetler için, bu kitleler, esasında kendi topraklarına veya anayurtlarına dönmektedirler. Fakat bu yer değiştirme meselesi, *yerinden edilen* kitleler için hiçbir zaman bir 'eve dönüş' olarak algılanmamıştır. Hatta daha da sarsıcı olarak, *yerinden edilenler* için, bırakılan yerler 'memleket, anavatan, ev' olarak zihinlerde hep var olmuştur (Clark, 2008).

toplumun dışına itilme manasında kullandığı *yabancı* kavramını irdelemek, mübadele sonucunda *yerinden edilen* kitlelerin, yeni topraklarda karşılaştıkları durumları kavramamız açısından bize yardımcı olacaktır.

Eliot, Afrika Coğrafyası'nda hayatını kaybeden Hintliler için yazdığı bir şiirinde⁵⁶, 'her ülke birisi için evdir bir başkası için sürgün' dizesi yer almaktadır (Dwivedi, 2002). Bir başka deyişle, bir yer, bir birey için kendini ait hissettiği, güvende olduğu bir mesken olabilmekteyken, bir diğeri için, tedirgin olduğu, kendini *yabancı* hissettiği bir alana dönüşebilmektedir. Bu ikilemin sorgusu, Derrida'nın çalışmalarında da yer bulmaktadır. Bir yer (mahalle, bölge, şehir, ülke vs.), bir kısım insan için 'sürgün' olabilmekteyken, bir kısım insan için ise, ait oldukları 'ev'e dönüşebilmektedir (Derrida, 2000).

Derrida, göç edenlerin (mülteci/göçmen/mübadil/...)⁵⁷, gittikleri yeni coğrafyalarda, karşılaştıkları ilk zorluğun, kendilerine gösterilen 'konukseverlik' olduğunu ifade etmektedir⁵⁸. Çünkü kendilerini 'ev sahibi' olarak tanımlayan topluluk, 'konukseverlik' adı altında, kendi yaşamsal pratiklerini, *yerinden edilen* topluluğa, uyması gereken bir kural olarak sunmaktadır (veya üstü kapalı bir biçimde dayatmaktadır)⁵⁹. Derrida'ya göre, *yerinden edilenin* karşılaştığı ilk şiddet

⁵⁶ Eliot'un bahsi geçen şiiri *To the Indians who died in Africa* isimli şiirdir.

⁵⁷ İlerleyen kısımlarda, bu tabirlerin tümünün kapsayıcısı olarak *yerinden edilen* tabiri kullanılacaktır.

⁵⁸ *Konukseverlik* kavramına, Derrida'dan daha önce, Kant'ın metinlerinde de rastlanmaktadır. Fakat Kant'ın metinlerinde konukseverlik kavramının, sömürgeciliğin durumunu tartışmaya açmak ve kavramak amacıyla, bir araç olarak kullanıldığı görülmektedir (Kant, 1960), (McNulty, 2006). Stocker, Kant'ın konukseverlik kavramı aracılığıyla, sömürgecilik sorgusunu şöyle tanımlamaktadır: "... Kant'ın metinlerinde konukseverliğin tartışılmasının sebebi sömürgeciliktir. Kant'a göre sömürgecilik, konukseverlik yasalarını kötüye kullanmaktadır, çünkü sömürgeci yabancı bir toprakta konukluk haklarının ötesine geçerek yenik düşmüş bir halka egemenliğini dayatır ..." (Stocker, 2018). Derrida'nın konukseverliği ise, göç edenin yeni topraklardaki durumunu kavramak açısından bir sorgulama aracı olarak ele alındığından, bu çalışma için önem arz etmektedir.

⁵⁹ Konukseverlik adı altında, ev sahibinin, *yerinden edilene* sunduğu yaşantı biçimi, içerisinde bir tercih seçeneğini bulundurmamaktadır. Bu yüzden dayatmaya yakın bir sunma biçimini içerisinde barındırmaktadır. Derrida'ya bir okumayla, konukseverlik, 'konuk olma' ile 'öteki olma' arası bir çelişkide gidip gelmektedir (Stocker, 2018). Benzer bir ikileme, Kant da dikkat çekmiştir. Marcuse'un söylemleriyle Kant, konukseverlik ve sömürgecilik arasında çok ince bir farkın bulunduğunu vurgulamıştır: "Bugün hoşgörü olarak ilan edilen ve uygulanan şey, pek çok gerçek tezahüründe baskılama amacına hizmet ediyor" (Borradori, 2008). Benzer Kant yorumu, Taylor'ın aktarımıyla Appiah'ın ifadelerinde de yer almaktadır. Appiah, Kant'ın konukseverlik ve sömürgecilik arasındaki muğlaklık çelişkisini; "... Tanıma politikasıyla zorlama politikası arasındaki çizgi çok belirgin değildir ..." ifadeleriyle belirtmektedir (Taylor, 2018). 'Konuk' olmaktan çıkıp, toplumun 'öteki'si olma halini Stocker, konukseverlik kavramını 'konuksev(-er/-mez)lik' olarak türeterek (Türkçe çeviri ve kelime çözümlemesi Özge Ejder'e aittir) sözcükbilimsel bir terminoloji

eylemi, kendisine sunulan *konukseverlik yükümlülükleridir*⁶⁰. Çünkü *yerinden edilen*, kendisine dayatılan bu *konukseverlik yükümlülüklerine* yabancıdır. Bu yükümlülükleri anlamakta ve içselleştirmekte zorluk çekmektedir. Bunun sebebi, ev sahibinin dayattığı bu egemen dili⁶¹, kendi diline çevirememekte, kendi toplumsal edimleri ile uzlaştıramamaktadır. Bir başka deyişle, *yerinden edilen*, koparıldığı veya kopmak zorunda kaldığı yaşam alanı ile, kendisine *konukseverlik* adı altında sunulan yeni yaşam alanları arasında bir ilişkisellik kuramamaktadır. Çünkü konukseverliğin sunduğu yaşantı edimleri, ev sahibinin (egemenin veya hükmedenin) edimleridir. Bu açıdan egemenin yer-mekânı ve yaşantı pratikleri, göç ederek gelen *yerinden edilenin* toplumsal ve yaşamsal edimleri ile uyum göstermemektedir. Yani *yerinden edilen*, konukseverlik adı altında sunulan tüm bu pratiklere tamamen yabancıdır (Derrida, 2000). *Yerinden edilen*, bir mesken seçmeden, bir rehine gibi, kendini, mesken tarafından seçilmiş olarak bulmaktadır. Derridaca bir okumayla, *yerinden edilenin*, karşılaştığı *ilk şiddet eylemi*, yabancısı

üzerinden okumaktadır. Stocker'a göre, host (ev sahibi) ve hostility (düşmanlık) sözcükleri arasında etimolojik olarak (kelimenin İngilizce kökeninde) bir yakınlık bulunmaktadır. Hostiliy (düşmanlık) kelimesi ile host (ev sahibi) kelimesinin kökleri aynıdır. Buradan çıkarımla, bir topluma göçle gelen, 'konuk' durumda iken, her an 'yabancı' veya 'sömürülen' pozisyonunda görülebilme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Bu durum, konunun, toplum içerisinde bir 'öteki' olarak algılanmasını pekiştirmektedir (Stocker, 2018). Bahse konu olan durum, Agamben'in tabiriyle, dahil ederek dışlama halidir (Agamben, 2017). Touraine ise, bu durumu; *toplumun içerisine dahil etme, ancak toplumla bütünleşmesine karşı çıkma* tavrı olarak açıklamaktadır (Touraine, 2017). Bu durum, Simmel'in yabancı tanımlarında da karşımıza çıkmaktadır. Simmel, yabancıyı, *bir toplum içerisinde yer alan fakat o toplumun bir parçası olamayan* olarak tanımlamaktadır. Yani toplumun hem içinde, hem de dışında olma halini içermektedir (Simmel, 1964).

⁶⁰ Borradori'nin aktarımıyla, Derrida, ev sahibinin konukseverlik algısını şöyle açıklamaktadır: "... *saf ya da koşulsuz konukseverlik böyle bir davete bağlı değildir ("Seni davet ediyorum, evimde memnuniyetle karşılıyorum, benim dilime, geleneğime, belleğime vb. göre, benim toprağımın yasa ve normlarına uyum sağlaman koşuluyla") ...*" (Borradori, 2008). Bu bir tür, evin sahibi olduğunu gösterme, ev sahibinin belirlediği koşullar doğrultusunda hareket etme, hakimiyet kurma girişimidir. Dolayısıyla konukseverlik, bir tür sınırlandıma girişimi, bu alan bana aitin göstergesidir. Böylece, ev sahibi, kendi egemenlik alanını güçlendirmektedir (Derrida, 2000). Yeğenoğlu'na göre konukseverlik bu haliyle bir eşiği tanımlamaktadır. Konukseverliğin olması için bir kapının mevcut olması gerekir. Kapının varlığı, anahtarı olan birini tanımlamaktadır, bu da konukseverliğin koşullarını belirleyen bir mutlaklık anlamına gelmektedir (Yeğenoğlu, 2016).

⁶¹ Ev sahibinin konukseverlik adı altında sunduğu (dayattığı) egemen dil, şöyle açıklanabilir: Ev sahibi ile kastedilen, göç edenin göçle geldiği topraklarda daha önceden var olan kitledir. Bu kitle, kendilerine ait yaşantı unsurlarıyla kurduğu çevreye, göçle gelenleri, kendi yaşantısına ait belirli normlar sunarak, onlara konuk olduklarını hissettirmek ister. Kendi yaşayış biçimini, mekanlarını, toplumsal kabullerini, dilini ve diğer yaşantı edimlerini, *yerinden edilenin* uyması gereken bir kuralmış gibi önüne koyar (sunar veya dolaylı olarak dayatır). (Doğal olarak) ilk çatışma burada baş gösterir. Çünkü göçle gelenin, ev sahibinin, egemen yaşantı biçimine uyum sağlaması oldukça zordur. Bunun sebebi, göçle gelenin de tarihsel süreç içerisinde birikerek gelen, bir toplumsal yaşantı biçimi ve edimlerinin varlığıdır. Dolayısıyla göçle gelen, kendisine sunulan (dayatılan) bu egemen yaşantı biçimine yabancıdır.

olduğu (kendisine konukseverlik olarak sunulan) bu yaşantı dilidir⁶² (Derrida, 2000). Hatta Yeğenoğlu'na göre, ev sahibinin kurduğu bu egemenlik, göçmenin kendini tanımlamasına bile müsaade etmemektedir. Göçmen, ev sahibinin mekanına ve yaşantısına tam olarak yerleştiremediği veya oturtamadığı yabancı olarak karşılık bulmaktadır. Bir başka deyişle kendi mekansal yaşantısını ve mekana hakimiyetini – denetimini – tehdit eden yanlış yerleş(tiril)miş topluluktur (Yeğenoğlu, 2016). Bu açıdan değerlendirildiğinde, yabancıyı üretenin ve ortaya çıkaranın ev sahibi toplumun kendisi olduğu görülmektedir (Bauman, 2013), (Yeğenoğlu, 2016). Aslında bu sayede ev sahibi de, bir yabancı tanımlayarak, kendine ait kimliği yeniden hatırlamakta ve tanımlamaktadır (Mead, 2017).

Ev sahibi kitle, *yerinden edilenlere*, konukseverlik adı altında, kendi yaşam pratikleri doğrultusunda sınırlar çizmesine rağmen, *yerinden edilenler*, gittikleri yeni coğrafyalara, belleklerinde muhafaza ettikleri tüm toplumsal ve yaşantıya dair edimleriyle⁶³ birlikte gelmişlerdir⁶⁴. Yeğenoğlu'na göre esas tehdit, *yerinden edilenin* getirdiği bu mekansal hareketlilik (Yeğenoğlu, 2016). Bu hareketliliği sağlayan tetikleyici ise, *yerinden edilenin* sahip olduğu 'unutmama – akılda tutma' etkinliğidir. Hatta göç gibi travmatik vakalar, unutmayı değil, aksine unutmamayı,

⁶² Burada bahsi geçen yabancılık tabiri, Agamben'in metinlerinde, 'çiplaklık' olarak karşımıza çıkmaktadır. Agamben'in 'çiplak insan' olarak tabir ettiği kavram, egemenin kurduğu tüm etkinliklere karşı yabancı ve hatta savunmasız olma durumudur. *Çiplaklık*, etimolojik anlamında barındırdığı gibi, *kendisine karşı sunulan her duruma, herhangi bir önlemi veya zırhı bulunmama* anlamında kullanılmıştır. Dolayısıyla *yerinden edilen*, göç ederek geldiği coğrafyada, tamamen yabancı, savunmasız veya çiplak insandır. Agamben'e göre 'egemen' (ev sahibinin konukseverlik dayatması) karşısında çiplak insan (yabancı) (bir başka tabirle biyosiyasal bir beden) yaratmaktadır (Agamben, 2017). Burada bahsi geçen biyosiyasal beden kavramı, Foucault'ya göre, egemenin belirlediği normlar üzerinden itaatkâr bedenler oluşturma eylemidir. 'Biyosiyasal beden'in bu eylemini, Deleuzecü bir okumayla, denetim toplumunun proto-tipi olarak isimlendiren Grambetti, bu durumun mekansal karşılığını şöyle ifade etmiştir: "... Foucault'ya göre disiplin teknikleri belli bir standartlaşma etkisi doğurur, normlara uygun davranan bireyler oluşturur. Okul, kışla, hastane ve hapishane modellerinde olduğu gibi uysal bedenler üretilmesini hedef güderler..." (Grambetti, 2018). Bu açıdan, Derrida'nın kurduğu konukseverlik söylemi ile, Agamben'in egemen ve Foucault'nun biyosiyasal beden kurma söylemleri arasında anlamsal paralellik bulunmaktadır (Stocker, 2018).

⁶³ Nietzsche, bu durumu, insanın bütün geçmiş nesillerin belleğini yanında taşıdığını belirterek, belleğin, beyin ve sinirlerden bağımsız, hünerli ve nadir bir şey olduğu gerçeğine vurgu yapmaktadır (Barash, 2010).

⁶⁴ İnsanların, kendilerine ait tüm toplumsal unsurları yanlarında taşıyarak, başka coğrafyalara beraberinde götürmelerini eşsiz bir zenginlik olarak gören John Stuart Mill ve Ralph Waldo'ya göre, insanlar, birer "kültür-taşıyıcısı" olarak geçmiş ve şimdiki kimliklerinin farklarını gösteren yaratıcı öznelardır. Taylor, bu yaratıcı özne olma halini; "... İnsan olmanın belli bir biçimi var; bu da benim insan olma biçimim... Eğer kendime sadık kalmazsam, yaşamın özünü kaçırmış olurum" sözleriyle, bir kültür-taşıyıcısı olarak insanın, yaşam kurma biçiminin, yaşamın özü olduğunu vurgulamaktadır (Taylor, 2018).

anımsamayı ve akılda tutmayı daha güçlü kılmaktadır. Dolayısıyla *yerinden edilenler*, geçmiş yaşantılarına ait en ufak bir ize dahi sıkı sıkıya bağlılardır⁶⁵. “*Belleğim vatanımdır, sırtımda taşıdığım evimdir*” diyerek Sarkis, toplumsal ve kişisel hayatın kurucu unsurunun, bellek ve onun anımsamaya dair tüm yetileri olduğunu vurgulamaktadır⁶⁶ (Polat, 2010). Mübadele ile zorunlu göçe tabii tutulan ve *yerinden edilen* kitleler de, fiziksel yaşam alanlarını kaybetmeler de, yaşantılarına dair bir çok edimi, bellekleri aracılığıyla yanlarında getirmişlerdir⁶⁷. Dolayısıyla,

⁶⁵ Göç vakası, bellekte bıraktığı etki açısından, travmatik bir olay kategorisinde değerlendirilmektedir. Zorunlu göç eyleminin travmatik yanını Zetter; “*Yabancılaşma, zulüm ve mecburi göçe zorlama insan deneyimleri arasında en rahatsız edici olanlardır... Kitlese göç travması, şiddetli siyasi krizler sırasında ya da göç edenlerin ekonomik, toplumsal ve etnik kimliklerini hızlı ve temelli bir biçimde yeniden tanımladıkları zamanlarda, toplum dışına itilenlerin yaşadığı travmadır*” ifadeleriyle dile getirmektedir (Stelaku, 2007). Bu sebeple, göç edenin temel etkinliği ‘unutmama’, ‘hatırlama’, ‘anımsama’ üzerine kuruludur. Hatta bu durum, bellek araştırmalarının uçlarında yer alan ‘fug vakası’ olarak isimlendirilen bir psikanaliz durumudur. Schacter, fug vakasını; “... *Fug, kişinin ansızın evinden ve işinden kaçmasıyla, geçmişini, kimliğini unutarak - temel becerilerini unutmaksızın - başka bir yerde yeni bir isimle yaşamaya başlamasıyla tanımlanan, psikolojik travma sonucu oluşan, çoğunlukla geçici bir hafıza kaybıdır...*” biçiminde tanımlamaktadır.

Göçle *yerinden edilen* kitle, fug vakasında tanımlanan durumları yaşamaktadır. *Yerinden edilen*, temel becerilerini unutmaksızın, başka bir yerde, başka bir isimle (veya kimlikle) yaşamak zorunda kalmaktadır. Schacter’a göre; fug durumunda kişi, geçmişle bağının kesilmiş olduğundan habersizdir, ne zaman ki anımsama edimleri devreye girer, fug hali ortadan kalkar (Schacter, 2017). Nitekim *yerinden edilen* kitle de, anımsama ve bilinç edimleri devreye girene kadar, geçmişle bağlarının kopmuş olduğunun farkına varmakta zorlanmaktadır. Ne zaman ki, yeni coğrafyalarda, anımsama etkinliği ile kendine ait bir yeri tanımlaya başlar, o zaman bu geçici hafıza kaybının - fug halinin - ortadan kalktığı söylenebilir.

⁶⁶ Hatırlama ve anımsama, belleğin geçmişle kurduğu bağlantının bir sonucudur. Proust, hatırlamayı, belleğin depoladığı - ve hatta bazen silinmeye yüz tutmuş - bir anının, şimdiki zamanın bir noktasıyla kesişmesi sonucunda yüzeye çıkması olarak tanımlamaktadır. Bir başka deyişle, Proust’a göre, hatırlanan şey, (raslantısal da olsa) şimdiki zamana ait bir an’la çakışması sonucunda, tüm tazeliğiyle yüzeye çıkmaktadır (Göle, 2010). Merleau-Ponty, bu durumu “*bilincin bakışının önüne kendinden menkul bir tablo getirmek değil, geçmişin ufkuna gömülme*” şeklinde açıklamaktadır.

Güngören’e göre, Merleau-Ponty’nin hatırlama kuramında, beden, hafızanın mekanizmasında inşa edici bir yeri vardır. Güngören, bu durumu Proust kahramanının bir deneyimini alıntılıyarak aktarmaktadır: “*Halamin ıhlamına batırıp verdiği bir parça madlenin tadını tanır tanımaz, (...) bütün Combray ve civarı şekillenip hacim kazandı. Bahçeleriyle bütün kent çay fincanından dışarı fırladı*” (Güngören, 2017). Proust kahramanının bedensel deneyimi, Merleau-Ponty’nin beden aracılığıyla hafızanın harekete geçmesinin bir örneği olarak okunmaktadır. Bedensel bir algı duyusu (bu hikayede tat alma duyusu), neredeyse bir kenti kurabilecek bir kurucu anımsamanın kapısını aralamaktadır. Bedenin hatırlama ve bilinç kurma mekanizması üzerine bu rolü, Merleau-Ponty’nin; “... *İnsan bir vücut ve bir ruh değil, bir vücut ile ruhtur ...*” sözünü akıllara getirmektedir (Merleau-Ponty, 2014).

⁶⁷ Mübadele sonucu, hem Türkiye’den Yunanistan’a, hem de Yunanistan’dan Türkiye’ye göç etmek zorunda kalan kitlelerin, temel kurucu öğeleri, bellekleri aracılığıyla, ‘unutmama’, ‘anımsama’, ‘akılda tutma’ etkinlikleri olmuştur. Aşağıdaki örnekler, bu iki coğrafyada da, *yerinden edilenlerin* bellekleri aracılığıyla bu edimleri canlı tutma eylemlerinin örneklerini teşkil etmesi açısından önemlidir:

Ataları, Yunanistan’ın Kesriye’ye (Kastoria/Καστοριά) bağlı bir orman köyünden, Anadolu içlerinde Mustafapaşa (Sinassos) Köyü’ne yerleştirilen Aytaş, atalarının zihinleri aracılığıyla, kendilerine ait

belleğin anımsama(ma), unutma(ma), hatırlama(ma) etkinlikleri, *yerinden edilenlerin* yaşantılarını yeniden kurmanın aracı olmuştur⁶⁸.

Belleği; “... beynin deneyimleri anlamlandırma ve onlardan tutarlı hikayeler oluşturma faaliyetinin merkezi ögesi ...” olarak tanımlayan Schacter’a göre, belleğin bu özelliği, bize kim olduğumuzu, neler yaşadığımızı, geçmişten bize hangi hikayelerin kalmış olduğu duygusunu vermektedir (Schacter, 2017). Benzer bir okuma biçimini tersten yorumlayan Leibniz ise, belleğin anımsama ediminin, fikirlerin devralınma durumunun reddi anlamını barındırdığını ifade etmektedir⁶⁹ (Barash, 2010). Buradan çıkarımla, egemenin veya konukseverliğin sunduğu her türlü mekan dayatması ile belleğin anımsama ediminin, daima çatışma içerisinde olması, her daim olağan bir süreçtir.

Mücadele ile ait oldukları toprakları terk etmek zorunda kalan, *yerinden edilenler* de bu çatışmanın merkezinde yer almışlardır: Bir tarafta, tüm yaşantı edimleriyle toplumsal yaşantısına devam eden bir kent ve kentte kendisine sunulan mekanlar (konukseverlik yükümlülükleri, ev sahibinin veya egemenin mekanı), diğer tarafta

yaşantıyı kurma deneyimlerini şöyle aktarmaktadır: “... Bir efsane gibi yıllarca kuşaktan kuşağa aktarılan mübadele ve mübadil öykülerini dinlerken, bir asır geride kaldı. Dünya’da ve Türkiye’de köklü değişiklikler olurken, yaşamlarının yarısını doğdukları memleketlerinde, kalan yarısını da yeni memleketlerinde yaşayan ya da yaşamaya çalışan dedelerimiz, ninelerimiz; “Burada tükettik ömrümüzü, biz burada yaşamadık, yaşatmaya çalıştık...” diyorlardı. Neyi yaşatmaya çalışıyorlardı biliyor musunuz? Yanlarında ve belleklerinde getirdikleri kültürlerini ...” (Aytaş, 2018). Benzer şekilde, Anadolu’dan mübadeleyle Yunanistan’a sürüklenen, Yunan Edebiyatı’nın iki önemli figürü Venezis ve Mirivilis’in ‘unutmama’ üzerine geliştirdikleri refleks, şöyle aktarılmaktadır: “... Venezis Çalışma Kamplarından kurtularak bir Yunan adasına ayak bastığı ilk gün karşılaştığı birinin ne yapacağını sorusuna “Unutacağım” diye cevap verdiğini ama bu kişinin kendisini tam tersini yapmaya, kendisini “her şeyi” yazmaya davet ettiğini söyler. Venezis’i “her şeyi” yazmaya yönlendiren bu kimse kendisinin de “birazcık yazar” olduğunu, Kambana adlı gazetede yayınladığı “Mezarda Hayat” bitince Venezis’in de yazdıklarını yayınlayabileceğini söyler. 30 Kuşağına Venezis’i kazandıran bu diğer “biraz yazar” ise Mirivilis’dir...” (Demirözü, 2005).

⁶⁸ Schacter, belleğimizin bir fotokopi makinesi veya bir kamera gibi işlemediğini, hatırlama ediminin belleğin bize bahsettiği parçalarla oluşturulan bir imgeler dünyası olduğunu belirtmektedir (Schacter, 2017). Schudson, belleğin bu özelliğinin seçiciliği ve öznelliği ön plana çıkardığını vurgulamaktadır. Dolayısıyla Schudson’a göre, bellek aynı zamanda bir çarpıtmadır, bir görme biçimi olduğu gibi, öte yandan da bir görmeme biçimidir. Bir hatırlama, anımsama biçimi olduğu gibi, bir unutma biçimidir (Schudson, 2010). Aslında belleğin seçiciliği de, kimlik kurmanın öznel bir parçasıdır; yaşatmak istediğini bellekte tutma, yaşatmak istemediğini silme veya çarpıtma mekanizmasıyla değişime tabii tutmaktadır. Belleğin nesnel olmayan bu tutumu, hatırlamanın bahsettiği bir zenginlik olarak hayatlarımızda belirlemektedir. Touraine, belleğin bu öznel durumunun, Özne’yi (birey, toplum, topluluk veya Özne olarak her ne kastediliyorsa) herhangi bir maddi boyun eğmeye karşı koruyacağını belirtmektedir (Touraine, 2018).

⁶⁹ Belleğin, anımsamalar yoluyla, bize kim olduğumuzu hatırlatması ve kendisine dayatılanın reddini içeren durum Allende’nin ifadeleriyle bir ‘yeniden yaratma’ eylemidir. Touraine ise, bu durumu, *insanın kendine doğru yürüyüşü* olarak tanımlamaktadır (Touraine, 2018).

ise, belleklerinde taşıdıkları yaşam edimleri ve kendilerine sunulan yaşantı biçiminin *yabancılığı*. Uzlaşısı zor bu iki karşıt durum, her iki ülkenin kentsel yerleşimlerinde, gündelik hayatın ve toplumsal yaşantının değişim ve dönüşümünde tetikleyici bir rol üstlenmiş, fiziksel ve zihinsel bir dönüşümün yolunu açmıştır. Bu değişim ve dönüşümün etkileri, her iki ülkenin kent yerleşimlerinde, kentsel mekanın köklü değişimleri olarak etkisini göstermiştir. Kentsel mekanda yaşanan bu fiziksel ve zihinsel değişim ve dönüşümün, etki ve yansımalarına, bugün bile şahit olmak pek şaşırtıcı değildir.

2.4 Yerinden Edilen Kente ve Kentsel Mekana Etkileri

Blanchot, yurtsuzluk kavramını, *yabancı hale gelmek* biçiminde tasvir ederek, göç etme eylemini, fiziksel bir yer değiştirme hareketliliğinden bağımsız, zihinsel bir eylem olarak yorumlamaktadır. Blanchot'a göre, yabancı olduğu bir yere, kendimizi ait hissetmediğimizde değil, aksine o yere alıştığımız an itibarıyla göç etmiş oluruz. Blanchotçu bir söylemle, göçün gerçekleşme anı, fiziksel bir yer değiştirmeden bağımsız olarak, zihinsel bağlamda, yeni yerleşim yerlerine yakınlık kurmaya başladığımız an gerçekleşmektedir⁷⁰ (Blanchot, 1999). Arpacı'ya göre, Blanchot'ın bu söylemi, yurtsuzluğun, fiziksel bir mekan veya bölgenin kaybından ziyade, *varlığa nüfuz eden mahrum kalma duygusu*, belleğe açılan bir yarık veya bir iz olarak, mevcudiyetimizi belirleyen bir alanın kaybı duygusudur (Arpacı, 2017). Heidegger de benzer bir yaklaşımla, yurtsuzluğun, *Varlıktan ve Öz'den uzaklaşma* olarak, zihinsel bir yabancılaşma duygusunu barındırdığını vurgulamaktadır (Heidegger, 2002).

Blanchot'ın ve Heidegger'in yurtsuzluk okumaları üzerinden bakıldığında, mübadele ile yerinden edilen kitle için, göçün başladığı an, yeni coğrafyalarda kendisine sunulan egemen mekanlara ve yaşantı biçimlerine yakınlık duymaya başladıkları an'dır. Bir başka deyişle, *yerinden edilenler*, yeni yerlerini asli mekan olarak görmeye başladıkları an, kökleri ile bağlarının çözülmeye başladığı an olacaktır. Bu açıdan, göçle gelinen yerlerdeki mekanlara alışılma duygusu, farklı bir

⁷⁰ "... Ülkenizi özleyorsanız, burada onu özlemek için her gün daha çok neden bulacaksınız; ama eğer onu unutmayı ve yeni yerinizi sevmeyi başarırsanız, sizi bir kere daha yersiz yurtsuz olarak yeni bir sürgüne başlayacağınız evinize gönderecekler ..." (Blanchot'tan aktaran Arpacı, 2017).

anlamı barındırmaktadır. Bu anlam, Heidegger'in tabiriyle, *yerinden edilenin*, 'Varlık' ve 'Öz'ünden uzaklaşarak, 'yeni bir ben(lik)' ile varolması ve kendi ben(lik)ine yabancılaşmasıdır (Heidegger, 2002), (Heidegger, 2001). Çünkü gündelik hayatın dokusu, mekanla birlikte var olmaktadır. Mekanın kaybı veya değer yitimi, bireyin veya topluluğun kaybına eşdeğerdir. Yeni bir yerde, köklerine ait olmayan mekanlara alışmaya başlamak, o yerin gündelik yaşantısını da benimseme anlamını taşımaktadır. Bu durum, *kendi öz ben(lik)inden uzaklaşma, yabancılaşma* duygusunu beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla, mübadele ile *yerinden edilenlerin*, yeni yerlerindeki mekan üretme pratiklerinin, öz'e dair bir anlam taşıdığını akıldan çıkarmamak gerekmektedir⁷¹.

Bu durum aynı zamanda, mekan aracılığıyla, var olmanın bir göstergesidir. Kendilerine biçilen rol-modeller ve tanımlanan kimlikler sebebiyle, ait oldukları toprakları terk etmek zorunda kalan bu insanlar, Foucault'nun tabiriyle, kim olduklarını, salt kimlikleriyle değil, sahip oldukları yaratıcı güç vasıtasıyla ortaya koymaktadırlar (Revel, 2018). Bu açıdan *yerinden edilenlerin* mekanı üretme, reddetme, değiştirme - dönüştürme reaksiyonları, onların öz ben(lik)lerini, mekan aracılığıyla ortaya koyma biçimidir⁷². Bir başka deyişle *yerinden edilenin* mekanı, onun var olma temsilleridir⁷³.

Yukarıda ele alınan durum, göçle gelen *yerinden edilenin*, kente fiziksel müdahalesinin, kentin sosyokültürel yapısına bıraktığı etkinin, kendi varlığına dair izler taşıdığını göstermektedir. Nüfus mübadelesi sonucunda hem Türkiye'ye, hem de Yunanistan'a göç eden kitlelerin, her iki ülkenin kentlerine yaptığı somut ve soyut müdahaleler, bu kitlelerin toplumsal edimlerini irdelemek açısından önem

⁷¹ Mekanın bu anlam yüklü durumunu, mübadele ile Ürgüp'ten Yunanistan'ın Nea Prokopi köyüne yerleşen bir göçmen şöyle aktarmaktadır: "... Göçmenler çok fazla şey kaybettiler diyemem; mallarını kaybettikleri doğrudur ama hiç olmazsa 'olaylara bakış tarzlarını' kaybetmediler. Onu buraya taşıdılar, yeni memleketlerine getirdiler ..." (Stelaku, 2007).

⁷² Stelaku'nun aktarımıyla, Nea Prokopi'ye göç eden üçüncü kuşak bir mübadil, göçmeni; 'vatani olmayan köklerinden koparılmış birey' olarak tanımlamaktadır. Referansını kaybetmemiş kişileri ise göçmen olarak görmemektedir. Nea Prokopili mübadilin bu tanımlamasından, mübadele sonucu *yerinden edilenlerden*, bellekleri aracılığıyla kendi yaşamsal çevrelerini yeniden kurabilen topluluklar, göçmen olarak değerlendirilmemesi gerektiği sonucuna varılmaktadır (Stelaku, 2007).

⁷³ Colonas, bu durumu göçle Yunanistan'a gönderilen Anadolu Rum topluluk üzerinden okuyarak; *böylesi bir felaket karşısında bile mimari tarzlarını devam ettirmelerinin ayakta kalma refleksinin açık bir göstergesi* olduğunu dile getirmektedir (Colonas, 2007).

taşımaktadır⁷⁴. Çünkü *yerinden edilen* kitleler, hem terk etmek zorunda kaldıkları, hem de yerleştikleri coğrafyalardaki kentsel durumlar üzerine radikal değişimlerin başlamasına sebep olmuşlardır. Kültürel yapının ve kimliklerin, iş bölümünün, toplumsal yaşantının değişiminin, kent mekanına da keskin bir değişim ve dönüşüm getireceğini muhakkaktır. Mübadelenin yaşandığı kentlerde ortaya çıkan büyük boşluklar ve yığılmalar, gidenlerden kalan mülklerin el değişimi, gelenler için kentte yeni yerleşim alanlarının tahsisi ciddi mekansal değişimlerin yaşanacağını habercisidir (Kurtuluş, 2011).

Colonas'a göre, Lozan'da imzalanan mübadele sözleşmesinin en temel sonucu; *'insan varlığının mekan içerisindeki devamlılığının zor yoluyla kesintiye uğratılmasıdır'*. Çünkü bu durum, bir mesken kaybetmenin ötesinde, *'toplumsal yaşamlarının amacını oluşturan ve belli bir anlam yükledikleri'*, 'yer'in kaybına karşılık gelmektedir (Colonas, 2007). Yerlerinden koparılan insanların yaşadıkları da bu durumun bir göstergesidir. Lozan görüşmelerinin hararetle sürdüğü zaman diliminde, bir çok Anadolu Ortodoks Rum topluluk, yerlerinden ayrılarak, kent merkezlerinde⁷⁵ yığınlar halinde bekleyişlerini sürdürmekteydiler. Bu bekleyiş bile, kentsel mekanın ve sosyokültürel çevrenin büyük bir değişime maruz kalacağını habercisidir. Özellikle Yunanistan'da, kent merkezlerine yığılan kitleler, kentin önemli kamusal alanlarını, kamu yapılarını barınma amacıyla ele geçirmiş, birer sığınağa dönüştürmüşlerdir⁷⁶. Lozan görüşmelerinin devam ettiği

⁷⁴ Touraine'e göre; *"... uluslar iktisadi bir etkinlikten çok, bir kültürle tanımlanırlar ..."* (Touraine, 2018). Bu açıdan *yerinden edilen* kitlenin Türkiye ve Yunanistan coğrafyasına getirdikleri ile terk ettikleri yerlerde silikleşen kültürel izleri, ulus ve toplulukları tanımak açısından değer taşımaktadır.

⁷⁵ Atina ve Pire bu acıklı tablonun, en gözle görünür olarak yaşandığı yerleşimlerin başında gelmektedir.

⁷⁶ Howland'a göre, Atina'da, mülteciler, Nicholas ve Prens George Kraliyet Saraylarını barınma amacıyla doldurmuşlardır. Birçok kamu binası, mültecilerle dolmuş ve işlemez hale gelmiştir. Artık bu kadar mülteciyi, Atina'nın kaldırması mümkün değildir. Üç yıl sonra 1925 yılında bile, Pire'deki devlet tiyatrosu bin beş yüz mülteciye ev sahipliği yapmaya devam etmektedir (Λιανός, 2016). Kent merkezinde yer bulamayanlar, barakalarda, bez çadırlarda, hatta kaya oyuklarında yaşamlarını kurmaya başlamışlardır (Howland, 1926). Sadece Atina'da değil, Yunanistan'ın diğer şehirlerinde de benzer tablolarla karşılaşmak mümkündür. Mears, Selanik'te askeri kışlaların, sanayi yapılarının ve fabrikaların göçmenler tarafından barınma amaçlı olarak kullanıldığını bildirmektedir (Mears, 1929). Bu zaman diliminde benzer sahneler birçok Yunan kentinde rastlamak mümkündür.

esnada, Türk liman şehirleri ve Yunan kent merkezlerinin görüntüsü mülteci kamplarından, Yunan kamu yapılarının görüntüsü ise sığınaklardan farksızdır⁷⁷.

Şekil 2.8 Anadolu Rum göçmenlerin Atina'daki Akropolis bölgesi ve yakın çevresinde kurduğu geçici yerleşimler (Atina, 1922), (Μαυρογορδάτος, 2016)

Şekil 2.9 Anadolu Rum göçmenlerin Atina'daki Akropolis bölgesi ve yakın çevresinde kurduğu geçici yerleşimler (Atina, 1922), (Morris, 1925)

⁷⁷ Clark, Lozan'da mübadele görüşmeleri devam ederken, göçmenlerin Atina ve Pire'deki perişan halini şöyle dile getirmektedir: "... konferansın etkileyici açılış konuşmasını yapan İsviçre Devlet Başkanı'nın sözlerini dinleyen herkes, gündemdeki en yakıcı konulardan birinin Türkiye ve Yunanistan'daki dinsel azınlıkların kaderi olacağını anladı. Diplomatlar birbirlerine iyi dileklerini dile getirirken Atina'da ve hemen bitişindeki Pire'de tiyatrolardan hükümet binalarına, kraliyet saraylarına kadar tüm kamusal alanlar, Anadolu'nun her yerindeki Hristiyan topluluklardan gelen üstü başı paramparça, perişan ve hasta göçmenlerle dolup taşıyordu ..." (Clark, 2008).

Şekil 2.10 Anadolulu Rum göçmenlerin Atina'daki Akropolis bölgesinde bulunan yapılara gündelik yaşantılarını dahil etme biçimi (Atina, 1922), (Amerikan Kızıl Haç Örgütü Arşivi), (Μαυρογορδάτος, 2016)

Şekil 2.11 Anadolulu Rum göçmenlerin Atina'daki ulusal opera binasını geçici yerleşime dönüştürmeleri (Atina, 1923), (Helen Edebiyat ve Tarih Arşivi), (Καρδαμίτση Αδάμη, 2016)

Şekil 2.12 Anadolu Rum göçmenlerin Atina'daki ulusal opere binasını geçici yerleşime dönüştürmeleri (Atina, 1923), (Arşiv Araştırması)

Kentin liman bölgelerine, kent merkezlerine, kamu ve sanayi binalarına geçici barınma amacıyla sığınan yığınların bekleyişleri sürerken, Lozan'da mübadele anlaşması haberinin yayılmasıyla birlikte, ait oldukları yerlere geri dönme umudu taşıyan kitlelerin bu ümitleri son bulmuştur. Yerlerini terk etmeyen topluluklar ise, aynı kaderi yaşamayı beklemeye başlamışlardır. Stelaku'nun aktarımıyla, köklerinden koparılan bu kitleler, '*dar bir şimdiki zamana*' sığınmışlardır. Tüm yaşam edimlerini muhafaza ederek ve yaşam biçimlerini yeni yerlerine yansıtarak, şimdiki zamanı kontrol altına alma çabası içerisine girmişlerdir. Bu durum, tanıdık olmadıkları an'a karşı bir refleks gösterme, yeni yerlerinde yabancı durumuna düşmeme ve kendi ben(lik)lerini geri çağırma çabasının bir göstergesidir. Böylece kültürlerinin ve tarihlerinin kesintisiz devamlılığını sağlayacaklarına inanmaktadırlar (Stelaku, 2007).

Yerinden edilenlerin meydana getirdiği değişim ve dönüşümün etkileri, suyun iki yakasında farkı ölçeklerde de olsa, yaşantı biçimine ve kentlerin fiziksel yapısına doğrudan etki etmiştir. Türk kent ve köylerinde yaşanan terk edilmişlik ve harap görüntü, Yunan kentlerinde ortaya çıkan nüfus yığılması ve *yerinden edilenlerin* perişan halde sığınmak için buldukları her kentsel mekana savrulmuş halleri, yaşanan felaketin büyüklüğünü mekan aracılığıyla sunmaktadır. Bu zorla yerinden

edilme vakasının arka planında toplumsallığın, kültürün, dillerin, dinlerin ve var olmaya dair tüm etkinliklerin bıçak gibi kesildiği psikolojik durum düşünüldüğünde Ege'nin her iki yakasında yaşanan travmatik durumun büyüklüğü daha net anlaşılabılır. Clark'a göre, bu etkinin üzerinden geçen onlarca yıla rağmen, her iki ülkede mübadelenin yaşandığı bölgelerin tam olarak toparlandığını söylemek mümkün değildir (Clark, 2008). Bu değişim ve dönüşümün etkileri, bugün bile kendisini açıkça hissettirmektedir.

Aşağıdaki başlıklarda, mübadele sonucunda yaşanan bu büyük nüfus değişimine karşı, her iki ülke hükümetlerinin çözümleri ve bu çözümlere karşı *yerinden edilenlerin* tepkileri irdelenecek, *yerinden edilenlerin* kentin mekanlarına ve sosyokültürel yapısına etkileri ele alınacaktır.

2.4.1 Yerinden Edilene Yönelik Türkiye ve Yunanistan Hükümetlerinin Barınma Politikaları ve Mekansal Çözümleri

Türkiye ve Yunanistan arasında gerçekleşen nüfus hareketliliği, Lozan görüşmelerinin öncesinde, savaşın yarattığı tahribatla beraber çoktan başlamıştır⁷⁸. Özellikle Anadolu topraklarında yaşayan Rum nüfus, kitleler halinde, Yunanistan coğrafyasına savrulmaktadır. Bu süreçte Yunanistan, ani bir nüfus baskını yaşarken, Türkiye'de ise Rumların gidişi ile beraber nüfus azlığı, bu nüfus azlığına bağlı olarak meydana gelen kentsel boşluklar, kırsalda terk edilmiş köy yerleşimleri sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. Farklı ölçek ve biçimlerde de olsa, her iki ülkenin yerleşim düzeni bu nüfus değişiminden oldukça etkilenmiştir (Zürcher, 2017), (Yerolympos, 2007).

Mübadele sonucu *yerinden edilen* kitleler için, hem Türkiye'de, hem de Yunanistan'da, öncelikli barınma politikası, gidenlere ait mülklere, gelen göçmenlerin yerleştirilmesi uygulaması olmuştur. Fakat bu durum, her iki ülkede de sağlıklı bir şekilde uygulanamamıştır. Ayrılanların, gelenlere göre sayıca oldukça fazla olduğu düşünüldüğünde, Türkiye'de bu uygulamanın pratikte kolay olacağı zannı oluşsa da, özellikle yerli halkın, mülklere el koyması ve savaşın

⁷⁸ Özellikle 9 Eylül 1922'de İzmir'in kurtuluşu, Anadolu'nun dört bir yanından Rumların, Yunanistan'a geçişini hızlandırmıştır. 1922 yılının sonlarına kadar, Anadolu'dan Yunanistan'a geçen göçmen sayısının bir milyonu aştığı tahmin edilmektedir (Hirschon, 1998).

getirdiği tahribat sebebiyle, Yunanistan'dan gelen Müslüman nüfusa, gidenlerin mülklerinin tahsis edilmesi konusunda büyük aksaklıklar yaşanmıştır⁷⁹ (Aktar, 2007). Yunanistan'da ise, Müslümanlardan kalan mülkler, gelen göçmenlerin ihtiyacını karşılamak için oldukça yetersiz kalmaktadır⁸⁰ (Pentzopoulos, 2002).

Yunan Hükümetinin göçle gelen bu yoğun nüfusa, tek başına çare olması imkansız gözükmektedir (Andreades, 1928). Bu durumun farkında olan Yunan Hükümet yetkilileri, daha Lozan'da mübadele üzerine görüşmeler sürerken, Milletler Cemiyeti'ne bağlı Yunan temsilciler aracılığıyla, kuruluştan maddi ve manevi destek talebinde bulunmuşlardır (Howland, 1926). Uluslararası kamuoyunun desteğini⁸¹ arkasına alan Yunanistan'ın, gelen göçmenlerin ihtiyaçları karşılama konusunda görece daha başarılı (!)⁸² olduğu söylenebilir. Türkiye ise, bu konuyu bir iç mesele haline getirmiş, oluşturduğu milli kurumlar ve devlet organları yoluyla bu sorunla baş etmeye çaba sarf etmiştir. Türkiye'de, bu sorunu çözmek için kurulan devlet kurumlarının hantallığı sebebiyle, sorunların çözümü uzun zaman almış ve bu aksaklıklar, *yerinden edilenlerin* yükünü ağırlaştırmıştır (Yıldırım, 2006). Yunanistan için, uluslararası kuruluşların mali desteği can suyu olurken, yeni kurulan ve topraklarında uzun yıllar süregelen savaşların yarattığı tahribatın yanı sıra, Osmanlı Devleti'nden miras kalan borçların getirdiği ekonomik

⁷⁹ Yunan Hükümeti, mübadele anlaşması imzalanmadan önce, uluslararası yardım kuruluşlarıyla dirsek temasına geçip, çözümler ararken, Türkiye'de gidenlerin mülklerine ait politikanın belirlenmesi için mübadele anlaşması üzerinde uzlaşılması beklenmiştir. Bu durum, mübadeleyle Türkiye'ye gelen *yerinden edilenlere* verilmesi gereken mülklere, yerli halkın çoktan sahip çıkması sonucunu doğurmuştur. (Yıldırım, 2006). Mübadele, İmar ve İskan Vekaleti'nin başında bulunan Mustafa Necati'ye göre, Anadolu'da Rumlardan kalan yaklaşık 100.000 ev bulunmaktadır. Fakat bu sayının ancak 20.000-25.000 kadarı devletin kontrolü altındadır (Kurtuluş, 2011). Bu durum, *yerinden edilenlerden* sınırlı sayıda bir kesimin, Rumlardan arta kalan mülklerden yararlanabildiğini göstermektedir.

⁸⁰ Yunanistan'da mübadele ile gidenler ve ülkeye gelen nüfus arasında büyük farklılıklar bulunmaktadır. 1.2 milyona yakın *yerinden edilene* ev sahipliği yapan Yunanistan (ki bu oran mevcut ülke nüfusunun %24 ila %27'sine denk düşmektedir), buna karşılık, bu sayının yalnızca 1/3'ünü (350.000 – 400.000 arası nüfusu) Türkiye'ye gönderebilmiştir (Blanchard, 1925). Bu sebeple, gidenlerin mülklerinin gelenlere tahsis edilmesi prensibinin, pratikte Yunanistan'ın göçmen barınma sorununu tamamen çözmesi mümkün değildir.

⁸¹ Bu kuruluşlar arasında Milletler Cemiyeti (bu kurumun Birleşmiş Milletlerin temeli olduğu düşünülmektedir) başı çekmektedir. Milletler Cemiyeti, bazı Avrupa devletlerinin ve ABD'nin desteğiyle, Yunanistan'daki göçmenlerin ihtiyaçlarını karşılama konusunda seferber olmuştur. Bunun yanı sıra All British Appeal, The British Red Cross Society, Save the Children Fund, American Women's Hospitals, Friends of Greece, Fatherless Children of Greece Committee, Near East Relief (NER) gibi bazı uluslararası kurum ve kuruluşlar, Yunanistan'daki mülteci sorununun çözümüne destek olmuşlardır (Yıldırım, 2006), (Clark, 2008).

⁸² Burada yapılan vurgunun nedeni, ilerleyen kısımlarda açıklığa kavuşturulacaktır.

yükler, Türkiye'nin mübadele politikalarında sorunlar yaşanmasına neden olmuştur⁸³ (Arnold, Biziouras, 2016), (Zürcher, 2017).

Mübadele anlaşmasının hemen sonrasında, *yerinden edilenlerin* barınma ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla, Türkiye'de Mübadele, İmar ve İskan Vekaleti (MİİV)⁸⁴, Yunanistan'da ise Mülteci Yerleştirme Komisyonu (MYK)⁸⁵ isimli devlet organları kurulmuştur⁸⁶. Milletler Cemiyeti'nin desteğiyle, MYK'nın uluslararası bir pozisyonda var olduğu söylenebilir. Buna karşın MİİV ulusal bir statüde faaliyetlerini yürütmüştür (Yıldırım, 2006). Bu iki kurumun temel görevi, kendi

⁸³ Uluslararası mali destek gören Yunanistan'ın aksine, bu yardımlardan mahrum kalan Türkiye'nin yaşadığı sıkıntıyı Arnold ve Biziouras şöyle aktarmaktadır: "... Türkiye, Yunanistan'ın aldığı gibi uluslararası yardım da almadı, böylece yeniden iskan sürecinde ülke nihai olarak yaklaşık 1.000.000 sterlin, ya da Yunanistan'ın harcadığının yirmide biri - onda biri arasında bir rakam harcadı. Dolayısıyla iskanın Türkiye'de "gelişigüzel" olması şaşırtıcı değildir -sürekli değiştirilen güzergahlar, varılacak yerdeki "hiçbir şey hazır değil" hali ve nereye gidecekleri belirlenene kadar aylarca bekleyen göçmenler. Kalınacak yerler doğaçlama bulunuyordu, göçmenler çadırlarda, yanmış evlerin kilerlerinde ve İzmir'de taş yığınlarının üzerine konan demir levhaların altında yaşıyorlardı. Sınırlı mali kaynaklarla karşı karşıya kalan ve en son savaşın ayrıntılı, yerel sonuçları konusunda emin olamayan devlet, göçmenlerin taşınmasını -lojistik ve mali olarak- rahatlıkla gerçekleştirebilecek olanaklardan yoksundu ..." (Arnold, Biziouras, 2016).

⁸⁴ Yıldırım, MİİV'in kuruluşunu ve görevlerini şöyle özetlemektedir: "... 13 Ekim 1923'te Mübadele, İmar ve İskan Vekaleti... oluşturuldu ve bakanlığın programının ana hatlarını ortaya koyan Mübadele İmar ve İskan Kanunu, 8 Kasım 1923'te Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edildi. Yeni bakanlık, var olan ve gelecek olan tüm göçmenlerin taşınması, barınması, beslenmesi ve iskani ile ülkenin yeniden yapılandırılması da dahil olmak üzere, muhacir sorunlarıyla ilgili diğer konularda görevlendirildi. Bakanlık 6.095.183 liralık bütçesiyle, mahalli şubelerle Mübadele, İmar ve İskan Komisyonlarının kurulmasını başlattı. Her komisyon, komisyona başkanlık edecek olan en yüksek derecedeki idari memur (vali veya kaymakam), doğrudan merkezden atanacak olan iki memur ve mahalli yönetimce atanacak olan iki memur olmak üzere toplam 5 memurdan oluşacaktı..." (Yıldırım, 2006).

⁸⁵ (Yunanca yazımı ile Επιτροπή Αποκαταστάσεως Προσφύγων - ΕΑΠ). Yunan hükümeti ve Milletler Cemiyeti'nin ortaklığı ile kurulan MYK'nın temel görevleri arasında, mültecileri, geldikleri coğrafyaya göre sınıflandırıp (kırsal, kentsel) iskanlarını temin etmek, aynı topluluğa ait kitlelerin birlikteliğini sağlamak, mültecilere geçici ve kalıcı yerleşimler tedarik etmek yer almaktadır (Yıldırım, 2006), (Mears, 1929), (Ladas, 1932), (Kontogiorgi, 2006), (Karakasidou, 1997), (Hirschon, 1998).

⁸⁶ Bu iki kuruluşun dışında Türk ve Yunan Hükümetleri arasındaki uzlaşmazlıkların çözümü için, Milletler Cemiyeti tarafından oluşturulan Karma Komisyon (O dönem Türkçe'ye Muhtelit Mübadele Komisyonu, Yunanca'ya Η Μικτή Επιτροπή olarak geçmiştir) isimli uluslararası bir kurum oluşturulmuştur. Dört Türk üyesi, dört Yunan üyesi, ayrıca Birinci Dünya Savaşı'na katılmamış devletlerden üç tarafsız üye olmak üzere, on bir üyeye sahip olan bu komisyonun görevleri arasında, göçmenlerin taşınır ve taşınmaz malları ve tazminatları konularında çözüm üretmek, taraflar arasında uzlaşmayı sağlamak, sorunlu konular üzerinde hakemlik yapmak, denetleme hakkına sahip olmak gibi konular yer almaktadır. Türk tarafının tüm itirazlarına rağmen, komisyonun ana merkezi Atina olarak belirlenmiş ve ilk toplantı 8 Ekim 1923'te Atina'da düzenlenmiştir. İlerleyen tarihlerde, merkez, İstanbul olarak değiştirilmiştir. 1934 yılında, görevini tamamladığı gerekçesiyle komisyon lağvedilmiştir (Yıldırım, 2006), (Ladas, 1932).

sınırları içerisinde mübadeleyle gelen *yerinden edilen* toplulukların, temel barınma sorunları ve ihtiyaçlarına dair çözümler üretmektir.

Yerinden edilenlerin barınma sorununu çözmesi amacıyla kurulan, MİİV ve MYK'nın faaliyetleri, aşağıdaki tabloda gruplandırılan süreç ve evreler üzerinden irdelenecektir.

Tablo 2.1 Mübadele ile beraber devlet eliyle üretilen barınma politikaları ve *yerinden edilenlerin* bu mekanlara yönelik müdahaleleri (yazar tarafından oluşturulmuştur)

Mübadele Sonrası Devlet Eliyle Üretilen Barınma Politikaları ve <i>Yerinden Edilenlerin</i> Bu Mekanlara Yönelik Müdahaleleri		
Süreçler ve Evreler	Türkiye’de <i>yerinden edilenlerin</i> yerleşme pratikleri ve MİİV’in barınma çözümleri	Yunanistan’da <i>yerinden edilenlerin</i> yerleşme pratikleri ve MYK’nın barınma çözümleri
İlk etapta uygulanan geçici çözümler (I.Evre)	- (Göçmenlerin kendi imkanlarıyla kurdukları) basit ve geçici barınma olanakları.	- (Göçmenlerin kendi imkanlarıyla kurdukları) basit ve geçici barınma olanakları.
Yerleşim sonucu uygulanan kalıcı çözümler (II. Evre)	- Topraklarından gönderilen insanların yerlerine, gelen <i>yerinden edilen</i> toplulukların iskan edilmesi, - İklim koşulları ve becerilerine göre yerleştirme, özellikle üretici konuma geçebilecekleri bir yerleşim içerisinde iskan edilmelerinin sağlanması, - Devlet eliyle yapılacak olan hızlı üretime dayalı tek tip mübadil köy ve yerleşimlerinin kurulması, “İktisadi Evler”in inşa edilmesi (sınırlı sayıda)	- <i>Yerinden edilen</i> geldikleri coğrafyaya göre, kentsel ve kırsal olarak sınıflandırılması, - Eski yerleşimlerdeki ‘topluluk olma’ özelliğinin gözetilmesi, bu duruma göre iskanın sağlanması, - Devlet eliyle köy, kasaba, mahalle yerleşimlerinin kurulması, - Topraklarından gönderilen insanların yerlerine, gelen <i>yerinden edilen</i> toplulukların iskan edilmesi, (buna yönelik hazırlıkların yapılması)
<i>Yerinden Edilenlerin</i> yerleşimi sonucunda mekanlarda yaşanan değişim ve dönüşümler (III. Evre) ⁸⁷	- <i>Yerinden edilen</i> toplulukların iskan edildiği meskunlarını değişime - dönüşüme uğratması veya terk etmesi.	- <i>Yerinden edilen</i> toplulukların iskan edildiği meskunlarını değişime - dönüşüme uğratması veya terk etmesi. - Mübadiller tarafından “Nea ön adlı yerleşimler”in kurulması⁸⁸

⁸⁷ III. Evre olarak bahsi geçen durum, ilerleyen başlıklarda detaylandırılacaktır.

⁸⁸ Nea, Yunanca’da ‘yeni’ anlamına gelmektedir. Yeni yerleşim anlamında kavramsallaştırılan bu durum 2.4.2 ‘*Yerinden Edilen’in Kentsel Ölçekte Mekana Etkileri*’ başlığı altında detaylandırılacaktır.

MİİV'in ve MYK'nın faaliyetleri üç evrede ele alınmıştır. I. Evre geçici çözümlerin sunulduğu barınma olanaklarını (çadırlar, yerel malzeme ile üretilen barınaklar, kent mekanlarına sığınarak ürettikleri geçici çözümler vb.) kapsamaktadır. II. Evre, mübadele sonucu yaşadıkları toprakları terk etmek zorunda kalan kitlelerden arta kalan mülklere, *yerinden edilenlerin* devlet eliyle yerleştirildiği süreci tanımlamaktadır. Ayrıca bu evre, (Yunanistan'da ağırlıklı olmak üzere) her iki ülkede de, devlet eliyle planlanan göçmen köy-mahalle yerleşimlerini ve ekonomik konut modellerini kapsamaktadır. Üçüncü evrede ise, her iki ülkede de göçmenlere yönelik uygulanan iskan politikaları sonucunda, göçmenlerin devlet eliyle yapılan bu mekanlara yönelik müdahalelerini, kalıcılığın sağlandığı bu dönemde, iskan politikalarının durumu ve değerlendirilmesini içermektedir.

I. Evre, Türkiye'de ve Yunanistan'da, göç eyleminin başladığı ilk dönemden, *yerinden edilenlerin*, devlet eliyle oluşturulan yerleşimlere veya gidenlere ait mülklerin kendilerine tahsisine kadar geçen dönemi kapsamaktadır. Bu dönemde, *yerinden edilenler*, kentin her noktasında, kendi imkanlarıyla kurdukları barakalarda, çadırlarda barınmış ve hatta imkansızlıktan dolayı çeşitli kamu ve sanayi yapılarına sığınmışlardır. Kentte ve kırsalda, ellerine geçen malzemelerle barakalar inşa etmişlerdir.

Şekil 2.13 I. Evre – Türkiye'de *yerinden edilenlerin* geçici barınma çözümleri (Adana, 192?), (Cengizkan, 2004)

Şekil 2.14 I. Evre – Yunanistan’da *yerinden edilenlerin* geçici barınma çözümleri (Pargati, Atina, 1924), (P. Poulidis Arşivi), (Καρδαμίτση Αδάμη, 2016)

Şekil 2.15 I. Evre – Yunanistan’da *yerinden edilenlerin* bir banliyö yerleşiminde geçici barınma çözümleri, baraka yerleşimleri (Atina yakınları, 192?, KAAM Arşivi), (Καρδαμίτση Αδάμη, 2016)

Şekil 2.16 I. Evre – Selanik limanı yakınlarında mültecilerin sığındığı harabelerin iç mekanından görüntü (1922), (New East Relief Arşivi), (Πανταζόπουλος, 2016b)

Her iki devletin barınma politikaları uygulanırken, temel öncelik, ulus-devlet fikrinin inşası olduğu göze çarpmaktadır⁸⁹. Özellikle Yunanistan’da, *yerinden edilenler* için yerleşim kurma ve barınma politikalarında, homojen nüfus oluşturma prensibi ön plandadır⁹⁰. Bunun yanı sıra, her iki ülkede de geçerli olan, mesleğe ve yeteneğe göre iskan etme politikası uygulanmaktadır. Bunun anlamı, geldiği yerlerdeki uğraşlarına göre, toplulukları iskan etme düşüncesine dayanmaktadır. Yunanistan’da, iskan politikası dahilinde, geldikleri yerlerde ticaretle uğraşanlar, zanaatkarlar Atina ve Selanik gibi kent merkezlerine yerleştirilerek, hizmet sektörünün güç kazanması hedeflenmiştir. Yine teknik beceriye sahip kişilerin,

⁸⁹ Diamandorus, Dragonas ve Keyder’e göre, bu düşünce, devletin belirlediği sınırlar içerisinde, toplumsal ilişkileri, ırka dayalı bir özcü niteliğin ve birleştirici hissiyatın belirlemesi, bu ağın bütün bireyleri kapsamı ve yurttaş olarak tanımlaması halidir. Bu durum, tüm kültürel yapıların ve çeşitliliklerin etkisizleşmesi anlamına da gelmektedir. Bu toplumsal aygıtların ve kurumların belirleyicisi devlettir (Diamandorus, Dragonas, Keyder, 2010).

⁹⁰ Yunanistan’da yeni kurulan göçmen yerleşimlerinin yaklaşık % 87’si Yunanistan Makedonyası’nda ve Trakya’da yer almaktadır. Yunan Hükümeti’nin amacı, Yunan ulus-devlet fikrinin bu bölgelerde hakim olmasını sağlamak ve göçmenlerle birlikte, etnik bir üstünlük kurmaktır (Kontogiorgi, 2006). 1912 yılı verilerine göre, Yunanistan Makedonyası’nda, nüfusun % 42,6’sı Yunanlılardan, % 39,4’ü Türklerden oluşmaktadır. Nüfus değişimiyle beraber, MYK’nın iskan politikaları ve göçmen yerleşimleri inşası sonucunda, 1926 yılı verilerine göre, bu oran % 88,8 Yunan nüfus, % 9,1 Türk nüfus olarak değişmiştir (Pallis, 1928).

sanayi ve fabrika bölgelerine yakın yerleşimlere iskanı sağlanmıştır (Pallis, 1928). Tarım ve hayvancılık gibi yerel faaliyetlerle uğraşan topluluklara ise, kırsal bölgelerde yerleşim ve araziler tahsis edilmiştir (Kontogiorgi, 2006). Yunanistan kadar sistematik ve düzenli olmasa da, Türkiye’de de, benzer bir politika MİİV tarafından faaliyete geçirilmiştir. Türkiye’ye gelen *yerinden edilen*lerin büyük bir kısmı tarım ve hayvancılıkla geçimlerini sağlamaktadır. Dolayısıyla hayvancılıkla uğraşan kesim, Anadolu’nun farklı bölgesinde iskan edilirken, tütün üreticilerinin büyük bir kısmı Samsun’da, ipekçilik faaliyetleri ile geçimini temin eden nüfus Bursa ve Ege yerleşimlerinde iskan edilmiştir. Zeytincilik faaliyetlerinde bulunan *yerinden edilen*ler ise Ege, Akdeniz ve Marmara’da, zeytin üretimine elverişli bölgelere nakledilmişlerdir (Arnold, Bizziouras, 2016). Yine meyve üretimi işi ile istigal olan nüfus, bu işle alakalı bölgelere iskan edilmiştir (Blanchard, 1925). Fakat her iki ülkede de, *yerinden edilen*ler aynı iş kollarına teşvik edilse de, geldikleri topraklardaki koşulları bulmaları imkansızdır. Bu sebeple, bazı üretim kolları gelişme göstermesine rağmen, uyum sürecinin bazı üretim koşulları üzerinde olumsuz etki oluşturduğu görülmüştür⁹¹.

II. Evre’de, *yerinden edilen*lere, öncelikli olarak gidenlerden artakalan mülkler tahsis edilmiştir. Bu politikanın yanı sıra, her iki ülkede de, yeni köy ve mahallelerin kurulması, ele alınan iskan çözümlerinden bir diğeri olmuştur. MİİV, on beşi Samsun’da, yirmi yedisi Türkiye’nin muhtelif yerlerinde olmak üzere, toplam kırk iki adet göçmen köyünün kurulmasını kararlaştırmıştır⁹². Bu karar, hükümet tarafından da kabul görmesine rağmen, mali kaynakların yetersizliğinden dolayı, ancak on dört köy inşa edilebilmiştir⁹³. Göçmen köylerinin kurulması

⁹¹ Örneğin, azınlık nüfusun Türkiye’den gidişinin ticari ve sanayi alanında yaşattığı tahribatın bir benzeri, tarım üretiminde de kendini göstermiştir. Kayseri’ye gelen *yerinden edilen*ler, toprağın verimliliğinden şikayet etmekteledir. Ülkede ipek ve pamuk üretiminde ciddi aksamalar yaşanmaktadır (Arnold, Bizziouras, 2016)

Marmara ve Batı Anadolu şehirlerinin, *yerinden edilen*lerin büyük bir kısmına ev sahipliği yapması planlanmıştır. Fakat gelenlerin ağırlığı, tarım ve hayvancılıkla geçimlerini sağlamaktadır. Dolayısıyla gelen nüfus, tarımsal üretime katkı sağlasa da, ülke sanayisinin ağırlığını barındıran bu bölge için herhangi bir katkı sağlayamamaktadırlar (Arnold, Bizziouras, 2016), (Ladas, 1932).

⁹² Bu köyler, elli konut, bir dini yapı ve bir okuldan oluşan ve tip proje yöntemi ile inşa edilen yerleşimlerdir (Cengizkan, 2004).

⁹³ MİİV tarafından, bu dönemde, Samsun’da yedi, İzmir ve Bursa’da ikişer, İzmit, Adana ve Antalya’da birer adet olmak üzere toplam on dört göçmen köyü hayata geçirilmiştir (Yıldırım, 2006). Zengin Aghatabay ve Derin’e göre ise, Türkiye genelinde, dört bin beş yüz altmış yedi evden

girişiminin başarısız olması sonucunda, *yerinden edilenler* için ‘iktisadi haneler’in⁹⁴ kurulmasına karar verilmiş, bu uygulama da, ülke genelinde, yeterli düzeye ulaşamamıştır (Yıldırım, 2006), (Cengizkan, 2004). MİİV tarafından mübadillerin iskanı konusunda verilen kararların eksikliği tartışma konusu olmuş, köy yerleşimleri ve iktisadi hanelerin inşa girişiminin başarısızlığı kamuoyu tarafından eleştirilmiştir. Tanin Gazetesi’nde 31 Mayıs 1924 tarihli ‘*Muhacir Kardeşlerimizin Şikayetleri*’ başlıklı yazısında İsmail Müştak, MİİV’nin genel eksikliğinin, bu konunun bilimsel bir temele dayandırılabilmesi ve sistemsizlik olduğunu kalem almaktadır: “... Niçin iskan işinde muvaffakiyet gösteremedik?... Sebep şu ki; iskan meselesinde pek cılız bir teşkilat ile başladık... Yapılanlara bakılırsa hummalı bir faaliyet var, memurlar geceli-gündüzlü çalışıyorlar, müfettişler durmadan mıntika-mıntika dolaşıyorlar, bizzat İmar Vekili seyyar hale gelmiş geziyor, cetveller yazılıyor, grafikler çiziliyor, emirler veriliyor. Lazım olan şey acaba bu mu? Daha işe başlarken, birçok kimseler bu meselenin bir fen ve ihtisas işi olduğunu söylemişlerdi. İnsanların istidâdı, toprakları, iklimin tesirâtı, maddi ve manevi bin türlü hal ve şart düşünülmeden ve ilmi esaslara dayalı bir hazırlık yapılmadan, sırf kalem odalarında hazırlanmış bir İskan müsveddesiyle ortaya atılmanın faydadan ziyade zarar vereceğini dinletmek mümkün olmadı. Bundan dolayıdır ki; şimdi pek az kimse memnun edilebilmiş, fakat birçok muhacir gayrı-faal, kısır ve tüketici durumuna düşürülmüştür... bunun bir fen ve ihtisas meselesi olduğunu kabul edip, kendimiz yapamıyor isek, işi ehline bıraksaydık daha iyisinin yapılmasına şüphe yoktu. Biz kendi noksanımızı görmediğimiz gibi bilenlere müracaat etmek faziletini de göstermedik. İşte muhacirlerin bugün içinde düştükleri durumun sebebi budur...” (Zengin Aghatabay, 2007).

oluşan toplam altmış altı göçmen köyü hayata geçirilmiştir (Zengin Aghatabay, 2007), (Derin, 1940).

⁹⁴ İktisadi haneler, tek bir çatı altında dört evin bitişik olarak konumlanmasıdır. Evlerin her biri otuz altı metre kare olacak şekilde planlanmıştır (Cengizkan, 2004). Bu evlerin her birinin iki odası, tuvaleti, bağımsız bahçeleri, ahır ve samanlığı olacaktır. Kolektif ve birlikte yaşamın ön planda olduğu bu hane yapılanmasının kimisi ihale yolu ile müteahhitlere verilirken, kimisi malzeme tedariki sağlanarak, bizzat *yerinden edilenlerin* kendileri tarafından inşa edilmiştir. Çamur, kerpiç ve sazdan elde edilen malzemeler kullanılan, çok azında kereste ve harici sıva bulunan bu evlerin ömrü, varsayılandan oldukça kısa olmuş, beş yıllık zaman dilimi içerisinde yenileri ile değiştirilmek durumunda kalmıştır (Gökaçtı, 2002).

Aynı tarihlerde, Yunanistan'da da göçmen yerleşimlerinin kurulduğu görülmektedir. Hem çok fazla *yerinden edilene* ev sahipliği yapması, hem de kendisine sağlanan uluslararası mali destekler sayesinde, Yunanistan'ın göçmen yerleşimleri kurma konusunda Türkiye'nin önünde olduğu görülmektedir. MYK, bu dönemde, çoğunluğu Yunanistan'ın kuzeyinde konumlanan ve 570.000 göçmene ev sahipliği yapan yerleşim ve çiftlikleri faaliyete geçirmiştir (Clark, 2008), (Yıldırım, 2006). Tarım ve hayvancılıkla uğraşan insanlar için, bu bölgede, 50.000'in üzerinde göçmen konutu inşa edilmiş, ayrıca bölgede yer alan, mübadeleyle giden Müslümanların boşalttığı evler, elden geçirilerek, *yerinden edilenlere* tahsis edilmiştir (Clark, 2008). Onarılan konutlarla birlikte, *yerinden edilenlere* tahsis edilen konut sayısı, 1927 yılı itibariyle 175.000'e ulaşmıştır (Yıldırım, 2006). 1930 yılına kadar, yirmi sekiz farklı kent ve kasaba yerleşiminde 50.000'e yakın göçmen konutu inşa edilmiştir⁹⁵ (Clark, 2008), (Morgenthau, 1929), (Yıldırım, 2006). 1929 yılına kadar, Yunanistan Makedonyası'nda, 3.676.960'ı ekilebilir vaziyette, 5.629.210 stremmata⁹⁶ arazi temin edilmiştir (Kontogiorgi, 2007).

Lianos'a göre, MYK'nın mülteci yerleşimi planlamasındaki ana tasarım kararı asgari ve elverişli işlevsel yaşam alanları elde etmek, temel barınma ihtiyaçlarını karşılamak ve dar ekonomik çerçevede yaşantılarını sürdürebilecekleri model konutlar ve çevreler sağlamaktır (Λιανός, 2016). 1922 yılı sonrası erken çözümler, geleneksel malzemeler kullanılarak (ahşap, taş, kil, alçı vb.) yalın mimari formlarda, tek veya iki katlı, tekil veya ikiz konutlar inşa edilmesi üzerinedir. 1930'lu yıllarla beraber, bu geleneksel düşüncenin yerini, modernist düşünceye göre planlanan üç katlı toplu konutlar almıştır⁹⁷. Genellikle kent içinde konumlanan bu toplu konutların, geleneksel düşünce doğrultusunda planlanan konut ve yerleşimlerle ortaklaştığı nokta, az maliyetle yaşam alanları

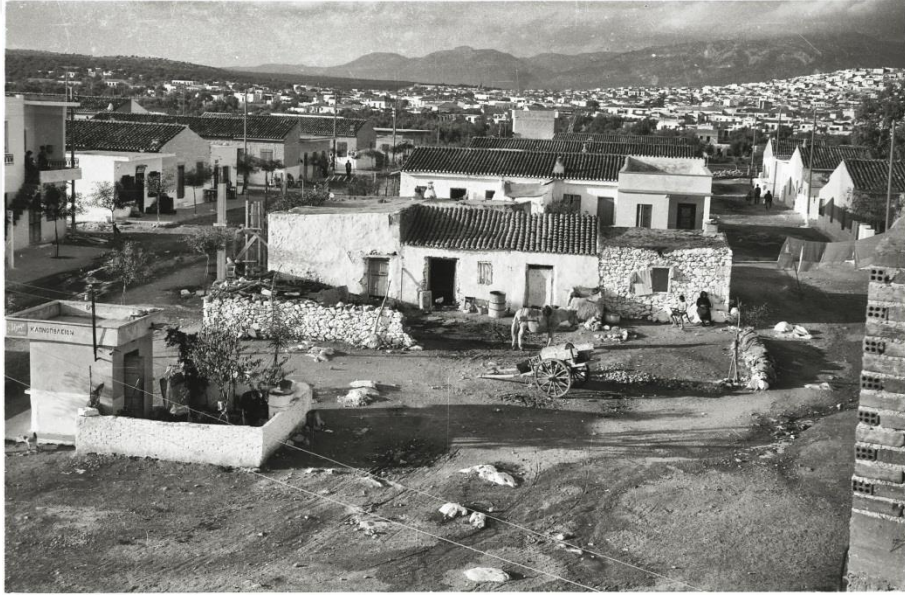
⁹⁵ Fakat Yunanistan'a gelen *yerinden edilen* nüfus o kadar büyüktür ki, yapılan bu çalışmalar bile yetersiz kalmaktadır. Clark, Yunanistan'ın başarısı olarak görülen ve övülen bu dönemde bile, Atina ve Selanik'te, en az 30.000 göçmenin ilkel koşullarda kulübelere yaşadığını belirtmektedir (Clark, 2008).

⁹⁶ 1 stremmata 0,1 hektara karşılık gelmektedir.

⁹⁷ Modernist düşüncenin hakim olduğu bu mülteci toplu konutları işlevselselciliği ön planda tutan, yalın formlu, geniş cepheli, plastik estetiği öne çıksa da, ekonomik kaynakların ve malzemenin yetersizliği nedeniyle bu anlayışın sınırlı ölçüde yansıtıldığı görülmektedir (Λιανός, 2016).

kurgulanması yaklaşımı olmuştur. Bu şekilde devlet eliyle üretilen konutları Lianos, dört başlık altında sınıflandırmaktadır:

- Ahşap ve tuğla malzeme kullanılarak, geçici kullanım mantığı ile yapılmış mülteci konutları (Atina'nın Kaisariani bölgesinde bugün hala bir kaç terk edilmiş örneğine rastlamak mümkündür).
- Çoğunlukla tek katlı, tekil veya ikiz konutlar (Küçük hacimli bu evler kırsal alanlarda çokça kullanılmış olup, kalıcı olması ön görülmüştür).
- Genellikle üç katlı ve kent içerisinde inşa edilen kalıcı mülteci yerleşimleri (Atina'nın Alexandras Bulvarı, Patrídos, Drapetsona, Keratsini yerleşimleri bu tür bir yapılanmanın örnekleridir).
- Herhangi bir plana tabii olmayan tekil örnekler (Kaisariani, Kokkinia, Korydallos, Nea Ionia vb. alanlarda bu örneklerle rastlanmaktadır) (Λιανός, 2016).

Şekil 2.17 II. Evre – Atina’da az katlı ve geleneksel yöntemle tasarlanan konutlar (1950 veya 1951), (KAAM Arşivi), (Λιανός, 2016)

Şekil 2.18 II. Evre – Atina Nea Smyrni’de tekil bina örnekleri, arka planda Akropolis görülmekte (1929), (KAAM Arşivi), (Λιανός, 2016)

Şekil 2.19 II. Evre – Kaisariani’de yerel malzeme (kil) kullanılarak inşa edilecek konutlar, mülteci çocuklar yerel malzeme ile poz vermekte (National Geographic Kasım 1925), (Λιανός, 2016)

Şekil 2.20 II. Evre – Kaisariani’de yerel malzeme ile inşa edilmiş tek katlı geçici mülteci konut örneği. Günümüze ulaşan nadir örneklerden olup terk edilmiş durumdadır (Λιανός, 2016)

Şekil 2.21 II. Evre – Neos Kosmos’ta modernist düşüncede inşa edilen tip mülteci apartmanları (195?), (Καρδαμίτση Αδάμη, 2016)

Şekil 2.22 II. Evre – Kallithea’da modernist düşüncede inşa edilen tip mülteci apartmanları, sağda tek katlı mülteci evi görülmektedir (195?), (Καρδαμίτση Αδάμη, 2016)

Bu inşa faaliyetlerinin yanı sıra, bazı özel desteklerle inşa edilen göçmen konutları, Yunanistan’ın dört bir yanında yükselmektedir. Örneğin Sommerfeld evleri olarak bilinen ve aynı isimli bir firmanın yaptığı yardımlarla inşa edilen evlerin, firma tarafından taş temeli atılmakta, ahşap iskelet sistemi kurulmakta, kiremit kaplı çatısı çatılmaktadır. Duvarların malzemesi ise göçmenlerin tercihi bırakılmaktadır. Üç veya dört oda ve bir ahırdan oluşan Sommerfeld evleri çiftçi aileler için inşa edilmiştir (Colonas, 2007). Devlet desteği dışında, Sommerfeld evleri gibi, özel yardım ve desteklerle yapılan mülteci evleri de Yunanistan’ın mülteci barınma sorununu çözmede yardımcı olmuştur. Veya tekil bir örnek olarak Atina’da Nea Symrna göçmen yerleşiminde olduğu gibi, hiç bir yardım almaksızın imkan sahibi bazı göçmen ailelere on iki parsellik bir arazi tahsis edilerek kendi evlerini kendilerinin yapmalarına imkan sağlanmıştır (Colonas, 2007). Bu nadir örnek sayesinde Nea Symrna, göçmen banliyöleri arasında öne çıkan olağan dışı bir örnek olmuştur.

Şekil 2.23 II. Evre – Kilis idari bölgesindeki Karabounar’da (Mavroneri) Alman Sommerfeld-Dehatege fiması tarafından 1927 yılında inşa edilen göçmen evleri, (Balta, 2015)

MYK’nın çalışmalarının büyük bir çoğunluğunu, kırsal alanlara yönelik yerleşim politikaları oluşturmaktadır. Kırsal bölgelerde çalışmalar hem daha hızlı ilerlemekte, hem de daha ucuz maliyetle çözülmektedir. Bunun yanı sıra bir tarım ülkesi olan Yunanistan’ın kırsal yerleşimlerinin güçlenmesi, ekonomik yönden de kalkınması anlamını taşımaktadır (Colonas, 2007). Kırsal yerleşimlere yönelik politikanın ağırlığı ilerleyen yıllarda, *yerinden edilenlerin*, bu bölgelere akışını hızlandırmıştır (Yıldırım, 2006). Bu gelişmeler sonucunda, Mears’a göre, mültecilerin gelişiyi Yunanistan’ın kırsal bölgelerinde, çorak araziler tarımın varlık gösterdiği kırsal bir sanayinin doğmasına önayak olmuştur (Kontogiorgi, 2007). Fakat MYK’nın iskan ağırlığını kırsal yerleşimlere öncelik tanıyan tutumunun olumsuz yönleri de yok değildir. Hirschon’a göre bu durum, kentlere yerleşen mültecileri sefaletle sürüklemiştir. Özellikle tek tipleşen konut ve yerleşim projeleri, mülteciler ile yerli halk arasında zihinsel ve fiziksel sınırların oluşmasına ve toplulukların kapalı toplumlara dönüşmelerine yol açmıştır. Kentte yaşayan bu topluluklar, sosyal olarak ayrıştıkları yerli Yunan halkına karşı içsel bir tepki olarak, kendi kültürel değerlerine ve toplumsal yapılarına sıkı sıkıya bağlanmışlardır (Hirschon, 1998), (Yıldırım, 2006).

Milletler Cemiyeti’nin maddi desteğini arkasına alan ve mülteciler için hızla yerleşimler üreten MYK, mültecilerin yerleştirilmesi konusunun üstesinden

gelmesine rağmen, onların sosyal ve iktisadi ihtiyaçlarını karşılama konusunda yetersiz kaldığı yönünde eleştirilere maruz kalmıştır (Yıldırım, 2006). Mülteci yerleşimlerinin yer seçimlerinin rastgeleliği, mübadele öncesi toplu konut ve yerleşim kurma pratiği olmayan Yunan devletinin bu konudaki acemiliği, mültecilerin sosyokültürel değerlerinin göz ardı edilmesi bazı kesimler tarafından eleştirilmiştir (Στελλακου, 1999), (Yıldırım, 2006). Mülteci yerleşimleri konusunda yapılan genel eleştirileri Yerolmypos, şöyle dile getirmektedir: “... Öncelikle, kamuya ait arazilerin azlığı arazi seçimine sınırlama getiriyordu; bu yüzden de daha en başından seçenekler kısıtlıydı. İkincisi, uygulamada hem kırsal bölgelerdeki hem de şehirlerdeki mülteci yerleşimlerinin planları eksikti. Mülteci yerleşimine ilişkin yasa, her yerleşimin “basit bir plana göre tasarlanmasını ve arsalara bölünmesini” öngörüyordu. Bunun sonucunda, genellikle tek bir temel planın tekrarından ibaret olan, basit düz açılı tasarımların farklı çeşitleri kullanıldı. Kamusal alanlar ve hizmet binaları olabildiğince küçük ölçekli tutuldu, çoğu zaman ancak en basit ihtiyaçları karşılayan boş bir binadan ibaret kaldı. Okul, kilise ve şehir meydanı bu binadaydı... Kamusal alan bakımından yaşanan bu fakirlik, bu yeni mahallelerin gelecekte bile diğer ihtiyaçları karşılamasını engelleyeceği anlamına geliyordu... Devlet, Yunanistan’ın planlama ihtiyaçlarını karşılamak için bir eylem planı hazırlamış, bu planı deneyip geliştirmiş olsa da birdenbire on yedinci yüzyıldaki uygulamalardan da ilkel politikalar benimsemeye mecbur kalmıştır...” (Yerolympo, 2007).

Şekil 2.24 II. Evre – Yunanistan’da Kesriye/Kastorya (Καστοριά) yerleşimi. Mübadele sonucunda yerleşim ve civar köylerde yaşayan Türklerin büyük bir kısmı Kapadokya bölgesine gönderilmiş, yerlerine (coğrafi benzerliğinden dolayı) Bursa Gölyazı’dan gelen Rumlar iskan edilmiştir (Ulubay, 2019)

Şekil 2.25 II. Evre – Yunanistan’da Florina (Φλώρινα) yerleşimi. Mübadele sonucunda yerleşimde yaşayan Türklerin büyük bir kısmı Ege Bölgesi’ne gönderilmiş, yerlerine Anadolu’nun çeşitli yerlerinden gelen Rumlar iskan edilmiştir (Ulubay, 2019)

Şekil 2.26 II. Evre – Türkiye’de mübadele sonucu Rumların boşalttığı ve yerinden edilenlere tahsis edilen bir Rum evi örneği (Manisa-Muradiye), (Köker, 2007)

Şekil 2.27 II. Evre – Türkiye’de mübadele sonucu Rumların boşalttığı ve *yerinden edilenlere* tahsis edilen bir Rum evi örneği (Manisa-Muradiye), (Köker, 2007)

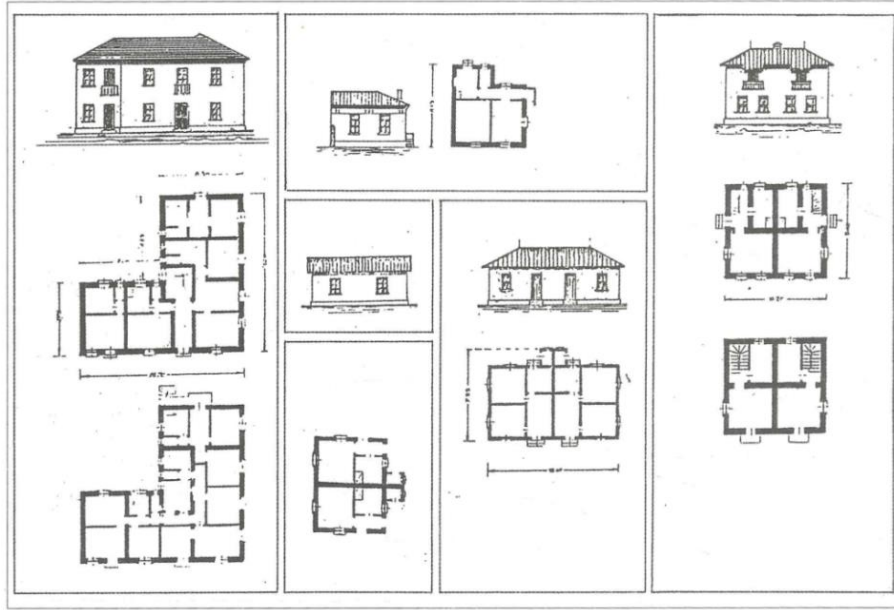
Şekil 2.28 II. Evre – Türkiye’de mübadele sonucu Rumların boşalttığı ve *yerinden edilenlere* tahsis edilen bir Rum evi örneği (İzmir-Şirince), (Ulubay, 2019)

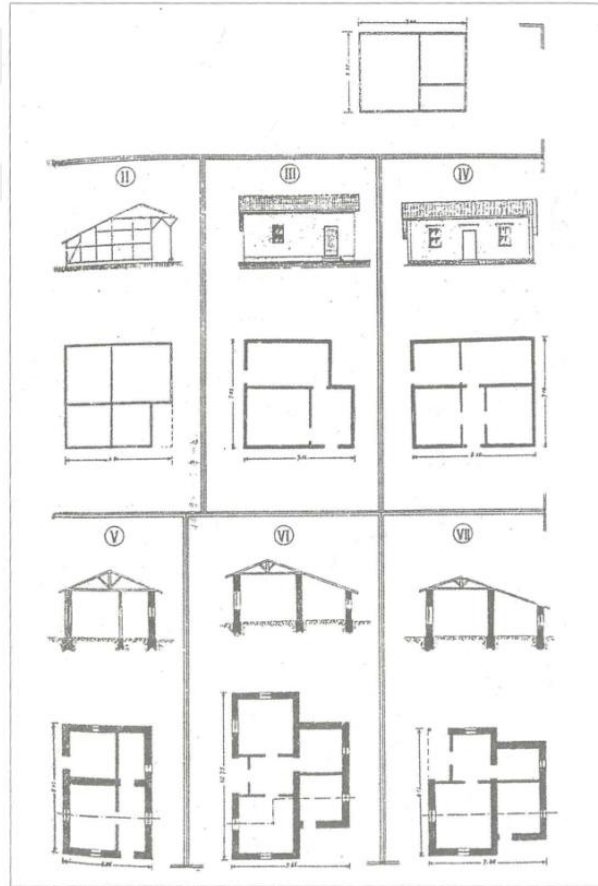
Şekil 2.29 II. Evre – Yunanistan’da mübadele sonucu Türklerin boşalttığı ve *yerinden edilenlere* tahsis edilen bir Türk evi örneği (Peraia - Περαιά), (Ulubay, 2019)

Şekil 2.30 II. Evre – Yunanistan’da mübadele sonucu Türklerin boşalttığı ve *yerinden edilenlere* tahsis edilen bir Türk evi örneği (Kesriye/Kastorya - Καστοριά), (Ulubay, 2019)

Şekil 2.33 II. Evre - Yunanistan'da *yerinden edilenler* için kırsal bölge tip konut projesi, (Yunanistan Göçmen İskan Komisyonu, 27. Rapor, 1930), (Colonas, 2007)

Şekil 2.34 II. Evre - Yunanistan'da *yerinden edilenler* için kırsal bölge tip konut projesi, (Yunanistan Göçmen İskan Komisyonu, 27. Rapor, 1930), (Colonas, 2007)

Şekil 2.35 II. Evre – Yunanistan’da *yerinden edilenler* için MYK tarafından Langaza Gölü kenarında inşa edilen bir göçmen köy yerleşimi⁹⁸ (Langaza-Selanik, Λαγκαδάς- Θεσσαλονίκη), (Κοντογιωργη, 2016)

Şekil 2.36 II. Evre –Podarades mülteci yerleşiminin 1930 yılına ait hava fotoğrafı (bugünkü Nea Ionia’da yer almaktadır), (Αρχάγγελος, 2010)

⁹⁸ Şekil 2.34’te yer alan konut tiplerinin uygulandığı görülmektedir.

Şekil 2.37 II. Evre – N. Philadelphia'daki Podonifti mülteci yerleşimi, evlerin bir kısmı ve sokak, sokakta kadınlar ve çocuklar (P. Poulidis Arşivi)

Şekil 2.38 II. Evre – Atina Kaisariani'de devlet eliyle yapılan bir konut ve iç mekanı (1950 veya 1951), (KAAM Arşivi), (Κοντογωργη, 2016), (Λιανός, 2016)

Yeni köy ve yerleşimlerin kurulması devlet uygulamalarında, Türkiye MiİV ve Yunanistan MYK'nın iki noktada ayrıştığı görülmektedir. İskan politikalarında, *yerinden edilenlerin* kırsal ve kentsel yerleşimlerden gelip gelmeme durumu Türkiye'de göz önünde bulundurulmazken, Yunanistan'da MYK'nın iskan

politikaları arasında yer almıştır. Bu durum, Türkiye’de, kentsel yaşantı pratiklerine sahip olmayan *yerinden edilenlerin*, toplumsal yaşantı ile ilişki kurma problemlerinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. İki ülkenin, bir diğer iskan politikası farklılığı ise, aynı bölgeden gelen *yerinden edilenler*, Yunanistan’da topluluklar halinde iskan edilip cemaat bağının kopmamasına dikkat edilirken, Türkiye’de ise bu toplumsal bağ göz önünde bulundurulmamıştır⁹⁹ (Yıldırım, 2006). Anadolu Rumlarının, Yunanistan’da da, geldikleri yerlerdeki topluluklarla beraber iskan edilmesine dayalı politika, sonuçları bugünü bile etkileyen toplumsal bir örgütlenmenin zeminini oluşturmuştur.

2.4.2 Yerinden Edilenin Kentsel Ölçekte Mekana Etkileri

Yerinden edilenler, topraklarını terk etmek zorunda kaldıkları andan itibaren, kendilerine tahsis edilen mekanlar aracılığıyla, yeni yaşamlarını kurmaya ve yeni yerlerine etki etmeye başlamışlardır. Yeni yerlerine olan etkileri, sadece devletin kendilerine tahsis ettiği, yeni yerleşimler aracılığıyla olmamış, belleklerinde taşıdıkları mekansal unsurlar ve yaşam edimleri ile, kentin mekanları üzerinde, köklü değişimlerin yaşanmasına neden olmuşlardır. *Yerinden edilenler*, ‘*tanıdık bir dünyadan tanıdık olmadıkları dünyaya geçişlerinde sarsılmış*’ (Bayrak Akyıldız, 2018), Blanchot’ın tabiriyle zihinsel olarak göçün başladığı ‘an’a tanık olmuşlardır¹⁰⁰ (Blanchot, 1999).

I. Evre’de barınma amaçlı olarak sığındıkları geçici yerleşimlerden, II. Evre’de devlet eliyle tahsis edilen konutlara geçen *yerinden edilenler* için yaşanan ilk sarsıntı burada ortaya çıkmıştır. Çünkü devlet eliyle (egemen – ev sahibi) tahsis edilen (konukseverlik adı altında sunulan) bu mekanlar, belleklerinde getirdikleri

⁹⁹ Bu noktada MİİV’in belirlediği temel prensip, Osmanlı’nın göçmen yerleştirme politikasından miras alınan; “*bir şehre veya köye yerleştirilecek olan, dili ve gelenekleri Türk ırkından başka olan muhacirlerin oranı yüzde yirmiyi geçmeyecek*” (Bir Türk kasaba veya köyünde lisan ve adeti başka bir ırka mensup mültecilerin miktarı yüzde yirmiyi asla tecavüz etmeyecektir) prensibi olmuştur (Yıldırım, 2006). Bu politika, Yunanistan’dan gelen *yerinden edilenlerin* güçlü bir cemaat bağına sahip olduklarını görmezden gelme durumudur. Bu sebeple, bu insanlar, uzun yıllar yaşadıkları coğrafyalara adapte olamama ve içinde yer aldığı topluluğa karışamama problemiyle karşı karşıya kalmışlardır.

¹⁰⁰ Göç edenin içinde bulunduğu bu durumu, iki melodinin aynı anda çalındığı ve *Contrapuntal* olarak adlandırılan bir müzik terimi ile açıklamaya çalışan Said’e göre, *yerinden edilenin* düşünce dünyası geçmiş zihinsel etkinliği ile anı yaşayan ruh hali arasındaki aynı anda çalan iki melodi gibidir. Ne geldiği yer(leşim)ini unutabilecektir, ne de var olduğu topluluğa tam anlamıyla adapte olabilecektir (Said, 1996).

yaşamsal edimlerle uyum göstermemektedir (yabancıdır). Dolayısıyla ilk sarsıntı (şiddet eylemi), yaşantılarını alışık olmadıkları bu dünyaya uyarlama çabası sebebiyle ortaya çıkmıştır. *Yerinden edilenler*, kendilerine tahsis edilen konuttan, kentsel yaşantı ölçeğine kadar, topyekün bir adaptasyon sorunu ile karşı karşıya kalmışlardır. Derrida'nın tabiriyle *kendilerine sunulan bu yaşantı diline tamamen 'yabancı'lardır*. Nitekim Karpozilos'un tespitleri, yerli – mülteci ayrımının keskinliğinin kent mekanına yansıdığını göstermektedir. Pire kenti üzerinden okumalarını yapan Karpozilos'a göre, *yerinden edilenler* Pire limanına vardıkları andan kısa bir süre sonra bile, kentte yerli ve mülteci bölgeleri olarak ayrışmaların yaşandığı, bu ayrışmaların tüm kentte hızla yayıldığı açık bir şekilde okunmaktadır (Καρπόζηλος, 2016). Bunun yanı sıra, 1928 nüfus sayımı verilerine göre, Anadolu'dan gelen *yerinden edilenlerin* yüzde onu, tıpkı Anadolu'da olduğu gibi, hala sadece Türkçe konuşmaktadır. Bu sebeple Yunan devleti, sunduğu konukseverlik diline yabancı, toplumdan ve topluma ait davranış edimlerinden uzak bir kitle ile karşı karşıyadır. Mavrogordatos'a göre din, dil, ulusal kimlik ve köken bağına rağmen, modern Yunan kentlerinde ve toplumunda var olma biçimi bakımından, *yerinden edilenlerin* büyük bir çoğunluğu, bu yeni çevre ve topluluktan keskin bir biçimde ayrılmış olduğu görülmektedir. Bu sebeple yerli halk, kendilerine *yabancı* bu toplulukların 'Rum' kimliğini sorgulamaya başlamışlardır¹⁰¹ (Μαυρογορδάτος, 2016).

¹⁰¹ Yerli halk, bu kitleleri uzun süre Türk kökenli olarak görmüş, ayrıştıcı ifadeler kullanmakta ve kendi toplumsal yaşantılarına dahil etmemekte ısrar etmişlerdir (Μαυρογορδάτος, 2016).

Şekil 2.39 Kendisi de mübadele sonucu *yerinden edilen*, İzmir doğumlu ressam George Sikeliotis'in (Γιώργος Σικελιώτης) Yunan kentlerinde mültecilerin kurdukları yerleşimleri resmettiği 'Kulübeler' (Παράγκες) isimli çalışması (Σικελιώτης, 1975), (Καμούτρης, 2016)

Yerinden edilenlerin yeni topraklarına adım attıkları andan itibaren ortaya çıkan ayrışma, *yerinden edilenlerin* devlet eliyle tahsis edilen yerleşimlerde yaşantılarına başlamasıyla kendini göstermiştir. III. Evre olarak bahsi geçen, konut ve yerleşim süreci, bu dönemde ortaya çıkmış ve günümüze kadar etkileri devam eden bir değişim ve dönüşümü başlatmıştır. Devletin hızlı konut üretme politikası sonucu, tip proje olarak inşa edilen yerleşimler, *yerinden edilenlerin* yaşantılarına başlamasıyla birlikte, bir müddet sonra çözülmeye başlamıştır. Çünkü *yerinden edilenler*, bu mekanları değiştirme ve dönüştürmeye başlamış veya terk ederek kendi mekansal edimleri ve yaşantı pratikleri doğrultusunda, yaşam alanlarını kurma gayretinde olmuşlardır. Her iki ülkede de kentsel mekanın değişimi üzerine etkisi olan bu durumun, özellikle Yunan kentlerinde belirgin bir biçimde ortaya çıktığı söylenebilir. Yunan kentlerinde, etkinin daha belirgin olmasının temel sebebi, Yunanistan'da, *yerinden edilenlerin*, topluluklar halinde iskan edilmesi ve yine aynı topluluklar halinde kendi mekanlarını dönüştürme veya yeniden kurma

çabası olduğu ifade edilebilir¹⁰². Birlikte yaşadıkları Anadolu Coğrafyası, cemaat bağı taşıyan bu toplulukların, yeni yerlerini şekillendirmelerinde etkili olmuştur.

Şekil 2.40 II. Evre – *Yerinden edilenler* için yapılan kentsel konut blokları (Atina, 1936), (Λιανός, 2016)

Şekil 2.41 III. Evre – *Yerinden edilenler* için yapılan kentsel konut bloklarının terk edilmiş ve atıl hali¹⁰³ (Atina, 2016), (Λιανός, 2016)

¹⁰² Bu durumun bir diğer sebebi de, Yunanistan'da *yerinden edilen* kitlenin sayıca üstünlüğüdür. Öyle ki, bazı kentsel yerleşimlerde, mübadele sonrası, kentin yerli nüfusu azınlık durumuna düşmüş, *yerinden edilenler* yerleşimin baskın unsuru halini almıştır. Bu sebeple, toplumsal ve mekansal edimlerini, kent mekanına yaymakta, Türkiye'deki *yerinden edilen* kitleye göre daha özgür bir davranış sergilemişlerdir.

Pantazopoulos, *yerinden edilenlerin* geri dönme ümitlerinin ortadan kalktığını hissettikleri andan itibaren, kentte ve kırsalda, hafızalarını koruyacak çeşitli faaliyetlerin içerisinde bulunduklarından bahsetmektedir. Birliklerini korumaya yönelik bu faaliyetler, anavatana geri dönüş yolunun mümkün olmadığını idrak eden *yerinden edilenlerin*, kenti ve kırsalı kendi edim ve gündelik yaşantıları bağlamında örgütlenme eylemidir. Kurulan dernekler, topluluklar arasındaki bağları kuvvetlendirmektedir. 1930'lu yıllara doğru sayıları hızla artan bu dernek ve birlikler, yeniden bir araya gelişleri, buluşmaları, bir arada olma hissiyatını ve kolektif öznenin yaratılması düşüncesini hızlandırmıştır. Pantazopoulos bu dernek ve birliklerden, '*yeni topraklarda sosyallik okulu*' olarak bahsederek, *yerinden edilmenin* travmasını atlatmanın ve kentte var olmanın bir mücadelesi olarak okumaktadır (Πανταζόπουλος, 2016a). Bir yandan kentin inşasından bireyin yeni toplumdaki rolüne kadar, yeni bir birey türü inşa edilirken, bir yandan da kendi kültürel varlıklarını korumaya çalışan *yerinden edilenlerin* çalışmasına kent, tüm mekanları ile şahit olmaktadır¹⁰⁴.

Yaşanan bu durumun en belirgin örneği, Yunanistan'ın her bölgesinde rastlamanın mümkün olduğu, '*Nea*' ön adı taşıyan yerleşimlerin kurulmasıdır¹⁰⁵. *Nea* ön adını taşıyan yerleşimler, çalışmada, devlet eliyle yapılan göçmen köy ve mahallelerinin, süreç içerisinde, *yerinden edilenler* tarafından, evrilme sürecini tanımlaması açısından önemlidir¹⁰⁶. Yıldırım'ın aktarımıyla Mears, Makedonya, Teselya ve

¹⁰³ Bazı II. Evre yerleşimleri, *yerinden edilenler* tarafından terk edildikten sonra, kentin atıl mekanlarına dönüşmüşlerdir. Yunan kent merkezlerinde, terk edilmiş bazı göçmen konutları hala kentin çöküntü alanları olarak var olmaktadır.

¹⁰⁴ *Yerinden edilenlerin* kurdukları birçok dernek, Küçük Asyalı kimliğini canlı tutma misyonunu taşımaktadır. Bu duruma karşıt olarak, yeni topluma entegrasyonu ve Yunanlı kimliğini göçmenlere kazandırma faaliyetini amaç edinen birçok dernek de bu dönemde ortaya çıkmıştır. Özellikle din ve kilise üzerinden bu ulusal bilincin kazandırılmasını misyon edinen bu dernekler, *yerinden edilenlerin* ulusal kimliğin bir parçası olduklarını, toplumun yeni bireylerine anlatma çabası içerisinde olmuşlardır. Bu derneklerin bir diğer önemli rolü de, mübadelenin yarattığı kargaşa esnasında dört bir yana savrulan ve toplulukları ile olan bağlarını kaybeden *yerinden edilenlerin* irtibatlarını sağlamaları olmuştur (Πανταζόπουλος, 2016a).

¹⁰⁵ (Yunanca yazımıyla Νέα) Yunanca'da 'yeni' anlamına gelen sözcüktür. Çalışma kapsamında, *Nea* ön adı taşıyan yerleşimler olarak bahsi geçen bu kentsel örgütlenme, Anadolu'daki yerleşim yerinin ismini taşıyan, aynı zamanda Anadolu'daki toplumsal yaşantının izlerini barındıran kentsel ve kırsal yerleşimlerdir. Anadolu'da beraber yaşayan topluluklar, birlikte kurdukları bu yerleşimlerde de beraber yaşamaya devam etmişlerdir. Bir bakıma, Anadolu'daki topluluklarının kesintisiz devamlılığını sağladıkları söylenebilir. "... İzmir'den gelenler '*Nea Symrna*' - *Yeni İzmir'i kurmuşlar...* *Yeni Kayseri, Yeni Manisa, Yeni Keşan, Yeni Malkara...* *Uzayıp gidiyor ...*" (Bektaş, 2011).

¹⁰⁶ Bu sebeple, çalışmada bu süreç III. Evre olarak tanımlanmıştır.

Girit'te, Anadolu'daki yerleşim yeri ile aynı adı taşıyan, aynı kişilerin dini önderliklerini yaptıkları, eski topluluklarının birer kopyası niteliğinde toplulukların, bu yeni topraklarda yeniden var olduklarından bahsetmektedir. Özellikle kırsal bölgelerde tarımla ayakta kalan bu topluluklar, Yunanistan'ın köylerinde düzenlerini ve yerel dinamiklerini sağlama konusunda daha başarılı olmuşlardır. Makedonya, Teselya, Girit bölgelerinin dışında Kuzey Yunanistan'da, Atina ve Selanik gibi büyük şehirlerin yeni banliyö yerleşimlerinde, Nea ön adlı benzer isimlerle dolu bir çok mülteci yerleşimine rastlamak mümkündür (Yıldırım, 2006).

Yunanistan'da *Nea* ön adı taşıyan yerleşimlerin kurulması ve bu yerleşimlerin *yerinden edilenlerin* yaşantı edimlerinin yansıması olduğu gerçeğini Balta şöyle açıklamaktadır: “... Mübadiller ve diğer Anadolu mültecileri son derece güç koşullar altında, gelecekleri ve tarihleriyle ilişkili yapılarda ve kiliselerde muhafaza ettikleri geçmiş simgelerini ve bizzat geçmişi kullanarak, bu meçhul ve yabancı yeri hızla kendilerine ait bir toposa (ülke, bölge) dönüştürdüler. Tümüyle mültecilerden oluşan bir dizi köyün kurulması bu şekilde gerçekleşti; bu köylerin isimleri de köy sakinlerinin geldikleri Anadolu topraklarının isimlerini taşıyordu: *Nea Karvali, Nea Malakopi, Nea Kromni* ...”¹⁰⁷ (Balta, 2015).

Balta'ya göre, *Nea* ön adı taşıyan yerleşimlerin kurulması, *yerinden edilenlerin* 'yabancı' ve meçhul bir yeri, kendilerine ait bir toposa (yere, bölgeye) dönüştürmesi anlamını taşımaktadır. Hatta yeni yerlerin isimleri, bu durumun bir yansıması gibi, Anadolu'daki yerleşim isimleriyle somutlaştırılmıştır (Balta, 2015). Stelaku'ya göre bu durum, yeni coğrafyada tanıdık olmadıkları bu yabancı yere, kimlik kazandırarak, geçmişi sürdürme ihtiyacının bir ifadesidir (Stelaku, 2007). *Yabancı* bir yeri, kendilerine ait kılma girişimi, Sartre'nin özne ile dünya arasındaki ilişkinin, ancak insan gerçekliğiyle anlaşılabilceği savıyla örtüşmektedir (Borradori, 2008), (Sartre, 2011). Meçhul bir yer, öznenin kavrama biçimi ve

¹⁰⁷ Karvali, günümüzde, Aksaray'a bağlı Güzeyurt (Gelveri) ilçesinin, Malakopi, Nevşehir'e bağlı Derinkuyu ilçesinin, Kromni, Gümüşhane ile Trabzon arasında yer alan bir bölgenin eski adıdır. Nea Karvali, Nea Malakopi, Nea Kromni yerleşimleri, bu bölgelerden mübadele sonucu yerinden edilen nüfusun, Yunanistan'da, Anadolu'daki yaşantı edimleri aracılığıyla kurmuş oldukları yeni yerleşimlerin adıdır.

dünya ile kurduğu karşılıklı bağ aracılığıyla temellenmekte ve bir yere dönüşmektedir.

Şekil 2.42 III. Evre – Bir Nea yerleşimi örneği, yerinden edilen Aksaray’a bağlı Güzeyurtluların (Gelveri) kurduğu Nea Karvali yerleşimi, tabelada Nea Karvali Topluluk Birlikleri yazmaktadır (Αρχάγγελος, 2010)

Benzer bir yaklaşıma, Hirschon’un çalışmalarında da rastlamak mümkündür. Mübadeleden elli yıl sonra, İzmir’den Pire Limanı yakınlarında, Anadolu’lu bir Rum topluluğun birlikte yaşadığı bir yerleşimde, topluluğun yaşantı edimlerini inceleyen antropolog Hirschon, bu deneyimini şöyle aktarmaktadır: “... Bu yerinden etme vakasından elli yıl sonra, bir antropolog olarak ... 1924 - 1928 yılları arasında Pire Limanı yakınlarına yerleşen insanların arasında yaşadım... onlarla birlikte günlük aktivitelere katıldım, fiziki, kültürel ve sosyal çevrelerini nasıl algıladıklarını içselleştirdim. Bu nedenle çalışmam canlı ve bütünlük bir yaşamı yeniden kurmayı nasıl başardıklarına yönelmiş oldu. Anadolu coğrafyasını ve geçmişte yaşadıkları anavatanı hayali bir biçimde yeniden yaratarak kendilerine tahsis edilen fiziki yerleşim alanını anlamlı bir mekana dönüştürmüş olmaları çalışmanın en önemli unsurlarından biriydi... Şaşırtıcı şekilde, yerel özellikler önceki anavatanın bölgesel özelliklerini yansıtıyordu... Daha da şaşırtıcı olan, bu bölgesel klişelerin ikinci ve üçüncü kuşağın toplumsal hafızasında da yer edinmesi ve yerleşimden elli yıl sonra

insanların davranışlarını etkilemeye devam etmesiydi. Benzer şekilde sokak isimleri anavatanı çağırıyordu: Adramytiou (Edremit), Ikoniou (Konya), Maschonision (Ayvalık Adaları), Philadelphios (Alaşehir), Mikros Asias (Küçük Asya)... Bunlar, kovulmanın etkisine rağmen bir süreklilik yaratmak, yeniden anlamlı bir çevre inşa etmek ve mekanı gerçek bir yaşam alanına dönüştürmek üzere başvurulmuş unsurlardı...” (Hirschon, 1998), (Hirschon, 2016).

Hirschon’dan alıntılanan metinde geçen; “... kendilerine tahsis edilen fiziki yerleşim alanını anlamlı bir mekana dönüştürmüş olma ...” ve “... yeniden anlamlı bir çevre inşa etmek ve mekanı gerçek bir yaşam alanına dönüştürmek ...” ifadeleriyle, Balta’nın “... meçhul ve yabancı yeri kendilerine ait bir topos (ülke, bölge) dönüştürmek ...” ifadeleri arasında paralellik bulunmaktadır. Hem Balta’ya, hem de Hirschon’a göre, bu yeni coğrafyalar (köy, kasaba, kent, ülke vs.) ve coğrafyaya ait mekanlar, *yerinden edilenlere* sunulan fiziki bir yerleşim alanından ibarettir. *Yerinden edilenler*, belleklerinde taşıdıkları toplumsal ve mekansal edimleri sayesinde, bu yabancı fiziki alanı, ‘anlamlı bir mekana’, ‘gerçek bir yaşam alanına’, ‘bir topos’ dönüştürmektedirler.

Şekil 2.43 III. Evre – Bir Nea yerleşimi örneği, *yerinden edilen* Erdekliilerin kurduğu Nea Artaki yerleşimi, kiliseye açılan sokak (Ulubay, 2019)

Şekil 2.44 Nea Artaki’de sokak isimleri hala Anadolu ile kurulan bağı göstermektedir. Solda Küçük Asya Sokağı ve sağda İstanbullular Sokağı tabelaları (Ulubay, 2019)

Yerinden edilenler, mekansal edimlerini, zamanla kent mekanına taşıyarak, tüm kenti, *bir toposa* bir başka deyişle kendilerine ait bir *yere* dönüştürmüşlerdir. Kenti, kendi mekansal edimleri doğrultusunda şekillendirirlerken, terk ettikleri mekanlar, kentin birer atıl mekanlarına dönüşmektedir. Bunun yanı sıra, toplumsal yaşantılarını ve mekansal edimlerini, gündelik yaşantıya dahil ederek, bu yeni coğrafyalarda, daha önce var olmayan bazı mekansal veya sosyokültürel örgütlenmelerin ortaya çıkmasını sağlamışlardır. Böylece, tahsis edilen mekanlar, zaman içerisinde, fiziki alanlardan *anlamalı bir mekana* veya *gerçek bir yaşama alanına* evrilmiştir. Yerli halkın ilk kez deneyimlediği bu durum, *yerinden edilenlerin*, yeni coğrafyalarda ayakta kalma ve mekan aracılığıyla kimliklerini devam ettirme çabalarının birer sonucudur.

Şekil 2.45 III. Evre – Nevşehirli Efthalia Antoniadou (Ευθαλία Αντωνιάδου), mübadele ile geldiği Atina'da evini küçük bir bakkala dönüştürerek geçimini sağlayan *yerinden edilen*lerden birisidir¹⁰⁸ (Atina, 1958), (Balta, 2015)

Şekil 2.46 III. Evre – *Yerinden edilen*lerin konutlarını dönüştürme örneklerinden biri (Καίσαριανή, ?), (Πανταζόπουλος, 2016a)

¹⁰⁸ *Yerinden edilen*ler ürettikleri ürünleri evlerinden satarak geçimlerini temin etmişlerdir. Bazı göçmen konutları, sol penceresi bir vitrin gibi çalışan küçük bir bakkal olarak kentte var olmuştur. Bu mekansal örgütlenme, Yunanistan kentlerinin mübadele ile tanıştığı mekansal bir deneyim olmuştur (Πανταζόπουλος, 2016a).

Şekil 2.47 Ürgüplülerin Eğriboz (Εύβοια) Adası'nda kurdukları Nea Prokopi'de (Νέα Προκόπι) yerel festivale ait bir kare¹⁰⁹ (Nea Prokopi'de Agios Ioannis Rossos Festivali, 1955), (Balta, 2015)

Mübadele sonucu kurulan yeni yerleşimler de Yunanistan için ilk kez deneyimledikleri mekansal unsurları barındıran bir örgütlenme olması açısından önemlidir. Yunanistan'ın yerli halkı sadece mültecilere, onların yaşantılarına, toplumsallıklarına ve bunu kentsel mekana katma biçimlerine yabancı değillerdir. Aynı zamanda Yunan devletinin mülteciler için yaptığı toplu konutlar ve yerleşimler de, yerli halkın ilk kez karşılaştığı kentsel ve mekansal deneyimler olmuştur. Mülteci akını öncesi, Yunanistan'ın planlı bir toplu konut ve yerleşim kurma örneği ve deneyimi bulunmamaktadır. Bu açıdan devlet eliyle yapılan, modernist planlama kabullerini ilke edinen bu yerleşim tipolojisi de, hem yerli halkın, hem de yerinden edilen kitlenin ilk kez karşılaştığı ve coğrafyanın yeni tanıştığı mekansal bir yapılanma olmuştur (Στελλακου, 1999). Hatta uluslararası desteklerle inşa edilen bu modernist inşa pratikleri devlet mekanizmalarının ve idari yapıların da ilk kez deneyimledikleri mekansal unsurlardır.

Yerinden edilenlerin kent mekanına etkisi, kentin gündelik yaşantısının değişimi ve dönüşümü olarak karşılık bulmuştur. Kentsel mekanın değişimi ile beraber, kentin yaşantısında ve kültürel yapısında yaşanan çözümler ve değişimler, sosyokültürel etkiler başlığı altında ele alınacaktır.

¹⁰⁹ Bugün bir çok *yerinden edilen* topluluğun düzenlediği festivaller, kentsel mekanın şekillenmesinde önemli rol oynamaktadır.

2.4.3 Yerinden Edilenin Kentsel Ölçekte Sosyokültürel Etkileri

Lozan'da devam eden mübadele müzakerelerinde, hem Türk heyetinin, hem de Yunan heyetinin öncelikli hedefi, modern ulus-devlet fikri üzerine temellendirecekleri homojen bir nüfus yapısı kurmaktır¹¹⁰. Bu yüzden nitelikleri gözetilmeksizin, her iki ülke topraklarında yaşantılarını sürdüren, dini azınlıkların tasfiyesi, bu hedefe ulaşmak için hayati önem taşımaktadır. Her ne kadar, mübadele fikri, devletler açısından, 'parlak bir fikir' olarak görülse de, her iki ülkenin halkları nezdinde, kolay kabul görmesi ve içselleştirilmesi pek mümkün gözükmemektedir¹¹¹. Çünkü bu durumun, sosyolojik bir vaka olduğu, heyetler tarafından yeterince göz önünde bulundurulmamıştır. Örneğin, Lozan'da görüşmelerini sürdüren heyetlere göre, mübadele ana yurda dönüş iken, göçmenlerin büyük bir çoğunluğu için tam tersi bir durumu ifade etmekte, ait oldukları toprakları kaybetme anlamına gelmektedir. Nitekim her iki ülkede de yaşanan bu sancılı durumun etkileri devam etmekte, bir çok *yerinden edilen* için, geldikleri coğrafyalar, 'anavatan', 'baba ocağı' veya 'ata toprakları' olarak adlandırılarak esas memleketleri olarak görülmektedir (Clark, 2008).

Bir diğer psikolojik zorluk da, göçmenlerin yerli halkla karşılaşmasında yaşanmıştır. Bu iki topluluk arasında toplumsal ve yaşantıya dair farklılıklar, kimi yerlerde çatışmaya varan durumların doğmasına sebep olmuştur¹¹².

¹¹⁰ Nüfus mübadelesi, toplumları, ulus-devlet karşısında güçsüz duruma düşürmekte ve devletin toplum mühendisliği düşüncesine karşı direnme gücünü kırmaktadır. Toplumsal bağları zayıflamış bu kitleler, ulus-devletin bir gayesi olarak, homojen nüfus oluşturma'nın temel aktörleri halini alırlar. Bu durum devletler nezdinde kabul gören bir genellemedir (Aktürk, Liaras, 2016).

¹¹¹ Hirschon'a göre, mübadelenin getirdiği sorunlar ve hoşnutsuzluklar, bu değişimden elli yıl sonrasında bile kendisini açık bir biçimde hissettirmektedir (Hirschon, 2007a).

¹¹² Nüfus değişimi sonucunda *yerinden edilen* topluluk ile yerli halk arasında, eğitim düzeyi ve ekonomik durum açısından farklar bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, aynı inancı taşıyanlar da, dine bakış açıları ve dini yaşayış biçimlerinde farklılıklar görülmektedir. Özellikle bazı yörelere özgü olarak dil bilmeme durumu (mübadele ile Yunanistan'a giden Rumlardan Yunanca bilmeyenler ile, Türkiye'ye giden Müslüman kitle arasında Türkçe bilmeyenler), yerli halk nezdinde büyük bir sorun olarak görülmüştür. Yunanistan'ın Kesriye (Kastoria/Καστοριά) kentine bağlı Jerveni köyünden, mübadele ile, Nevşehir'e bağlı Mustafapaşa (Sinassos) Köyü'ne yerleştirilen *yerinden edilenlerin*, ilk gün yaşadıkları dil sorununu, olayı bizzat yaşayan Mestan Özbay, (Aytaş aracılığıyla) şöyle anlatmaktadır: "*Perişan, bitkin, yorgun bir vaziyette meydana toplanmıştık. Ne yapacağımızı bilemiyorduk. Bu perişan halimizi gören yerli halktan birkaç kişi yemek yapıp getirmişti. Biz de çok sevinip teşekkür ettik, ettik etmesine ama ne olduğunu anlamadan bir kıyamet koptu. Çünkü biz Türkçe bilmiyorduk ve kendi dilimizde teşekkür etmiştik. Yiyecek getiren kadınlardan biri çılgın atarak 'Aman bunlar gerçekten gâvur' diyerek getirdiği yemekleri vermedi. Bizimkilerden birkaç kişi Türkçe biliyordu, onlar da bu olaya kızarak 'Sizsiniz gâvur' diyerek cevap verdiler. O sırada*

Her iki ülkenin nüfusuna dahil olan veya ayrılan göçmenler, kentlerin sosyokültürel yapısını etkilemiştir. Anadolu coğrafyasında uzun yıllar boyunca varlığını devam ettiren Rum nüfus, kentin önemli sınai ve kültürel unsurunu teşkil etmiştir. Mübadele ile bu etno-dinsel topluluğun yerleşimlerden ayrılışı, toplumsal yaşantıda radikal boşlukların oluşmasına sebep olmuştur. Örneğin, Muğla'nın toplumsal ve ticari yapısı içerisinde, Rumlar, önemli bir yer tutmaktadır. Rumların mübadele sonucu Muğla'dan gidişi, kent yaşantısında ve toplumsal hayatın işleyişinde, kapatılması uzun yıllar alacak gediklerin açılmasına neden olmuştur. Muğla'nın kentsel yaşantı biçimini derinden etkileyen bu olayı, Kurtuluş, Ünal Türkeş'ten alıntılarla şöyle aktarmaktadır: *"... Muğla Rumlardan arındığı gün bomboş kalır. Uzunoluk değirmeni susar. Fırınlara ateşi birden söner. Dülger ve yapıcı sıkıntısı başlar. Andon'un yıllarca yaktığı Saburhane Hamamı soğur. Anlaşılır ki Muğla sınai ve ticari hayatının ağırlığı Rumlarla birlikte gitmiştir ..."*¹¹³ (Kurtuluş, 2011). Yaşanan bir başka değişim de, uzun yıllar kent merkezlerinde varlığını sürdüren Rum nüfusun, gidişi ile beraber, onlardan artakalan mekanların ve yerleşimlerin, kullanımından doğan boşlukların, kentin yaşantı biçimini ciddi bir biçimde sekteye uğratmasından kaynaklanmaktadır. Yine Kurtuluş'un aktarımıyla, Rum nüfusun ağırlıklı olarak yaşadığı bir bölge olan Muğla'nın Saburhane Mahallesi, Rumların yaşadığı dönemde, kentin değerli bölgelerinin başında

'gâvursun, Türksün' diyerek, mübadiller ve yerli halk arasında kavga çıktı. Bu yüzden daha ilk günden esen soğuk rüzgar ile aramıza örülen duvarın yıkılması ve insanların kaynaşması için bizim Türkçe'yi öğrenmemiz gerekiyordu. Ve bu da uzun yıllar demekti" (Aytaş, 2018).

¹¹³ Muğla kenti örneğinde görülen durum, aslında Anadolu'nun birçok yerleşiminde ortaya çıkmıştır. Clark bu durumu şöyle dile getirmektedir: *"... Avrupa tarihinin bu olağanüstü hikayesinden etkilenen sadece göçmenler değildi. Modern Türkiye ve modern Yunanistan toplumlarının nüfus mübadelesiyle biçimlendiğini söylemek herhalde abartılı olmaz; sadece içinde eritmek zorunda oldukları nüfus değil aynı zamanda (özellikle de Türkiye bakımından) kaybettikleri nüfus da önemliydi. Türkiye'nin bazı bölgelerinde Hristiyanların ayrılması neredeyse tüm tüccar ve iş adamlarının, ayrıca profesyonel kadroların ve zanaatkarların da kaybı anlamına geliyordu. Orta Anadolu'da bir zamanlar ticari yaşamın çoğunlukla Hristiyanların elinde olduğu yerlerde, bugün bile yerel ekonominin pek toparlanamadığı izlenimi uyanmaktadır ..."* (Clark, 2008).

Sayısal veriler de, bu durumun gerçekliğini ortaya koymaktadır. Osmanlı'nın son dönemlerinde, ticaret sınıfının yaklaşık % 70'ini, sanayi iş kolunun yaklaşık % 75'ini gayrimüslim nüfus oluşturmaktadır (Arnold, Bizouras, 2016). Nitekim, Türkiye'nin ticari kadrolarını oluşturan tüccar ve iş adamlarının kaybına vurgu yapan Amerikalı Diplomat Raymond Hare, 1930 yılında kaleme aldığı raporunda, her iki ülkenin yaşadığı ekonomik ve siyasal kazanç ve kaybı; *"Genel bir durum muhasebesi yapmak gerekirse, (nüfus mübadelesinden) Yunanistan'ın ekonomik açıdan karlı çıkarken, siyasal açıdan zarar ettiği ve Türkiye'nin ise, siyasal açıdan kazançlı çıkmasına karşın, ekonomik açıdan kayıplar verdiği söylenebilir"* sözleriyle ifade etmektedir (Akar, 2007).

gelmekte iken, Rumların gidişi ile beraber el değiştirmiş ve bir süre sonra, kentin köhne bir çöküntü alanına dönüşmüştür.

Saburhane Mahallesi üzerinden verilen örneğin benzer vakalarına, her iki ülkede de sıkça rastlamak olasıdır. Çünkü bu durum, bir önceki başlıkta detaylandırılan, ev sahibinin kendilerine konukseverlik hükümleri doğrultusunda sunduğu mekanın, *yerinden edilenler* tarafından reddi anlamını taşımaktadır. Bu yabancı dili, kendi yaşantısına adapte etmekte zorlanmakta, dolayısıyla bu kentsel parçaları dönüştürmeye veya bu mekanları terk etmeye meyilli olmaktadır. Bu durum sadece, kentin veya kent parçalarının mekansal değişimiyle sınırlanmamakta, aynı zamanda kentte bir sosyal sınıf oluşumu sonucu, yapısal ve sosyokültürel değişimi de tetiklemektedir¹¹⁴ (Anagnostopulu, 2005). Hatta Clark'a göre, Yunanistan'ın bazı bölgelerinde¹¹⁵, Anadolu kökenli bu sosyal sınıfların yaşantı edimlerini değerlendirmeden, bu bölgelerin kültürünü, siyaset geleneğini, dinsel hassasiyetlerini, iktisadi gelişimlerini kavramak imkansızdır (Clark, 2008).

Gönderildikleri coğrafyalardaki yaşantı koşullarını, göçle geldikleri coğrafyalarda bulamayan *yerinden edilenler*, bu yeni topraklarını değiştirme - dönüştürme yoluna gitmişlerdir. Özellikle tarımla ve hayvancılıkla geçimini sağlayan yerleşimlerde, bu

¹¹⁴ Bu durumun Yunanistan'da yarattığı etkiyi Anagnostopulu şöyle aktarmaktadır: "... Küçük Asya göçmenlerinin Yunanistan'daki sosyal yönüne değinirken, yalnızca sosyal, ekonomik, demografik ve kültürel hayatın gelişmesine olan katkılarını kastetmiyorum. Özellikle kent merkezlerinde var oluşları ile yaratmış oldukları karmaşık sosyal gerçekliğin altını çizmek istiyorum. Küçük Asyalı göçmenler arsalara ve mahallelere yerleştirildi. Bu bölgeler göçmen mahalleleri olarak adlandırıldı. Bu mahallelerin en belirgin özelliği evlerdi. Göçmen evleri kentin diğer evlerinden farklı; tahtadan yapılmış küçük evlerdi. Bu evler kentin mimari dokusu ve sosyal yapısı içinde farklı bir alan oluşturuyordu. İçlerinde kentin diğer kesimlerinden farklı bir grubu; göçmenleri barındırıyordu. Bu şekilde kente yerleşmek zorunda kalan göçmenler adeta bambaşka bir sosyal sınıf oluşturuyordu. Yani kendine özgü bu sosyal sınıfın farklılaşma nedeni ekonomik değil "yapısal" idi. Bu sınıfın gücü göç ettikleri yeni yerlerde toplu halde yaşamalarından kaynaklanıyordu. Bu nedenle sağlam bir dayanışma ağı kurdular. Bu ağ göçmenlere hem dışa dönük yaşamlarında hem kendi iç yaşamlarında fayda sağladı. Zamanla, kendi içlerinde daha homojen bir yapı oluştu. Geldikleri bölgelerden, farklı kökenlerinden – Karadeniz, Kapadokya ya da kıyılardan – ve sahip oldukları farklı dil, kültür ve daha pek çok faktörden bağımsız olarak, yavaş yavaş daha homojen bir grup olmaya başladılar. Göçmenlik durumları ve Küçük Asya'yla olan ilişkileri bu grubun yapı harcını oluşturdu. Göçmenlik olgusu onlara, başlangıçta kendine düşmanca davranılan bir çevrede, yaşamlarını sürdürmeleri için güç veriyordu... Kaybettikleri memleket için duydukları özlem ise göçmenlerin toplumdaki statü arayışını güçlendiriyor, göçmenliklerini bu bölgenin bir gerçekliği gibi sunmalarını kolaylaştırıyordu. Bu gerçeklik sayesinde yabancı olmaktan kurtulmaya ve sosyal bir kimlik kazanmaya çalışıyorlardı ..." (Anagnostopulu, 2005).

¹¹⁵ Özellikle başkent Atina'da ve Kuzey Yunanistan bölgesinde.

üretim biçimine yabancı olan göçmenlerin yerleşimi, kent ekonomisinde tahribatın yaşanmasına ve çevresel değerlerin değişimine neden olmuştur¹¹⁶.

*“Bu ağaçlar köklerinin karşı tarafta olduğunu asla unutmayacak”*¹¹⁷. Mübadeleyi yaşayan Urla doğumlu şair Yorgos Seferis’in¹¹⁸ bu dizeleri, Ege’nin her iki yakasında, mübadele sonucu yaşanan sosyokültürel değişimin temel sebebidir. Mübadele sonucu *yerinden edilen* kitleler, köklerinin ait olduğu karşı taraftaki coğrafyalarını unutmamış ve yeni yerlerine bu edimlerini taşımışlardır. Bu durum, her iki ülkede de, sosyokültürel yaşantının değişimi olarak karşılık bulmuştur.

2.5 Bölüm Sonucu ve Araştırma Sorusu: Kentsel Mekan – Mekansal Çözümler ve *Yerinden Edilenler* Sorunsalı

Büyük savaşların sonucunda, sınırların yeniden çizildiği ve yeni ulus-devletlerin ortaya çıktığı yirminci yüzyıl, bu sebeplerin bir sonucu olarak, göç hareketliliğinin yoğun olarak yaşandığı bir zaman dilimi olmuştur. Kitleler halinde yaşanan yer değiştirme hareketleri, toplulukların olduğu kadar ulusların da kaderini tayin etmiştir.

Uluslararası bir platformda, etno-dinsel azınlık sorunu olarak ele alınan ve bu doğrultuda bir çözüm üretilerek imzalanan mübadele anlaşması, *göçmenlerin gerçekliği* yerine *ulus-devletlerin gerçekliğini* öne çıkaran, karşılıklı bir uzlaşım olmaktan öteye geçememiştir. Anlaşma sonucunda, yeni coğrafyalarda yaşamak

¹¹⁶ Yanlış iskan politikasından kaynaklanan, göçmenleri alışık olmadıkları üretim alanlarına yerleştirme durumu, bu kişilerin yerleştirildikleri bu yerleşimleri kendi pratikleri doğrultusunda değiştirmelerinin yolunu açmış, yaşanan bu değişim, üretim alanlarının tahribatına neden olmuştur. Blanchard’a göre, *yerinden edilenlerin* geldikleri yeni coğrafyalarda, eski yerleşimlerine benzer ortamlar bulması imkansızdır. Bu sebeple bu sonucun ortaya çıkması kaçınılmazdır (Blanchard, 1925). Örneğin Mudanya’da Rumlardan kalan zeytin ağaçları, üzüm bağları ve narenciye bahçelerinin olduğu bölgeye, Yunanistan’ın Makedonya bölgesinden mübadele ile gelen Müslüman göçmenler yerleştirilmiştir. Tütün üreticisi olan bu insanlar, zeytin ve meyve ağaçlarını kesip, bu bölgeye tütün ekmeye çalışmışlardır. Tütün ekiminde başarısız olmalarının yanı sıra, bölgenin ekonomisinde tahribat yaşanmasına ve onarılması uzun yıllar alacak olan çevresel zararlara yol açmışlardır (Ladas, 1932). Benzer durumlara, Yunan Coğrafyası’nda da karşılaşmak olasıdır. Halkida’ya (Chalkida veya Chalcis, Χαλκίδα), bir iskan politikası sonucunda yerleştirilen *yerinden edilenlerin* durumu şöyle aktarılmaktadır: *“Halkida’ya gelen 500 mülteci ailesinden 300’ü ... çiftçi olarak yerleştirildi. Ne var ki yeni gelenler, tarımsal becerileri olmadığı ve sıtma yüzünden sayıları hızla azalmaya başladığı için kendilerine verilen evleri bırakıp Halkida’ya döndüler ...”* (Clark, 2008).

¹¹⁷ Μα τουτα τα δεντρα δεν θα ξεχασουν ποτε πως η ριζα τους ειναι απεναντι (Örnek, Nahya, 2019).

¹¹⁸ Γιώργος Σεφέρης.

zorunda kalan *yerinden edilen*lerin mekanları ve yerleşimleri de, *göçmenlerin gerçekliği* doğrultusunda değil *ulus-devletlerin gerçekliği* üzerine inşa edilmiştir. Devlet eliyle (egemen, ev sahibi) üretilen mekanlar, *yerinden edilen*lere (misafir, çıplak insan) tahsis edildiğinde (sunulduğunda), bu insanlar tarafından kendi edimleri (*göçmenlerin gerçekliği*) aracılığıyla değişim ve dönüşüme tabii tutulmuş, hatta bazı bölgelerde terk edilmişlerdir.

Burada ortaya çıkan sorunsal, devlet eliyle yapılan konutların, *yerinden edilen*lerin yaşam edimleriyle neden bir paydada buluşamadığıdır. Yaşantı edimlerinin, bir mekanı kurmadaki rolü nedir? Ait oldukları toprakları kaybeden bu insanlar, neden bu yeni yerlere alışmak yerine, yeniden bir yer değiştirme hareketini veya mevcut mekanlarını değiştirme-dönüştürme eğilimini benimsemişlerdir? Var olan mevcut kentsel mekan, devlet eliyle üretilen mekansal çözümler ve *yerinden edilen*lerin mekansal edimleri nasıl bir etkileşim içerisinde birlikte var olabilir? *Yerinden edilen*lerin bu refleksleri sonucunda, kent ve kentsel mekan nasıl etkilenmiş, mevcut kent mekanları ve devlet eliyle inşa edilen göçmen yerleşimleri hangi pozisyonda konumlanmıştır? Kentin sosyokültürel ve toplumsal yapısı, kentsel mekanın yaşadığı bu değişim ve dönüşümden ne ölçüde etkilenmiştir?

Tüm bu soruların cevabını kavramak için, bu büyük nüfus hareketinin yaşandığı döneme ait mekan düşüncesini irdelemek, toplumsal hayat ve yaşantıya dair edimlerin, mekanın üretimindeki rolünü sorgulamak elzem bir gerekliliktir. Bu döneme ait mekan düşüncesini kavramak ve *yerinden edilen*in mekanı üretme sorgusunun altlığını oluşturmak, bu kitlenin, kentle, kentsel mekanla ve kendilerine tahsis edilen mekanlarla ilişkisini kavramak açısından önem taşımaktadır.

MEKAN ÜZERİNE KAVRAYIŞLAR VE YERİNDEN EDİLENİN MEKAN ALGISI

Bu bölümde, mübadelenin gerçekleştiği yirminci yüzyıl zaman dilimi içerisinde, öne çıkan mekan düşüncesi irdelenecek, mekanın üretiminde, toplumsal hayatın, yaşantıya dair edimlerin, toplulukların davranış biçimlerinin rolü sorgulanacaktır. Bu sorgulama sonucunda, *yerinden edilenin* mekanı kurma, benimseme, reddetme, değiştirme – dönüştürme kısacası mekanın üretimine dair tüm refleksleri ve pratikleri değerlendirilecektir. Toplumsal hayatın, yaşantıya dair edimlerin, toplulukların davranışlarının mekanı kurmadaki rolü, kökensel olarak problematize edilecektir.

Ortaya konulacak olan tüm bu mekan tartışmaları sonucunda, bahsi geçen edim ve davranışların, mekanın üretimindeki rolünün açığa çıkarılması hedeflenmiştir. Bu veriler ışığında, *yerinden edilenlerin* mekan düşüncesinin ve mekanın dönüşümüne olan etkilerinin anlaşılması amaçlanmaktadır. Bu tartışmaya ilk olarak, geçtiğimiz yüzyıl içerisinde, mekanın kavranış biçimi sorgulanarak başlanacaktır.

3.1 Mekan Üzerine Kavrayışlar; Yirminci Yüzyılın Mekan Anlayışı

Bir önceki bölümün araştırma sorusu olarak sorunsallaştırılan; *yerinden edilenin*, mevcut kentsel mekan, egemen unsurlar aracılığıyla tahsis edilen mekan ve sahip olduğu tüm edimler arasında sıkıştığı durum, yirminci yüzyıl zaman diliminin mekan tartışmalarının temelini oluşturmaktadır. Farklı araçlar vasıtasıyla, mekanda var olan gizil bilginin ve toplumsal izlerin peşine düşen bu dönemin kuramcılarının amacı, insan edimlerinin, mekanın üretimindeki rolünü kavramaya çalışmak ve mekanın anlam sahasını genişletmek olmuştur. Dolayısıyla yirminci yüzyılın mekan düşüncesini irdelemek, *mevcut mekan – tahsis edilen mekan – sahip olunan mekansal edimler* arasında sıkışmış olan *yerinden edilenin*, mekana yönelik refleksini anlamaya dair kapının aralanmasına yardımcı olacaktır. Bu sebeple

yirminci yüzyılın mekan serüvenini irdelemek, bu sorunsalın anlamsallığına yaklaşmak açısından kilit bir rol üstlenmektedir.

Mekan, varoluşa ilişkin temel olgulardan biri olmasına rağmen, tarihsel süreç boyunca tanımlanması güç bir kavram olagelmıştır. Descartes'ten yirminci yüzyıla değin, kartezyen kabuller ve Öklid geometrisine bağlı matematiksel ölçütler aracılığıyla kavranmaya çalışılan mekan olgusu, bu zaman diliminde fenomenoloji kuramının ortaya çıkışı ve zenginleşmesiyle birlikte farklı yöntemlerle ele alınmış ve irdelenmiştir.

Türkçe'ye görüngübilim olarak çevrilen fenomenoloji kuramı; özne ve nesne arasındaki ilişkileri yeniden sorgulamak, olguların kökenine dair soruları çoğaltmak yönelimiyle ortaya çıkan bir felsefe yaklaşımıdır. Kartezyen felsefenin mutlak gerçekliğe ve rasyonelliğe dayalı kavrayış biçiminin aksine, özne ve olgular arasındaki ilişkiyi gözlemleyen ve bu ilişkinin sürekli olarak değişken bir durumu içerdiğini savunan bir felsefe yaklaşımını benimsemektedir (Merleau-Ponty, 2017). Fenomenoloji kuramının öncüllerinden biri olarak görülen Husserl, Brentano'nun 'yönelimsellik'¹¹⁹ söylemini referans alarak, kökensel bir sorgulamanın izini sürmüştür. Husserl, fiziksel (görünür, somut gerçeklik) fenomen yerine, içsel (psikolojik, zihinsel) fenomenin sorgusunu amaç edinmiştir. Bir başka deyişle, fenomenolojik düşünce, mutlak gerçekliği kavrayışın odağına almak yerine, zihinsel fenomenlerin peşine düşmüştür. Husserl'in 'bilinç edimleri' olarak adlandırdığı bu yönelimsellikler, algılama, hatırlama, benimseme, reddetme gibi deneyim adını verdiğimiz insan olgularına karşılık gelmektedir (Ökten, 2006). Buradan çıkarımla fenomenoloji, deneyim adı verilen insan edimleri aracılığıyla, olguların nasıl kavrandığını ve anlamlandırıldığını, insan bilinciyle ilişkili olarak ortaya koymaktadır. Kartezyen felsefenin rasyonelliğe dayalı ve nesnel kavrama biçiminin aksine, fenomenoloji, olguların bilinç edimleri aracılığıyla kavrandığını

¹¹⁹ Yönelimsellik kuramı, zihnin, 'yerine geçme', 'temsil etme' gücü olarak yorumlanmaktadır. Bunun anlamı, zihnin, olgular yerine bir şeyler koyarak, anlam üretme ve farklı temsiller aracılığıyla düşünerek, görünen, mutlak gerçekliğin arkasındakini görebilme yetisi olarak tanımlanmaktadır. Brentano'nun kavramsallaştırdığı bu durum, fenomenoloji kuramının, *görünen gerçekliğin arkasında görünmeyeni sorgulamak ve görünmeyene yaklaşmak* söyleminin temelini oluşturması açısından önemlidir (Chisholm, 1967).

ve bu öznel durumun, deneyimin sonsuzluğu gibi, sonsuz sayıda bir kolerasyona karşılık geldiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, insan bilincinin olgularla ve dünyayla olan ilişkiselliğini koparmamakta, bu ilişkiyi yeni yöntemler aracılığıyla kurarak, yeni kavrayışların kapısını aralamaktadır¹²⁰ (Unat, 2012). Buradan çıkarımla fenomenolojinin, deneyimi önceden sunulmuş ve kategorileştirilmiş mutlak gerçeklikler yerine, zihnin saf düşünce yapısı aracılığıyla, olguları kavrama biçimi olduğu sonucuna varılabilir¹²¹ (Barbaras, 2017).

Fenomenolojinin, *'olguları nasıl kavradığımızın bizim bilincimizle ilişkili olduğu'* yaklaşımı, yirminci yüzyılın düşünsel ortamı üzerinde etkili olmuş ve köklü değişimlerin fitilini ateşlemiştir. Öz'e ulaşmanın, deneyim adını verdiğimiz, edimlerimiz aracılığıyla gerçekleşmesinin mümkün olduğu söylemi, insana ait tüm toplumsal ve yaşantıya dair edimleri, bir sorgulama aracı haline getirmiştir. *Yerinden edilenlerin mekanı kurma pratiğini teşkil eden deneyim edimi*, yirminci yüzyılın mekan kuramcıları arasında da, mekan olgusunu sorgulamanın ve mekanın 'öz'ünü kavramanın bir yöntemi olarak benimsenmiştir.

Heidegger, öz'e dair sorgusunu; *"Eğer var olanın çeşitli anlamları varsa, var olanın temel anlamı nedir?"* sorusu ile somutlaştırmıştır (Heidegger, 2001). Bu soruyu, mekanın öz'üne ve ilksel fenomenlere ulaşmak için derinleştiren Heidegger, sorusunu Brentano'nun yönelimsellik söylemi üzerinden yeniden kurgulamıştır: *(Mekan, zaman, yer) çeşitli anlamlarla ifade edilirse, (onun) temel/ön/öz anlamı nedir?*¹²² (Heidegger, 2002).

¹²⁰ Kockelmans'a göre, fenomenoloji *yepyeni bir boyutta felsefe düşüncesi* ihtiyacından doğmuştur. Zira felsefenin çıkış noktası, doğa bilimlerinin başlangıç noktalarından farklılık göstermektedir. Çünkü bu bilimler, verili gerçeklikleri referans alarak, sorgulamalarını kabul edilmiş gerçeklikler üzerine inşa etmekteLERdir. Halbuki felsefenin amacı, bu referans noktalarını ve verili gerçeklikleri de sorgulamak olmalıdır. Ancak bu yolla, öz'e ulaşmak mümkündür (Kockelmans, 2010). Ökten, fenomenolojinin kökene dair bu sorgusunun temel dayanağının bilinç olduğunu iddia etmektedir. Ökten'e göre şimdinin bilinci (sahip olduğumuz bilinç), geçmiş ve gelecek tüm deneyimlerin somutlaştığı yerdir (Ökten, 2006).

¹²¹ Uygur, fenomenolojinin bu yaklaşımını; *"... dünyanın sarsılmaz varlığı olduğu gibi kalmakta, yalnız bu varlığın anlamı değişmektedir... doğal davranışın genel savı, artık 'parantez-içine-alınmış bir sav'dır ..."* ifadeleriyle dile getirmektedir. Burada *'parantez içine almak'* savı ile, fenomenolojinin dünyayı apaçık ve kökten sorgulama yaklaşımı ifade edilmektedir (Uygur, 2016).

¹²² Heidegger, kartezyen felsefenin nesneleştiren, formüle eden, hesaplamaya dayalı rasyonel kavrayış biçiminin, nesneleri temel alan bir 'düşünmeme' etkinliğini ortaya çıkardığını ifade etmiştir. Heidegger'e göre, kartezyen felsefe düşüncesinin hakim olduğu çağ, bizi yanlış sorular sormaya sevk eden bir 'düşünmeme' çağıdır. Bu sebeple, fenomenolojik sorgulamanın öz'e ait

Mekanın, rasyonel bir koordinat düzleminden daha fazla anlamı barındırdığı görüşünün hakim olduğu bu dönemde, fenomenolojik düşünce biçimi araçlarıyla mekan, bir yapı-söküme uğratılmıştır (Koçyiğit, Gorbon, 2012). Mekanın kökeni, tarihsel serüveni, geçmiş topluluklara ait mekan düşüncesi sorgulanmış, verili gerçekliğin kabullerinden sıyrılan mekanın, çoklu anlamsallığı aranmıştır. Örneğin mekanın tarih içerisindeki serüvenini ve kökenini irdeleyen Norberg-Schulz, *genius loci* kavramı¹²³ üzerinden, mekanın bu çoklu anlamsallığını aramıştır. *Genius loci*, mekanı, fiziksel bir kavrayıştan öte, var olduğu coğrafyaya dair tüm bileşenlerle birlikte ele almakta ve her mekanın kendine özgü bir 'öz'e sahip olduğunu ifade etmektedir. Norberg-Schulz, 'yer' olarak kavramsallaştırdığı bu durumun, fiziksel bir boşluktan daha fazla anlamı içerdiğini vurgulamaktadır¹²⁴ (Norberg-Schulz, 1982). Giedion da benzer yaklaşımla, mekanın kendisini oluşturan bileşenlerle ayrılmaz bir bütünlük içerisinde olduğunu ve bu heterojen yapının¹²⁵, kartezyen kabullerle açıklanmasının mümkün olmadığını altını çizmiştir (Giedion, 2008).

Genius loci kavramının başlattığı, mekanın, tarihsel, toplumsal ve coğrafyaya ait tüm bileşenlerle sorgulanması gerekliliği, mekana yönelik sorguların çeşitlenmesinin yolunu açmıştır. Norberg-Schulz'un yer olarak kavramsallaştırdığı mekan – tarih – toplumsal edimler ve coğrafya arasındaki fenomenolojik

sorgusu, Platon ve Aristoteles öncesi dönemlerde olduğu gibi, düşünme eylemini öne çıkarmaktadır (Heidegger, 2002). Düşünme etkinliğini öne alma, Kant'ın yaptığı gibi, özneyi verili bir gerçeklik olarak kabul etmek yerine, Varlığın öz'üne dair soru sorma etkinliği ile çoğaltılabilir (Su, 2017).

¹²³ Türkçe'ye 'yerin ruhu' olarak tercüme edilen *genius loci* kavramını, Norberg-Schulz, şöyle açıklamaktadır: "... Bir yerin kimliğinin insanın kimliğinin gelişmesinde çok önemli bir rolü olduğuna daha önce dikkat çektim, insan varlığı bir vakum içinde değil, sürekli ve karşılıklı bir ilişki kurduğu çevrenin bir parçası olarak gelişir. Gerçekleşen bir şey için 'yer almak' deyimini kullanırız. Bu deyim aslında yer kavramının varoluş için temel önemine dikkat çeker. Yerde hayat yaşanır. Antik dönemde insanlar bu kavramı 'genius loci' terimiyle karşıladılar. Her yer kendine özgü bir karaktere sahipti ve herhangi bir yerde yerleşip orada yaşamak için ilk önce o yerin ruhuyla anlaşmak gerekiyordu ..." (Norberg-Schulz, 2001).

¹²⁴ Norberg-Schulz'a göre yer, coğrafyaya ait tarihsel ve toplumsal gizil bilgiyi barındırmaktadır. Bu sayede, mekanın üretimini, yere özgü kılmakta ve farklı coğrafyalarda mekanın kendine özgü olduğunu sağlamaktadır. O döneme kadar eşdeğer bir anlama sahip olduğu düşünülen mekan ve yer arasındaki farkı Norberg-Schulz şöyle tanımlamaktadır: "... Yerin anlamı nedir? Pek çok kişi yeri mekanla eş anlamlı kabul ediyor ve yer sorununa mekansal organizasyon problemi gibi yaklaşıyor... yer öncelikle somut olarak 'burayla' ilgilidir, halbuki mekan soyut bir kavramdır... yerin tanımı somut hatta fenomenolojik terimlerle yapılmalıdır ..." (Norberg-Schulz, 2001).

¹²⁵ *Heterojenlik* kavramı, Deleuze ve Guattari'nin çalışmalarında, mekanın devamlı dönüşüm içerisinde olduğunu, zamanın her anında değişen bir çoklu anlamı barındırdığını tanımlamak maksadıyla yer almaktadır (Deleuze, Guattari, 1987).

ilişkisellik, yüzyılın kuramcılarının çalışmalarında da etkili olmuştur. *Yer* kavrayışının getirdiği fenomenolojik köktenci bir tarih okumasının izlerine, Rossi¹²⁶, Gregotti¹²⁷ ve Rajchman¹²⁸ gibi önemli kuramcıların mekan sorgularında da rastlamak mümkündür (Rossi, 1984), (Gregotti, 1985), (Rajchman, 1998).

Yer kavrayışının mekan literatürüne girmesiyle beraber, farklı coğrafyalarda kendilerine özgü bileşenler ve sahip olduğu tarihsel, toplumsal yapılar sayesinde, farklı *yer* kavrayışlarının varlığı, kuramcılar tarafından ortaya konmuştur. Pallasmaa'ya göre, mimari unsurların (kemer, tonoz, açıklık vd.), her coğrafyada ve kültürde var olması olası iken, bu unsurlar, *yere* özgü olarak farklı anlamsallıkları barındırmaktadırlar. Pallasmaa, bu mimari unsurlara, farklı anlamsallıklar katan şeyin, *yerin* tarihsel, kültürel ve toplumsal edimleri olduğuna dikkat çekmiş, bu bilgiye, edimlerimiz aracılığıyla ulaşabileceğimizi vurgulamıştır (Pallasmaa, 1987). Benzer şekilde Auge de, *genius logi* kavramının karşılığını topluluklar üzerine yaptığı çalışmalarla ortaya koymuştur. *Yer* olgusunun, nesnel bilgidan bağımsız, aşkın bir toplumsal ve tarihsel bilgiyi içerdiğini vurgulayan Auge, Alladianlar¹²⁹ üzerine yaptığı çalışmalarda, *yeri* kimlik kazanmış çevreler olarak tanımlamaktadır (Auge, 1997). *Yeri*, "kimliklerin, ilişkilerin ve hikayenin üretilebileceği" mekanlar olarak yorumlayan Auge, bu tanımıyla Norberg-Schulz'un *genius loci* kavrayışına yaklaşmaktadır (Hubbard, Kitchin, 2018).

Heidegger, fenomenoloji yaklaşımı ile, bir olgunun ilksel anlamını sorgulamayı ve bu sayede, olgunun varoluşuna dair ontolojik bir içeriğe, bir başka deyişle olguya ait 'öz'e yaklaşmayı amaç edinmiştir (Heidegger, 2001). Heideggerci bir okumayla,

¹²⁶ Mekan çalışmalarının odağına, kent mekanını yerleştiren Rossi, kentin tüm yapılı çevresini 'artifakt' olarak kavramsallaştırmıştır. Kentin tüm tarihi geçmişini, kentin hafızası (kentin zamansallığı) olarak yorumlayan Rossi'ye göre, kartezyen kabullerle, kentin (locus) bu tarihsel geçmişini kavrama ihtimalinin olmadığını, ancak tarihsellikte 'hemhal olan', bütünleşen locus'un, onu bir 'yer'e dönüştüreceğini vurgulamıştır. Norberg-Schulz'un yer kavrayışı, Rossi'de, *kentin zamansallığı* ile bütünleşerek *locus* olarak karşılık bulmaktadır (Rossi, 1984).

¹²⁷ Gregotti, mekanın derinleşen bir katmansallığı olduğunu, bu katmansallığı, mekanın tarihsel ve toplumsal varlığının oluşturduğunu vurgulamaktadır. Gregotti'ye göre, kartezyen felsefenin, rasyonel kabulleriyle bu katmansallığı okumanın imkanı bulunmamaktadır. Gregotti, Norberg-Schulz'un *genius loci* olarak kavramsallaştırdığı, mekanın tarihselliğiyle, mekanın öz anlamına yaklaşılabilirliğini vurgulamaktadır (Gregotti, 1985).

¹²⁸ Rajchman'ın mekan çalışmaları, kartezyen felsefenin mekanı 'içi doldurulacak hacimsel bir boşluk' olarak gördüğü eleştirisi ile başlamaktadır. Rajchman'a göre mekan, durmaksızın değişen ve yenilenen anlamsallığıyla, ancak bilinç edimleriyle kavranabilecek bir olgudur (Rajchman, 1998).

¹²⁹ Alladianlar, Fildişi Sahilleri'nin batı kısmında lagün bölgesinde yaşayan yerel bir topluluktur.

yer kavramına, kartezyen felsefenin yalnızca görmeye dayalı bir yaklaşımıyla ulaşmak mümkün değildir. Bunun yerine, fenomenolojinin ontolojik temelli sorgulama ve okuma yöntemiyle yaklaşılabilmektedir¹³⁰ (Hisarlıgil, 2007). Seamon'ın '*içtenlikle görmek*' olarak kavramsallaştırdığı bu durum, bir coğrafyaya özgü, tarihsel, toplumsal edimlere ve gizil bilgiye, ontolojik temelli bütüncül bir bakışla ulaşılabileceğini tanımlamaktadır (Seamon, 1989). Yer kavrayışı, bu bütüncül bakışın ve okumanın sonucunda doğmuştur. Casey¹³¹, Cresswell¹³², Smith¹³³, Bollnow¹³⁴, De Certeau¹³⁵ gibi bir çok kuramcı, bu ilksel fenomenlerin peşine düşüp, mekanın öz anlamının arayışına girmişlerdir (Casey, 1997), (Cresswell, 2004), (Smith, 1993), (Bollnow, 2008), (De Certeau, 2009).

¹³⁰ Husserl, bu sorgulamanın, deneyim adını verdiğimiz bilinç edimleri aracılığıyla mümkün olabileceğini vurgulamakta, bu bilinç edimlerinin şekillenmesinde, toplumsal ve gündelik yaşantımızın, var olduğumuz coğrafyaya dair tüm alışkanlıklarımızın, bu edimlerimizi şekillendirdiğini savunmaktadır (Husserl, 2010). Dolayısıyla buradan çıkarımla; bilincimizi şekillendiren çevremizi saran görünür-görünmez tüm edimler aracılığıyla yerin anlamsallığına ve özüne yaklaşabilmekteyiz.

¹³¹ Casey, yeri, mekanın toplumsal ve tarihsel edimlerle derinleşmiş hali olarak tanımlamakta, mekanın ölçülebilir bir somutluğu taşıdığını, yerin ise edimler aracılığıyla çözümlenebilecek bir muğlaklığı barındırdığını ifade etmektedir. Bu durumu; "... Mekan sonsuzca genişse, yer belirsizce çoktur ..." ifadeleriyle ortaya koyan Casey, yerin deneyim aracılığıyla anlamlandırılacak bir belirsiz çokluğu barındırdığını vurgulamaktadır (Casey, 1997).

¹³² Casey'e benzer bir yaklaşımla, Cresswell, mekanı konum ve hacimsellikten tanımlarken, yeri, tüm fiziksel unsurlardan arınmış bir ilişkisellik ve bağlam aracılığıyla ele almaktadır. Bu durumun ispatı olarak Cresswell, mekanı farklı somut içeriklerle tanımlamanın olanaklı olduğunu ortaya koyarken (dış, iç geometrik mekan vb.), yerin böyle ön adlarla tanımlanamayacağını belirtmektedir (Cresswell, 2004).

¹³³ Smith, '*boş bir matris*' olarak tanımladığı kartezyen felsefenin mekan kavrayışına karşın, mekanın toplumsal ilişkiler ve süreçlerle kavranılabilen bir olgu olduğunu iddia etmiş, '*mutlak*' ve '*görece*' mekan olarak kavramsallaştırdığı terimler üzerinden, mekanın anlam sahasını genişletmeyi ve ilksel anlamına yaklaşmayı hedeflemiştir. Ölçütler ve veriler üzerinden mekanın değerlendirilmesine karşılık gelen mutlak mekan, kartezyen felsefenin mekan kavrama biçimini tanımlamak için kullanılırken, toplumun sosyokültürel unsurları ve coğrafyaya ait farklılıkları içeren görece mekan, mekan konusunda bizi bir araştırmaya teşvik etmektedir (Smith, 1993).

¹³⁴ Bollnow, kartezyen felsefenin mekanı durağan bir nesneye indirgediğini vurgulayarak, mekanın iki nokta arasından geçen bir doğru gibi ölçütlere dayalı bir hesaplama tabii tutulamayacağını vurgulamaktadır. Bollnow'a göre mekan, var olan olgularla sürekli anlamı tazelenen, tezatlarla dolu, hareketli bir organizmadır. Bir çok farklı adlandırmalarla mekanın ifade edilmesi (hodolojik mekan, antropolojik mekan, gece-gündüz mekanları vb.) mekanın durağan bir yapıya sahip olmadığının ispatı niteliğindedir (Bollnow, 2008), (Hisarlıgil, 2007).

¹³⁵ De Certeau, kartezyen felsefenin, mekanı hacimsel bir nesne olarak gördüğünü, onu şekillendiren şeyin ise *sözsüz tarihler* olarak kavramsallaştırdığı tüm davranışlar ve edimler olduğunu dile getirmektedir. De Certeau'ya göre sözsüz tarihler gündelik yaşantıya ve kültürel edimlere dair tüm alışkanlıkları kapsamaktadır (De Certeau, 2009).

Kartezyen felsefenin hacimsel bir değer verdiği mekanın, insan davranışı ve deneyim yoluyla anlam kazandığını vurgulayan De Certeau, "... Kent statik bir plana yukarıdan bakarak değil yürüyerek anlaşılır ..." söylemi ile, ölçeklendirilmiş bir bilgidен ziyade, deneyime dayalı bir etkinliğin (yürüme eylemi), mekanı kavramaya daha fazla yardımcı olacağını vurgulamaktadır (Hubbard, Kitchin, 2018).

Fenomenolojinin, mekan kavrayışına kattığı bir başka anlam, insanın mekanda varlığının yeniden sorgulanmasıdır. Kartezyen felsefenin, insanın mekan içerisindeki varlığını, hacim kaplayan bir nesne olarak görmesinin aksine fenomenoloji, birey ve toplulukların, deneyim aracılığıyla, mekanın ana kurucu olguları olduğunu vurgulamıştır¹³⁶. Mekanın toplumsal bir yapı olduğunu savunan Lefebvre, mekan felsefesini; “(toplumsal) mekan (toplumsal) bir üründür” özü üzerine kurarak, mekanı bireyden kente, üretimden siyasete, toplumsal hayattan psikolojiye kadar, çok yönlü bir okumaya tabii tutmuştur. Mekanın toplumsal olgular aracılığıyla canlı, bütünleşik ve devamlı evrilen yapısını, mekansal üçlü diyalektiği olarak kavramsallaştırdığı durum üzerinden, *mekansal pratikler*, *mekan temsilleri* ve *temsili mekanlar* olarak üç fazda irdelemiştir¹³⁷ (Lefebvre, 1991). Lefebvre’in, mekanı toplumsal olguların bir yansıması olarak yorumlama yaklaşımı dönemin mekan kuramcıları üzerinde etkili olmuştur¹³⁸ (Soja, 2017), (Castells, 1983). Ele alınan kuramcıların, kartezyen felsefeye yönelik eleştirel yaklaşımları, fenomenolojik bakış açılarıyla mekanı kavrama biçimleri tabloda özetlenmiştir.

¹³⁶ ‘Çevrenin bizim düşündüğümüz değil, yaşadığımız şey’ olduğu söylemiyle Merleau-Ponty, insanın tüm edimleriyle, yaşadığı mekanın biricik unsuru olduğunu vurgulamaktadır. Merleau-Ponty’e göre, beden, mekanda hem nesne, hem de özne halinde bulunmaktadır. Çünkü beden, mekanda kendi halini gözlemleyemediği için nesne iken, diğer nesneleri gözlemleyebildiği için özne konumunda var olmaktadır. Dolayısıyla, kartezyen felsefenin, bedenin mekanda pasifize bir var olma biçimini reddederek, bedenin deneyim aracılığıyla mekanı *yere* dönüştüren asli unsur olduğunu vurgulamaktadır (Merleau-Ponty, 2005). Merleau-Ponty’e göre bedenimiz, sahip olduğu algısal ve duyuşsal edimler aracılığıyla, kartezyen felsefenin ‘ölü’ kavrama deneyiminden oldukça farklı bir ilişkiselliğe sahiptir (Merleau-Ponty, 2017). Merleau-Ponty’nin fenomenolojik yorumuyla, beden, mekanın gizli mekansallığını açığa çıkararak, mekanı yeniden keşfeder ve mekanı *yere* dönüştürür (Merleau-Ponty, 2005).

¹³⁷ Lefebvre, mekansal üçlü diyalektiğinin ‘mekansal pratikler’ fazında, mekanın tarihselliğini irdelemiş, kavramın, zihnimizde var olan mekan algısını ortaya koyduğunu vurgulamıştır. ‘Mekan temsilleri’ fazında, uluslararası kanonlar ve planlama kabulleri doğrultusunda tahsis edilen mekanı tanımlamıştır. Bu fazın kartezyen felsefeye yakınlığını irdelemiştir. ‘Temsil mekanları’ fazında ise, kullanıcıların toplumsallığının ve gündelik yaşantılarının mekana yansımasını sorunsallaştırmıştır. Kullanıcıların gündelik yaşantılarına ilişkin kodları sorgulama aracı olarak kullanarak, mekanın var olma biçimini irdelemiştir (Lefebvre, 1991). (Bu tartışma, mübadele sonucu *yerinden edilenlerin* mekanını sorgulamak için bir yöntem olarak ele alınacağından, ilerleyen kısımlarda daha detaylı olarak irdelenmek üzere, burada temel anlamında bırakılmıştır).

¹³⁸ Lefebvre’in, toplumsallığı, mekanın kurucu unsuru olarak, mekan sorgusunun odağına yerleştirmesi, birçok kuramcının çalışmalarını etkilemiştir. Soja, toplumsallığın tarihini sorgulayarak mekanın anlam sahasını genişletmiştir. Geliştirdiği ‘*mekansal trialektik*’ kuramı üzerinden, mekanı ‘*mekansal, toplumsal, tarihsel*’ üç sacayağı üzerinden sorgulamıştır (Soja, 2017). Mekanın toplumun yansıması değil, toplumun kendisi olduğunu ileri süren Castells, mekanı kavramanın ontolojik bir toplumsallık ve tarihsellik sorgusuyla sağlanabileceğini ileri sürmüştür. Castells, gündelik hayat ve toplumun davranış biçimleri aracılığıyla, mekan sorgusunu gerçekleştirmiştir (Castells, 1983).

Tablo 3.1 Yirminci yüzyıl kuramcılarının mekan kavramsallaştırması (yazar tarafından oluşturulmuştur)

Mekan Kuramcıları	Kartezyen felsefeye yönelik mekan okuması ve eleştirel tavır	Fenomenolojik bakış açısıyla mekan okuması ve eleştirel tavır
Martin Heidegger	Kartezyen felsefe bir tür, 'nesneleştirme', 'hesaplama', 'formüle etme' eylemidir. Bu anlamıyla mekan, standardize edilerek indirgenir.	Fenomenolojik bakış açısı, toplumsal yaşantının açığa çıkardığı formüle edilemez 'şeyler'le mekandan ayrılarak yer kavramının önünü açmıştır.
Christian Norberg-Schulz	Mekan ve yer eşdeğer bir anlama sahip değildir. Mekan, topoloji ve geometri terimleriyle tanımlanabilir.	Yer mekandan ayrılan somut olmayan atmosferik bir yapıya (antik dönemlerden günümüze kadar gelen 'genius loci' olarak isimlendirilen) sahiptir.
Marc Auge	İlişkisel, tarihsel ve kimlikle ilgili olmadan, üretilen 'yer olmayan' mekanlardır.	'Kimliklerin, ilişkilerin ve hikayenin üretilebileceği' mekanlardır.
Edward Casey	'Mekan sonsuzca geniştir' tanımıyla mekanı niceliksel bir okuma yoluna gitmektedir.	'Yer belirsizce çoktur' tanımıyla yeri deneyime dayalı olarak algıladığımızı belirtmektedir.
Tim Cresswell	Mekan, anlamlı konumlardır, hacimle ve ölçülebilir niteliklerle ifade edilir.	Yer, fiziksel ve metrik ifadelerden bağımsız, anlamsal katmanlar ve ilişkilerle okunabilir.
Juhanni Pallasma	Mimariye ait unsurlar (kubbe, kemer, taşıyıcı vs.) mekanın formlarıdır.	Psikolojik, kültürel, düşünsel bir çok edim veya toplumsal 'şeyler' bu formlara anlamsallık katarak mekanı tanımlar.
Aldo Rossi	İşlevsel mekan yapılı çevrenin artifaktıdır.	Bu artifaktlar, kentin hafızası ve zamansallığıyla bütünleştiğinde kentin 'locus'una (yer) karışır.
Vittorio Gregotti	Modernist düşüncenin ölçeğe dayalı mekan kurma pratiği, psikolojik ve sosyolojik değerlerin mekan kurmadaki rolünü bastırır.	Çevreye ve toplumsala ait veriler mekan kurmanın temel yaklaşımı ve öngörüsüdür.
Henri Lefebvre	Mekan temsilleri; belirli kodlarla oluşturulmuş, mesleki bilgilerin, planlama kabullerinin, uluslararası kanonların ve ölçütlerin bir üretimidir.	Temsil mekanları; imge ve sembollerin, 'oturanların', 'kullanıcıların' ve kimi sanatçıların işaretlerini taşıyan, 'yaşanan mekan'dır.
Edward William Soja	Fiziksel temelli mekan, mekanın anlamsallığından uzaktır.	Mekan, 'mekansal trialettik' olarak isimlendirilen üç kavramla (mekansal, toplumsal, tarihsel) anlamsallık kazanır.
Michel de Certeau	Geometrik hesaplamalarla oluşturulan olgu, pratik edilmeden önce boş bir hacimsellikten ibarettir.	Hacimsellik, insan etkinliği ile pratik edildiğinde mekana dönüşür.
Manuel Castells	Mekanı kuran fiziksellik değil tarihselliktir.	Mekan, toplumun bir yansıması değil, toplumun kendisidir.
Neil Smith	Fiziksel değerlere dayalı mutlak mekan, henüz doldurulmamış boş bir alan ve matristir.	Fenomonolojik kavrayışa yakın görece mekan, toplumsal, sosyokültürel ve coğrafyaya bağlı belirsizliklerle zenginleşir.
Maurice Merleau-Ponty	Nesnelerin mekanda bulunma hali, hacimsel bir okuma halidir.	Beden-mekan okuması üzerinden, mekan, algısal kavrayışımız aracılığıyla şekillenir.
Otto-Friedrich Bollnow	Kartezyen mekan, mekanı homojen olarak gören, iki nokta arasında durağan bir anlama karşılık gelen, hesaplanabilir bir nitelik olarak ele almaktadır.	Mekan, eklemlenen, eksilen, azalan, çoğalan, hareket halinde bir heterojenliğe karşılık gelen bir yapıdır.
John Rajchman	Kartezyen kavrayış biçimi, mekanı içi doldurulacak bir hacimsellik olarak görmektedir.	Mekan, tamamlanmış bir olgu değildir, yeni kavrayışlarla sürekli anlamsallığı değişen bir yapıya sahiptir.

Rasyonel gerçeğin barındırdığı bilgi, ölçülebilir işlevselciliğe veya gerçekliğe dayalıdır. Hegel'in bilinen savında aktardığı gibi; *"... İşlevsel olan her şey gerçektir, gerçek olan her şeyin bir işlevi vardır ..."*. Buradan çıkarımla rasyonellik ile işlevsellik arasında doğrudan bir bağ vardır. Bu düşünce biçiminin savına göre, toplumsal işlevi olmayan hiçbir olgunun varlığı da söz konusu değildir. Lefebvre, bu düşünce biçimine, cevabı bilinen şu soruyu yöneltmektedir; *'gündelik hayatın ve edimlerin bir işlevi var mıdır? İşlevi yoktur'* (Lefebvre, 2019). Kartezyen düşüncenin işlevsel okuma ve kavrayış biçimi, yaşantıda bir karşılığı ve işlevi olmayan tüm yaşantı edimlerini ortadan kaldırmaktadır¹³⁹. Halbuki, tüm bu edimler toplumsal var oluşumuzun kurucu unsurlarıdır. Bourdieu, toplumsal hayatımızda yer alan her şeyin bağlantılar sonucu var olduğunu belirterek, tüm toplumsal yapıların, gördüğümüz ve görmediğimiz belirleyicileri olduğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla, her toplumsal olgu, bu tür ilişkiselliklerin ve bağlantıların toplamından teşkil etmektedir (Bourdieu, Wacquant, 2003).

Yukarıda ele alınan değerlendirmeler bağlamında mekan, görünür ve işlevsel yapısalılıkların yanı sıra, görünenin arka planında yer alan olguların da var olduğu bir toplamı kapsamaktadır. Fenomenolojinin mekanı çözümleme biçimi, Bourdieu'nun yaklaşımıyla benzerlikler taşımaktadır. Lefebvre, bu durumu, mekanın ampirik olarak sayısal ölçüme tabi tutulabilirliğin çok ötesinde olduğunu vurgulayarak ifade etmektedir¹⁴⁰. Lefebvre'in fenomenolojik yaklaşımıyla mekan, toplumsal yapıdan ayrık durmayan, bilinçdışı boyutlarıyla ele alınması gereken, sınırlarının çizilemediği ilişkiler ağıdır (Lefebvre, 1991), (Yeğenoğlu, 2016). Kartezyen felsefenin mekanı ele alış biçimde olduğu gibi, fiziksel bir sınır çizmek,

¹³⁹ Lefebvre'in bu konudaki bir diğer itirazı da işlevin zamanla sınırlı olmasından kaynaklanmaktadır. Bugün 'işlevsel' olarak kabul gören nesnel bir durumun, kısa bir süre sonra 'işlevsel olmayan' veya 'işlevsiz' bir değişime tabi olmayacağını bir kanıtı yoktur. Nitekim geçmişte 'işlevsel' olarak nitelediğimiz birçok nesnel durum, bugün gündelik hayatımızdan çıkmış durumdadır. Modern çağın bu halinin, bu durağan işlevsel kabulüyle örtüşmesi mümkün gözükmemektedir (Lefebvre, 2019).

¹⁴⁰ Lefebvre, ayrıca, rasyonelliğin ve ölçülebilirliğin de kendi içinde çelişkiler barındırdığını vurgulamaktadır. Bugünün mutlak gerçekliği olarak görülen işlev, yarının mutlak gerçekliği ve değeri olarak görülmeyebilir. Nesnel koşulların değişkenliği örneklerine, tarih boyunca rastlamak mümkündür. Nesnel koşulların değişkenliğinin doğal sonucu olarak, kendi koşullarımızı da değiştirdiğimiz bir gerçektir (İşlevsel olan – işlevsel olmayan'ın devamlı olarak değişimi buna örnek gösterilebilir). Dolayısıyla, kartezyen felsefenin mutlak gerçeklik kabulü de, kaygan bir zeminedir (Lefebvre, 2019).

görünmez yapıların alanını tanımlamak ve öznelere nesnelerin konumlanma biçimini belirlemek anlamını taşımaktadır (Yeğenoğlu, 2016).

3.2 Yirminci Yüzyılın Mekan Anlayışı - *Yerinden Edilenin Mekan*

Algısı

Fenomenolojik düşünce biçiminin, toplumsal ve tarihsel olguları merkeze alan, deneyim adını verdiğimiz insan edimleri aracılığıyla, mekanın bilincimizle kavranabileceği ve ilksel anlamına ulaşılabilceği söylemi, yüzyılın mekan kavrayışında köklü değişimleri beraberinde getirmiştir. Mekanın, kartezyen felsefenin rasyonel kabulleriyle ve netliğe dayalı ölçütlerle değil, insan edimleriyle ve bilincimizle anlamlandırabileceğimiz bir olgu olduğu savı, yüzyılın mekan düşüncesi üzerine hakim olmuştur. Fenomenoloji kuramının, mekan tartışmalarının merkezine yerleştirdiği insan, edimleri aracılığıyla algılar, dönüştürür, hisseder, üretir ve tüm bu edimleri aracılığıyla mekanı anlamlandırır.

Yirminci yüzyılın mekan tartışmaları üzerinden, *yerinden edilenin* mekan algısı değerlendirildiğinde anlamsal bir yakınlığın varlığı dikkat çekmektedir. Fenomenoloji, yirminci yüzyılın mekan tartışmalarının seyrini değiştiren varoluşa ilişkin köktenci sorgusu ile, tarihsel, toplumsal, kültürel edimlerin ve insan varlığının, mekanın anlamını belirlemedeki rolünü ortaya koymuştur. Bir önceki başlıkta ele alındığı üzere, bu ontolojik temelli tartışmadan sıyrıldığında mekan, salt bir boşluk ve hacimsellikten başka bir anlam taşımamaktadır. Merleau-Ponty'nin söylemiyle 'ölü' bir mekan anlayışını barındıran bu kavrama biçimi, Heidegger'e göre bir 'düşünmeme' etkinliğidir (Merleau-Ponty, 2005), (Heidegger, 2002). Dolayısıyla mübadele sonucunda *yerinden edilenin* mekanını, *yerinden edilenin*, varoluşundan itibaren süregelen toplumsal, tarihsel, kültürel yaşantısına dair tüm edimlerinden, bağımsız olarak düşünmek, 'ölü' bir mekan kavrayışına karşılık gelmektedir ve bu bir tür 'düşünmeme' etkinliğidir.

Bir önceki bölümde, Derrida'nın söylemleri üzerinden kavramsallaştırılan 'konukseverlik' söylemi, fenomenolojik yöntem aracılığıyla sorgulandığında, 'ev sahibinin', *yerinden edilene* sunduğu mekan, *yerinden edilenin* tüm yabancı edimlerinden arındırılmış, hacimsellikten öte bir anlamı barındırmamaktadır.

Dolayısıyla *yerinden edilenin*, yabancı olduğu bu mekan, bir tür 'kartezyen felsefe'nin mekanıdır (Derrida, 2000). Göç sonucunda *yerinden edilen*, yabancı olduğu bu dili, kendi yaşantısına ait tüm edimler (toplumsal, tarihsel, kültürel) aracılığıyla, kendi yaşam alanına dönüştürmektedir. Balta'nın söylemiyle; "... meçhul ve yabancı yeri hızla kendilerine ait bir topos (ülke, bölge) ..." veya Hirschon'un tabiriyle; "... kendilerine tahsis edilen fiziki yerleşim alanını anlamlı bir mekana ... gerçek bir yaşam alanına ..." dönüştürmektedirler¹⁴¹ (Balta, 2015), (Hirschon, 2016). Dolayısıyla kendilerine tahsis edilen, kartezyen felsefeye ait bu mekanı, kendi edimleri doğrultusunda bir 'yer'e dönüştürmüşlerdir¹⁴².

Bu tartışmalar ışığında, *yerinden edilenler* için, devlet eliyle yapılan ve tahsis edilen göçmen yerleşimleri, *yerinden edilenlerin* yaşantıya dair edimlerinden uzak bir yapma biçiminin sonucudur. Bir başka deyişle, bu yerleşimler, bir tür kartezyen felsefenin mekan kavrayışının ürünleridir. *Yerinden edilenlerin*, yaşantılarına ait edimler doğrultusunda, bu mekanları, değişime ve dönüşüme tabii tutmalarını veya tamamen yeniden kurma çabalarını (Nea ön adını taşıyan yerleşimler), yabancı oldukları fiziksel bir yerleşim alanını, bir 'yer'e dönüştürme çabası olarak okumak mümkündür¹⁴³. Üst üste örtüştüğü düşünülen bu kavram ve okumalar, kartezyen mekan kavrayışı, fenomenolojik yaklaşımla mekanı okuma biçimi ve *yerinden edilenin* mekanı kurma pratiği bağlamında tablolarla özetlenmiştir.

¹⁴¹ Mübadele sonucu *yerinden edilenlerin*, Yunanistan'da yer kurma edimlerini, James şöyle aktarmaktadır: "Bu yerlerinden edilmiş topluluk, belleği araç olarak kullanarak hatırladıkları ve Anadolu'nun cenneti olarak tarif ettikleri topraklarla sıkı sıkıya bağlı olan hayali bir Küçük Asyalılar topluluğu yaratmıştır" (Baltsiotis, 2005).

¹⁴² Bu durum, göç tartışmaları esnasında merkeze alınan 'ulus-devletlerin gerçekliği' - 'göçmenlerin gerçekliği' karşılaştırmasının çözülmesi anlamını taşımaktadır (bahsi geçen kavramlar Daniel ve Knudsen'e aittir), (Daniel, Knudsen, 1995).

¹⁴³ Buradan çıkarımla, mübadele sonucu *yerinden edilenin* mekanını, Türkiye ve Yunanistan'ın devlet mekanizmaları aracılığıyla kurduğu göçmen yerleşimleri üzerinden okumak, eksik bir değerlendirmedir. Bu okuma, her iki ülkenin, göç gibi kritik bir olay karşısında, devlet eliyle yerleşim kurma pratiğine karşılık gelmektedir. Mübadele sonucu *yerinden edilenlerin* yerleşim kurma ve mekan üretme pratiği, devlet eliyle yapılan ve tahsis edilen mekanların değişim ve dönüşümünü, veya sonrasında kendi edimleriyle kurdukları yerleşimler (Yunanistan'da Nea ön adlı yerleşimler örneğinde olduğu gibi) üzerinden değerlendirilmesi gerekmektedir.

Tablo 3.2 Yirminci yüzyıl mekan kavrayışı üzerinden, çalışmada ele alınan kuramcılar aracılığıyla mekan-yer, göç ve mübadele tarihyazımı okuması (yazar tarafından oluşturulmuştur)

		Kartezyen felsefenin mekan üretim pratiği	Fenomenoloji düşünce biçiminin mekan üretim pratiği
Yöntem	Kuramcılar	Kavrayışlar - Yorumlar - Okumalar	Kavrayışlar - Yorumlar - Okumalar
Mekan - yer okuması aracılığıyla	Christian Norberg-Schulz	mekan (mekan, topoloji ve geometri terimleriyle tanımlanabilir.)	yer (yer mekandan ayrılan somut olmayan atmosferik bir yapıya sahiptir.)
	Maurice Merleau-Ponty	ölü mekan kavrayışı	mekanın 'yer'e dönüşümü
	Martin Heidegger	düşünme etkinliği	edimler aracılığıyla düşünme etkinliği
Göç okuması aracılığıyla	Jacques Derrida	ev sahibi - egemen	yabancı - konuk - öteki
	E. Valentine Daniel & John C. Knudsen	ulus-devlet gerçekliği	göçmenlerin gerçekliği
Mübadele tarihyazımı okuması aracılığıyla	Evangelia Balta	meçhul ve yabancı yer	topos (ülke, bölge)
	Renee Hirschon	tahsis edilen fizik yerleşim alanı	anlamli bir mekana dönüştürme, gerçek bir yaşam alanına dönüştürme

Tablo 3.3 Yirminci yüzyıl mekan kavrayışı üzerinden, mübadele ile beraber devlet eliyle üretilen barınma politikaları ve *yerinden edilenlerin* bu mekanlara yönelik müdahalelerinin okunması¹⁴⁴ (yazar tarafından oluşturulmuştur)

	Kartezyen Felsefenin Mekan Üretim Pratiği	Fenomenoloji Düşüncesinin Mekan Üretim Pratiği
	II. Evre Mekansal Çözümler (Devlet Aracılığıyla Mekansal Çözümler)	III. Evre Mekansal Durum (<i>Yerinden Edilenlerin</i> Mekanları Dönüştürmeleri)
Türkiye'de MİİV'in Çözümleri	- Gidenlerin yerine gelen göçmenlerin iskanı, - Coğrafyaya ve üretim becerilerine göre iskan, - Tek tip mübadil köy ve yerleşimlerinin kurulması, iktisadi evlerin inşası.	- Mübadillerin iskan edildiği meskunlarını terk etmesi veya değişime - dönüşüme uğratması.
Yunanistan'da MYK'nın Çözümleri	-Kentsel ve kırsal olarak sınıflandırılma, topluluk olma durumunun gözetimi, - Devlet eliyle köy, kasaba, mahalle yerleşimlerinin kurulması, - Gidenlerin yerine gelen göçmenlerin iskanı.	- Mübadillerin iskan edildiği meskunlarını terk etmesi veya değişime - dönüşüme uğratması, - "Nea ön adlı yerleşimler" in kurulması.

Tablolarda özetlendiği üzere, *yerinden edilenler* için, barınma ve iskan politikaları sonucunda, devlet eliyle inşa edilen göçmen yerleşimleri ile iktisadi evler ve mübadele sonucu ayrılanlardan kalan mülklerin tahsisi (II. Evre), kartezyen felsefenin insan edimlerinden yoksun, rasyonelliğe dayalı mekan pratiklerine karşılık gelmektedir¹⁴⁵. *Yerinden edilenlerin*, kendilerine tahsis edilen, Lefebvre'in 'hareketsiz bir mekanın inşa egemenliği' (Lefebvre, 1991) olarak tanımladığı mekanları, değiştirme - dönüştürme çabaları ve kendi edimleri doğrultusunda yeni

¹⁴⁴ I. Evre yerleşimleri, çalışma kapsamında geçici yerleşimler statüsünde değerlendirildiği için, kuramsal tartışmalar ve değerlendirmeler, II. ve III. Evre yerleşimler üzerinden yapılmıştır.

¹⁴⁵ Göçmen yerleşimlerinin, kartezyen felsefenin mekan pratikleri ile örtüştüğü gerçeği, Yunanistan'da resmi bir yayın organı olan, *Göçmen* dergisinin 1926 tarihli sayısında yer alan bir yazıda karşımıza çıkmaktadır. Devlet eliyle kurulmuş Kokkinia mülteci yerleşimi hakkında geçen şu ifadeler, yerleşimlerin inşasında göçmenlerin yaşantı biçimlerinin düşünülmediği, rasyonelliğin ve kartezyen kabullerin ön planda tutulduğunun ispatı niteliğindedir: "Kokkinia'nın belki mermer konakları, asfalt yolları yok ama hijyen koşullara uygun 10.000 sağlam konutunda 45.000 göçmen yaşıyor... Gelecekte beklenen gelişmelerin bir habercisi bu evler sanki. Boyalı küçük ahşap yapılar, inci gibi pırıl pırıl yan yana dizili... Bir rüyadır Kokkinia. Plastik sanat anlayışıyla inşa edilmiş bir rüya kenttir. Kent planlamasında ustalığın adıdır. Bir buçuk kilometre uzanan yolları hem birbirine paraleldir hem de birbirini dikey keser. Yukarıdan uçan kuşlara bu küçük evler herhalde sıra sıra askerler gibi görünüyormuş olmalı. Ne güzel bir manzara!" (Colonas, 2007).

Benzer bir yorum da La Macedoine adlı kitapta Profesör Jacques Ancel tarafından yapılmaktadır. Ancel'a göre; 'eski, çirkin döküntü' Türk köylerinin aksine sokakların düzeniyle, beyaz duvarları ve kırmızı çatılarıyla nizami tarzda dizili' göçmen evleri ve yerleşimleri fark yaratmaktadır (Colonas, 2007).

yerleşimler kurma pratikleri, fenomenoloji düşünce biçiminin mekanı okuma ve sorgulama yaklaşımıyla örtüşmektedir. Oluşturulan bu yöntem çerçevesinde, *yerinden edilenlerin* mekan kurma pratiklerinin irdelenmesi hedeflenmektedir. Bu doğrultuda kartezyen felsefenin ve fenomenolojik bakış açısının mekan kavrayışları, referans olarak seçilen bir kuramcı üzerinden derinleştirilecektir. Bunun için, yirminci yüzyılın mekan pratikleri üzerine söylem üreten, geliştirdiği *mekansal üçlü diyalektiği* üzerinden mekanın toplumsal, tarihsel ve kültürel edimlerini sorgulayarak, kartezyen ve fenomenolojik felsefe yaklaşımının mekan düşünce biçimini ayrıntıları ile ortaya koyan Henri Lefebvre, referans olarak seçilmiştir. Öncelikle, Lefebvre'in *mekansal üçlü diyalektiği* irdelenecek, sonrasında mübadele sonucu *yerinden edilenin* mekanı kavrama biçimi, tartışmanın merkezine yerleştirilecektir.

Nalbantoğlu, mekanın kendi başına hiçbir değerinin olmadığını, mutlak mekan diye bir kavramın varlığının mümkün olamayacağını belirterek, Aristoteles'in önermesinde bahsi geçen; '*mekanın ancak içerdiği cisimler ve enerjilerle birlikte var olabileceği*'ne vurgu yapmaktadır (Nalbantoğlu, 2005). Nalbantoğlu'nun okumasıyla mekanın, kartezyen kavranışının herhangi bir karşılığı bulunmamaktadır¹⁴⁶. Lefebvre'in *mekansal üçlü diyalektiği* de, bu ontolojik gerçeklik üzerine kuruludur. Kartezyen felsefenin, mekanı fiziksel ve geometrik bir nesneye indirgeyen tavrına karşılık, Lefebvre, yönettiği sorularla, mekanın yalıtılmış ve durağan bir şey olmadığını, aksine, canlı, devingen ve tarihsel olarak evrilen bir olgu olduğunu savunmuştur¹⁴⁷. Merrifeild, Lefebvre'in bu çabasını

¹⁴⁶ Lefebvre'e göre kartezyen felsefenin mekanı kavrayış biçimi, mekanda eylemden anıya, üretimden düşünceye dönüşen tarihin yok edilmesidir. Mekanın bu kavrayış biçimi içerisinde, aklın hareket alanı bulunmadığını söyleyen Lefebvre, bu söylemiyle Heidegger'in 'düşünmeme' etkinliği savına benzer bir söylem üretmektedir. Kartezyen felsefenin mekan düşüncesi, hareketsiz bir mekanın inşa egemenliği anlamına gelmektedir (Lefebvre, 1991).

¹⁴⁷ Lefebvre, kartezyen felsefenin mekan düşüncesinin, mekanın canlı ve değişken dinamiğiyle örtüşemeyeceğini vurgulamaktadır. Kurtar, Lefebvre'in bu yorumunu, şöyle açıklamaktadır: "... matematiksel mekan tasarımı canlı, değişken ve devinen yaşamı kendi dinamiği içerisinde veremez. Zamanla fiziksel olanla toplumsal olan, matematiksel ile somut gerçeklik arasında kapatılamaz bir gedik açılır ..." (Kurtar, 2013).

'mekanda şeyleri ortaya çıkarmak değil, mekan olarak ortaya çıkan şeyleri çözümlemek' olarak ifade etmektedir¹⁴⁸ (Merrifield, 2000), (Kurtar, 2013).

Lefebvre'in *mekansal üçlü diyalektiği*, mekanın kökensel sorgusunu ve toplumsal, tarihsel, kültürel olanla ilişkisini, *'mekan temsilleri'*, *'temsıl mekanları'*, *'mekansal pratikler'* alt başlıkları üzerinden irdelemektedir. Lefebvre'e göre, *mekan temsilleri*; mesleki bilgilerin, planlama kabullerinin, uluslararası kanonların ve ölçütlerin, geometrinin kabullerini taşıyan, kimi mimar ve sanatçıların ya da tasarlayanın izlerini barındıran, bilimselliğe yakın kodlarla oluşturulmuş üretimlerdir (Lefebvre, 1991). Sayısallaşmanın ve metalaşmanın önplanda olduğu mekan düşüncesidir (Arslan Avar, 2009). Bu açıdan, kartezyen felsefenin mekan kavrayışına yakın durmaktadır. Temsil mekanları ise, çeşitli imge ve sembollerle, yaşayanların, kullananların yaşantı izlerini barındıran, kimi sanatçıların izlerini taşıyan, mekanı tarifleyen ipucularını barındıran, yaşanan mekandır (Lefebvre, 1991). Temsil mekanları, hakim mekan düşüncesinin zorunlu kıldığı (bu çalışmada devlet eliyle üretilen göçmen mekanları) mekan düşüncesinin dışına çıkan, kendi edim ve etkinliklerini mekana dahil eden bir aralığı temsil etmektedir (Arslan Avar, 2009). Yaşayan ve süregiden bir mekan düşüncesi olduğu için, herhangi bir kurala, hesaplama ve tanıma göre ilerlemez. İçerisinde yaşayanların ve kullananların toplumsal yaşantılarıyla ve algılarıyla doğrudan ilişkilidir. Bu haliyle fenomenolojik yaklaşımın mekan kavrayışına yakın durmaktadır. Mekansal pratikler ise, tarihsel süreç içerisinde, insanların zihninde oluşan mekan düşüncesini temsil etmektedir. Bir bakıma, varoluşsal sürece dayalı bu düşünce, mekanın öz anlamına dair bir içeriği barındırmaktadır (Lefebvre, 1991). Marks'ın diyalektikçi söylemiyle fazlaca örtüşen Lefebvre'in mekan okuması, açık bir biçimde, mekanın toplumsal ilişkilerin ürünü olduğu savını ortaya koymaktadır. Soja, Lefebvre'in mekansal sorgusunun, mekanın öz anlamına ulaşmanın bir çabası, dolayısıyla *yerin* kökensel anlamına yaklaşmak içeriğini taşıdığını belirtmektedir (Soja, 2017), (Hubbard, Kitchin, 2018). Bu açıdan Lefebvre'in *'temsıl mekanları'* ve

¹⁴⁸ Bu durumu, kent mekanı üzerinden yorumlayan Lefebvre, bir şehri oluşturan tüm olguları *'şehri yapan failer'* olarak adlandırmakta, *failler* olarak ele aldığı tarihsel ve toplumsal olgulardan ayrık olarak, şehrin okunmasının yapılmasının ve anlamına yaklaşılmasının mümkün olamayacağını vurgulamaktadır (Lefebvre, 2015).

'mekansal pratikler' olarak ele aldığı, fenomenolojik içeriğe yakın mekan yorumu, Norberg-Schulz'un *yer* olarak kavramsallaştırdığı, mekanın toplumsal edimlerin bir sonucu olduğu söylemiyle paralellik taşımaktadır. Bu bakış açısıyla hem Lefebvre, hem de Norberg-Schulz, mekanı, toplumsal yaşantının asli bir unsuru olarak okumaktadır.

Bu bölümde ele alınan, mekan okumaları kapsamında, mübadele sonucunda *yerinden edilen* kitlenin mekanı irdelendiğinde; devlet eliyle tahsis edilen göçmen yerleşimleri, iktisadi evler ve terk edenlerin geride bıraktıkları mülkler, çeşitli mesleki bilgileri taşıyan, planlama ve kabuller sonucunda üretilen *mekan temsilleri* fazına karşılık gelmektedir. Tahsis edilen mekanları, kendi yaşamsal edimleri doğrultusunda refleks göstererek (değiştirme, dönüştürme, reddetme-terk etme, yeniden kurma), kendine ait mekanı kurma veya mekana dönüştürme pratiği ise *temsil mekanları* fazı ile eşleşmektedir. Bir başka deyişle, *temsil mekanları*, mübadele sonucu *yerinden edilenin* bir mekanı, *yere* dönüştürme çabası olarak da okunabilir. *Mekansal pratikler* fazı ise, *yerinden edilenin* bellekleri aracılığıyla, yeni coğrafyalara taşıdığı, kendi öz ben(lik)ine ait, tüm zihinsel etkinliklere karşılık gelmektedir. Ayrıca Lefebvre, *mekansal pratiklerin* sadece algıya yönelik soyut bir eylemsellik olmadığından yola çıkarak, kendi öz ben(likleri)ni ve kimliklerini güçlü tutacak somut materyallerin de bu kapsamda değerlendirilebileceğini akıllara getirmektedir. Ele alınan bu kavram, terminoloji ve durumların eşleştirilme hali aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

Tablo 3.4 *Mekansal Üçlü Diyalektiği* (Lefebvre, 1991) üzerinden, mübadele ile beraber devlet eliyle üretilen barınma politikaları ve *yerinden edilenlerin* bu mekanlara yönelik müdahalelerinin okunması (yazar tarafından oluşturulmuştur)

MEKAN TEMSİLLERİ	TEMSİL MEKANLARI	MEKANSAL PRATİKLER
Kartezyen Felsefenin Mekan Üretim Pratiği	Fenomenoloji Düşüncesinin Mekan Üretim Pratiği	Fenomenoloji Düşüncesinin Mekan Üretim Pratiği
II. Evre Mekansal Çözümler (Devlet Aracılığıyla Mekansal Çözümler)	III. Evre Mekansal Durum (Yerinden Edilenlerin Mekanları Dönüştürmeleri)	III. Evre Mekansal Durum (Yerinden Edilenlerin Mekanları Dönüştürmeleri)
- Gidenlerin yerine gelen göçmenlerin iskanı, - Coğrafyaya ve üretim becerilerine göre iskan, - Tek tip mübadil köy ve yerleşimlerinin kurulması, iktisadi evlerin inşası.	- Mübadillerin iskan edildiği meskunlarını değişime - dönüşüme uğratması veya terk etmesi, - “Nea önadlı yerleşimler”in kurulması.	<i>Yerinden edilenin</i> bellekleri aracılığıyla veya somut materyaller olarak yeni coğrafyalarına taşıdığı, kendi öz ben(lik)ine ait, yapma etkinlikleri.

3.3 Bölüm Sonucu ve Araştırma Sorusu: Yerinden Edilenin Mekan Üretme ve Yer(leşim) Kurma Pratiği

Bu bölümde, ikinci bölümün araştırma sorusu olarak sorunsallaştırılan, mübadele sonucunda, *yerinden edilenler* için, devlet politikaları sonucu tahsis edilen mekanlar, kentin var olan mekanları ve *yerinden edilenin* yaşantısına ait mekansal edimlerin bir aradalığı ele alınmıştır. Bu tartışmanın çözümlenmesi adına, bahsi geçen zaman diliminde, güncel mekan tartışmaları irdelenmiş, *yerinden edilenin* mekanı reddetme ve kabullenme edimlerinin, yirminci yüzyılın mekan tartışmalarının merkezinde yer aldığı tespit edilmiştir. Descartes’ten bu yana, mekanın rasyonel kabullere ve netliğe dayalı kavrama biçimi sorgulanmış, mekanın durağan yapıya sahip bir nesne olduğu kabulü reddedilmiş, fenomenoloji düşüncesinin getirdiği, mekanın tarihsel, toplumsal, kültürel edimler aracılığıyla canlı ve devingen bir organizma olduğu görüşü hakim olmuştur. Kartezyen felsefenin, mekanda, insanın konumunu, hacim kaplayan bir nesne olarak görme durumunun aksine, yirminci yüzyıl mekan düşüncesi, mekanın anlamını, deneyim adını verdiği, insanın bilinç edimleri ve algısıyla ilişkilendirerek, insanı, mekan sorgusunun merkezine yerleştirmiştir. Yüzyılın mekan kuramcıları, insan edimleri aracılığıyla, mekanın ilksel anlamına ulaşmayı hedefleyerek, mekanın öz’ünü ve anlamsallığını kavramayı hedeflemişlerdir.

Bu sorgulamalar sonucunda ortaya çıkan *yer* kavrayışı, yüzyılın mekan kavrayışının çözülmesinde ve yeni anlamsallıkların kurulmasında önemli bir milat olmuştur. *Yer*, tüm insan edimleri aracılığıyla, mekanın gizil anlamının açığa çıkmasıdır. Buradan çıkarımla, var oluşundan bu yana, insan toplulukları, sahip oldukları edimleri aracılığıyla, mekanı *yere* dönüştüren bir dinamiği taşımaktadırlar. Bu dinamik, geçmiş dönemlerden itibaren süregelen tarihsel, toplumsal, kültürel, dini, ekonomik ve diğer tüm topluluğa ait edimleri kapsamaktadır. Belleğin tüm unsurları, bu tortulaşmış katmanların, zihnimiz aracılığıyla var olmasını sağlamaktadır. Fenomenolojik düşünce biçiminin mekan kavrayışına göre, insanın sahip olduğu tüm bu edimler, mekanın kurucu unsurlarıdır.

Mübadele sonucunda, Türkiye ve Yunanistan kentsel mekanında ortaya çıkan çatışma, bu durumun örneği niteliğindedir. Bir taraftan devlet eliyle tahsis edilen mekanlar ve kentin var olan mekanları *yerinden edilenler* tarafından kullanılırken, diğer yandan *yerinden edilenler* bellekleri aracılığıyla taşıdıkları edimler ile bu mekanları yeniden yorumlamakta ve şekillendirmektelerdir. Lefebvre'in mekansal üçlü diyalektiği bağlamında yorumlanırsa, kendilerine tahsis edilen *mekan temsilleri* ile sahip oldukları *mekansal pratikler* bir çatışma halindedir. *Yerinden edilenler*, sahip oldukları *mekansal pratikleri* aracılığıyla, *mekan temsillerini*, *temsil mekanlarına* dönüştürmenin gayreti içerisine girmişlerdir. Böylece sahip oldukları edimleri, mekan olarak somutlaştırarak, kendi yaşam çevrelerini kurma çabasını taşımaktadırlar.

Burada ortaya çıkan sorunsal, bir araştırma sorusu olarak, bir sonraki bölümde, cevaplanmak üzere ele alınmıştır: Mübadele sonucunda, *yerinden edilenin mekansal pratikleri* aracılığıyla, *temsil mekanları* kurma veya mekan üretme ve yer(leşim) kurma pratiği nedir ve nasıl gerçekleşmiştir?

YERİNDEN EDİLENİN MEKAN ÜRETME VE YER(LEŞİM) KURMA PRATİĞİ: SİNASOS (MUSTAFAPAŞA) – NEA SİNASOS

“İnsanlar kendi tarihlerini yaparlar”. Touraine’in bu sözü, değerlerin, devralınan tarihsel, toplumsal ve kültürel edimler aracılığıyla, diyalektik bir özne olarak vücut bulmasını açıklamaktadır (Reynaud, Bourdieu, 1974). Bir önceki bölümün araştırma sorusu olarak sorunsallaştırılan; *yerinden edilenin* mekan üretme ve yer(leşim) kurma pratiği, toplumların tarihsel ilişkileri ve bağlantılarıyla ilintili bir birliği ifade etmektedir. Foucault’a göre, mekan, topluluk yaşamının asli unsurudur (Crampton, Elden, 2007). Ayrıca Foucault’nun, *“... salt kimlik olarak değil, yaratıcı güç olarak kim olduğumuzu beyan etmeliyiz”* (Revel, 2018) sözlerinde geçen *yaratıcı güç*, yaşamın asli unsurunu kurma biçimine, bir başka deyişle mekanı üretme pratiğine karşılık gelmektedir. Buradan çıkarımla *yerinden edilenin* mekanı üretme pratiği, toplumsal birlikteliğin ve yaşantının asli unsurunun, yaratıcı güç olarak vücut bulması anlamını taşımaktadır. Bu sebeple, *yerinden edilenin* mekan üretme ve yer(leşim) kurma pratiği, bir mesken temininden çok, öz ben(lik)ini geri çağırma eylemidir¹⁴⁹.

Lefebvre, bir toplumun mekansal pratiğinin, kendi mekanını yaratacağını ifade ederken, tersten bir okumayla, mekanı deşifre ederek, o toplumun mekansal pratiğinin ve yaşantıya dair edimlerinin keşfedilebileceğini vurgulamıştır (Lefebvre, 1991). Benzer şekilde Morales de mekanın bireyi ve topluluğu kavramanın bir yolu olduğunu, çevresinden ayırık bir biçimde, bireyin veya topluluğun kavranamayacağını ifade etmiştir (Sola-Morales, 1997). Dolayısıyla *yerinden edilenin*, mekan üretme ve yer(leşim) kurma pratiğini irdelemek, o topluluğun yaşantıya ait kodlarını çözümlemek açısından önem arz etmektedir. Mübadele sonucu *yerinden edilenin* mekanını çözümlemek, her iki coğrafyada,

¹⁴⁹ Touraine, bu durumu ‘insanın kendine doğru yürüyüşü’ olarak tabir etmektedir (Touraine, 2018).

toplulukların toplumsal edimlerini ve gündelik yaşantı biçimlerini kavramamıza yardımcı olacaktır.

Bu bölüm, ikinci ve üçüncü bölümde kavramsallaştırılan ve araştırma sorularına dönüştürülen, *yerinden edilen*in mekan üretme ve yer(leşim) kurma pratiklerini, özgün bir örnek üzerinden okuma amacını taşımaktadır. Seçilen örnek, Türkiye ve Yunanistan coğrafyalarında yapılan geziler ve araştırmalar sonucunda, mübadelenin yarattığı mekansal değişimi, en iyi yansıtacağı kanısına varılan bir yerleşimdir. Sadece, Türkiye ve Yunanistan arasında gerçekleşen nüfus değişimi açısından değil, dünya göç tarihi açısından da örneğine ender rastlanır bir vaka olarak, Sinasoslu Rumların Türkiye sınırları içerisinde Kapadokya coğrafyasında başlayan ve Yunanistan'ın Eğriboz Adası'nda son bulan mübadele eylemi, *yerinden edilen*in mekan üretme ve yer(leşim) kurma pratiğinin somutlaştırılması adına, alan araştırması için uygun görülmüştür. Bu bağlamda, Sinasoslu Rumların Anadolu'daki var olma biçimleri, yerleri ile kurdukları aidiyet ilişkisi, toplumsal, tarihsel, gündelik yaşantıları, kültürel yapıları ve tüm bu olguların mekana yansımaları ele alınacaktır. Sinasosluların mübadelesi sonucunda, yer(leşim)lerinden kopuşun getirdiği fiziksel ve zihinsel göç, Yunanistan coğrafyasındaki mekansal durumları algılama biçimleri, onlara karşı reaksiyonları ve bir mübadele yer(leşim)ini kurma pratikleri ortaya konacaktır. Bu doğrultuda Sinasoslu Rumların mübadele eylemi üzerinden, mübadelenin mekan üretme ve yer(leşim) kurma pratiğinin irdelenmesi amaçlanmaktadır.

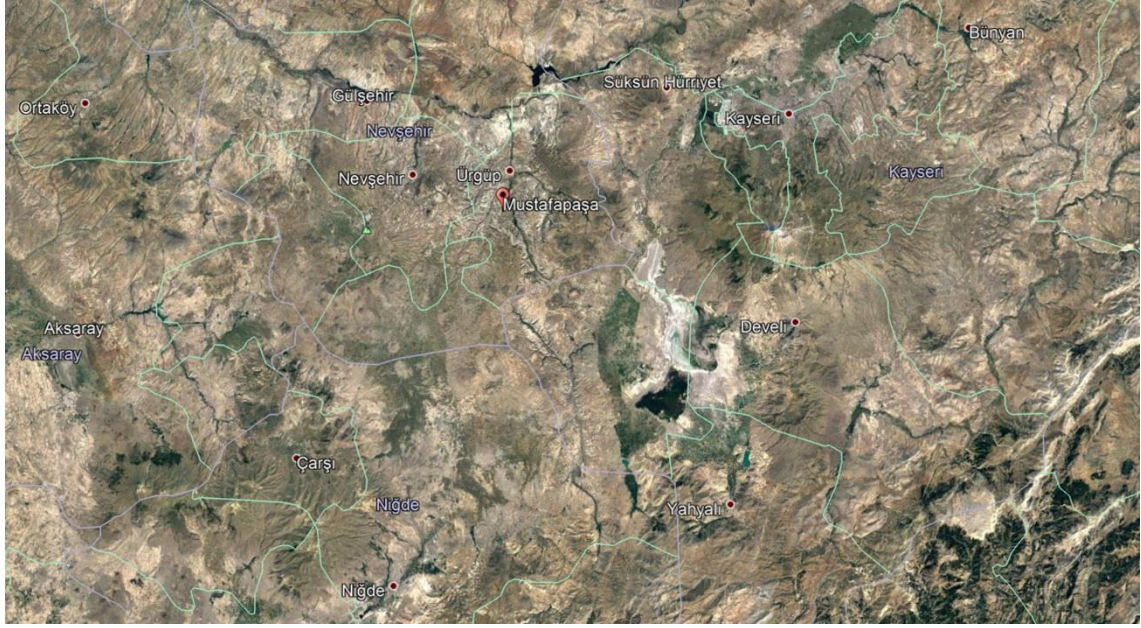
4.1 Anadolu'da Bir Rum Yerleşimi: Sinasos

Bugün Mustafapaşa¹⁵⁰ olarak bilinen, Nevşehir ili Ürgüp ilçe sınırları içerisinde konumlanan Sinasos¹⁵¹ yerleşimi, mübadele öncesi dönemde Anadolulu Ortodoks

¹⁵⁰ Mübadele sonrası, Rumların gidişleriyle beraber, 1920'li yıllarda, ihtiyar heyeti kararıyla, kasabaya su getirilmesi ve çeşitli yapıların yapımında geçen hizmetlerinden dolayı, Osmanlı Devleti paşalarından Mustafa Paşa'nın ismi köye verilmiştir. 1966'da belediyenin kurulmasıyla beraber Mustafapaşa ismi resmiyet kazanmıştır (Anonim, 2003). Günümüzde resmiyette Mustafapaşa olarak geçen yerleşimin ismi, özellikle turizm sebebiyle Sinasos olarak da anılmakta, çift isimle varlığını sürdürmektedir.

¹⁵¹ Takadopoulos'a göre, Sinasos, Doğu Tanrıları 'Sin' ve 'Assos' isimlerinin birleşiminden oluşmuştur. Bölgenin geçmiş dönemlerde; 'Samisa', 'Sasime', 'Levidis', 'Assuma', 'Mortman', 'Sunasyun', 'Sinason', 'Sinassus' olarak anıldığı bilinmektedir (Anonim, 2007). Türkiye Cumhuriyeti Maliye Vekili Şükrü Saraçoğlu ile Niğde İskan Müdür Vekili arasında, 8 Eylül 1929 tarihli resmi bir

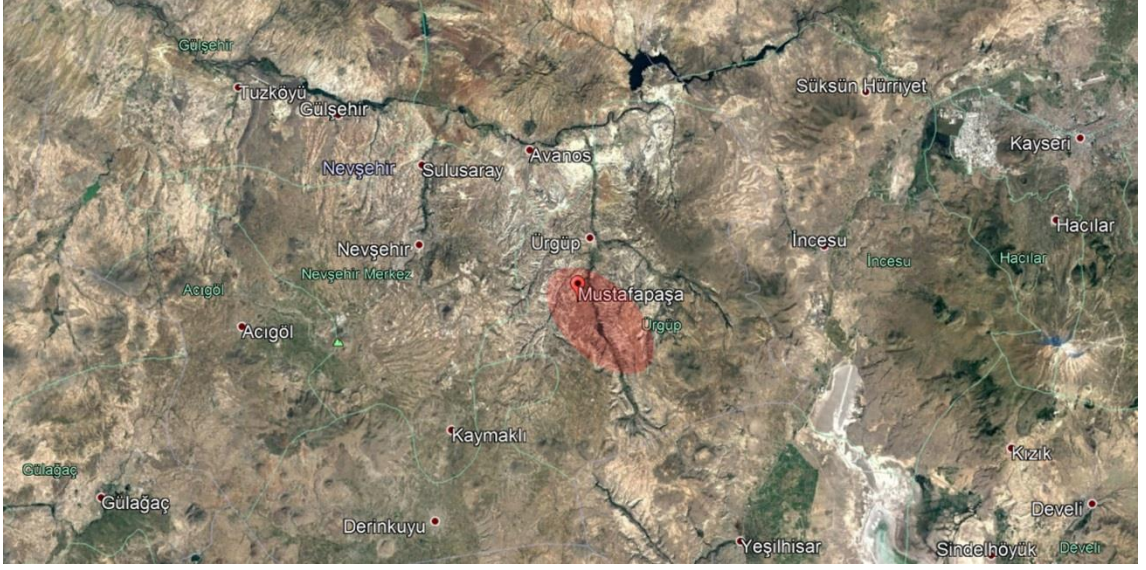
Rum nüfusun önem arz ettiği bölgelerin başında gelmektedir. Mübadele öncesi, bir kasaba yerleşimi olan Sinasos, halktan oluşan bir meclis tarafından yönetilmekte olup¹⁵², idari olarak Konya Vilayeti'nin bir dönem Arabsun Kaymakamlığı'na daha sonraları Ürgüp Kaymakamlığı'na, dini açıdan ise Kayseri Metropolü'ne bağlı bulunmaktadır (Orakçı, 2018), (Anonim, 2003). Bu dönemde, sahip olduğu maddi zenginliğin yanı sıra, bölgenin önemli kültür, eğitim ve ticari merkezlerinden biri olan Sinasos, Anadolu'nun orta yerinde, Rum kültürünün canlı bir şekilde yaşandığı yerleşim yerlerinin başında gelmektedir.

Şekil 4.1 Günümüzde Mustafapaşa'nın (Sinasos) konumu ve yakın yerleşimlerle ilişkisi

yazışmada, yerleşimden “... Sineson namı diğer Mustafa Paşa ...” olarak bahsedildiği görülmektedir (Cengizkan, 2005).

¹⁵² Kasaba meclisi sekiz üyeden oluşmaktadır. Bu üyeler genellikle Sinasos'un itibar gören ailelerinin mensubudur. Yirmi yaş üzeri erkekler, kasaba meclisi için oy verme hakkına sahiptirler. Her beş yılda bir seçilen meclisin, vergi toplama, kasabanın hazinesini ve dayanışma fonunu ihtiyaca göre kullanma, kanunları denetlenme, kamu yapılarının haklarını koruma ve gözetleme, halkın ihtiyaçlarını giderme, mahkemelerde görüş bildirme ve uzlaşma sağlama için aracı olma, Sinasos dışında çalışan erkeklerin ailelerini gözetme gibi görevleri bulunmaktadır. Kasabanın ihtiyar heyeti ise, meclisin muhasebesinin incelenmesi ve denetlenmesi görevini üstlenmektedir (Stamatopoulos, 1986), (Augustinos, 1992), (Anonim, 2007).

Şekil 4.2 Günümüzde Mustafapaşa'nın (Sinasos) bağlı olduğu Nevşehir ili, Ürgüp ilçesi ve diğer kasaba yerleşimleri

Şekil 4.3 Günümüzde Mustafapaşa'nın (Sinasos) yerleşim dokusu

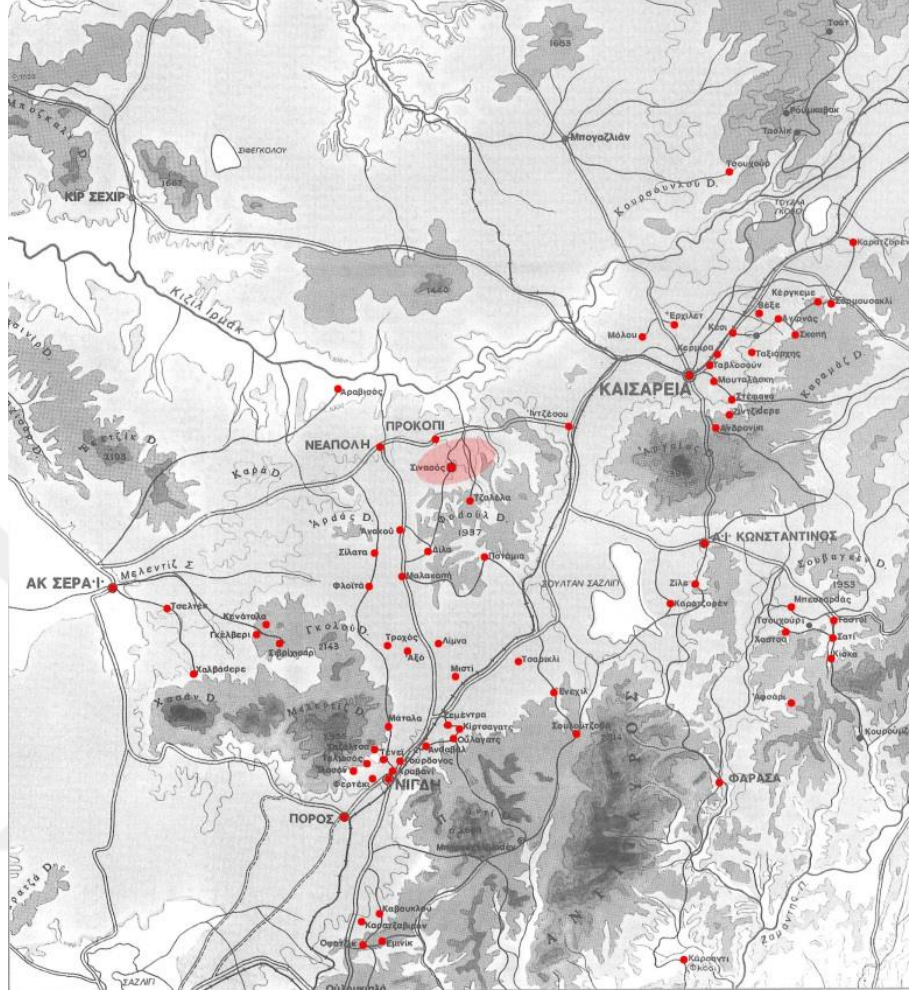
Şekil 4.4 Günümüzde Mustafapaşa'nın (Sinassos) genel görünümü (Ulubay, 2020)

İmparatorluğun başkentinde yaşayan hemşerileri sayesinde, özellikle on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısı itibariyle, önemli bir merkez haline gelen Sinassos kasabası, Osmanlı İmparatorluğu döneminde, kendi kimliğini koruyan ve mimarlık ürünleri aracılığıyla bu kültürü somutlaştıran az sayıdaki Kapadokya yerleşiminden biri olmuştur¹⁵³ (Kostof, 1989), (Augustinos, 1992), (Yıldırım, 2004). Sahip oldukları kültürel zenginliklerin yanı sıra, yaşantılarını beraber sürdürdükleri Müslüman Türk hemşerileriyle olan yakın ilişkileri, memleketlerine olan bağlılıkları, ticari alanda sahip oldukları yetenekleri sayesinde yaşadıkları coğrafyada saygın bir konuma sahip olmuşlardır (Anonim, 2003), (Anonim, 2007).

Sinassos'un demografik yapısı, Kapadokya bölgesinde yer alan yerleşimlerin nüfus yapılarıyla benzerlik göstermektedir. Kayseri, Niğde ve Nevşehir sancaklarından oluşan üçgende, Müslüman ve Hristiyan nüfusun birlikte yaşadığı seksen bir adet köy ve kasaba yerleşimi bulunmaktadır. Çoğunluk itibariyle Türkçe konuşan bu

¹⁵³ Kayseri Psikoposu Kleovulos, Sinassos'un kültürel kimliğini yüzyıllar boyunca koruyan bir yerleşim olmasını; "... Şayan-ı dikkat Sinassos Rum Kültürü, çölde bir vaha, karanlıkta bir yıldız, Anadolu'da bir Atina" sözleriyle onore etmiştir. Gregoire ise; "... Kapadokya'daki Yunan Rönesansının mihrak noktası" ifadeleriyle Sinassos'un yaşadığı kültürel zenginlikten övgüyle bahsetmektedir (Yıldırım, 2004).

kozmpolit yerleşimlerden biri olan Sinasos'un, nüfusunun büyük çoğunluğunu Hıristiyan Rum nüfus oluşturmaktadır¹⁵⁴ (Balta, 2007), (Çokana, 2016).

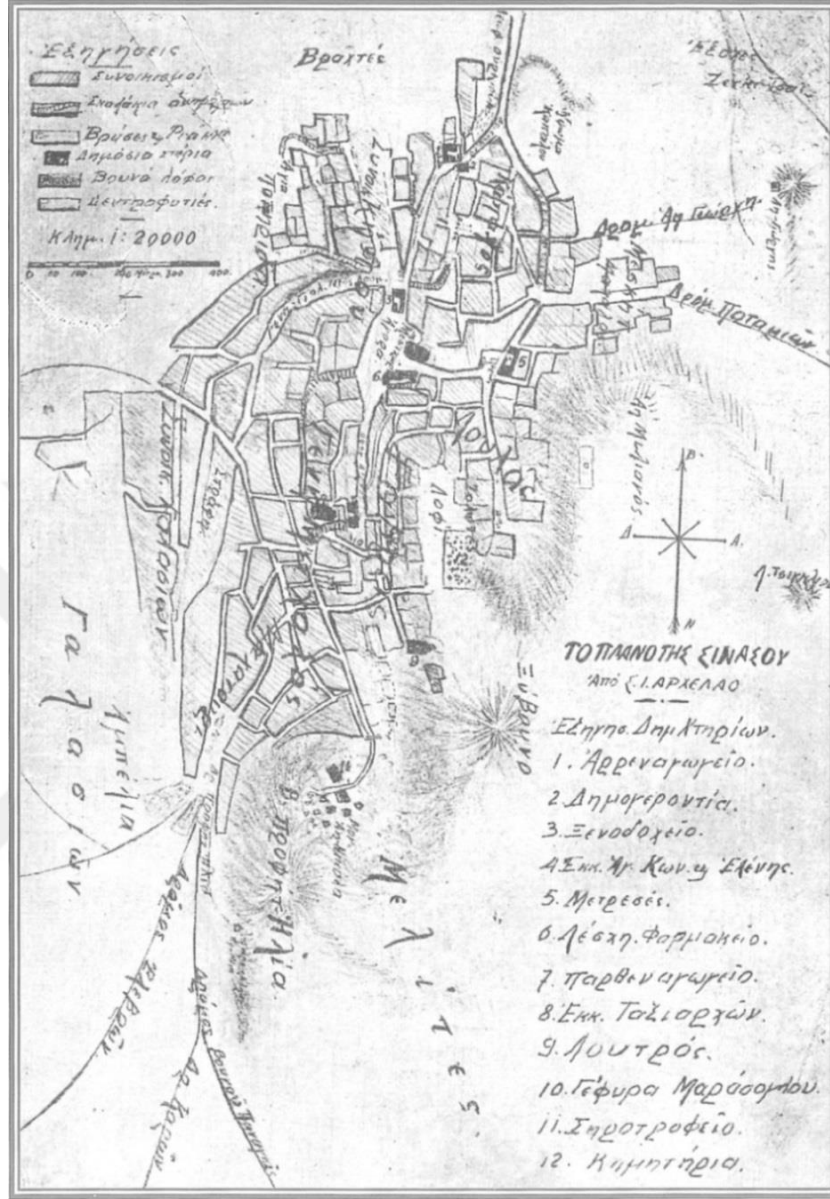
Şekil 4.5 Sinasos ve yakın çevresinde yer alan Müslüman ve Hıristiyanların birlikte yaşadığı yerleşimler (Harita, yirminci yüzyıl başlarına tarihlenmektedir)¹⁵⁵, (Μπαλτά, 2004)

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında, Sinasos'ta dört bin beş yüz kişilik bir Hıristiyan nüfusun varlığı tespit edilmiştir. 1890 yılına ait verilerde, kasabada üç bin Hıristiyan nüfusa karşılık, altı yüz Müslüman nüfus (sadece erkek nüfus bilgisi mevcuttur) yaşamaktadır. Mübadelenin gerçekleştiği 1924 yılında ise, sekiz yüz yetmiş sekiz Hıristiyan nüfusa karşılık, bini aşkın Müslüman nüfus bölgede ikamet

¹⁵⁴ Müslüman ve Ortodoks nüfusun birlikte yaşadığı, bu seksen bir adet yerleşimden kırk dokuzu Türkçe konuşurken, otuz ikisi Rumca ağırlıklı bir dil kullanmaktadır (Çokana, 2016).

¹⁵⁵ Rum nüfusun yaşadığı bölgelerin tespiti ve haritaya işlenmesi yazar tarafından gerçekleştirilmiştir.

etmektedir (Stamatopoulos, 1986). Mübadele ile birlikte, bölgede hiç Hristiyan nüfus kalmamıştır¹⁵⁶.

Şekil 4.6 19. yüzyılın sonlarına tarihlenen Sinasos haritası¹⁵⁷ (Μπαλτά, 2004)

¹⁵⁶ Günümüzde ise, Ürgüp'e bağlı bir köy statüsüne sahip olan Mustafapaşa, 2019 yılı verilerine göre 1309 kişilik bir nüfusa sahiptir. Yerleşik nüfusun yaklaşık %50'si Rumların gidişinden sonra, beldeye yerleştirilen mübadillerden oluşmaktadır. Kalan nüfusun yaklaşık %45'ini beldenin yerli halkı oluştururken, yaklaşık %5'lik kesimini ise memuriyet sebebiyle yerleşimde ikamet eden nüfus oluşturmaktadır (Anonim, 2003), (Anonim 2007).

¹⁵⁷ Harita, Sinasoslu doktor, S. İ. Arhelaos tarafından çizilmiştir. Haritanın sol üstünde, 'Açıklamalar' bölümü yer almakta, taralı kutucuklar yukarıdan aşağıya doğru sırasıyla; mahalleler, merdivenler, çeşmeler, resmi binalar, dağlar-tepeler ve ağaçları temsil ettiği belirtilmektedir. Sağ altta, resmi binalar başlığıyla önemli kamusal yapılar numaralandırılmıştır. Bu yapılar sırasıyla; 1. Erkek okulu, 2. İhtiyar heyeti binası, 3. Otel, 4. Ay Kostantinos Eleni Kilisesi, 5. Medrese, 6. Kulüp ve eczane, 7. Kız

Şekil 4.7 1910 yılına ait bir fotoğraf, Yeni Mahalle'den Sinasos'a bakış. Arkada Taksiarhon Kilisesi görülmektedir (Balta, 2007), (KAAM Arşivi)

Şekil 4.8 1924 yılına ait bir fotoğraf, sağ altta önde köy hamamı, arkada Taksiarhon Kilisesi görülmektedir (Balta, 2007), (KAAM Arşivi)

okulu, 8. Taksiarhon Kilisesi, 9. Hamam, 10. Maraşoğlu Köprüsü, 11. İpek böceği tesisi ve alanı, 12. Mezarlık olarak gösterilmiştir (Harita Balta tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir ve yararlanılmıştır. Haritanın özgün halinin çalışmada yer alması adına orjinal Yunanca hali kullanılmıştır) (Yerlerin tespiti için (Balta, 2007) kaynağından yararlanılmış, ayrıca yazar tarafından 2019 ve 2020 yıllarında yapılan alan çalışması esnasında, haritada belirtilen yerler tespit edilip belgelenmiştir).

Sinasos, Kapadokya'nın diğer yerleşimleri arasında, kültürel yapısı ve eğitim düzeyi yüksek halkı sayesinde öne çıkmakta, Anadolu Rumları arasında '*Doğu'nun Atinası*' olarak anılmaktadır. İstanbul ağırlıklı olmak üzere ticaretle uğraşan Sinasos halkı, kendi aralarında kurdukları dayanışma ağı sayesinde, ticaretle oldukça başarılı olmuşlardır. On dokuzcu yüzyılda kasabanın gelişimi ve mali yapısının güçlenmesinde, İstanbul'a yapılan göçlerin ve elde edilen ticari kazancın büyük payı vardır. Elverişli tarım alanlarına sahip olmayan, bağcılık (buna bağlı olarak şarap üretimi) ve bazı meyveler (kayısı, elma, ceviz) dışında, tarım üzerine kurulu bir üretimi olmayan bölge halkının, gelir kaynağının büyük bir kısmını, imparatorluğun büyük kentlerinde sağladıkları ticaret gelirleri oluşturmaktadır. Uzun süreli olarak imparatorluğun başkenti İstanbul'a göç eden Sinasoslular, bunun dışında mevsimlik olarak Niğde, Adana, Mersin, Trabzon, İzmir, Antalya gibi ticaret merkezlerine kısa süreli göç ederek, ticari faaliyetlerde bulunmuşlardır. Yakın şehirlere ticari amaçlı geçici göçler, ilkbahar aylarında başlamakta, sonbahar aylarında sona ermekte ve kasabaya dönüşmektedir. Bu aylarda hemen hemen kasabanın erkek nüfusunun tamamı, göç ederek ticari faaliyetlerden geçimini temin etmektelerdir (Stamatopoulos, 1986), (Anonim, 2003). Ticaretle sağlanan başarı ve elde edilen büyük gelirlerde, Sinasosluların aralarında kurdukları dayanışma ağı önemli rol oynamıştır¹⁵⁸.

Ticari faaliyetlerin büyük bir kısmı İstanbul'da gerçekleşmektedir. Henüz çocuk yaşta çalışmak maksadıyla İstanbul'a gelen erkekler, ellili yaşlarına kadar çalışmakta, daha sonrasında kasabalarına dönüş yapmaktadırlar. Yaşamlarını devam ettirecek geliri temin edene kadar çalışmaya devam etmekte, kasabalarına maddi olarak büyük yardımlar sağlamakta, bu süre zarfında seyrek aralıklarla memleketlerine gitmektelerdir. Bir Sinasos loncasının bulunduğu Galata ve Pera bölgelerinde, balık ve havyar üzerine kurulu ticaret yapılmakta ve Sinasosluların ticarethaneleri bu bölgede yer almaktadır¹⁵⁹ (Stamatopoulos, 1986), (Anonim,

¹⁵⁸ Stamatopoulos, 1899 yılına kayıtlı bir belgeye dayanarak bu durumu şöyle aktarmaktadır: "... Aralarında büyük bir dayanışma vardı ve birbirlerinin üzülmelerine hiç müsaade etmezlerdi... Sinasos loncası ayrı bir yer oluşturuyordu. İstanbul'a yeni gelen bir Sinasoslu'ya ellerinden gelen yardımı esirgemezlerdi ..." (Pekak, 2008).

¹⁵⁹ İstanbul'un Galata bölgesindeki havyar ticaretini elinde bulunduran Sinasoslular, bir çalışma düzeni kurmuş ve bu sayede zenginleşmişlerdir. Ergenlik çağına giren erkek çocuklar, çalışmak

2007). İstanbul'da yaşayan Sinasoslular, gurbette de memleketlerine benzer yapısal bağlar kurmuş, yaşantı biçimini Sinasos'taki örgütlenme gibi devam ettirmişlerdir. Sinasos'tan uzakta geliştirtirdikleri bu cemaat bağı sayesinde, Sinasos'un fiziksel ve kültürel gelişimine katkı sağlamaya devam etmişlerdir. Bu durum, Sinasosluların sadece ticari ilişkiler bağlamında başkentte bulunmadığı, bir halk kültürüne hizmet etmek için de burada bulunduğunun bir kanıtı niteliğindedir¹⁶⁰ (Augustinos, 1992).

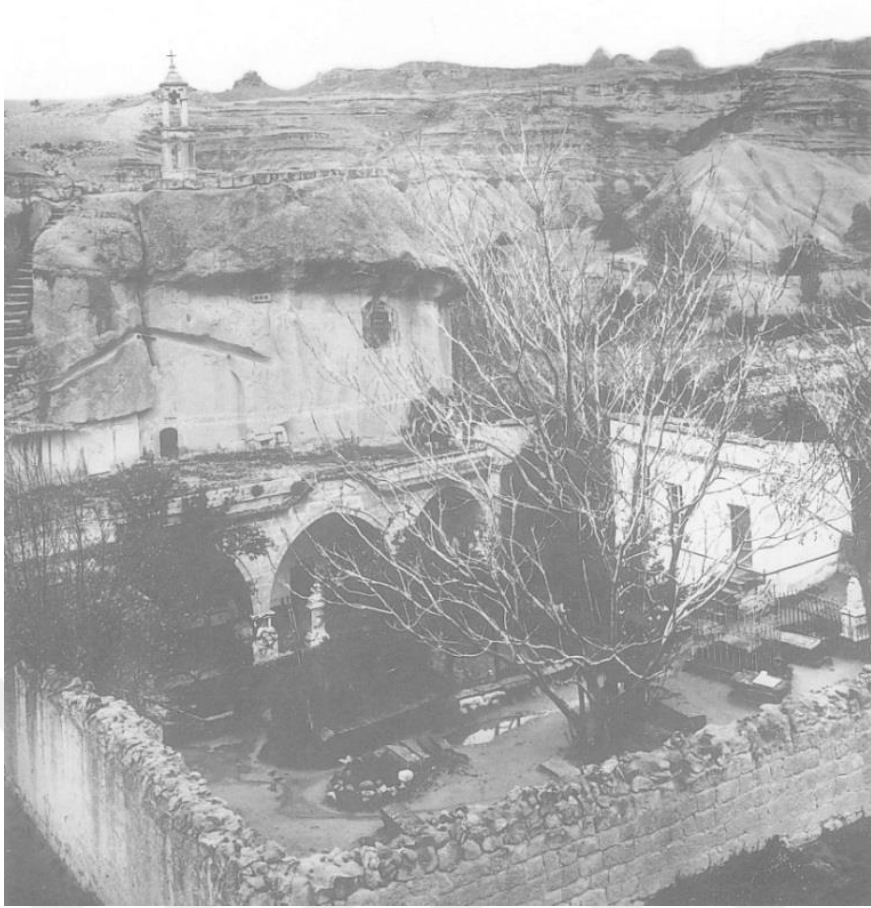
Şekil 4.9 1918 tarihli, Sinasos'tan gurbete çıkmak üzere ayrılışı gösteren, Mesahori'de (köy ortası) çekilmiş bir fotoğraf, (Balta, 2007), (KAAM Arşivi)

üzere İstanbul'a gitmekte, memleketlerine maddi destek sağlamakta ve emeklilik dönemlerinde tekrar Sinasos'a kesin dönüş yapmaktadırlar. Sinasos'u, bölgenin diğer yerleşimlerinden ayıran bu sosyokültürel ve mali yapının oluşumunu Balta şöyle aktarmaktadır: "... Sinasos kuşkusuz Kapadokya'nın ... merkezindeki tek kentsel örnektir. Bu kentsel tablo esasen İstanbul'da yaşayan Sinasoslu göçmenlerin parası ve gayretiyle on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından sonra şekillenmeye başladı. 1840'ların başında bu yerleşimin toplam nüfusunun yüzde 20-25'ini temsil eden, 12 yaş ve üzeri 400 erkek İstanbul'da çalışıyorlardı... büyük göç veren diğer Ortodoks Hristiyan köyleriyle kıyaslandığında bile yüksek bir orandır. Sinasosluların "kentleşmiş" bir kırsal toplumun ürünü olarak topraklarının farkında olmaları, göçün getirdiği ve finansal olarak desteklediği eğitim sisteminin sonucuydu. Bu, İstanbul'un Rum muhitine göç edenlerin uzun süren çabalarıyla atalarının topraklarında yapıp geliştirdiği yüksek bir kültürel düzeydi..." (Balta, 2015). Stamatopoulos ise, 1899 yılına kayıtlı bir belgeden alıntılarla, Sinasosluların İstanbul'daki ticari faaliyetlerinden şöyle bahsetmektedir: "... Sinasoslular ilk yıllarda susam yağı ve bezir imalatında çalışıyorlardı. Depolarda, balıkçı dükkanlarında da çalıştılar. Satamadıkları balıkları tuzlayıp salamura yapıyorlardı. Ramazan ayı geldiğinde hepsi de çeşit çeşit deniz ürünü ve havyar satardı. Zamanla işlerini o kadar büyüttüler ki bütün balıkçı dükkanları Sinasoslular'ın tekeline geçti... Ticaret onların hayatıydı..." (Pekak, 2008), (Stamatopoulos, 1986).

¹⁶⁰ Ayrıca erken yaşlarda memleketlerinden ayrılarak gurbette topluluk ve hemşeri bağlarıyla kendi kültürel ve ticari yaşantılarını devam ettirmeleri, ileride mübadele ile tamamen ayrılacakları ve yeni coğrafyalarda kuracakları yerleşim'in bir provasası olarak da algılanabilir.

Zamanla maddi olarak büyük kazançlar elde eden gurbetteki Sinasos halkı, uzakta olmalarına rağmen, memleketleriyle olan sıkı bağlarını hiç bir zaman koparmamış ve kasabalarına yaptıkları destekler sayesinde inşa edilen kamu yapılarıyla (okullar, dini yapılar, ticari yapılar -otel, mağazalar, dükkanlar, ticari han-, köy meclisi vb.) Sinasos'u bölgenin önemli bir merkezi haline getirmişlerdir. Kayserili öğretmen Anastasios Danas'ın, 1909 yılına tarihlenen, kasaba ziyaretini, kaleme aldığı notlarında, '*Küçük Asya içerisinde bir Yunan akropolü*' olarak tasvir ettiği Sinasos, kısa zamanda Kapadokya Bölgesi'nin nadir kentselleşme özelliği gösteren yerleşim yeri halini almıştır¹⁶¹ (Balta, 2015). Özellikle Rumlara ait konaklar, eğitim ve kültür yapıları, Sinasos'a özgü kültürel ve mimari bir dokunun parçaları olarak ön plana çıkmaktadır (Rodies, 1986). Kayalara oyma ev ve konaklar, kilise, manastır ve şapellerin yapılma biçimi, Kapadokya'nın doğal ortamıyla o kadar yakındır ki, doğal ve yapılı çevre arasındaki farkın ayırt edilmesi neredeyse imkansızdır (Στελλακου, 1999) Bu sebeple yerleşime ait mekanlar, Sinasos'un doğal çevre verileriyle, yerleşimin özgün mimarisi halini almıştır.

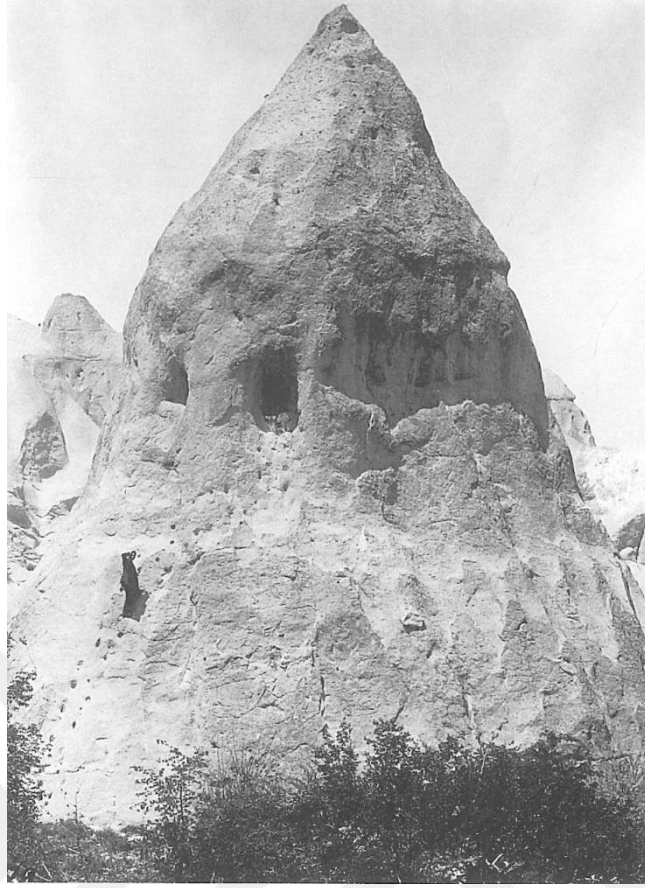
¹⁶¹ Sinasos, Anadolu Rumlar arasında ayrı bir öneme sahiptir. 1909 yılında, Sinasos'u ziyaret eden, Kayseri Ruhban Okulu öğretmenlerinden Anastasios Danas, Sinasos'la, ilk karşılaşma anını; "... çok erkenden İncesu'dan Sinasos'a yola çıktım... Birazdan, ekinlerle bağların arasından... Sinasos kasabasının bir kısmı görüldü. O an duyduğum mutluluk ve heyecanı kelimelerle anlatamam...". ifadeleriyle dile getirmektedir. Aynı yazının devamında Danas, Sinasos'un eğitim faaliyetlerinden ise şöyle bahsetmektedir: "... Sinasos, uzun yıllardan beri en yetenekli öğretmenleri bulup getirttiği Kapadokya'nın en iyi okullarına sahip çok canlı bir Rum cemaatidir. O yıllarda, 1908'de, kentte -600'ü Hristiyan Ortodoks, 150'si Türk- 750 aile yaşıyordu. Dört öğretmenin çalıştığı yedi sınıflı bir ilk okulu, yüz seksen öğrencinin okuduğu bir ortaokulu, iki bayan öğretmeni olan bir kız okulu ve çok bakımlı iki kilisesi vardı. Öğretmenlerden ikisi, Hristos Angelis ile Nikolaos Peçaras ve kız okulunun müdiresi Selanikli matmazel Efpraksia Kostansinidu, mükemmel eğitimleri, saygınlıkları ve üstün ahlaklarıyla dikkat çekiyordu ..." (Balta, 2007).

Şekil 4.10 1924 yılına ait bir fotoğraf, dev bir kayaya oyulmuş Ay Nikoloas Manastırı (Balta, 2007), (KAAM Arşivi)

Şekil 4.11 1924 yılına ait bir fotoğraf, kayalar üzerinde yükselen doktor Arhelaos'a ait ev (Balta, 2007), (KAAM Arşivi)

Şekil 4.12 1924 yılına ait bir fotoğraf, Sinasosluların kutsal değer atfettikleri kayalar, Aya Varvara Kayası (Kır Kilisesi), (Balta, 2007), (KAAM Arşivi)

Ticaretten elde edilen gelir, Sinasos'un gelişmesinde ve Sinasosluların örgütlenmesinde önemli rol oynamıştır. 1850'li yıllardan itibaren, köyde kamusal yapıların inşasına başlandığı görülmektedir¹⁶². Bu tarihten sonra, kasabada kız ve erkek okulu inşa edilmiştir. Atina'dan ve İstanbul'dan gelen öğretmenlerin ve onlara yardımcı olarak, civar okullarda eğitim almış kişilerin çalışmasına izin verilmektedir. Bu eğitim kadrosunun donanımlı bir sistem kurduğu ve mali destekler sayesinde güç kazanan Sinasos'ta, tiyatro salonu ve kütüphaneye sahip olan bir kız okulu bulunmaktadır. 1865 yılında kurulan kız okula, 1880'lerin başında bir ana okulu eklenmiştir. Kasabadaki erkek okulu da on derslik, tiyatro etkinlikleri için büyük bir salon, bir şapel, müzik aletlerini barındıran bir müzik odası ve Ortaçağ'dan kalma elyazmalarını barındıran bin beş yüz kitaplık bir

¹⁶² Sinasos'un ve Anadolu'daki gayrimüslim kitlenin yoğun olarak yaşadığı yerleşimlerin gelişmesinde, 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı ve bu fermanın azınlıklara tanıdığı ekonomik, siyasal ve toplumsal hakların büyük önemi vardır (İnalcık, Seyithanlioğlu, 2019).

kütüphaneye sahiptir. Rumca eğitim verilen bu okullarda, kabul edildiği takdirde, civar köy ve kasabalardan Rum ailelerinin çocuklarının da eğitim almasına izin verilmektedir (Anonim, 2003), (Anonim, 2007), (Augustinos, 1992).

Eğitim, Sinasos'un gelişiminde önemli bir role sahiptir. Memleketlerinde yer alan okulların yanı sıra, Sinasos'ta var olan Eğitim Kardeşlik Cemiyeti adı altında eğitimi maddi anlamda destekleyen ve yaygınlaşmasını sağlayan bir oluşum bulunmaktadır. Bu cemiyet, bireyin daha iyi şartlarda eğitim alması için başkent İstanbul'a öğrenci göndermekte ve belirli şartlar dahilinde onun eğitimine kefil olmaktadır¹⁶³. Tüm bunlar Sinasosluların, memleketlerinin kalkınması, kültürel değerlerin korunması ve gelecek nesillere aktarılması için işleyen bir sistem oluşturduklarının göstergesidir. Bu sistem sayesinde sadece birey yetiştirilmemekte, aynı zamanda topluluklarının kültürel ve toplumsal gelişimi hedeflenmektedir¹⁶⁴. (Augustinos, 1992).

¹⁶³ İstanbul'da yayın yapan Tilegrefos isimli gazete, Osmanlı toprakları içerisindeki Rumların eğitim sisteminden kesitler sunmaktadır. Gazeteye göre bir Rum genci, eğitimi esnasında, ailesine ve bağlı olduğu topluluğa karşı sorumludur. Bu sorumluluk duygusu, Sinasos'un eğitim yapısının temelini oluşturmaktadır. Örneğin başkent İstanbul'da orta öğretim eğitimi alan bir kız çocuğuna, cemiyet, eğitim masraflarını karşılamak hususunda belirli şartlar ileri sürmektedir. Kendisinden eğitimi tamamladığında Sinasos'a dönüp kız okulunda beş yıl boyunca öğretmenlik yapması istenmektedir. Bu konuda velisi ile yapılmış bir taahhüt bulunmaktadır; eğer eğitim konusunda başarısız olursa eğitim masrafları velisinden, şayet velisi hayatta değilse kendisinden tüm harcamalar geri alınacağına dair bir sözleşme yapılmaktadır. Eğitiminde başarılı olup öğretmenlik yaptığı sürece de, cemiyet tarafından maaş almaya devam edecektir (Augustinos, 1992). Tüm bu durumlar sistematik olarak Sinasos'un kalkınması ve yörenin kültürel misyonunu devam ettirmesi adına yapılan faaliyetlerdir.

¹⁶⁴ Sinasos başta olmak üzere, Kapadokya'nın bir çok bölgesinde okul açmanın yaygınlaşmasının sebeplerinden biri de, büyük şehirlerde bulunan Kapadokyalıların, Helenizm düşüncesinden etkilenip, memleketlerini, okullar vasıtasıyla bu bilince ulaşma çabasını içermektedir. 28 Aralık 1898 tarihli Anatoli gazetesinin bu konudaki teşviki gazeteye şöyle aks etmiştir: "... Hemşerilerimiz Kapadokyalıların kâffesi de emtia alıp satmak ticareti ile meşgul olmayıp; kimisi banker, kimisi fabrikatör, kimisi tüccar kimisi de esnaf olduğunu pekâlâ bildiğimizden, herkes kudretince kendi koynundan ne kopar da ol miktarını iş bu iki öksüz hanelere iane etmeye gayret etmesini ve kendisi dahi Kapadokyalı olduğunu, o öksüz çocukların vatandaşı olduğunu düşünerek bu vazifeyi kendisince mukaddes bir borç addetmesini vatanımızın mukaddes namına olarak rica ederiz." (Orakçı, 2018).

Şekil 4.13 1924 yılına ait bir fotoğraf, Sinasos Kız Okulu (Balta, 2007), (KAAM Arşivi)

Şekil 4.14 1924 yılına ait bir fotoğraf, Sinasos Erkek Okulu (Balta, 2007), (KAAM Arşivi)

Şekil 4.15 1924 yılına ait bir fotoğraf, Sinasos Erkek Okulu iç avlusu (Balta, 2007), (KAAM Arşivi)

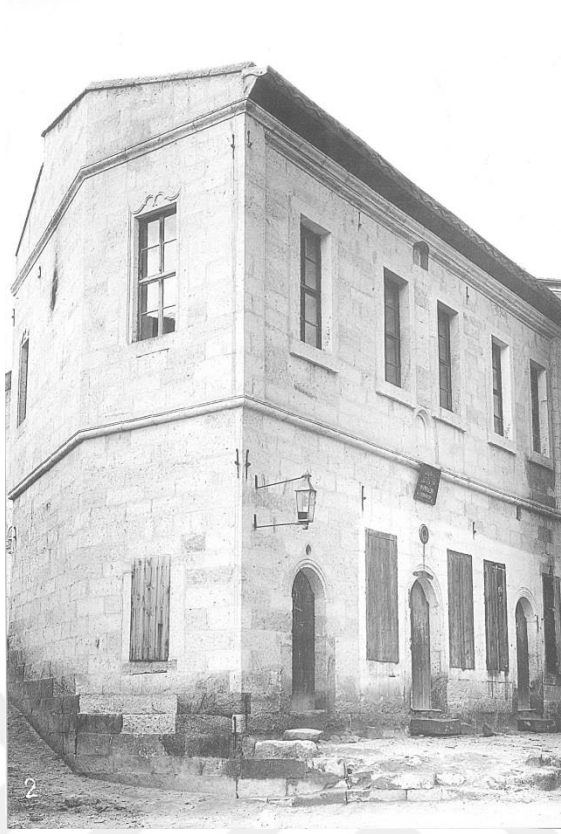
Şekil 4.16 1924 yılına ait bir fotoğraf öğretmenleriyle beraber Sinasoslu öğrenciler (Balta, 2007), (KAAM Arşivi)

Mesahori¹⁶⁵ olarak adlandırılan yerleşim merkezinde, iki ticari han, mağazalar, eczane ve bir otel yer almaktadır. Buradan elde edilen gelirler okullara ve ihtiyacı olan ailelere dağıtılmak üzere bir fona devredilmektedir. Tıpkı gurbetteki

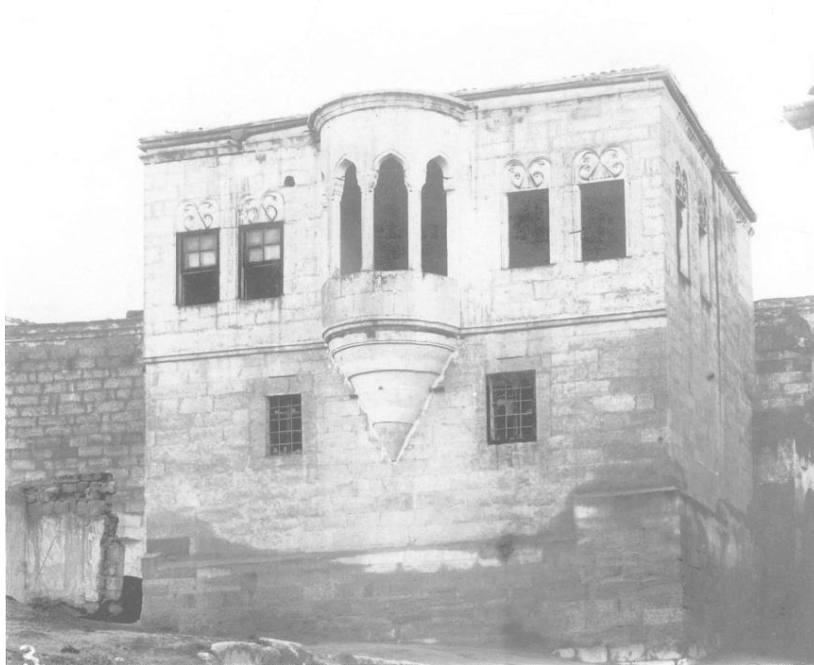
¹⁶⁵ Mesahori, köyün ortası, merkezi, meydanı anlamına gelmektedir.

Sinasoslular gibi, kendi yerleşimlerinde de dayanışma bağı kurulmuş ve bu örgütlenme sayesinde, memleketlerinin gelişmesi için çaba sarf edilmiştir¹⁶⁶ (Pekak, 2008), (Stamatopoulos, 1986), (Pízoç, 2007). Mesahori’de yer alan ticari yapıları ve var olan gündelik hayatı, Sinasoslu Serafim Rizos, 1957’de kaleme aldığı hatıralarında şöyle anlatmaktadır: “... Mesohori (köy ortası)... köyün merkezindeydi... yaklaşık 30 dönüm alandaki bir meydandı. Mesahori’de birkaç bakkal, kasap, kahvehane ve... “Pazaryeri” vardı. Köylülerimizle komşu köyler, sebze ve meyvelerini satmak üzere buraya getirirlerdi. Köye uğrayan yabancıların kaldığı ve geliri köyün yoksullarına dağıtılan “Han” da buradaydı... Sadece Hristiyanların uğradığı toplantı salonu ve “Gazino” kahvehanesi de Mesohori’deydi. Türkler buraya ayak basmazdı. Zemin katında yedi dükkan bulunan geniş bir salondur... Gençler burada toplanıp kahvaltı eder... sonra da bazıları mütevelli heyeti üyesi olarak okula, başkaları da bahçesinde ya da ipek böceği ünitesinde çalışmak üzere Ay Nikola Manastırı’na giderlerdi. Üst kattaki büyük salonun yanında nispeten küçük bir oda vardı. Burada yaşlılarla köyün ihtiyar heyeti üyeleri toplanır... İhtiyar heyeti üyeleri belirli bir saatte ihtiyar heyeti binasına, “Sistima”ya giderdi. Az ileride doktoru, eczanesi ve muayene odasıyla köyümüzün sağlık ocağı vardı. Gazino 1890’da bütün köylülerin başlılarıyla kurulmuştu ve 50 altın lirayı bulan yıllık geliri okullarımızın ihtiyaçlarına harcanırdı. Mesohori’de iki fırın vardı, bunlardan biri Konstandinya’nın fırını şahıs malıydı, diğeri ise Ay Nikola’nın fırınıydı. 1729’da inşa edilen... Konstandinos ve Eleni Kilisesi de Mesohori’deydi... Yakın yıllarda Mesohori’de Belediye kuruldu. Birinci Dünya Savaşı yıllarında, Belediye sosyal etkinliklerin merkezi oldu...” (Balta, 2007), (Pízoç, 2007).

¹⁶⁶ Köy meydanında kurulan otel ve handa yer alan ticari ünitelerden elde edilen gelirler, kurulan bir mali yapı aracılığıyla, köyün yoksullarına, kasabada yer alan okulların masraflarına ve civar köylere yardım maksadıyla kullanılmaktadır (Anonim, 2007).

Şekil 4.17 1924 yılına ait bir fotoğraf, meydanda yer alan han binası (Balta, 2007), (KAAM Arşivi)

Şekil 4.18 1924 yılına ait bir fotoğraf, meydanda yer alan ihtiyar heyeti binası, "Sistima" (Balta, 2007), (KAAM Arşivi)

Şekil 4.19 1924 yılına ait bir fotoğraf, Yeni mahalle ile Gavras mahallelerini bağlayan, Maraşoğlu ailesi tarafından yaptırılan Maraşoğlu Köprüsü (Balta, 2007), (KAAM Arşivi)

Sinasos'un gelişimi, sivil ve dini mimarlık eserlerine de yansımıştır. Kasabada taş cephe işçiliği ve bezemeleri ile büyük ölçekli konaklar yükselmiştir. Bu konakların sahip olduğu mimari zenginlik, iç mekana da yansımış, özellikle kayalara oyulmuş iç mekan zenginliğine sahip, gösterişli kapı ve ahşap tavan işçiliğinin yanı sıra, Batı tarzı duvar resimleri ve işlemeleri ile yığma sistemle inşa edilmiş mimari yapılar, Sinasos'a özgü bir dokunun oluşumuna katkı sağlamışlardır¹⁶⁷ (Pekak, 2008), (Stamatopoulos, 1986), (Rodies, 1986).

Sinasos'un gelişimiyle beraber, biri Mesahori - köy meydanında olmak üzere, otuza yakın kilise, manastır ve şapel inşa edilmiştir. Sinasos'ta, coğrafyanın getirdiği zengin tabiat sayesinde, kasaba içerisinde ve kasaba sınırları dışında, kırsal bölgelerde, bazı kaya ve kaya kümelerine kutsal bir misyon yüklenmiş ve kaya kiliseleri oluşturulmuştur. Sinasos'un özgün mimari dokusuna değer katan bu mimari ve doğal oluşumların bazıları çok zengin iç mekanlara sahiptir. Bu yapılar,

¹⁶⁷ Pekak'a göre, duvar süslemeleri için İtalya'dan ressamalar davet edilmiştir (Pekak, 2008).

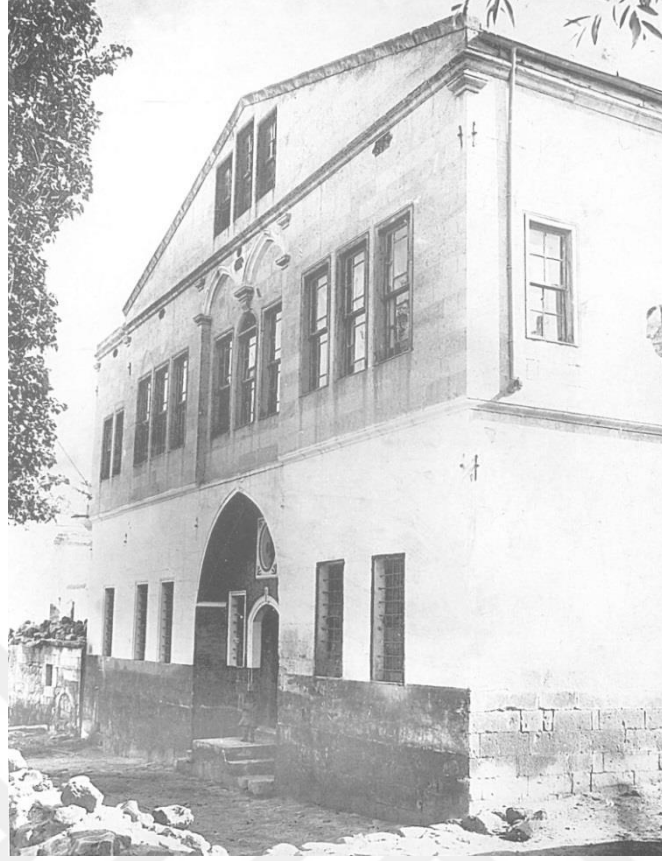
Sinasos'un gündelik yaşantısının şekillenmesinde de önemli rol üstlenmişlerdir (Balta, 2007), (Seferis, 2017) (Pışoş, 2007).

şekil 4.20 1924 yılına ait bir fotoğraf, Mesahori'de (meydanda) yer alan Konstandios Eleni Kilisesi (Balta, 2007), (KAAM Arşivi)

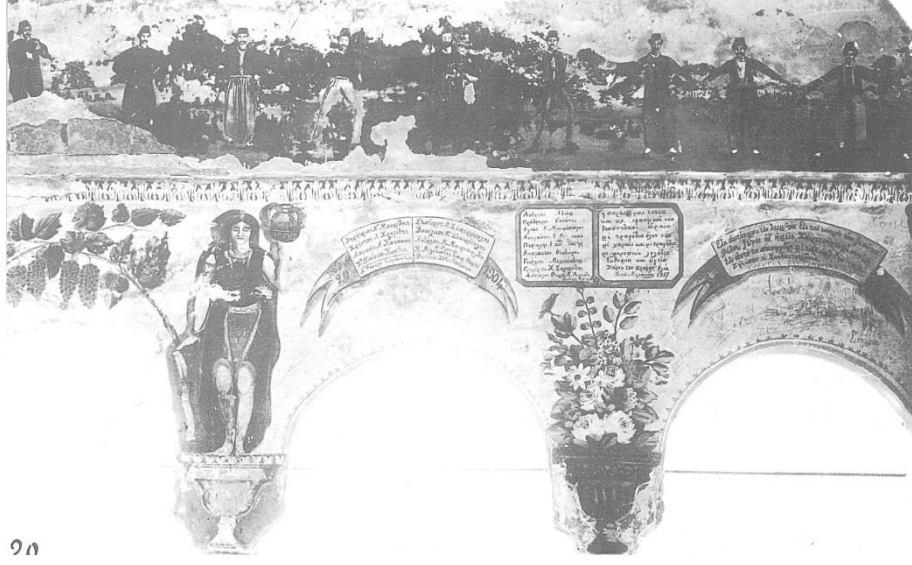
şekil 4.21 1924 yılına ait bir fotoğraf, Sinasosluların kutsal değer atfettikleri kayalar, Gorgoli Kayaları (Ay Luka Ayazması, Ay Yanni Theologos ve ř İerarhon Kiliseleri), (Balta, 2007), (KAAM Arşivi)

Şekil 4.22 1924 yılına ait bir fotoğraf, Poligenidis'e ait ev (Balta, 2007), (KAAM Arşivi)

Şekil 4.23 1924 yılına ait bir fotoğraf, Pingos'a ait ev (Balta, 2007), (KAAM Arşivi)

Şekil 4.24 1924 yılına ait bir fotoğraf, Maymunoğlu'na ait ev içerisindeki duvar süslemesi (Balta, 2007), (KAAM Arşivi)

Şekil 4.25 Rumların yaşadığı döneme ait duvar resimlerine günümüzde de rastlamak mümkündür. Terk edilmiş bir Rum evinde bulunan duvar resmi (Ulubay, 2019)

Şekil 4.26 Rumların yaşadığı döneme ait duvar resimlerine günümüzde de rastlamak mümkündür (Ulubay, 2019)

Sinasosluların yaşam alanları ve bu yaşam alanlarının içerisinde yer alan mekanların ve mekansal durumların, Sinasoslular için farklı anlamsallıklar barındırdığı aşıkardır. Evleriyle bütünleştirdikleri kaya parçalarından, kutsal değer atfettikleri coğrafyanın doğal oluşumlarına kadar, tüm yaşamsal unsurlarıyla ve tarihsel kökleriyle hikayeleştirdikleri mekanlar, Sinasoslular için bir 'yer'e dönüşmüştür. Auge'nin 'yer'i tanımlarken kullandığı *"kimliklerin, ilişkilerin ve hikayenin üretilebileceği"* mekanlar, Sinasoslular için, Kapadokya içlerinde, kayalıklar arasında saklı, bu yerleşim yerinde mümkün olmuştur (Auge, 1997).

Lefebvre, gündelik hayatın, mekanı şekillendirdiği ve bir yere dönüştüğü arkaik yerleşimleri, her şeyin birbiriyle ilintili bir yaşamı içeren, *bir ezginin parçaları* olduğunu vurgulamaktadır. Lefebvre'e göre sembolizm dolu bu gündelik hayat, yeri ve yerle ilintili frekansları tüm sadeliği ile sunmaktadır (Lefebvre, 2019). Bu durum, gündelik yaşantının, mekanda var olan hem sadeliği, hem de karmaşıklığı

ve zenginliğıdir. Bahse konu olan durum, mekanı ve onun kurucu unsuru olan gündelik hayatı, epistemolojik anlamda statik bir nesne olmaktan çıkarmakta, tüm hikayeleriyle birlikte, orada yaşayanlar için bir *yere* dönüştürmektedir. Lefebvre'e göre, artık gündelik hayatın (ve onunla ilintili olarak mekanın) çerçevesini çizmek ve alan olarak tanımlamak mümkün değildir (Lefebvre, 2010). Bu sebeple, Stelaku göç eylemini yalnızca evin kaybı olarak değil, kökleri mitoloji ile ilişkilendirilen coğrafyanın kaybıyla eşdeğer tutmaktadır (Stelaku, 2007). Çünkü *yer* yaşayanlar için, bir yerleşimden daha fazla anlamsallığı barındırmaktadır. Stelaku'ya göre bu anlamsallık, bireysel faaliyetlerini ve komşuluk ilişkilerini gerçekleştirdikleri evin kaybını, topluluğa ait olma duygusunu ve kamusalıklarını, mesleklerini, ekonomik özgürlüklerini ve buna bağlı olarak (özellikle kırsal alanlarda) toplumsal ilişkilerini, atalarından miras aldıklarını inanç, güç ve sembollerini, özgürlüklerini, mahremiyetlerini, aidiyetlerini ve tüm bunların kapsayıcısı olarak kimliklerini ve çevresel miraslarını kapsamaktadır (Στελλακου, 1999).

Sinasosluların, köklerinin ait olduğu *yer*leriyle olan ilişkisi, Lozan'da karara bağlanan mübadele anlaşmasıyla beraber sona vermiş ve sahip oldukları hikayeleri kesintiye uğramıştır. Mübadele ile beraber, Sinasoslular, ayaklarının altından kayıp giden tüm yaşam alanlarından ve mekanla ilintili yaşantı unsurlarından ayrılmak zorunda kalmışlardır.

4.2 Mübadele Sürecinde Sinasos ve Sinasoslu Rumlar

Lozan'da devam eden mübadele görüşmeleri, Sinasoslular için ayrı bir önem taşımaktadır. Çünkü Anadolu Rumlar, Anadolu'nun dört bir yanında yaşanan savaşlar esnasında memleketlerini terk etmiş, Yunan topraklarına giriş yapmışlardır. Fakat, sıcak savaşın ve işgallerin yaşanmadığı iç bölgelerde ikamet eden Rum nüfus, yerleşik hayatına devam etmektedir. Bunun yanı sıra, Türk hemşerileriyle geliştirdiği sıkı bağlar, savaşlar esnasında takındığı tarafsız tutum nedeniyle, Ankara Hükümeti, sayıları elli bin civarında olduğu tahmin edilen Kapadokyalı Hristiyanların, mübadeleden muaf tutulması fikrine sıcak bakmaktadır. Ayrıca Ankara Hükümeti, *Helen olmayan Ortodokslar* olarak tanımladıkları bu kitleyi '*Türk*' olarak değerlendirmekte ve görüşmeler esnasında, bu bölgede yaşayan kitle için *Türk Ortodokslar* tabirini kullanmaktadır. Lozan'da

İngiliz Heyetine başkanlık eden Lord Curzon da '*sayıları 50.000 civarında olan uzlaşan Osmanlı Rumlarının yerlerinde kalacağını*' ümit etmektedir. Curzon'un uzlaşan Rumlar tabiri, Sinasosluların da içerisinde yer aldığı Kapadokyalı Hristiyanları içermekte, bu insanların bölge halkıyla ve devletle olan barışçıl yaşantılarını ifade etmektedir (Clark, 2008). Kapadokyalı Rumlara beslenen bu olumlu intibaya rağmen Lozan görüşmeleri esnasında, bizzat Türk Heyeti'ne başkanlık eden İsmet İnönü'nün, bu kitlenin topraklarında kalma önerisi kabul görmemiştir. Türk Heyeti'nin gönülsüz tutumuna rağmen, bu bölgede yaşayan Rumların mübadeleye tabii olması yönünde karar alınmıştır. Bu sebeble Sinasoslular, doğrudan devlet eliyle yaşadıkları bölgeleri terk etmek zorunda kalan, yaklaşık yüz doksan bin civarındaki Anadolu Rum nüfusun arasında yer almıştır (Clark, 2008), (Yıldırım, 2006). Orakçı'ya göre, Anadolu ile olan bağları sebebiyle, memleketlerinden en zor kopan topluluklar Kapadokyalılar olmuştur (Orakçı, 2018).

Bu kararın alınması, Sinasoslular üzerinde şok etkisi yaratmıştır. Yüzyıllardır yaşadıkları, köklerinin ait olduğu ve yere dönüştürdükleri coğrafyalarını terk edip, hiç tanımadıkları bir coğrafyada yaşamlarına devam etmeleri istenmektedir. Sinasoslular *yurtsuzluk*larının başlayacağı bu yeni coğrafyada yaşamlarını devam ettirmenin, anlam yüklü yaşantılarının köksüzleşmesi anlamına geleceğinin farkındalardır.

Bu farkındalık, Sinasos'u, mübadele tarihinde özgün bir örnek olmayı sağlayacak bir olayın yaşanmasının kapısını aralamıştır. Mübadele ile yaşadıkları coğrafyaları terk edip, Yunanistan'a gönderileceklerini anlayan Sinasoslu Rumlar, mübadeleden çok kısa bir süre önce kendilerine ait ev ve konaklarından, dini yapılarına, okullarından, kamu yapılarına kadar, yaşantılarında yer tutan önemli mimari unsurları fotoğraflayarak kayıt altına almışlardır¹⁶⁸. Mimari değerlerin yanı sıra, kırsal yerleşimdeki gündelik yaşam ayrıntılarından gezilerine, yün eğirmeden su taşımaya, eğlencelerinden kasabanın önemli simalarına, konaklarını süsleyen duvar resimlerinden kıyafetlerine kadar yaşantılarına ait tüm zenginlikleri ve

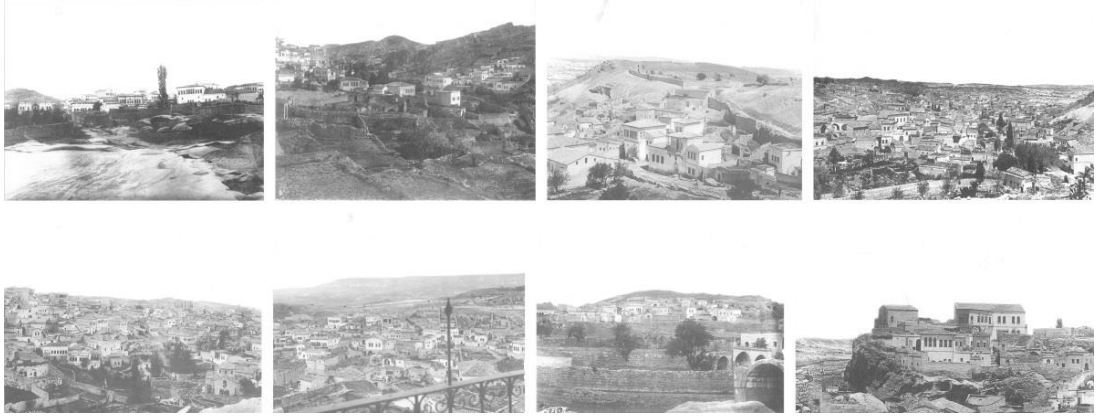
¹⁶⁸ Sinasoslular, Ekim 1924'te Türkiye'den ayrılarak Yunanistan'da yeni coğrafyalarına yerleşmek üzere yola çıkmışlardır. Kasabalarını fotoğraflama işlemi, bu ayrılıktan üç ay önce, Temmuz 1924'te gerçekleşmiştir.

anlam yükledikleri figürleri fotoğraflarla kayıt altına almışlardır. Fotoğraflama işlemini üstlenen Sinasoslu Serafim Rizos'un anılarında, bu eylemin rastgele yapılmadığı, Sinasos'a ait tüm kimlik belirteçlerinin, belirli bir düzen içerisinde, 'unutmama, akılda tutma' edimleri doğrultusunda, sistematik olarak yapıldığı anlaşılmaktadır¹⁶⁹ (Balta, 2007), (Pízoç, 2007). Nitekim, yerlerini terk etmeden hemen önce gerçekleşen bu eylemler, fotoğraflarla sınırlı kalmamış, oluşturulan haritalama çalışmaları, el yazması anılar, belge ve dökümanların toplanması faaliyetiyle desteklenmiştir. Balta, Sinasosluların fotoğraflama işlemini, bir anı biriktirmeden çok "... kendilerini Yunanistan'a tanıtan bir kartvizit ..." şeklinde yorumlamakta ve bir kimlik göstergesi olarak okumaktadır¹⁷⁰ (Balta, 2007). Blanchot'ın tabiriyle, Sinasoslular için 'büyüsü bozulmamış' bir mekansallığı somutlaştıran bir kimlik belirtecine işaret etmektedir¹⁷¹ (Blanchot, 1999).

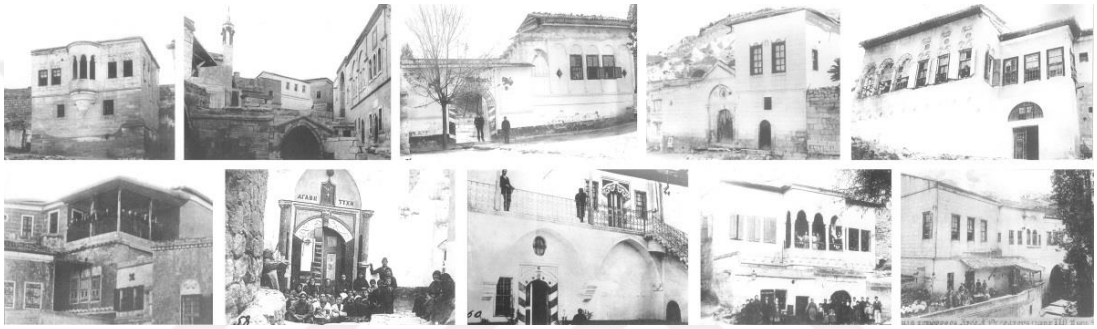
¹⁶⁹ Fotoğraflama işlemini gerçekleştiren Serafim Rizos bu olayı şöyle aktarmaktadır: "Aklımdan hiç çıkmayan sorunlardan biri de köyümüzün fotoğraflarının çekilmesi idi... Konuyu Komite Başkanı rahmetli kardeşim Rizos'a açmayı düşündüm. Çekimin önemini anlattım ve bana hak verdi... fotoğraf çekimleri için 20 Türk liralık bir kaynak tahsis edildi... Pandazidis Kardeşlerin çocukları, İosif'in oğlu Anastasis Pandazis ile İlia'nın oğlu İsaak Pandazis'in bir fotoğraf makinelerinin olduğunu duymuştum. Onları bularak... belirli zaman aralığı içinde köyün farklı bölgelerini birlikte dolaşmak ve işaret edeceğim her şeyin fotoğrafını çekmek üzere anlaştım... Bütün fotoğrafların plakalarını, bu malzemeyle bir Sinasos albümü hazırlaması önerisi ve ricasıyla, İstanbul üzerinden Yunanistan'a giderken karşılaştığım İstanbul temsilcimize verdim. Temsilcilik bu önerimi büyük bir coşkuyla kabul etti ve bu işi şimdi hayatta olmayan Doktor İoannis Arhelaos üstlendi. Albümün Demotiki (halk dili) ile yazılmasını rica ettim, onlar da bu ricamı yerine getireceklerine söz verdiler. Böylece göçmenlik dalgasıyla sürüklenerek Yunanistan'a gittim. Bir gün Nea İonia'daki Podarades'te, çalıştığım halı fabrikasına postayla ağır bir paket geldi. İçinden kadersiz köyümüzün, kayalara oyulmuş evleriyle Gurna (çukur) sakinlerinin, serhattaki Küçük Asya Rumlarının asude bilinmeyen, uzun tarihinin yegane hatırası "Doğu'nun İncisi" albümü çıktı" (Balta, 2007), (Pízoç, 2007).

¹⁷⁰ Nitekim kamera merceğinin yalnızca Sinasoslu Rumların mekanlarına ve yaşantı biçimlerine odaklanması, kasabada yer alan Müslümanlara ait önemli yapıların başında gelen, Şakirpaşa Medresesi'nin bile, sadece bir fotoğrafta, ayrıntı olarak fotoğraf karesine girmesi, bu okumanın bir göstergesidir.

¹⁷¹ Eski fotoğrafların izini süren ve onların etkisinden bahseden Freeman'a göre, eski fotoğrafların somutlaştırdığı söylem, geleceğe, "biz vardık ve önemliydik" haykırışıdır (Schacter, 2017).

Şekil 4.27 Mübadeleden kısa bir süre önce fotoğraflanan Sinasos'a ait genel görünümler (Temmuz 1924), (Balta, 2007), (KAAM Arşivi)

Şekil 4.28 Mübadeleden kısa bir süre önce fotoğraflanan Sinasos'ta yer alan evler ve konaklar (Temmuz 1924), (Balta, 2007), (KAAM Arşivi)

Şekil 4.29 Mübadeleden kısa bir süre önce fotoğraflanan Sinasos'a ait kırsal görüntüler (Temmuz 1924), (Balta, 2007), (KAAM Arşivi)

Şekil 4.30 Mübadeleden kısa bir süre önce fotoğraflanan Sinasos'ta yer alan kilise, manastır ve şapeller (Temmuz 1924), (Balta, 2007), (KAAM Arşivi)

Şekil 4.31 Mübadeleden kısa bir süre önce fotoğraflanan Sinasos'ta yer alan kız ve erkek okulu (Temmuz 1924), (Balta, 2007), (KAAM Arşivi)

Şekil 4.32 Mübadeleden kısa bir süre önce fotoğraflanan Sinasos'ta yer alan hamam, çeşme ve köprü (Temmuz 1924), (Balta, 2007), (KAAM Arşivi)

Şekil 4.33 Mübadeleden kısa bir süre önce fotoğraflanan Sinasos'ta gündelik yaşantıya ait görüntüler (Temmuz 1924), (Balta, 2007), (KAAM Arşivi)

Sinasosluların yer(leşim)lerini tanımak ve onu arşivlemek konusundaki hassasiyetleri, mübadeleden yıllar öncesine dayanmaktadır. Rizos ailesinin öncül olduğu bu eylemin ilk temsilcisi, bölgeye dair ilk eserlerden biri olan *Kapadokyalılar* adlı eseri kaleme alan Nikolaos Rizos'dur. Eser, Kapadokya'nın ve özellikle bugünkü Kayseri ve yakın çevre yerleşimlerinin, tarihsel ve yaşantısal unsurlarını içermesi ve açıklaması açısından önem taşımaktadır.

Sinasosluların yaşantılarının büyük bir kısmını memleketlerinden uzak geçirmeleri de, bu konuda deneyim sahibi olduklarının bir göstegesidir¹⁷². Böylece mübadele ile ait oldukları yer(leşim)lerden ayrılmalarına rağmen, köklerinden kopmamaları için nasıl davranış sergilemeleri gerektiğinin farkındalığına sahiplerdir. Komiteler, topluluğunun bir aradalığının teminini sağlamada toplumsal roller üstlenmişlerdir (Καψωμένοϋ, 2010). Bu toplumsal roller, yerinden edilme gibi sarsıcı bir olay karşısında dahi devam etmiş, yeni topraklarda birliğin yeniden sağlanması için olağanüstü bir çaba içerisinde olunmuştur.

Bu açıdan Sinasos'un fotoğraflanması işlemi, unutmaya karşı bir edim olarak birlikteliğin bir yapı taşı niteliğindedir. KAAM'ın arşivlerinde, fotoğraflama işlemini gerçekleştiren Serafim Rizos'un özgeçmiş bilgilerinde, memleketine dair bu çabasının, '*vatanı Sinasos'a olan ateşli aşktan ve bu tarihi geleneği devam ettirmek için ateşli bir coşkudan*' kaynaklandığı belirtilmektedir. Arşivin bir diğer dikkat çekici vurgusu, tüm bu faaliyetlerin salt bir memleket tarihçiliği olarak algılanmaması, bu çabanın yeniden inşa etme ve yabancı topraklarda var olma konusunda bir özeni barındırdığını üzerinedir. Kapsomenos'a göre, halihazırda ömrünün büyük bir kısmını Sinasos dışında geçiren Rizos gibi diğer Sinasoslular için, bu durum, toplumsal bağların kuvvetlenmesi anlamını taşımaktadır (Καψωμένοϋ, 2010).

Kapsemenos, Rizos'un fotoğraflarını ve el yazmalarını irdeleyerek, yeni yer(leşim)in mekanlar, insanlar ve kurumlar (komiteler, heyetler, okullar vb.) aracılığıyla var olmaya çalıştığının altını çizmektedir. Fotoğraf merceğinin odaklandığı karelerin mekanlarla birlikte, mekanlarda var olan yaşantıların ipucularını da sakladığı gerçeği, bu durumun Nea Sinasos'un inşasını da şekillendirdiğinin bir kanıtı niteliğindedir (Καψωμένοϋ, 2010). Ayrıca bu durum, Sinasosluları, mübadeleyle *yerinden edilen* topluluklar arasında farklı bir yere konumlandırmaktadır. Mübadele tarihyazımının büyük çoğunluğu, toplulukların yaşadığı trajediyi, geçmiş yaşantıların kaybına dair acıyı betimlerken, Sinasosluların anlatıları, toplumsal ve kültürel zenginliğin farkındalığıyla, Sinasosluluk duygusunu kaybetmeme ve nesiller boyunca devam ettirme

¹⁷² Nitekim Nikolaos Rizos'un Kapadokyalılar eseri de İstanbul'da kaleme alınmıştır.

hissiyatıyla ele alınmıştır. Hikayelerini bilinçli bir şekilde betimleme biçimi, Sinasosluları, Anadolu'daki diğer Rum topluluklarından ayırmaktadır¹⁷³.

Mübadeleden kısa bir süre önce, kasabalarına ait verileri sistematik olarak toplayan Sinasoslular, yerleşecekleri yeni yerleşimler için de dayanışma içerisinde olmuşlardır. Bu dayanışma ağı konusunda da, Anadolu Rumlar arasında benzersiz bir örneği temsil eden Sinasoslular, Sinasos, İstanbul, Pire-Atina ve Amerika'da yaşayan hemşerilerinden oluşan komiteler vasıtasıyla, bu travmatik durumu, maddi ve manevi olarak en az hasarla atlatmanın yoğun çabası içerisinde olmuşlardır. Her komite, iş bölümü içerisinde, kendilerine uygun görülen rolü, en iyi şekilde yapmanın gayretinde olmuştur. Mübadele esnasında, bu dört komitenin üstlendiği görev ve misyonlar aşağıdaki gibidir:

- Sinasos Komitesi: Memleketlerinde yaşayan bu komitenin görevi, mübadele esnasında götürülecek malzemelerin paketlenmesi, güvenli bir biçimde naklinin sağlanması, nakil esnasında tüketilecek gıda malzemesinin tedarik edilmesi, Sinasos'a ait değer atfedilen obje ve kutsalların (ikonalar, tablolar vb.) naklinin sağlanmasıdır¹⁷⁴.

- İstanbul Komitesi: İstanbul'da Galata bölgesinde yoğunlaşan ve ticaretle iştigal olan Sinasoslulardan oluşan bu komitenin görevi, mübadele için memleketlerinden ayrılan hemşerilerini İstanbul'da karşılamak ve onların sorunsuz bir şekilde Yunanistan'ın Pire Limanı'na nakledilmesine destek olmaktır¹⁷⁵.

¹⁷³ Yerinden edilenler tarafından Yunanistan'da çıkarılan birçok gazete yaşanan bu vakanın trajik boyutlarına odaklanmaktadır: *"... Biz ki asr-ı hazır neslinin em mağdur en perişan ve en felaketzede insanlarıyız. Biz ki dünyanın tarihi teessüsünden beri vaka ve fecaatin en kanlı en dehşetengiz satırlarını tarihi beşeriyete kaydetmek mevkii müessifesindeyiz. Yine biz ki asırlar neslimizin her türlü mesak ve müşkülâtlâ meydana getirmiş oldukları tevarüs eylediğimiz mevcudatlarla ve senelerce sa'y ü gayretle malikiyet kesb eylemiş olduğumuz servet ve malikaneleri terk ettirmek sureti ile ellerimiz boş üstümüz uryan başımız ayaklarımız açık ancak bir maneviyat ki intikam hiss-i duyguları ile yerlerimizden yurtlarımızdan çıkarılmış mazlumlarız ..."*. Bazen abartıya varan bir anlatımla, Anadolu'da geride bırakılan anayurtları sıklıkla cennet olarak tasvir edilmiştir (Örnek, Nahya, 2019). Sinasoslular ise, sahip oldukları yüksek kültürel bilinç ve toplumsallığın farkındalığıyla, daha objektif, gerçekliğe dayalı olarak kimliklerini var etmeye ve gelecek nesillere aktarmaya istekli bir çabanın içerisinde olmuşlardır.

¹⁷⁴ Bu komite, mübadele meselesi esas teşkil etmek üzere, bu dönemde on üç toplantı tertip etmiştir. Haziran – Eylül 1924 tarihleri arasında tertip edilen toplantılara ait doküman ve notlar, Atina'da bulunan Küçük Asya Araştırmaları Merkezi'nde (KAAM) mevcuttur.

¹⁷⁵ Bu komite içerisinde olup, Balkan Savaşları'ndan önce İstanbul'a yerleşen Sinasoslular, anlaşma şartları gereği, mübadeleden muaf tutulmuşlardır.

- Pire/Atina Komitesi¹⁷⁶: Bu komite, diğer komiteler içerisinde en meşakkatli görevi üstlenmiştir. Mübadeleden önce bu bölgeye yerleşen Sinasoslulardan oluşan komitenin görevleri arasında, mübadele ile gelen Sinasosluları karşılamak, geçici barınmaları için yer temin etmek, ihtiyaçlarını gidermek ve kurulması planlanan yeni yerleşim için (Nea Sinasos) uygun alan bulmak yer almaktadır¹⁷⁷.

- Amerika Komitesi: Amerika’da yaşayan Sinasoslulardan oluşan komitedir. Bu komite, Yunanistan’da yeni hayatların kurulması için maddi destek sağlanması konusunda önemli görevler üstlenmiştir. Nea Sinasos’un kurulacağı arazinin satın alınması, komitenin maddi desteği sayesinde gerçekleşmiştir (Balta, 2015), (Pízoç, 2007), (KAAM Arşivi), (Nea Sinasos Derneği Arşivi).

Mübadele öncesi Sinasos’ta yapılan fotoğraflama işlemi, yerleşime ait verilerin toplanması ve komiteler aracılığıyla yeni yerin kurulmasına yönelik tüm çabalar, Sinasosluların, mübadele gerçekleşmeden önce de kendi öz(benlik)lerini korumanın gayretini taşıdıklarını göstermektedir. Bir başka deyişle, Sinasosluların sistematik olarak yaptıkları tüm etkinlikler, fiziksel bir göçe maruz kalsalar da, zihinsel olarak topluluklarını ve yaşam edimlerini kaybetmemek üzerine olduğu şeklinde yorumlanabilir. Blanchotçı bir yaklaşımla, göçün başladığı an’ın, yeni yerlerindeki mekanlara alışmak olduğunun bilincinde olarak, belleklerinin yanı sıra, Sinasos’a ait verileri somut olarak da yanlarında götürmüşlerdir. Bu hareket, gittikleri yerlerde *yurtsuz* konumuna düşmemek adına yapılan bir eylem olarak okunabilir (Blanchot, 1999). Heidegger de, benzer bir Marksçı okumayla, yurtsuzluğu, köklerinden uzaklaşan insanın kendi varlığına, öz(benlik)ine yabancılaşması olarak yorumlamıştır (Heidegger, 2002). Dolayısıyla Sinasosluların

¹⁷⁶ Mübadele esnasında kurulan bu komite, bugün başkent Atina’nın Pire bölgesinde, Yeni Sinasos Derneği ismiyle, kurulduğu mübadele yıllarından günümüze, aktif olarak faaliyetlerine devam etmektedir.

¹⁷⁷ Bu komite, Yunanistan’ın çeşitli bölgelerinde yeni Sinasos’un kurulması için araştırmalar yapmıştır. Arnavutluk sınırına yakın bölgelerdeki yerleşimleri (Paramythia, Philiates) ele alan komite, bu alanlarda var olan Arnavut çetelerinin tehdit oluşturabileceği endişesi ve Türkiye’nin liman bölgelerine olan uzaklığı sebebiyle bu yerleşimleri uygun görmemiştir. Bu bölge dışında, Halkida, Batı Trakya ve Girit’te yerleşme fikri komite tarafından tartışılrsa da, Eğriboz Adası’nın kuzey ucunda konumlanan İstiaia bölgesine yerleşme konusunda karar kılınmıştır. Vistristra çiftliğinde satın alınan arazi üzerine kurulan yeni Sinasos (Nea Sinasos) yerleşiminde, mübadele esnasında Yunanistan’ın çeşitli bölgelerine dağılan Sinasosluların bir kısmı yeniden bir araya gelmişlerdir (Detaylı bilgi 4.3 Bir ‘Yer’(leşim) Kurmak: Nea Sinasos başlığı altında verilecektir) (Balta, 2015), (yazar tarafından yapılan alan çalışmaları, kütüphane araştırmaları ve mülakatlar sonucunda toplanan notlar).

fotoğraflama eylemi başlıca olmak üzere, yaptıkları tüm faaliyetler, öz(benlik)lerini akılda tutma, gittikleri yeni coğrafyalarda yabancı konumuna düşmeme ve kendilerine ait dünyayı yeniden çağırma çabasının bir girişimi olarak okunabilir. Buradan çıkarımla, mübadeleden önce yapılan tüm bu etkinlikler, henüz Anadolu coğrafyasında iken, *yurtsuzluğun ve zihinsel olarak göçün başladığı an'ın reddi* anlamını taşımaktadır.

Belleğe kazınan *yere* ait değerlerin somutlaştırılması etkinliğinin başında, kasabanın, yaşantı edimleri doğrultusunda fotoğraflanması eylemi gelmektedir. Bunun için fotoğrafın taşıdığı anlamsallığı kavramak, Sinasosluların, belleğin bir aracı olarak gördükleri fotoğrafların hissiyatına yaklaşmak açısından önemlidir. Fotoğrafı, *'belleğin aynası'* olarak tanımlayan Draaisma'ya göre, fotoğraf kadar unutkanın karşıtı bir teknik yoktur (Draaisma, 2018). Sinasoslular için fotoğraf, öz(benlik)lerini ve varoluşlarını, bellekte canlı tutmanın bir aracı olmuştur. Hatta, fotoğrafçının, hangi kareyi somutlaştırdığı ve değer atfettiği bile bir tanıklığı ifade etmektedir. Eğer herşeyin sürgit fotoğrafı çekilseydi, o kareyi özgün kılan hiç bir anlamsallık ortaya çıkamazdı. (Berger, 2016). Bu açıdan Sinasosluların, kaydetmeye değer buldukları kareler, yaşantı edimlerinin izlerini barındırması açısından önem taşımaktadır. Ayrıca Berger, fotoğrafın mekanik bir kayıt olmadığını, içerisinde görme biçimi yatan, geçmiş ve gelecek arasında bağ kuran bir imgelem olduğunu vurgulamaktadır (Berger, 2008). Freeman'ın ifadeleriyle, *fotoğraf, zaman içerisinde anlamlarını ve berraklıklarını kaybeden yapıları değil, yaratıldıkları anın enerjisini ve kültürünü barındıran ruhu* zihinsel olarak geri çağırmaktadır (Schacter, 2017). Fotoğrafın barındırdığı bu enerji, bir fotoğrafın a veya b nesnesine yönelmesi değil, a veya b anında çekilmesiyle alakalıdır. Dolayısıyla, fotoğrafın kaydettikleri arasına zamansal boyut da girmektedir (Berger, 2016).

Sinasoslular, fotoğraflar aracılığıyla, belleklerinde taşıdıkları edimleri ve fiziki çevreyi 'yer'e dönüştüren mekansal durumları, somut haliyle de, yeni coğrafyalarına taşıma imkanına sahip olmuşlardır. Balta'nın kimlik belirteci olarak yorumladığı bu imgeler (Balta, 2007), iki açıdan Sinasosluların algılarını somutlaştırmıştır; birinci olarak gelecek kuşaklara hikayelerini sunabilmek, ikinci

olarak ‘biz vardık ve önemliydik’ (Schacter, 2017) haykırışını sözcüksüz olarak dile getirebilmek (Berger, 2016).

Sinasosluların tüm bu çabası, yeni coğrafyalarda yabancı konumuna düşmemek, belleklerinin yanı sıra, somut olarak yanlarında taşıdıkları yaşantı edimlerinin izleri aracılığıyla, göç dalgasıyla savruldukları coğrafyalarda yeni bir yer(leşim) kurma girişiminin bir gayretidir.

4.3 Bir Yer(leşim) Kurmak: Nea Sinasos

“Bugün 2 Ekim 1924, sonunda memleketimizden ayrılıyoruz”.

Bu cümle, Sinasoslu Rumların, İstanbul’daki delegasyona gönderdiği son telgrafta yer alan veda cümlesidir (Balta, 2015). Köklerinin ait olduğu ‘yer’leri terk etmek zorunda kalan Sinasoslular, Yunanistan coğrafyasında kuracakları yeni hayatları için yola koyulmuşlardır¹⁷⁸. Mübadele kararı ile, hemşerilerinden oluşan İstanbul komitesinin yardımları sayesinde İstanbul’a ulaşan Sinasoslular, Ekim 1924’te İstanbul ve Pire-Atina komiteleri aracılığıyla, deniz yoluyla buradan ayrılmış, Pire Limanı’na ulaşmışlardır. Yeni topraklara adım atar atmaz Pire’ye üç kilometre uzaklıktaki Keratsini yerleşiminde Agios Georgios’ta on beş gün kalacakları karantina merkezine götürülmüşlerdir (Κωνσταντινιά, 2019).

Komitelerin verdikleri karar doğrultusunda, Eğriboz Adası’na yerleşecek olan Sinasoslular için bu eylemin hemen gerçekleşmesi mümkün olmamıştır. Sinasos

¹⁷⁸ Mübadele sonucu, Sinasoslu Rumların gidişiyle beraber kasabaya, Yunanistan’ın Kesriye (Kastoria/ Καστοριά) iline bağlı bir dağ ve orman köyü olan Jerveni’de yaşayan Müslüman nüfus nakledilmiştir (Aytaş, 2018). Mübadele ile beraber nitelikli nüfusun büyük çoğunluğunu kaybeden Sinasos, sahip olduğu kozmopolit yapısının yanı sıra, kültürel ve yapısal zenginliğini de kaybetmiştir. Mübadele sonucu, Hristiyan nüfusa ait altı yüzden fazla ev ve konağın boş kaldığı yerleşimde, birçok mesken yanlış kullanım sonucu tahrip olmuş veya atıl durumda kalmıştır. Yerli halkın yanı sıra, mübadeleyle gelen yerinden edilen nüfusun, içinde bulunduğu yoksulluk sebebiyle, bu yüksek kültürel düzeye sahip yapıların bakımını sağlayamamış (hatta bu yapıların malzemelerini söküp satarak) mimari dokunun zedelenmesine neden olmuşlardır (Anonim, 2007). Günümüzde, hala bu eski ve gösterişli konakların, köhne haline rastlamak mümkündür.

Ayrıca Anadolu’nun birçok yerinde olduğu gibi, Sinasos’ta da Rumların boşalttığı evlerin, mübadele sonucu Yunanistan’dan gelen Müslümanlara tahsisi konusunda sorunlar yaşanmış, bu yapıların büyük çoğunluğuna, çeşitli sebeplerden dolayı, bölgenin yerli halkı el koymuştur. Cengizkan’a göre, Sinasos’ta altı yüzü aşkın evden yalnızca yüz tanesi mübadillere tahsis edilebilmiştir (Cengizkan, 2005). 2003 yılı verilerine göre bu konutlardan doksan üç adedi, Kültür Bakanlığı tarafından koruma altına alınmıştır (Anonim, 2003).

doğumlu olan ve mübadeleyi yaşayan Zografopoulos'un¹⁷⁹ anılarından anlaşıldığı üzere Sinasosluların bir kısmı bu süreçte Elefsina (Ελευσίνα) bölgesine yerleştirilmişlerdir (Ντελκη, 2016). Bu süreç, Sinasoslular için hiç kolay olmamış, özellikle 1925 yılı kışını çadırlarda geçiren Sinasoslular, kış koşullarından ve sıtma hastalığından dolayı kayıplar yaşamışlardır (I. Evre) (Κωνσταντινιά, 2019). 1926 yılına kadar, Nea Sinasos'ta konutların inşası tamamlanana değin, burayı geçici ikamet olarak kullanan Sinasosluların bir kısmı Elefsina'da yerleşik hayata geçmişlerdir. Başkent Atina'ya yakın bir konuma sahip olan ve önemli bir mülteci nüfusunu barındıran Elefsina'da, bugün hala Sinasos kökenli ailelere rastlamak mümkündür¹⁸⁰ (Δημητριάδη, 2015).

Şekil 4.34 Sinasosluların Yunanistan'a ayak bastıklarında yerleştikleri mülteci yerleşiminde günümüze ulaşmış bir mülteci konutu örneği. Konutun sağ üst köşesinde Çanakkale Sokağı yazılı bir tabela olduğu görülmektedir (Elefsina, 2015), (Δημητριάδη, 2015)

¹⁷⁹ Κωνσταντίνος Ζωγραφόπουλος.

¹⁸⁰ Elefsina'da yaşamlarına devam eden Sinasoslular, kendilerine sunulan mekanlarda kalmaya devam etseler de, mekanları kendilerine göre uyarlamış ve başka türden bir III. Evre yerleşiminin doğmasına sebep olmuşlardır. Bölgede yer alan sokak ve yer isimleri (Çanakkaleliler Caddesi, Anadolu Meydanı vb.) bu durumun bir göstergesidir.

Şekil 4.35 Sinasosluların Yunanistan'a ayak bastıklarında yerleştikleri mülteci yerleşiminde günümüze ulaşmış bir mülteci konutu örneği (Elefsina, 2015), (Δημητριάδη, 2015)

Şekil 4.36 Sinasosluların Yunanistan'a ayak bastıklarında yerleştikleri mülteci yerleşiminde günümüze ulaşmış bir mülteci konutu örneği (Elefsina, 2015), (Δημητριάδη, 2015)

1924 yılı sonlarında başlayan Nea Sinasos'un inşa faaliyetlerinden yaklaşık bir yıl sonra, Sinasos cemaati bu yeni yerleşimde bir araya gelmeye başlamıştır. 1928 yılı nüfus sayımı verilerine göre, nüfusunun % 87,9'unu oluşturan 212 mülteci ve

tarım alanları ile, mübadelenin getirdiği sarsıntıyı ve yeni toprakların verdiği yabancılik hissiyatını aşmaya başlamışlardır¹⁸¹ (Κωνσταντιωιά, 2019).

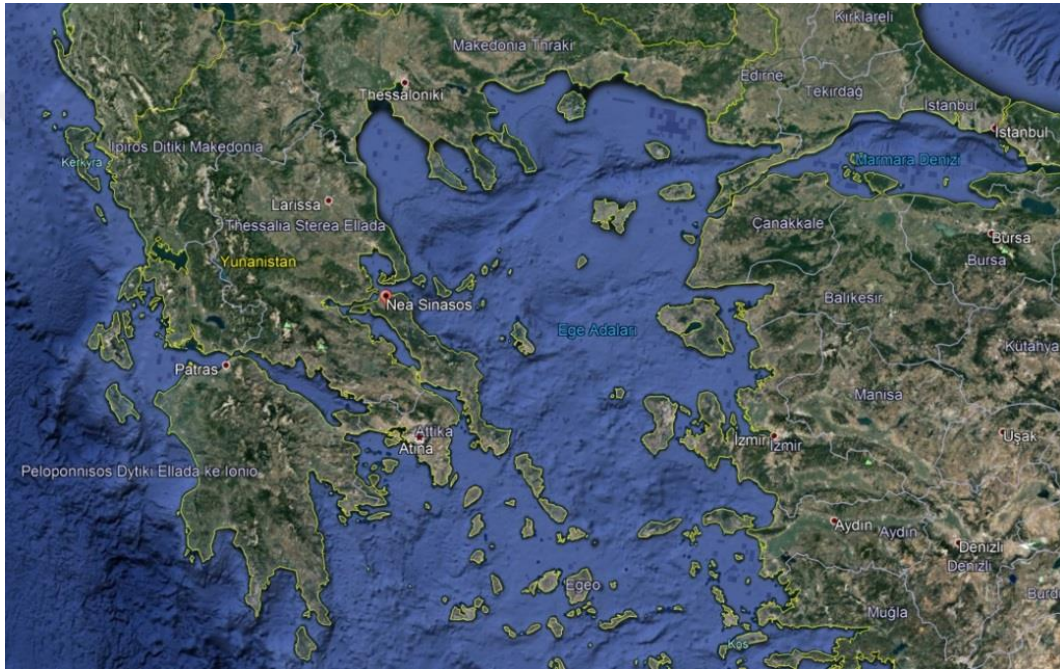
Zor ve ilkel şartlar altında, ilk sığınakları olan geçici barınma alanlarının ardından, Yunanistan Hükümeti tarafından kendilerine gösterilen ve tahsis edilen fiziki yerleşimlerde ikametlerine başlayan (II. Evre) Sinasoslu Rumlar, bir süre sonra, kendi yaşamsal edimleri doğrultusunda kuracakları yeni yer(leşim)lerinin arayışına girmişlerdir (III. Evre). 1925'in bahar aylarına tarihlenen yeni yer(leşim)in kurulması etkinliği, mübadelenin, Yunanistan'ın farklı bölgelerine savurduğu, Sinasoslu *yerinden edilenlerin*, kendi edimleri doğrultusunda yeni yaşam kurma ve yeniden bir arada olmalarının yolunu açmıştır.

Devlet eliyle tahsis edilen mülteci yerleşimleri, tüm mülteciler gibi, Sinasosluların geçmişleri, gelenekleri, dini ve kültürel sembol ve edimleri ile ilişkili olarak yapılandırılmış bir çevrede var oldukları ve o çevrenin bir parçası oldukları gerçeğini göz ardı etmektedir. Sinasoslular, arkalarında bıraktıkları bir topluluğun ve kültürün canlı bir unsurudur. Mübadele ve ulus-devlet anlayışı, tüm mülteciler gibi Sinasosluları da, homojen ve aynı değer yargılarına sahip donuk kitleler olarak görmektedir. Sinasoslular kendilerine tahsis edilen tip konut ve yerleşimlerin, kendi kimliklerini ve geçmişlerini sıradanlaştıracaklarını düşünmektedirler. Örneğin bir azize veya olaya atfedilerek inşa edilen ve ikonalarının, kutsallarının mekanı olan kiliseler, devlet eliyle yapılan mülteci yerleşimlerinde oldukça özensiz ve sıradan yapılar olarak inşa edilmişlerdir. Hatta bazı mülteci yerleşimlerinde, din duygusu yüksek mülteciler için bir ibadethane bile düşünülmemiştir¹⁸². Tüm mülteciler gibi Sinasoslular da bunu kendi kültürlerine, özlerine ve toplumsal yapılarına bir hakaret olarak görmektedirler.

¹⁸¹ 1940'lar itibariyle bir nüfus artışı yaşayan Nea Sinasos'a, 1961 yılında Vistritsa (daha sonraki ismi ile Agia Paraskevi) yerleşimi dahil edilmiş ve sınırları genişletilmiştir. Günümüzde Istiaia Belediyesine bağlı olan Nea Sinasos köyü 565 kişilik bir nüfusa sahiptir. İstiaia Belediyesi, 2008 yılından itibaren, Sinasosluların anavatani Mustafapaşa Köyü'nü kardeş yerleşim olarak tanımıştır (Κωνσταντιωιά, 2019).

¹⁸² Örneğin devlet eliyle yapılan ve otuz bin mültecinin yaşadığı Atina'daki Podarades mülteci yerleşiminde kilise bulunmamaktadır. Bu durum *yerinden edilenlerin* tepkisi çekmiş, dindar olduklarını, kendilerinin bu durumlarının bilinçli olarak önemsenmediği eleştirisinde bulunmuşlardır (Orakçı, 2018).

Bu yaklaşımla, oldukça heterojen bir yapıya sahip olan *yerinden edilenlere*, benzer yaşam alanları tahsis edilerek, karakterize edilmeye çalışılmıştır. Ulus-devlet anlayışının bu algılama biçimi, mültecileri, belli bir kimlik etrafında şekillendirme amacı taşımaktadır (Στελλακου 1999). Bu durumun karşıtı olarak Sinasoslular, tüm toplumsal ve gündelik yaşantılarının yanı sıra, tüm yapı çevrelerini de edimleri doğrultusunda var etmenin çabasına girişmişlerdir. Sinasos gibi tüm var olma biçimini ve kimliklerini, ait oldukları yerin doğal çevresiyle birlikte kuran kırsal toplulukların, devlet eliyle tahsis edilen mekanlarda yaşantılarını sürdürmeleri ve bu çevreye alışmaları mümkün değildir.

Şekil 4.37 Eğriboz Adası'nın kuzey ucunda yer alan Nea Sinasos yer(leşim)inin konumu

Sinasosluların, mübadele öncesi, Anadolu'daki yerleşimlerinde, yurtsuz ve yabancı konumuna düşmemek adına, öz(benlik)lerine ve varoluşlarına dair tüm etkinlikler, yeni coğrafyalarda, yeni yer(leşim)in kurulmasının bir ön hazırlığıdır. Diğer bir deyişle, Nea Sinasos'un kurulma faaliyetine, zihinsel olarak, Anadolu coğrafyasında başlanmıştır. Bu durumun en somut hali, belleğe kazınan yaşantı unsurları ve yaşam edimlerinin, fotoğraf aracılığıyla somutlaştırılması eylemidir. Yine, mübadele öncesi, oluşturulan komiteler aracılığıyla, yeni yer(leşim)in kurulmasına yönelik tüm eylemsellikler, henüz Anadolu coğrafyasında iken, yurtsuzluğun ve

yabancılaşmanın reddi anlamını taşımaktadır. Bu red, kendilerine Yunan Hükümeti tarafından, mekan tahsis aracılığıyla, sunulacak olan ev sahipliğinin reddi olarak da okunabilir. Çünkü Derrida'nın konukseverlik okuması bağlamında, misafire sunulan mekanla beraber, bu insanlara bir yaşantı sınırı çizilmekte ve bir yaşama biçimi tahsis edilmektedir (Derrida, 2000). Nitekim, mübadele sonucu tahsis edilen mekanlar, kartezyen felsefenin mekanı kavrama biçiminin bir üretimidir. Kartezyen felsefenin mekanı üretme biçiminde insan, mekanın kurucu unsuru değil, mekan içerisinde hacimsel olarak konumlanan bir nesneden ibarettir (Merleau-Ponty, 2005), (Merleau-Ponty, 2017). Dolayısıyla, mübadele sonucu, devlet eliyle, kartezyen felsefenin mekanı üretme pratikleri kapsamında üretilen mekanlar, *yerinden edilen* yaşam edimleri ve davranış biçimleri göz önüne alınarak tasarlanmamıştır. Yerleşecekleri coğrafyalar bile, ulus-devletin homojen nüfus oluşturma politikaları kapsamında belirlenmiştir. Bu durumun bir yansıması olarak, Anadolu Rumların Yunanistan'daki varlığını Yıldırım, '*evdeki yabancılar*' olarak tasvir etmektedir (Yıldırım, 2006). Dolayısıyla Sinasosluların kendilerine tahsis edilecek olan 'mekan temsilleri' yerine, yaşamsal unsurları ve edimleri doğrultusunda kuracakları 'temsil mekanları', mekan aracılığıyla, '*evdeki yabancılar*' olma halinden bir kaçış durumudur. Bu doğrultuda, Yunan hükümetinin, ülkenin çeşitli bölgelerinde oluşturduğu göçmen yerleşimleri yerine, Yunanistan'ın Eğriboz (Εύβοια) Adası'nda yer alan İstiada (Ιστιαία) yerleşimi yakınlarında Vistritsa Köyü'ne, Nea Sinasos'u (Νέα Σινασός) kurmak amacıyla yerleşmişlerdir. Sinasoslu Rumların mübadele sonucunda mekan üretme yerleşim kurma pratikleri, Lefebvre'in *Mekansal Üçlü Diyalektiği* aracılığıyla, aşağıdaki tabloda özetlendiği gibi gerçekleşmiştir.

Tablo 4.1 Sinasoslu *yerinden edilenlerin*, Yunanistan’da mekan üretme ve yer(leşim) kurma pratiklerinin, Lefebvre’in *Mekansal Üçlü Diyalektiği* üzerinden okunması (yazar tarafından oluşturulmuştur)

20. yüzyıl mekan okuma pratiği	Kartezen felsefenin mekan okuma biçimi	Fenomenoloji yaklaşımının mekan okuma biçimi	
Mekansal Üçlü Diyalektiği	Mekan Temsilleri / II. Evre	Temsil Mekanları / III. Evre	Mekansal Pratikleri / III. Evre
Sinasosluların mübadele serüveni, mekan üretme ve yer(leşim) kurma pratikleri	Mübadele sonucu <i>yerinden edilen</i> Sinasosluların, Yunan Hükümeti’nin politikaları kapsamında, Yunanistan’ın Elefsina ve diğer çeşitli bölgelere yerleştirilmesi, mekan tahsis edilmesi.	Sinasoslu <i>yerinden edilenlerin</i> kendi yaşantı biçimleri ve edimleri aracılığıyla, yeni yer(leşim)lerini kurmaları; Nea Sinasos.	Sinasoslu <i>yerinden edilenlerin</i> somut eylemleri (fotoğraflama, haritalama, anı yazma etkinlikleri) ve bellekleri aracılığıyla yanlarında getirdikleri yaşantıya dair edimler, zihinsel eylemsellikler.
			

Heidegger’in *düşünme etkinliği* olarak tanımladığı mekanın kartezyen kavrayışının aksine, fenomenolojinin mekan kavrama biçimi, kökene dair sorular sorarak, düşünme ve yaşam edimleri aracılığıyla mekan kurma etkinliğidir (Heidegger, 2002). Husserl ise, düşünme etkinliğinin başladığı andan itibaren, dünya içerisindeki varoluşumuzun anlamına yaklaştığımızı, simgeler ve normlar dünyasının kafesinden çıktığımızı vurgulamaktadır (Abel, 2008). Sinasos kökenli *yerinden edilenlerin*, mübadele sonucu kendilerine tahsis edilen *mekan temsillerini* sorgulama ve yaşam edimleri doğrultusunda *temsil mekanlarını* (Nea Sinasos) kurma girişimi bu çabanın bir örneğidir.

Sinasoslularda yer(leşim) kurma duygusu tarihsel bir arka plana sahiptir. Anadolu Rum topluluklar arasında yer(leşim) kurma duygusunun en coşkulu olduğu topluluklarının başında Kapadokyalılar gelmektedir. Olağanüstü doğa koşulları içerisinde, kendi yaşam alanlarını ve evlerini kuran Kapadokyalılar, Stelaku’ya göre ilk defa başkalarının kendileri için yaptıkları meskenlerde yaşamak zorunda kalmışlardır. Kaybettikleri bu otonomi duygusunu yeniden kazanmak için,

kiliselerine ve bağılı oldukları topluluklara özel bir anlam yüklemektelerdir. Böylece somut bir mimari ürün ve onun inşası, Kopadokya kökenli *yerinden edilenler* için, bir bakıma topluluklarının inşasıyla eşdeğerlik taşımaktadır (Stelaku, 2007). Sinasosluların da içerisinde yer aldığı bir çok Kapadokyalı Rum topluluklar, Yunanistan'ın dört bir yanında, Anadolu'daki yerleşim isimlerini yaşatacak, Nea ön adlı yerleşim kurulması faaliyetleri başlatmış, toplumsal yapılarını ve öz ben(lik)lerini koruyarak yabancılaşmanın önüne geçmişlerdir. Kapadokyalı topluluklar, Yunanistan'ın çeşitli bölgelerindeki boş köylere yerleşerek ya da boş alanda köylerini en baştan kurarak yeni köylerini hayata geçirmişlerdir¹⁸³ (Örnek, Nahya, 2017).

Sinasosluların, Nea Sinasos yer(leşim)ini kurdukları esnada, evleriyle eş zamanlı olarak giriştikleri ilk yapı faaliyeti, kendi dini yapılarının (Saint Nicholas Kilisesi) inşası olmuştur. Bu eylem, bir bakıma 'birlikte-olma'nın¹⁸⁴ inşası anlamını taşımaktadır¹⁸⁵. Nitekim Zografopoulos'un, Nea Sinasos'un kurulmasına yönelik anılarında geçen; "... Önce bir kilise inşa ettik ve sonra bir aile kurduk ..." ¹⁸⁶ sözleri, bir yer(leşim)in kurulmasının, tahsis edilen bir mekan aracılığıyla değil, birlikte inşa edilen bir mimarlık ürünü aracılığıyla mümkün olabileceğinin kanıtı niteliğindedir¹⁸⁷ (Ντελκη, 2016). Sinasoslular, Kapadokya coğrafyasında olduğu gibi, Yunanistan'da da, kendi mekanlarını kurma ve bir yerleşim alanını, aidiyet hissettikleri bir yer(leşim)e dönüştürmenin çabası içerisinde olmuşlardır.

¹⁸³ Bu köylerde konutların inşasını gerçekleştirene kadar geçici yerleşimlerinde ikamet etmek zorunda kalmışlardır

¹⁸⁴ 'Birlikte-olma' tabiri, Heidegger'in 'bir arada yaşam kuramı'nda geçen bir kavramdır. Heidegger'e göre insan varoluşunun 'birlikte-olma' ve 'onlar' (das Man) olma hali, yabancılaşmanın karşıtı bir karşı-duruştur. 'Birlikte-olma', insan ve nesnelerle biraradalığı inşa etme halidir (Heidegger, 2001).

¹⁸⁵ Yunanistan'a göç etmek zorunda kalan *yerinden edilenlerin*, yeni coğrafyalardaki ilk faaliyetleri, Anadolu'da yaşadıkları topluluklarının dini önderini (köy papazını) aramak olmuştur. Akrabalarından önce, dini önderi aramanın sebebi, beraber var oldukları topluluklarla yeniden 'birlikte-olma' düşüncesidir (Mears, 1929).

¹⁸⁶ "...Πρώτα χτίσαμε εκκλησία και μετά κάωαμε οικογένεια..." (Türkçe'ye çeviri: Ulubay, S.).

¹⁸⁷ Lefebvre göre, birliğin yeniden kurulması, her türlü birlikteliğin tesisi anlamını taşımaktadır (Lefebvre, 1998). Bu sebeple, Sinasosluların, ilk olarak 'birlikte-olma'yı tesis edecek kilisenin inşası faaliyeti, yer(leşim)in temelini kurma ile otonomik bir yakınlık taşımaktadır.

yaşantıya dair zihinsel edimler ve yapma biçimleri (mekansal pratikler) bağlamında el birliği ile inşa edilecektir. Böylece 'bir yerden gelmiş' olduklarını, kendilerine ait geçmişlerinin, yaşantı ve edimlerinin, toplumsal birlikteliklerinin var olduğunu ortaya koyacaklardır. Bu 'ait olmama' veya aidiyet hissetmeyi reddetme duygusu içerisinde güçlü bir aidiyet hissini barındırmaktadır (Στελλακου, 1999). Nea Sinasos yer(leşim)i, Sinasoslular için, bu güçlü hissiyatın temsiliyeti anlamını taşımaktadır. Böylece yeni coğrafyada inşa edilecek olan köyle, Anadolu'da köklerin ait olduğu köy arasında bir bağ kurulması amaçlanmıştır (Örnek, Nahya, 2017).

De Certeau'ya göre, *olay dönüştüğü şeydir* (Dosse, 2008). Nora'nın tarihyazımı tanımına göre ise, De Certeau'nun benzer yaklaşımıyla, anılan eylem değil, o eylemin yerine geçen izi, zaman içerisindeki oluşumu, anlam kaybı veya başka anlamlara bürünüp yeniden ortaya çıkışıdır (Nora, 1998). Dolayısıyla, Sinasos'un mübadele öncesi çekilen fotoğrafları, dönüştüğü şeyle beraber olaysallaşır. Bu olaysallaşmanın içinde, anlam kaybı veya bambaşka anlamsallıkla karşımıza çıkması olası bir durumdur. Bu sebeple Sinasos fotoğraflarının bir tamamlayıcısı olarak okuyabileceğimiz Nea Sinasos yer(leşim)ine, Sinasos'la kurduğu fiziksel benzerlikten ziyade, onun dönüştüğü olaysallık, yeniden üretmenin barındırdığı gizil gücün irdelenmesi olarak bakmak, yer(leşim)i anlamının daha doğru bir yaklaşımı olacaktır (Touraine, 2018).

Nea Sinasos'un, bir yer(leşim) olarak inşası, hem toplumsal ve yaşantıya dair edimler aracılığıyla 'birlikte-olma'nın inşası anlamına gelmekte, hem de somut olarak fiziksel bir alanı anlamlı bir çevreye dönüştürme, başka bir deyişle bir yer(leşim) kurma anlamını barındırmaktadır. Sinasosluların, mekansal pratikleri ve bellekleri aracılığıyla somutlaştırdıkları, Nea Sinasos'a ait *temsili mekanları*, başlıklar üzerinden yapısal ve zihinsel yapma biçimi olarak irdelenecektir. Sinasosluların mekansal pratiklerinin gündelik yaşantılarına etkisi ve bu etkinin mekanda bulduğu karşılık, Nea Sinasos'un genel yerleşim kararlarından, yaşantılarındaki ayrıntı ve izlere kadar farklı ölçeklerde yansımaları bağlamında değerlendirilecektir.

4.3.1 Nea Sinasos'ta Yaşantıya Dair Edimler Bağlamında Yer(leşim) Kurma

Pratiği: Genel Yerleşim Dokusu ve Yerleşim Planı

Sinasosluların, Yunanistan'da yeni yer(leşim) kurma çabası, mübadele öncesi Anadolu topraklarındaki memleketlerinde, zihinsel ve fiziksel eylemler ve faaliyetlerle başlamıştır. Yunanistan'da ise Pire-Atina Komitesi, mübadeleye tabii tutulacak hemşehrileri için, Yunanistan'ın çeşitli bölgelerinde, Nea Sinasos'un kurulacağı alanla ilgili araştırmalar yapmaktadır. Komite, Parga, Girit, Halkida önerilerini değerlendirmiş, çeşitli gerekçelerle bu bölgelerde yer(leşim) kurma fikrine sıcak bakmamıştır. Bu yerleşimlerin yerine, Eğriboz Adası'nın kuzey ucuna yerleşilmesi konusunda karar alınmış, uygun arazinin bulunması yönünde çalışmalar başlatılmıştır (Balta, 2015), (Χατζηιωσήφ, 2005), (KAAM Arşivi).

Komitenin önerilen diğer bölgeleri kabul etmeme konusunda çeşitli gerekçeleri¹⁸⁹ bulunsa da, Eğriboz Adası'ndaki yerleşimin, Anadolu'daki yer(leşim)e fiziksel benzerliği, yeni yer(leşim)'in burada kurulması kararında etkili olmuştur. Yeni yer(leşim)'in kurulacağı alanın çevresel özelliklerinin, Anadolu'daki kaybedilen memlekete zihinsel yakınlığı ve fiziksel benzerliği, Sinasoslu *yerinden edilenleri*, yeni coğrafyalarda yabancılaşma, köksüzleşme ve göçmenlik duygusunun sürekli hale gelmesi hissiyatından kurtaracağı muhakkaktır. Aşına oldukları çevre aracılığıyla, bildikleri dünyayı inşa ederek, yerinden edilme duygusunun getirdiği tahribatın azaltılabileceği düşüncesini taşımaktadırlar. Bu sebeple, yeni yer(leşim)'in kurulacağı çevrenin, Anadolu'da bırakılan anavatana benzerliği önem taşımaktadır. Bu amaçla, Eğriboz Adası'nın kuzey kesiminde yer alan İstiaia yerleşimi sınırları içerisinde konumlanan Vistritsa (Agia Paraskevi) köyünde, dört yüz elli hektarlık bir çiftlik arazisi satın alınarak, yeni yer(leşim)'in kurulması çalışmalarına başlanmıştır (Balta, 2015), (Χατζηιωσήφ, 2005), (KAAM Arşivi). İlk yıllarda, İstiaia Topluluğu içerisinde varlığını sürdüren Sinasosluların, yer(leşim)leri, 1940'lı yıllardan itibaren Nea Sinasos ismiyle resmiyet kazanmıştır. Yeni yer(leşim)'de, 1928 yılı verilerine göre, iki yüz kırk bir kişilik bir nüfusa sahip olan Sinasoslular,

¹⁸⁹ Parga yakınlarındaki Paramythia ve Philiates yerleşimleri, kıraç arazisi, ulaşım sıkıntısı, Arnavut sınırına yakınlığı dolayısıyla çete saldırıları tehlikesi, ticari alanlara uzaklığı gibi gerekçeler sebebiyle, Sinasosluları, yeni yer(leşim)'in burada kurulması fikrinden uzaklaştırmıştır. Girit'in ise, sahip olduğu kültürel ve dilsel farklılıklar, komitenin bu yerleşimden vazgeçmesinde başlıca etmen olmuştur (Balta, 2015), (KAAM Arşivi).

tarım, hayvancılık ve küçük ölçekte ticaretle geçimlerini temin etmişlerdir (Balta, 2015), (Χατζηιωσήφ, 2005).

Şekil 4.39 Nea Sinasos köyünün kurulması eğlence ve kutlamaları (1925) (Balta, 2015), (KAAM Arşivi)

Her toplum kendi mekansal pratikleri bağlamında, kendi mekanını üretir. Mekan, insanların yaşam biçimlerinin ve kültürlerinin tezahürüdür. Mekanın doğuşu, biçimlenişi, yaşantının ve gündelik hayatın edimleri ve ritimleri aracılığıyla gerçekleşir (Lefebvre, 1991). Anadolu'daki kayıp vatana fiziksel benzerlik gösteren yeni yer(leşim)in kurulacağı çevre, bir altlık olarak, *mekansal pratiklerin*, somut biçimde ilk ortaya çıkışıdır. Bu altlık, bir düzene, kabule, kodlara dayalı bir yaşantının kurulmayacağını, yaşantıya dair edimlerin kurucu unsur olduğu, diyakronik ve ilişkisel bir mekansallığın, yeni yer(leşim)in belirleyicisi olduğunu kanıtlamaktadır. Nitekim, Vistritsa'da yeni yer(leşim)in inşası için belirlenen alanın, Anadolu'da anavatanla olan zihinsel yakınlığı, *mekansal pratiklerin* varlığını ve *temsil mekanlarını* kurma çabasının ilk eylemselliğini göstermektedir. Yani genel yerleşimin belirlenmesi kararı, *temsil mekanları* kurma çabasının ilk somut göstergesidir. Eğriboz'daki bu arazinin seçiminde (veya Parga, Girit ve Halkida'da değerlendirmeye alınan alanların reddinde), fotoğraflarla somutlaştırılan veya bellekte depolanan *mekansal pratikler* devrededir. Mekan, zihinsel olanla kültürel, toplumsal ve tarihsel olanı bir araya getirmektedir. Bu karmaşık süreç, her toplumun sahip olduğu edimler aracılığıyla, mekansal örgütlenme biçimi olarak

kendi mekansallığını yaratmaktadır. Bu mekansal örgütlenmenin toplamı (yapıtlar, manzara, dekor, anıtsallık) yer(leşim)i yaratır¹⁹⁰ (Lefebvre, 1991). Dolayısıyla bir yer(leşim)in yaratımı maddi olarak yapıtların yan yana gelmesi değil, toplumun zihinsel edimleri bağlamında mekansal düzenleme ve maddi bir araya geliş biçiminde yatmaktadır. Bu sebeple maddi kurulumlar kadar, bu kurulumları çevreleyen görünmez kurucu unsurlar, yer(leşim)in oluşmasının başat aktörleridir.

Buradan çıkarımla, Nea Sinasos'un, Anadolu'daki yerleşime olan zihinsel yakınlığı, edimler aracılığıyla inşa edilen yapıtlar kadar, bir *temsil mekanları* örgütlenmesine yakın durmaktadır; somut olmayan, soyut bir *temsil mekanlarının* temsiliyeti. Bu durum genel yerleşimin kurulmasında tetikleyici bir rol üstlenmektedir. Genel yerleşim olarak, Anadolu'daki yerleşime benzer şekilde bir yamaçta kurulması, yamacın arkasında bir çukur topografyanın yerleşimi belirlemesi¹⁹¹, merkezi kilisenin köy ortasında (Mesahori) kurulması, bütün yer(leşim) örgütlenmesinin bu merkez kiliseye bağlı oluşu, Anadolu'da olduğu gibi köy ortasında yer alan kilisenin el birliği ile hep beraber ayağa kaldırılması gibi kurucu ve belirleyici unsurlar, Anadolu'daki yer(leşim)le kurulan zihinsel yakınlığın temsiliyetleridir. Bunun yanı sıra Nea Sinasos'un kurulduğu veya kurulması düşünüldüğü alanların su ile ilişkiselliği, bilinçaltı düzeyinde Anadolu'daki memleketle yakınlığı gözler önüne sermektedir¹⁹².

¹⁹⁰ Lefebvre, bu mekansal örgütlenme biçimini, şehrin yaratımı üzerinden ele almıştır.

¹⁹¹ Mübadele öncesi Sinasos'un fotoğraflanması fikrini ortaya atan ve bu eylemi gerçekleştiren Serafim Rizos'un, mübadeleden sonra kaleme aldığı Sinasos'la ilgili hatıralarında, Anadolu'daki yer(leşim)den, 'çukur', 'çukurumuz' ve burada yaşayan insanlardan da 'çukur sakinleri' olarak bahsettiği görülmektedir (Pızoç, 2007), (KAAM Arşivi). Rizos'un anılarını derleyen Evangelia Balta'nın metinlerinde de, 'çukur' kelimesinin eş anlamlısı olan 'gurna'nın kullanıldığı görülmektedir (Balta, 2007). Dolayısıyla Anadolu'daki yerleşimin tepelerin oluşturduğu bir 'çukur-gurna' yerleşimi oluşu ve böyle anılışı ile Nea Sinasos yerleşiminin bir tepenin yamacında ve bu tepenin oluşturduğu çukurda oluşu arasında ilişkisellik bulunmaktadır.

¹⁹² Her ne kadar bugün sular çekilmiş ve kayalıklar arasında kurak bir habitata sahip olmuş olsa da, mübadele öncesinin Sinasos'u, derelerin parçaladığı, yaşantının köprüler vasıtasıyla birbirine bağladığı mahallelerden ve vadilerden oluşan bir yer(leşim)dir. Bu sebeple, sulak bir alanda kurulu olan Sinasos'tan mübadele ile göç edileceği kararının hemen akabinde, Pire-Atina Komitesinin, yeni yer(leşim)in kurulması için öngördüğü alanların (Parga, Girit, Halkida) hepsinin su kenarında konumlanması veya suya yakın oluşu, kurulan Nea Sinasos yer(leşim)inin de bir adada ve su ile dolaylı yoldan ilişkili oluşu, bu zihinsel edimin, yer(leşim) kurma pratiğine yansımalarının güçlü bir göstergesidir.

Şekil 4.40 Eğriboz Adası'nda kurulan Nea Sinasos köyü, Anadolu'daki yerleşim gibi bir yamaçta ve onun oluşturduğu bir 'çukur-gurna'da kurulmuştur (1952) (Balta, 2015)

Yunanistan'da, Sinasosluların ve Anadolulu diğer *yerinden edilen*lerin adapte olmakta güçlük çektikleri, değişime-dönüşüme tabii tuttıkları ya da terk ettikleri mekan ve fiziki yerleşimler (II. Evre), devlet pratiklerinin hüküm sürdüğü, rasyonelliğin tarihsel, toplumsal, kültürel ve zihinsel olanı dondurduğu ve sabitlediği mekanlardır. Lefebvre'in *hareketsiz bir mekan inşasının egemenliği* tanımı ile örtüşen bu yerleşimler, zaman olgusunun bir anlam taşımadığı planlamanın ve politikanın ürünleridir. Nitekim bu kartezyen yerleşimlerde, rasyonel olarak planlanan ve türdeş hale getirilen mekanlar değil, 'toplum'dur (Lefebvre, 1991). Bir başka deyişle mekan içerisinde sabitlenen, toplumların gündelik yaşantıları ve bu yaşantıların kurucuları olan yaşantıya dair tüm edimleridir.

Şekil 4.41 Günümüzde Nea Sinasos yer(leşim)i

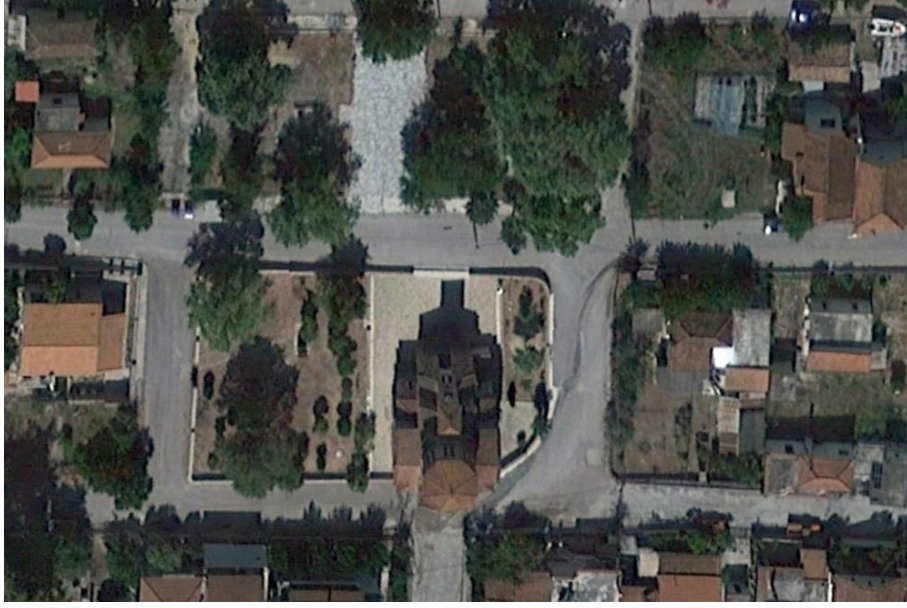
Yerleşimin genel plan tipolojisine bakıldığında, her ne kadar yer seçiminden yapıların konumlarına kadar Sinasosluların edim ve yaşantı izlerinden kesitlere rastlamak mümkün ise de, genel plan tipolojisinin rasyonel hatları ve alt yapı problemlerinin çözülmüş olması, teknik bir kamu desteğinin kendilerine sağlandığı ipucularını akıllara getirmektedir. Arşiv çalışmalarında Nea Sinasos'la ilgili böyle bir desteğin kanıtına rastlanmasa da, Stelaku'nun Nea Karvali yerleşimi için yaptığı bir alan çalışmasında, *yerinden edilenlerle* yaptığı mülakatta, yerleşimlerini evlerinden kiliselerine kadar kendileri kurmalarına rağmen, *bir bulmaca gibi yatay ve dikey* arsa bölümleri ve sokak oluşumları konusunda kendilerine devlet desteği sağlandığı ayrıntısına rastlanmaktadır. Bu durumun, yerleşimin *düz ve hizalı* olması konusunda yardımcı olduğunu belirten Nea Karvali sakini, yine de yerleşimlerinin kendi yaşantı unsurlarının bir sonucu olduğunu vurgulamaktadır. Bu söylem, Nea Sinasos'un da böyle bir kamu desteği almış olabileceği gerçeğini güçlendirmektedir¹⁹³ (Στελλακου, 1999).

¹⁹³ Nitekim 1928 yılında Nea Sinasos yerleşimine destek istemek amacıyla, dönemin ünlü politikacıları Alexandros Papanastasiou ve Eleftherios Venizelos'u ziyaret ettikleri ve Anadolu'daki

Yerleşimin rasyonel hatları bu konuda bir kamu desteği aldıklarını akıllara getirse de, Nea Sinasos yerleşimini kurma etkinliğinde, *yerinden edilenlerin* edimlerinin süzgecinden geçen bir yapma biçimi söz konusu olduğu görülmektedir. Yerleşim, bir planlama kabulüne bağlı olarak ilerlemez, fakat zihinlerde var olan bir mekansal örgütlenme, yeni yerleşimi kurar. Anadolu'daki yerleşimde var olan 'köy ortası' (Mesahori) örgütlenmesinin bir benzerinin, Nea Sinasos'taki yerleşimi ve gündelik hayatı mekansal anlamda kurduğu ve Nea Sinasosluların, tıpkı Anadolu'da olduğu gibi, toplumsal hayatını şekillendirdiği görülmektedir.

Şekil 4.42 19. yüzyılın sonlarına tarihlenen haritada Anadolu'daki Sinasos yerleşimi dini yapı (Konstandinos Eleni Kilisesi), köy ortası-pazaryeri, köy kahvesi mekansal örgütlenmesinden oluşan köy meydanı (Mesahori) (Μπαλτά, 2004)

Şekil 4.43 Eğriboz Adası'nda kurulan Nea Sinasos yer(leşim)i dini yapı (kilise, park-meydan, kafe (köy kahvesi) örgütlenmesinden oluşan köy meydanı

Anadolu'daki yer(leşim)de köy meydanı örgütlenmesinin (kilise, köy ortası-pazaryeri, köy kahvesi) bir benzerinin Nea Sinasos'un gündelik yaşantı ve toplanma-rastlaşma alanını şekillendirdiği söylenebilir. Nea Sinasos'ta yer(leşim)in kurulduğu esnada, inşa edilen ilk yapının, merkezde yer alan köy kilisesi olması ve bu yapının el birliği ile yapıldığı göz önünde tutulursa, edimlere dayalı ve gündelik yaşantı filtresinden geçirilmiş bir zihinsel 'planlama'nın varlığından söz etmek mümkündür.

Yerinden edilenler için, II. Evre ve III. Evre mekan pratiklerinin farkı, Nea Sinasos'un genel yerleşim ve yerleşim planı irdelemesinde kendini göstermektedir. Mekansal Üçlü Diyalektiği'nin *mekansal pratikler* savı, her mekansal pratiğin, planlanmadan – tasarlanmadan önce yaşandığını ortaya koymaktadır. Pratik edilen ve edimlerle biçimlenen mekansal pratik, yaşantıda kolayca yer bulmaktadır. Sinasosluların genel yerleşim kararları ve yerleşme planını şekillendiren tüm kararlar, yaşantılarında yeri olan mekansal pratikleridir (III. Evre). Fakat, yaşantıda yer bulmadan planlama pratiğine tabii olan mekansal oluşumların (II. Evre), kullanıcının yaşantısında ve bilincinde karşılık bulması mümkün gözükmemektedir. Lefebvre'e göre toplumsal mekan, tüm toplumsal edimleri 'kendi bünyesinde barındırır' (Lefebvre, 1991). Dolayısıyla Nea Sinasos'un genel

yerleşim kararının ve yerleşim planının, Sinasosla ilişkileneceği, 'birlikte-olma' halinin içerisinde yerleşim'in de dahil olmasıdır. Mekan tartışmaları başlığında Norberg-Schulz'un 'yerin ruhu – genius loci' olarak kavramsallaştırdığı durum, tam da Sinasosluların bu yapma biçimi ile örtüşmektedir; toplumsal olanla yerleşim'in ilişkilendirilmesi.

Artık yerleşim, yapılar ve yapılar aracılığıyla, toplumsal olanla yoğrulmaya devam etmektedir.

4.3.2 Nea Sinasos'ta Yaşantıya Dair Edimler Bağlamında Mekan Kurma

Pratiği: Evler, Dini Yapılar, Okullar

Lefebvre'e göre *mekan temsilleri* kavramının barındırdığı 'temsil' durumu, güç ilişkilerinin, egemenliğin, üretim ilişkilerinin mekanın yapısında var olması durumudur. Yani gücü elinde bulunduranın (ev sahibi, egemen, ulus-devlet vb.), mekanlarda, anıtlarda ve sanat eserlerinde üretim biçimine yön vermesi olarak da okunabilir. *Yerinden edilenin* mekanı bağlamında; II. Evre olarak kavramsallaştırılan mekan kurma pratikleri, egemene ait bu sembol ve temsiliyetleri barındırmaktadır. Tersine olarak *temsil mekanları* ise, toplumsal yaşantının, yaşantıya ait edimlerin temsillerini içermektedir. Çalışmada III. Evre olarak isimlendirilen bu durum, *yerinden edilenlerin* (Lefebvre'in tabiriyle 'oturanların', 'kullanıcıların') mekanına dair ipucularını barındırmaktadır (Lefebvre, 1991). Evler, dini yapılar, okullar gibi tüm bireysel ve topluluğa ait gündelik hayatın geçtiği mekanlar, bu durumun birer temsilcileridir.

Nea Sinasos'ta mekanı üretme pratikleri bir sisteme dayalı değildir¹⁹⁴. Lefebvre'in tariflediği biçimiyle, mekanın üretimi bir insan hareketi, bir yönelim, bir tahayyül ufkudur. Dolayısıyla Sinasosluların, bir sistem olarak oluşturulan ve tahsis edilen göçmen mekanlarını reddetme tavrı ve kendi yapma biçimleri doğrultusunda gündelik hayatın yaşandığı mekanları kurma girişimleri, Lefebvre'in savunduğu savın karşılığı niteliğini taşımaktadır. Sinasoslular, bir sistem veya nesnel bir

¹⁹⁴ Lefebvre'e göre, mekan bir sistematik üretime tabii olamaz, sisteme benzeyen şey sadece üretimdir, içerisinde mekanı barındırmaz (Lefebvre, 1991). Buradan çıkarımla, *yerinden edilenler* için II. Evre üretimler, bir barınma probleminin kitlesel çözümüdür. *Yerinden edilenin* mekan pratiği olarak okumak için, onların yaşantılarını kurduğu ve mekansallıklarını kattıkları sonraki süreçlerle birlikte ele almak gerekmektedir.

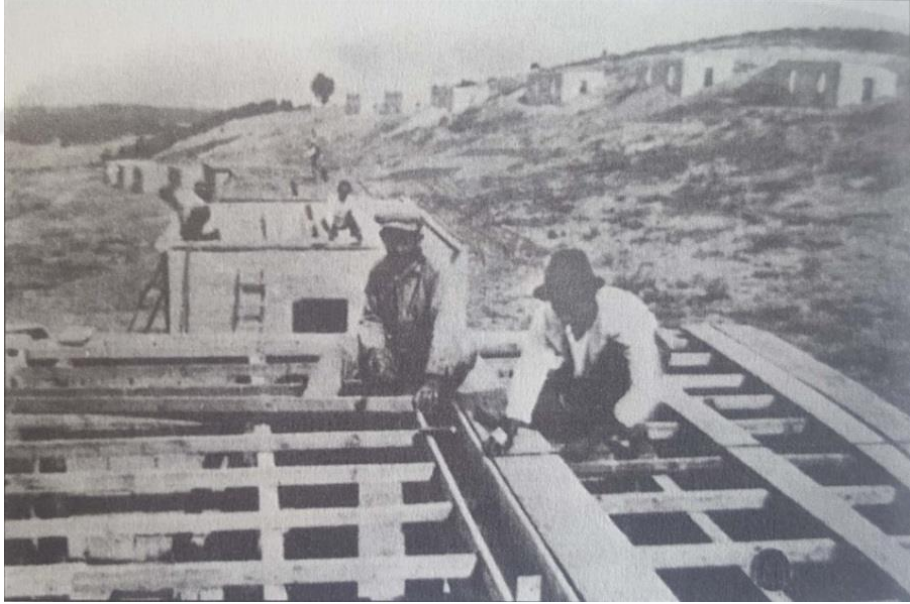
retme biçimi olarak, mekanın üretimini reddetmekte (II. Evre), kendi edimleriyle mekanı kurarak, toplumsal ile mekansal üretim arasında diyalektik bir ilişki tretmektelerdir (III. Evre). İkametgah veya ev, bu diyalektik ilişkinin yapı halinde gündelik hayatta var oluşudur. Ev, mekansal pratiklerin ve bellekte saklanan yapma edimine ait tüm ynlerin (toplumsal, simgesel, mistik, mecazi, tarihsel) anlamlarıyla doludur. Evi inşa etmek, bu anlamsallıkları hem hatırlamak, hem de bir yapı haliyle somutlatırarak, hatırladıklarını yaşantıda var etmektir. Bu yüzden Lefebvre, ev'in inşa pratiğini *bedenin, mekanın, zamanın, arzusun* gündelik hayata uyarlanması olarak yorumlamaktadır (Lefebvre, 2018).

Sinasoslular için ev, kutsallık derecesinde bir önemle inşa edilmiştir. Anadolu coğrafiyasında, kamu yapılarıyla kültürel yaşantılarını somutlaştıran Sinasoslular, sonrasında duvar resimlerinden bezemelerine kadar anlam yükledikleri evlerini inşa etmişlerdir. Benzer şekilde, yeni yer(leşim)lerinde de, el birliğı ile kendi evlerinin inşasına girimilerdir. Sinasos'ta fotoğraflanan birçok karenin odağında evlerinin yer alması, bu durumun önemsenme derecesini ortaya koymaktadır. Diğerk taraftan Anadolu'daki memleketlerinde, evleri kimler inşa ettiyse, Nea Sinasos'ta da evlerin inşasının aynı kişilere emanet edilmesi, ikametgaha verilen önemin kanıtı niteliğindedir¹⁹⁵.

¹⁹⁵ Nitekim bu durum, Serafim Rizos'un el yazması notlarında ilginç bir anekdot ile kaleme alınmıştır: "... Demirci Simios, kymzdeki eski evlerin çoğunun pencere demirlerini yapan ustaydı. Eserlerinin düz kesimleriyle güzel şekilleriyle dikkat çeker. Bizim zamanımında, oğlu Nikos Sidiropulos Usta da öyle yetenekli bir demirciydi. Köyümüzün bütün yapılarında Nikola Usta'nın elinden çıkmış bir sanat eseri bulabilirdin. Bir süre için yeni köyümüz Nea Sinasos'a gelip yaşadı. Yeni evlerimizin yapımında çalıştı. Sıtmadan ld ..." (Balta, 2007), (Pıos, 2007).

Şekil 4.44 1924 yılına tarihlenen fotoğraf, Nea Sinasos'ta konutların inşasına dair faaliyetler (Balta, 2015), (KAAM Arşivi)

Şekil 4.45 1924 yılına tarihlenen fotoğraf, Nea Sinasos'ta konutların inşasına dair faaliyetler (Balta, 2015), (KAAM Arşivi)

Şekil 4.46 1924 yılına tarihlenen fotoğraf, Nea Sinasos'ta konutların inşasına dair faaliyetler (Balta, 2015), (KAAM Arşivi)

Bachelard'ın tanımlarında ev, evrenle ilişkilendirilen bir anlamsallığa sahiptir (Bachelard, 1996). Ele alınan kavramlarla da bu yaklaşımın, Sinasoslular için ne kadar geçerli olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır. Evlerin inşası, kökleri mitolojiyle ilişkilendirilen hikayelerin ve yapma biçimlerinin, bunun yanı sıra 'birlikte-olma'nın inşası anlamını taşımaktadır. Tarihin her devrinde, yaşam alanlarını ve ikamet ettikleri evlerini kendileri yapan, mübadele ile ilk defa başkalarının inşa ettikleri evlerde ikamet etmeye mecbur kalan, Kapadokya Bölgesi'nin bu mensupları, kendi edimleri doğrultusunda yaşama alanlarını yeniden şekillendirmiş ve yaşama edimlerini korunur kılmışlardır. Bu durum fiziksel bir benzerlikten daha önemli olarak, meskenin sahip olduğu öz'ü koruma düşüncesini içermektedir. Sinasos'ta olduğu gibi, Nea Sinasos'ta da evler, bizzat kullanıcıları tarafından şekillendirilmiştir. Bunun yanı sıra, yöreye özgü malzemenin kullanılması, ikamet edilecek evin Anadolu'daki ikamet alanıyla benzer oranlarda inşa edilmesi, yamaca konumlanması, evlerin cephelerine yansıyan işaretlerle kimliksel unsurların ikamet edilecek meskene yansıtılması¹⁹⁶ fiziksel bir benzerliğin de ait oldukları çevreyi yeniden kurmanın bir belirtici olduğunu göstermektedir.

¹⁹⁶ Bu durum, yaşantıya dair izler, ayrıntılar ve yer isimleri olarak, bir sonraki başlıkta incelenecektir.

‘Birlikte-olma’ halinin somutlaştığı bir diğer mekan da köy merkezinde yer alan, köy kilisesinin inşasıdır. *Yerinden edilen* toplulukların tümünde, dini yapının inşası, büyük önem taşımaktadır. Çünkü dini yapılar, sadece ibadet ihtiyaçlarının karşılandığı mekanlar değil, bütün toplanma ve karar alma faaliyetlerinin gerçekleştiği, kutsal emanetlerin, dinsel ve kültürel nesnelerin korunduğu toplumsal odaklardır. Aynı zamanda bu mekanlar, Anadolu’dan getirilen kutsalların ve hatıraların saklandığı birer bellek-mekanlardır. *Yerinden edilenlerin* edimleriyle kurulan bu yerleşimlerde, dini yapıların üstlendiği bu misyonu, bir yerleşim örneği üzerinden Hirschon, şöyle aktarmaktadır: “... *Kokkinia’daki kiliseler de terkedilmiş memleketteki ibadethanelerin anısına ithaf edilmişti... bu kiliseler memleketten getirilen ikonaları sergilemek için kurulmuştu. Özellikle, memleketi gidenler yanlarında getirdikleri taş ve toprakları bir şekilde bu yapıların bünyesine dahil ediyorlardı ...*” (Hirschon, 1998), (Hirschon, 2016).

Dinin toplumsal yaşantı ve topluluk üzerindeki kilit rolü, çoğu Kapadokya topluluğunda olduğu gibi, Sinasoslularda da oldukça güçlüdür. Azizlere duyulan saygı, kiliselerin taşıdığı değerler, kimliğin bir parçası olarak görülen dini semboller, ikonalar, mitler, ritüeller ve söylemler, topluluğu bir arada tutan gizil güçlerdir (Στελλακου 1999). Bu sembolik hassasiyetlerin Nea Sinasos’u kurma ve topluluğu bir arada tutma konusunda ayrı bir motivasyonu temsil ettiği muhakkaktır.

Yerinden edilenlerin kurdukları yerleşimlerde, mübadele esnasında Anadolu’dan getirilen kutsal simgelerin önemi büyüktür. Bu simgeler, geçmişle kurulan sıkı bağın birer düğüm noktası niteliğindedir. Balta’ya göre, yabancı yeri hızla kendi yer(leşim)leri haline dönüştürmede, bu kutsal temsiliyetlerden alınan gücün büyük önemi vardır. Tıpkı geçmişleri gibi, bu temsiliyetleri de muhafaza etmekteLERdir (Balta, 2015). İlk inşa edilen kilise, bu kutsal temsillerin de muhafaza edildiği mekanlar olma görevini üstlenmektedir. İlk inşa faaliyetlerinin başında dini yapıların gelmesi, bu temsiliyetlerin muhafaza edilmesiyle doğrudan ilişkilidir. *Yerinden edilenlerin* kurdukları yer(leşim)lerde dini yapı, belleği ve geçmişi temsil eden somut temsiliyetlerin, birer korunağı olma görevini de üstlenmektedir.

Nea Sinasos'un köy meydanında, 'birlikte-olma'nın somutlaşmış hali olarak inşa edilen kilise de, yukarıda bahsi geçen edim ve temsiliyetlerin kurucu unsur olarak başat rol oynadığı bir yapma biçiminin ürünüdür. Nitekim, Nea Sinasos'un köy meydanında inşa edilen bu kilisenin ismi (Nicholaos Kilisesi), Anadolu'daki Aziz Nikolaos isimli kır kilisesi veya manastır olarak bilinen dini yapıdan gelmektedir. Bu yapılara ismini veren azizin ikonası ise, mübadele esnasında, Yunanistan'a bin bir zorlukla taşınan kutsallar arasında yer almaktadır. Bu durumu, yeni yerleşimde kilisenin inşa çalışmalarında da yer alan Rizos, hatıralarında şöyle anlatmaktadır: *"... Ay Nikola manastırı. Bizim zamanımızda artık manastır değildi tabi, bir kır kilisesiydi... Manastırda, 1775'te bakkallar esnafının armağan ettiği bir Ay Nikola ikonası vardı. Ay Nikola ile Ay Mina'nın, İstanbul'a gurbete çıkan yakınlarımızı korumaları için bu ikonaya mum yakardık, beraberimizde Yunanistan'a getirdik. Anadolu'dan Yunanistan'a yaptığı bu uzun yolculuk esnasında ikona hasara uğradı... restore ettirip inşa ettiğimiz Ay Nikola kilisesine astık ..."* (Balta, 2007), (Pízoç, 2007).

Şekil 4.47 'Birlikte-olma'nın ilk girişimi, Nea Sinasos'ta ilk inşa faaliyeti, Saint Nicholas Kilisesi (192?), (Nτελκη, 2016)

Şekil 4.48 Anadolu'daki yerleşimde bulunan Aziz Nicholaos Manastırı, mübadele öncesinde muhafaza ettiği ikonalar yeni yerleşim'e taşınmıştır. Nea Sinasos'taki merkez kiliseye ismi verilmiştir. Restore edilen yapı günümüzde müze olarak kullanılmaktadır (Ulubay, 2019)

Birlikte inşa etmenin yanı sıra, kutsal addettikleri ikonalar, kutsal emanetler ve koruyucu azizlerinin manevi varlığıyla, yeni yerleşim'de de bir arada olma, Sinasoslular için bir güç kaynağıdır. Stelaku'ya göre azizler, onlara adanan kiliseler, kutsal nesneler, *yerinden edilenlerin vatanı* gibidir (Στελλακου, 1999). *Yerinden edilenlerin* azize karşı duydukları bu bağlılık, onların yer kurma, bir arada olma, geçmişi yeniden hatırlama hissiyatının temel motivasyonu olmuştur. Anadolu'dan ayrılırken son vaaz için kilisede toplanmak gibi, yeni yerleşimde birlikte olmak ve birlikte olmanın mekanını inşa etmek motivasyonu, azizin konumunu bambaşka bir yere taşımaktadır. Yunanistan'da birçok mülteci yerleşiminde inşa edilen kilise ve azizin ikonasının bu kiliseye yerleştirilmesi her yıl etkinliklerle kutlanmaktadır.

'Birlikte-olma'nın somut halini temsil eden yapı, muhafaza ettiği görünmez kurucu unsurlarla, Anadolu'daki memleketle sıkı bir bağ kurmasının yanı sıra, fiziksel olarak da Anadolu'daki yapma biçimlerinin izlerini taşımaktadır. Plan tipolojisi, oranı, kubbe biçimi, apsisi ve girişi ile, Sinasos yerleşiminde bugün ayakta olmayan köy hamamı ve Theotokos'un Doğuşu (Hz. Meryem) Kır Kilisesi yapıları ile mimari anlamında benzerlik göstermektedir. Nea Sinasos'un köy meydanında yer alarak, tıpkı Anadolu'daki Mesahori'nin mekansal örgütlenmesi gibi, yeni köyün anlamlı

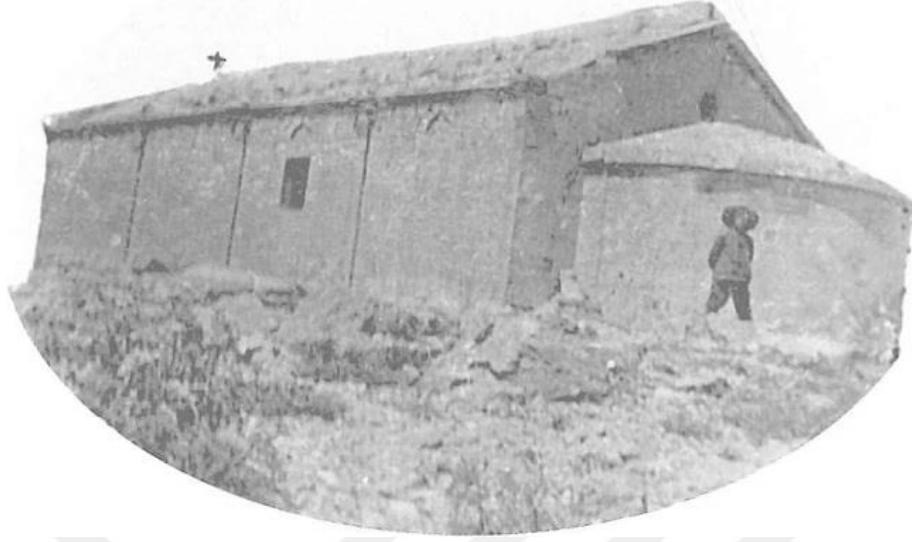
bir çevreye dönüşmesinin ve toplumsal hayatın şekillenmesinin de öncülüğünü teşkil etmektedir.

Şekil 4.49 Nea Sinasos'ta yer alan Nikolaos Kilisesi'nin ön cephesi (Ulubay, 2019)

Şekil 4.50 Nea Sinasos'ta yer alan Nikolaos Kilisesi'nin arka cephesi, kubbesi ve apsis kısmı (Anonim)

Şekil 4.51 1924 yılına tarihlenen fotoğraf, Theotokos'un Doğuşu (Hz. Meryem) Kır Kilisesi. Yapı bugün ayakta değildir. Plan tipolojisi olarak Nea Sinasos'taki Nikolaos Kilisesi'yle benzerlik göstermektedir (Balta, 2007), (KAAM Arşivi)

Şekil 4.52 1924 yılına tarihlenen fotoğraf, Anadolu'daki Sinasos yerleşiminde yer alan, bugün ayakta olmayan, köy hamamı yapısı. Kubbesi, giriş cephesi, simetrik yapısı ve merdivenli giriş yapılanması ile Nea Sinasos'taki Nikolaos Kilisesi'yle benzerlik göstermektedir (Balta, 2007), (KAAM Arşivi)

Nea Sinasos'un kurulmasında bir diğerk önemli yapı da köy okulunun inşasıdır. Kilisenin inşasının hemen akabinde, 1925'te iki odalı bir ilkokul inşa edilmiştir (Κωνσταντιωιά, 2019). Köy okulu, aynı zamanda Nea Sinasos'un bir etkinlik merkezi olarak faaliyet göstermektedir. Anadolu'daki Sinasos yerleşimde olduğu gibi, Nea Sinasos'ta da, köy okulu toplu etkinlikler için kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra, köy okulunda, Anadolu'dan getirilen bazı hatıraların ve kaleme alınan Sinasos hatıra el yazmalarının muhafaza edildiğı görölmektedir. Anadolu'ya dair bu hatıralar, arasında en dikkat çekici olanı, Sinasos'taki erkek okulunun avlusundaki saat kulesinde yer alan saatin, bugün Nea Sinasos köy okulunda saklanmasıdır. Anadolu'da kiliselerde yer alan ikonaların yeni yer(leşim)de yine kiliselerde saklanması gibi, okulda kullanılan bir parçanın, Nea Sinasos'ta da yine bir eğitim yapısında muhafaza ediliyor olması, kesintiye uğrayan yaşıntının, kesintiye uğradığı yerden, tekrar onarılması çabasının bir göstergesidir. Buradan çıkarımla, her yapıt Sinasoslular için bir anı-mekan olarak, manevi bir değer taşımakta olduğu görölmektedir. Evler, kiliseler, okullar sahip olunan görünen ve görünmez yapı taşları ve edimlerle inşa edilmiş, kaybedilen memleketin birer anıtları gibi yeni yaşıntılarında var olmaya devam etmekteledir.

Şekil 4.53 Nea Sinasos'ta yer alan köy okulu (Ulubay, 2019)

Şekil 4.54 Nea Sinasos köy okulunda yer alan saat, Anadolu'daki memleketlerindeki erkek okulundan getirilmiştir¹⁹⁷ (Βλασιάδης, 2016)

Tüm bu yapma edimlerinin, Sinasosluların gündelik hayatlarına kattıkları bir farkındalık vardır. Lefebvre, Hegel'in '*aşına olunan bilinmez*' epigrafik savını, aşına olunanın, bir örtü, bir maske gibi bilmemiz gerekeni sakladığını vurgulamaktadır. Bir başka söylemle, gündelik yaşantımızın içerisinde olan bir gerçekliği kavramamız için, o gerçeklikten uzaklaşmamız gerekmektedir. Sinasoslular, hem kendi mekanlarını, hem de mekanlarını kurdukları edimlerini, göç ederek geldikleri yeni coğrafyada evlerini, kiliselerini, okullarını kurarken fark etmişlerdir. Kendi benliklerini kuşatan mitleri, esrarları, ezgiler, öyküler, danslar gibi tüm folklorik değerleri, bir başka deyişle iç yaşam enginliklerini keşfetmişlerdir. Bu sebeple Nea Sinasos, Sinasosluların gündelik yaşantılarını var ettikleri bir yer(leşim)dir ve onların eseridir. Aynı zamanda bu eserde bir ayna gibi kendiliklerini fark etmiş, edim ve bilinçlerinin farkına varmışlardır (Lefebvre, 2017). Touraine'nin, *insanın yaptığıyla özdeş olduğu* söyleminde geçen, bir şeyi anlamının yolunun, onu tüm gizil güçlerle yeniden üretebilme kabiliyetine bağlı olduğu savı, Sinasoslular için Nea Sinasos'u kurarken ortaya çıkmıştır (Touraine, 2018). Bu açıdan Sinasoslular, göç ederek geldikleri coğrafyalarda yeni

¹⁹⁷ Saatin yer aldığı erkek okulunun iç avlusu ve saat kulesine ait fotoğraf için; Bakınız Şekil 4.15

yer(leşim)lerini kurarken, evi ev yapan, kiliseyi kilise yapan, kamusal mekanı kamusal yapan öz'leri de keşfetmişlerdir. Yerleşimi 'yer'e dönüştüren şey, bu öz'lerin toplamına karşılık gelmektedir.

4.3.3 Nea Sinasos'ta Yaşantıya Dair Edimler Bağlamında Gündelik Hayat - Mekan Pratiği: Yaşantı İzleri, Ayrıntılar, Yer İsimleri

Gündelik hayat, yaşantının tüm etkinlikleriyle, derin bir ilişkiselliğe sahiptir. İnsanın var oluşu, gündelik hayatta şekillenir. İnsan edimleri doğrultusunda kurulan yer(leşim) ise, insanın tüm ilişkiselliklerinin var olduğu, gündelik hayatın aktığı bir mecradır (Lefebvre, 2017). Bir başka deyişle, yer(leşim), insanın ilişkisellikleri bağlamında kurulan bir eserdir. İlişkisellik olarak muğlak bırakılan kavram, insanın, yer(leşim) üzerinde bıraktığı yaşantıya dair ayrıntılar ve izler üzerinden çözümlenebilir.

Sinasosluların yaşamsal edimleri, sadece yapılı çevrenin inşası olarak değil, yaşantıda var olan ayrıntılar ve izler olarak da yer(leşim)in kurulmasına etki etmiştir. Bu izler ve ayrıntılar, iç güdülere, bilince ve akla nüfus eden insan gerçekliğidir. Buradan çıkarımla, Nea Sinasos'a akseden bu yaşamsal unsurları, Sinasosluların, toplumsal gerçekliği olarak okumak yerinde olacaktır (Lefebvre, 2017).

Bir başka açıdan bu durum, 'yabancılaşma'ya karşı zihnin merkezine toplumsal ve gündelik olanı yerleştirme çabasıdır. *Yerinden edilen* kitlelerde, bu durumun ilk belirteci, yer isimlerinin belirlenmesinde kendisini göstermiştir. Sinasoslular özelinden bakıldığında, Vistritsa Köyü'nde bir çiftlik arazisinin ismi, Sinasoslular tarafından 'Yeni Sinasos' anlamına gelen *Nea Sinasos* olarak isimlendirilmiştir. İlk olarak, Anadolu'daki yerleşim ismi, yeni kurulacak olan yer(leşim)e verilerek, 'yabancılaşma'ya karşı, Anadolu'yla zihinsel bağın kurulması sağlanmıştır. Bu durumun barındırdığı gizil gücü, Norberg-Schulz, "... *Viyanalıyım, Romalıyım diyerek kendimizi bir yerle ilişkilendirerek tanımlarız ...*" ifadeleriyle vurgulayarak açıklamaktadır (Norberg-Schulz, 2001). Sinasoslular da, tarihsel süreç boyunca, kendilerini ilişkilendirdikleri 'Sinasoslu olma' kimliğinden uzaklaşmak istememişlerdir. Nea Sinasos örneğinde olduğu gibi, Yunanistan Coğrafyası'nda, Anadolu'daki yerle ilişkili Nea ön adlı yerleşimlerin kurulması girişimi, bir isim

taşıma eyleminden öte, kimliksel belirtecin, yerleşim ismi olarak önemsenebilir etkinliğinin bir sonucudur. Bu etkinlik, yer isimlerinde olduğu gibi, yer(leşim)i kuran toplumsal yapıların isimlendirilmesinde de kendini göstermiştir¹⁹⁸. Stelaku'ya göre gelinen yerleşimin isminin devamlılığı, yeni coğrafyada da kendi yerinde olma hissiyatını kuvvetlendirmektedir (Στελλακου, 1999). Ayrıca yeni kelimesinin bir ön ad olarak yerleşim ismiyle kullanılması, eski yer(leşim)'in daima hatırlanmasına sebep olmaktadır. Nea Sinasos, Anadolu'daki 'eski Sinasos'un zihinlerde her daim var olmasını da temsil etmektedir. Ayrıca yeni yer(leşim)'e isim vermek (ve hatta Anadolu'daki eski yerleşimin ismini vermek), en başından itibaren, yeni coğrafyanın yerli halkı ve onların toplumsal yaşantısıyla araya bir mesafe konulduğunun kanıtı niteliğindedir. Bu tavır aynı zamanda yerli halkın yanı sıra, ev sahibinin (egemen) konukseverlik hükümlerini reddetmenin bir göstergesi olarak da okunabilir. *Yerinden edilen* topluluklar, tüm mekansal etkinliklerde ve yaşantı biçimlerinde, bu farklılığı yer(leşim) isimleri aracılığıyla baştan ortaya koymaya çalışmışlardır. Nea Sinasos yer(leşim)'i bağlamında değerlendirilirse; Nea Sinasos, 'Sinasoslu olmaya devam etme'nin anlam yüklü bir sembolüdür.

Yer ve mekan isimleriyle kurulan zihinsel yakınlığın, gündelik hayatta karşımıza çıkan çeşitli izler ve ayrıntılar yoluyla da yer(leşim)'in kurulmasında önemli etkileri olmuştur. Mekanların kurulması gibi, çeşitli temsiliyetler aracılığıyla, mekanın kendilerinin kılınması eylemselliği bu durumun göstergesidir. Anadolu'daki yerleşimde var olan, konak ve evlerin çıkma ve balkonlarında bir kimlik belirteci olarak karşımıza çıkan bezemelerin, yerleşme ihtiyacı karşılandıktan sonra, yeni yer(leşim)'de de ortaya çıktığı görülmektedir. Yaşantıya dair bu izler, Anadolu'daki bezeme ifadeleri ve oranlarıyla benzerlikler göstermektedir (Istea-Edipsos Belediyesi Dijital Arşivi, 2019)

¹⁹⁸ Bir önceki başlıkta ele alınan Nea Sinasos'taki Saint Nicholaos Kilisesi örneğinde olduğu gibi.

Şekil 4.55 Nea Sinasos – İstea arasında bir konut yerleşimi, çıkma ve süsleme tiplerinin Anadolu'daki örnekleriyle biçimsel ve oransal bir yakınlık bulunmaktadır (1958, John Papakonstantiou Arşivi), (Istea-Edipsos Belediyesi Dijital Arşivi, 2019)

Şekil 4.56 Nea Sinasos – İstea arasında bir konut yerleşimi, çıkma ve süsleme tiplerinin Anadolu'daki örnekleriyle biçimsel ve oransal bir yakınlık bulunmaktadır (20??), (Istea-Edipsos Belediyesi Dijital Arşivi, 2019)

Gündelik hayatın yaşantıya aksettiği ve yeri şekillendirdiği bir başka toplumsal edim ise yazıtlardır. Sinasoslulara özgü bir toplumsal edim olan bu özelliğin izlerini, Anadolu'daki memleketlerinde canlı bir şekilde görmek mümkündür. Özellikle ikamet ettikleri evlerde¹⁹⁹ çeşitli anlatı veya simge içeren yazıtlar, bu ikametlerin yapılış tarihleri, burada yaşayan bireyler hakkında bilgi verdiği gibi, toplumsal yaşantıda yer edinen bir söylemin yazılması ve gelen kişiyi karşılama görevini üstlenmesi gibi misyonlara da sahiptir. Bu arkaik ve güçlü imgeler, Sinasos'un toplumsal yaşantısının izlerini barındırmaktadır. Onlarca evin ön cephelerinde, Grek alfabesiyle yazılmış bu yazıt ve simgelere, bugün bile rastlamak mümkündür.

Şekil 4.57 Serafim Rizos'a ait evin dış kapısı, aslan figürleri, çeşitli süsleme ve bezemeler ve kapı üzerinde yer alan bir yazıt bulunmaktadır (Ulubay, 2019)

¹⁹⁹ Bu yazıtlar, evlerin sokağa açılan cephelerinde, genellikle giriş kapılarının üst veya yan kısımlarında bulunmaktadır.

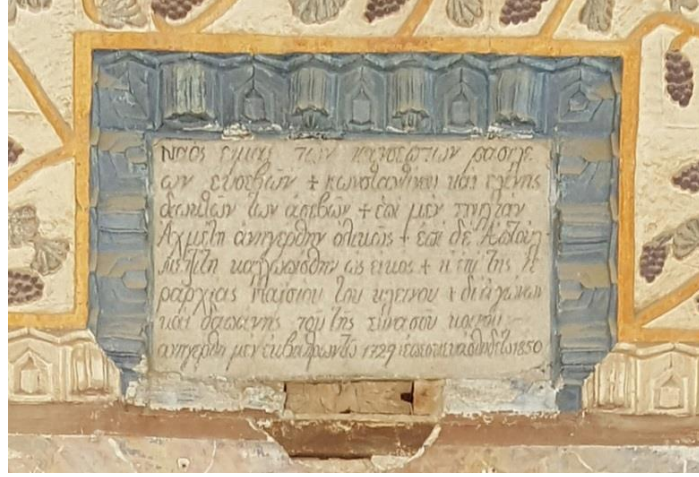

Şekil 4.58 Serafim Rizos'a ait evin dış kapı üzerinde yer alan yazıt²⁰⁰ (Ulubay, 2019)

Şekil 4.59 Sinasos'un köy meydanında (Mesohori) yer alan Konstandinos Eleni Kilisesi giriş kapısı (Ulubay, 2020)

²⁰⁰ Yazıtta şu ifadeler geçmektedir: "İnsanoğlu; eğer dostsan hoş geldin, düşman veya kötü niyetliysen bu kapıdan uzak dur. Bugün benim, yarın başkasının ve hiçbir zaman hiç kimsenin. 1853" (Balta, 2007).

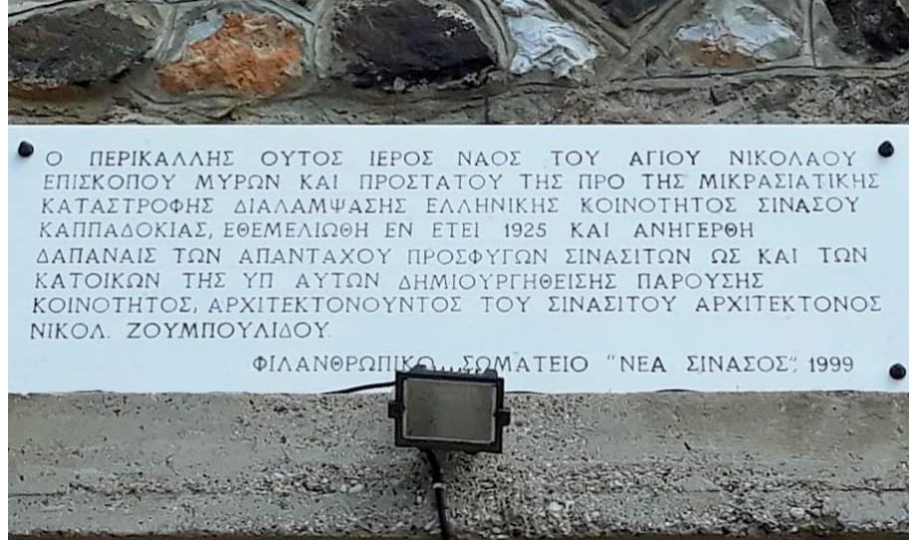
Şekil 4.60 Konstandinos Eleni Kilisesi giriş kapısı üzerindeki yazıt²⁰¹ (Ulubay, 2020)

Sinasosluların bu yaşantı izlerine, yeni yer(leşim)lerinde de rastlamak mümkündür. ‘Birlikte-olma’ halinin vücut bulduğu yapılarda yer alan yazıtlar, bu toplumsal yapılarla ilgili bilgiler vermektedir.

Şekil 4.61 Nea Sinasos’ta yer alan Saint Nicholaos Kilisesi’nin ön cephesi ve giriş kapısı, giriş kapısının üzerinde yazıt yer almakta (Ulubay, 2019)

²⁰¹ Yazıtta şu ifadeler yer almaktadır: “Ben, en mukaddes kraliyet ailesinin kilisesiyim; Konstantin ve Helena’nın, I. Sultan Ahmet zamanında inşa edildim, I. Abdülmecid zamanında tezyin edildim, ve meşhur Paisos piskopos olduğunda Sinasos halkının gayretleri ve harcamalarıyla, 1729 yılında tamamlandım, 1850’de onarıldım” (Tercüme, kilisede yer alan Türkçe yazıttan alınmıştır).

Şekil 4.62 Nea Sinasos'ta yer alan Saint Nicholaos Kilisesi ve giriş kapısı üzerindeki yazıt²⁰² (Ulubay, 2020)

Lefebvre'e göre gündelik hayat tarihin bir ürünüdür. Fakat, verili olanla ve salt gerçeklikle yetinmez, hem daha fazlasını hem de daha azını içerir; yaşantı, özellik, duy(g)ular, alışkanlıklar, davranışlar. Bu içerik sayesinde tarihten beslenir fakat tarihin bir nesnesi değildir (Lefebvre, 2010). Gündelik hayatın yapısı, durağan bir nesne olmasına imkan vermez, devinimsel bir yapıya sahiptir.

Gündelik hayat, yaşantının içerisinde var ettiği çeşitli ayrıntı ve izler aracılığıyla var olmaktadır. Bu ayrıntı ve izler, gündelik hayatın, bireyin veya toplumun kendiliği olduğunu göstermektedir (Lefebvre, 2019). Bu kendiliğindenlik, hayatın görünmez kurucu yapı taşlarıdır.

Nea Sinasos yer(leşim)i, yapıtlar aracılığıyla, Sinasosluların somut bir temsiliyet mekanları olmasının yanı sıra, yaşantıya dair ayrıntı ve izler aracılığıyla da soyut bir temsiliyetin ürünüdür. Bu temsiliyet, Nea Sinasos'un isminden, duvar yazıtlarına ve süslemelerine kadar var olarak, yer(leşim)i, Sinasoslulara özgü kılan yapı yapma biçimleri arasında yer almaktadır.

²⁰² Yazıt üzerinde şu ifadeler yer almaktadır: "Myras Piskoposluğu ve Yunan topluluğunun Küçük Asya felaketinin önlenmesinin koruyucusu Agios Nikolaos'un güzel kutsal kilisesi, 1925 yılında kurulmuş ve her yerini bu toplumun sakinleri mülteci Sinasosluların harcamaları belirlemiş ve oluşturmuş, mimarı Sinasoslu Nikolas Zoumbulidis. (Türkçe'ye çeviri: Ulubay, S.).

4.3.4 Nea Sinasos'ta Yaşantıya Dair Edimler Bağlamında Gündelik Hayatı

Kurma Pratiği: 'Akılda Tutma' Etkinliği

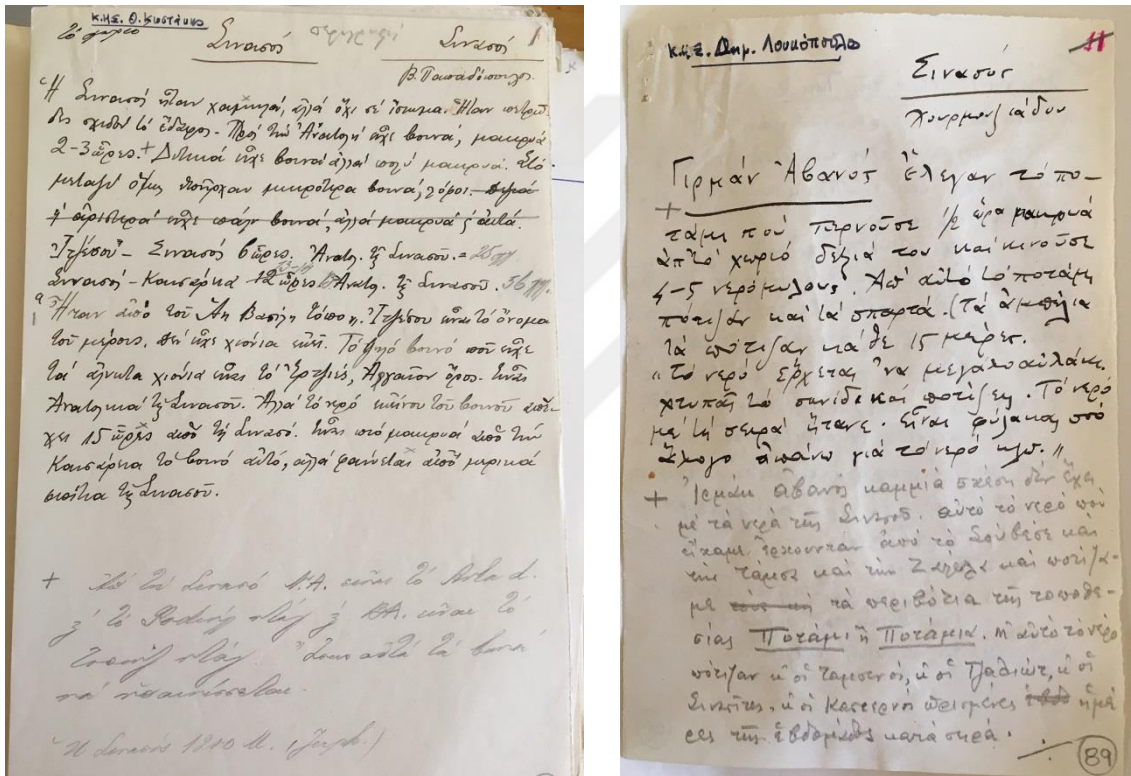
Hatırlama etkinliği, istediğimiz bir eylemi, istediğimiz bir anda, zihinsel araçlarla yeniden deneyimleyerek, geleceği bu doğrultuda kurma gücünü sağlamaktadır. Hatırlamanın bu büyüsü, zaman ve mekanın çizdiği fiziksel sınırlar içerisinde kalma zorunluluğunu ortadan kaldırmaktadır. Schacter'a göre, hatırlama eylemi kadar önemli olan, ortamın ve bağlamın görsel bilgisiyle hatırlama bilgisine sahip olmaktır (Schacter, 2017).

Hatırlama, Proust'a göre, sadece bellekte saklanan geçmiş görüntüyü, zihnin sahnesinde yeniden var etmez. Hatırlamanın, biri geçmişte, biri de şimdide olmak üzere iki boyutu vardır. Olgunun, yeniden zihnin sahnesinde var olması için, geçmişe ait hatırlama edimiyle, şimdiye ait bir olaysallığın üst üste gelmesi gereklidir (Proust, 2017), (Schacter, 2017). Bir başka deyişle, Proust'a göre, bir şeyi hatırlamak, onu şimdinin görüntüsüyle birlikte düşündürmektir. Hatırlama, geçmişle şimdi arasında, sınır çizilemez ince bir etkileşimi içermektedir (Schacter, 2017), (Shattuck, 1983).

Bu durum, olguları içinde yaşandığı sahne ile birlikte, zihinsel olarak var etmektedir. Bu başlık altında, *akılda tuma* etkinliği olarak isimlendirilen bu eylemsellik, Sinasoslular için, yer(leşim)i kurma edimlerinin başlıca unsurları arasında gelmektedir.

Akılda tutma etkinliği, bir olgu olarak, kişi veya toplumun, hayat anlatısını belirleyen kimliğin bir parçasına dönüşüyorsa, gerçek olgulardan daha fazla, yaşantıyı kuran bir eylemsellik halini almaktadır. Bu durumu McAdams, *hayat, özne ve süslenmiş bir anlatı yoluyla şekillenmekte* ifadeleriyle dile getirmektedir (Göle, 2010). Bunun en önemli örneklerinden biri, Sinasosluların somutlaştırdığı hatıralar aracılığıyla sağlanmıştır. Anadolu Coğrafyasında, fotoğraf aracılığıyla somutlaştırılan imgeler, bununla sınırlı kalmamış, yeni yerleşimlerde de, Anadolu'daki yaşantılarını tasvir eden anılar, yaşantıya ait notlar halinde kaleme alınarak canlı kalması ve gelecek nesillere aktarılması üzerine çalışmalar yapılmıştır. Öyle ki bu anılar içerisinde, mekanlar, kişiler, ayrıntı diye tabir edebileceğimiz yaşantıya dair notlar, tüm detaylarıyla kaleme alınmış ve somut

dökümanlara dönüştürülmüştür. Tıpkı fotoğraflarda olduğu gibi, kaybedilen yere ve yaşantıya ait bu notlar, sadece bir anı biriktirme aracı değil, yaşantı kurmanın yapı taşlarına dönüştürülmüştür. Nitekim Kurtuluş'a göre, bu travmatik durum, unutmama olgusundan ziyade, unutmama - akılda tutma eylemselliğini öne çıkarmaktadır (Kurtuluş, 2011). Bu durum gelecek kuşaklara aktarılarak, yaşantıya dair edimlerin ve yapma biçimlerinin canlı kalmasını sağlamaktadır. Hirschon'a göre asıl şaşırtıcı durum ise, mübadeleyi yaşayan birinci kuşak *yerinden edilenlerin* yaşantıyı kurma gayretleri değil, sonraki kuşakların da bu edimlere ve yapma biçimlerine sıkı sıkıya tutunarak, bu geleneğini sürdürmeleridir. (Hirschon, 1998).

Şekil 4.63 El yazması anılar, 1950’li ve 1960’lı yıllara tarihlenen anıların bir kısmı Nea Sinasos’ta muhafaza edilirken, bir kısmı ise Atina’da yer alan KAAM Arşivi’nde saklanmaktadır. El yazmalarında, Sinasos’taki yaşantıya dair bilgiler ve Nea Sinasos’un kurulmasına yönelik ayrıntılar yer almaktadır (Arşiv Araştırması)

Sinasosluların, yerle ilişkilene konusunda, güçlü bir bağlantı kuran ve birlikte-olma bağını sağlamlaştıran eylemsellikleri arasında şenlikler ve eğlenceler de yer almaktadır. Sinasoslular, bu somut olmayan yaşantı unsurlarını, Nea Sinasos’a taşımışlardır. Anadolu coğrafyasında yapılan şenlik ve eğlenceler, yere arkaik bir anlam yükleyerek, yeri gündelik yaşantının ayrılmaz bir parçasına

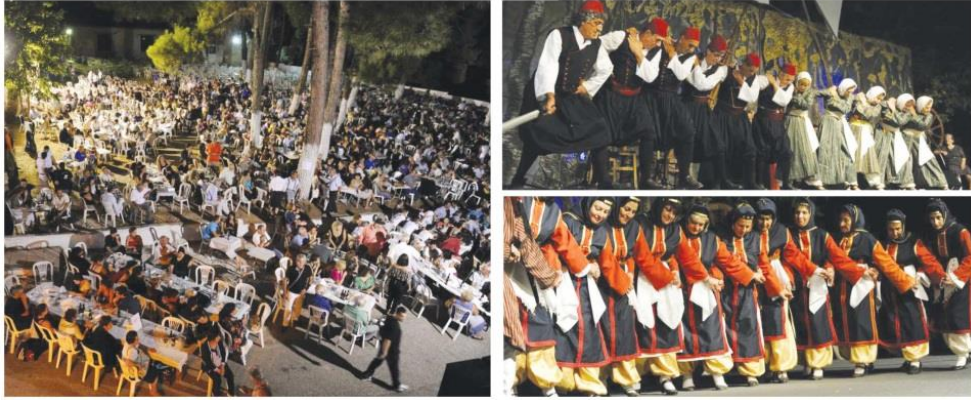
dönüştürmüştür. Belli zaman aralıklarıyla tekrarlanan bu ritüeller, doğaya ait bir parçayı, yaşantının edimi ve zamanı haline getirmektedir (Lefebvre, 2019). Öyle ki, Anadolu'daki yerleşimlerinde, herhangi bir doğa parçasının veya doğal oluşumun (bir kaya veya kaya parçaları, ağaç, tepe veya yamaç gibi yeryüzü oluşum ve katmanları vd.), kutsallıkla, koruyuculukla, anıtsallıkla veya başka gündelik duyumsallıklarla özleşleşebildiği görülmektedir. Bu durum, 'birlikte-olma' halinin içerisine, yer(leşim)in de katıldığına bir göstergesidir. Aynı durum, Nea Sinasos'a da taşınmıştır. Nea Sinasos'un toprağa, figür ve nesnelere veya doğal oluşumlara atfedilen değerlerle beraber, anlam kazanan bir yer(leşim)e dönüşmesi istenmiştir. Eğlence ve şenliklerin, yerle kurduğu arkaik ilişki, Anadolu Coğrafyasında olduğu gibi Nea Sinasos'ta da sürdürülmeye devam edilmiştir.

Şekil 4.64 1908 yılına tarihlenen fotoğraf, Sinasos'a yakın Cacela Köyü (bugünkü ismiyle Cemil Köyü) yolu üzerinde yer alan bir kaya oyması mekanda Ayios Dimitrios Panayırına katılan Sinasoslular (Balta, 2007)

Şekil 4.65 1948 yılına tarihlenen fotoğraf, Sinasoslular, şenlik ve eğlencelerini Nea Sinasos'a taşıyarak, yerle bağlantılı bir yaşantının kurulmasının çabasında olmuşlardır (1948) (Βλασιάδης, 2011)

Şekil 4.66 Sinasosluların şenlik ve eğlenceleri, Nea Sinasos'ta hala devam etmektedir. Nea Sinasos'taki Sinasoslular dışında, Yunanistan'ın dört bir yanında yaşayan Sinsosluların da katıldığı ve 'birlikte-olma' halinin güçlendiği şenliklerde, Anadolu'daki yaşantı ve figürlerin izlerine rastlamak mümkündür (Sinasosluların Sesi Gazetesi Dijital Arşivi, 2013)

Belleğin bir özelliği, bazı yaşanmış anları tümünden silmek veya çok az iz bırakmak iken, bazı anları ise sonsuza dek saklayabilmektir. Özellikle travmatik etkiler bırakan olaylar, bellekte tüm ayrıntılarıyla muhafaza edilmektedir (Schacter, 2017). Sinasosluların yaşadığı yerinden edilme vakası, travmatik bir olay olarak, unutmama etkinliğinin silinmez bir öğesidir. Sinasosluların, bir anıt olarak da somutlaştırdıkları bu durum, akılda tutma etkinliğinin bir nesnesi olarak, Nea Sinasos yerleşiminin girişinde bir mübadele anıtı halinde somutlaşmıştır. Gündelik

yaşantının içerisinde var olan anıt aracılığıyla, mübadele esnasında yaşanan acılar, sahip olunan kültürel değerler ve Anadolu'daki kayıp vatan, zihinlerde taze tutulmakta ve her daim hatırlanmaktadır. Bu açıdan mübadele anıtı, Nea Sinasos'ta, kolektif hafızanın temsilidir.

Şekil 4.67 Nea Sinasos'ta köyün girişinde yer alan Sinasos anıtı. Anıtın üzerinde Sinasosluların Hatırası yazmaktadır (Μικρασία - Σινασός Fotoğraf Arşivi, 2018)
(Fotoğraf: Βλασιάδης, Κ.)

Akılda tutma etkinliğinin bir başka eylemselliği olarak Sinasoslular, Anadolu'daki memleketlerini, geziler aracılığıyla ziyaret ederek belleklerini canlı tutmuşlardır. Sinasos'ta doğan, yaşantısının bir kısmını burada geçiren, mübadele ile ait oldukları toprakları terk etmek zorunda kalan ve Nea Sinasos'u kuran bu *yerinden edilen* kitleye mensup insanların bir kısmı, ilki 1951 yılında gerçekleştirilmek üzere, Anadolu'daki memleketlerini ziyaret etme şansını yakalamışlardır. Memleketlerinde, ilk olarak kendi evlerini veya ailelerinin geçmişte yaşadığı evlerini bulma arayışına giren bu insanlar, böylece köklerinin ait olduğu meskenleri aracılığıyla, yaşantılarını tekrar hatırlamanın ve zihinleri aracılığıyla köklerine temas etmenin gayreti içerisinde olmuşlardır. Belleği canlı tutmanın ve kendilerine ait yaşantı edimlerinin köklerini araştıran Sinasoslular, bugün bile Anadolu'daki memleketlerini sıklıkla ziyaret etmekteLERDİR.

Şekil 4.68 1959 yılında yapılan geziye ait bir fotoğraf, harabe halde de olsa köklerinin ait olduğu evi bulan ve Türk hemşerileriyle fotoğraf çektiren bir Sinasoslu (1959), (Balta, 2007)

Akılda tutma etkinliğinin örneklerine, Nea Sinasos'un yaşantıya dair her ayrıntısında rastlamak mümkündür. Farklı ölçeklerde, Anadolu'daki yaşantının izlerini somut ve soyut araçlarla gündelik yaşantıya dahil eden Sinasoslular, bu incelikli rezonanslar sayesinde, yerleşim ölçeğinden gündelik hayat ayrıntılarına varana kadar, akılda tutma etkinliğini, yaşantılarının merkezine yerleştirmişlerdir. Çıkardıkları gazetenin isminin '*Sinasosluların Sesi*'²⁰³ olmasından, kamusal ve özel yapılarında Sinasos'a ait imgelerin gündelik yaşantıda sıklıkla karşılaşılmaması oldukça olası bir durumdur. Kendi tabirleriyle iki memleketli olan bu insanlar, hem mekansal durumları, hem de gündelik yaşantıları olarak *Sinasosluluk* kimliğini hem fiziksel, hem de zihinsel olarak sürdürmektedirler.

²⁰³ συναστική φωνή

συνασιστική φωνή

Εκδίδεται από το Σωματείο Μικρασιατών
«Η ΝΕΑ ΣΙΝΑΣΟΣ»
Βραβείο Ακαδημίας Αθηνών
ΓΡΑΦΕΙΑ: Αλιπέδου 27-29, 185 40 ΠΕΙΡΑΙΑΣ
τηλ-φας: 210 - 41 27 736, e-mail: neasin@otenet.gr

ΧΡΟΝΟΣ 34ος • Β' ΠΕΡΙΟΔΟΣ • ΦΥΛΛΟ 62 • ΙΟΥΛΙΟΣ - ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ - ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2013

Πανηγύρι «Αψηλής Παναγιάς»

Όπως κάθε χρόνο έτσι και εφέτος γιορτάσαμε όλοι οι Συνασιστές το πανηγύρι της Αψηλής Παναγιάς στις 8 Σεπτεμβρίου 2013 στον καταπράσινο χώρο της κατασκήνωσης στα Κρυονέρι της Αττικής. Κατά τις 11 ημ. άρχισαν να καταβάθνουν οι πατριώτες με τις οικογένειές τους και με τα απαραίτητα μεζεδάκια. Όλα εδειχναν και ειδικό ο καιρός ότι θα ήταν μια υπέροχη μέρα στην εξοχή. Όλα ήταν έτοιμα, τα τραπέζια στολισμένα, ο χώρος που θα χόρευε το χορευτικό του Σωματείου μας χορούς από όλη την Ελλάδα.

Η νιορτή ξεκίνησε με την ορτοκλασία υπέρ υγείας και αφού υμνώθηκε η σημαία της έναρξης της γιορτής ακούστηκαν και οι

κραυγές της κατασκήνωσης όπως γίνονταν παλαιότερα.

Στη συνέχεια μοιράστηκε ο άρτος και το καθιερωμένο κοφεδάκι μαζί με κουβεντούλα μεταξύ των Συνασιστών.

Κατά το μεσημερικό άρχισε να μοιράζεται το "επιστέμμιον" με σουβλάκι και κεμπάπ προς εκπλήξη όλων των παρευρισκόμενων.

Κατά την διάρκεια του φαγητού μας κράταγε συντροφιά ο DJ με ωραία μουσική μέχρι την ώρα που χόρευε το χορευτικό του Σωματείου μας χορούς από όλη την Ελλάδα.

Στο τέλος σηκώθηκαν και οι πατριώτες και όλοι μαζί τραγουδούσαμε και χορεύσαμε τα Συνασιστικά τραγούδια.

Προς το απογευματάκι και αφού όλοι έφαγαν, γλέντησαν, χόρεψαν άρχισαν να αποχωρούν ευχαριστημένοι και να ευχόμεστε να είμαστε και του χρόνου όλοι καλά για να αναβιώνουμε τη ρήξη και τα έθιμα της χαμένης πατρίδας.

Εδώ πρέπει να αναφέρουμε τους ανθρώπους που δούλεψαν σκληρά δηλ. το Δ.Σ. για να περάσουμε εμείς καλά και ειδικά τον κ. Σπύρο Ισάπουλο και τον Νίκο Μαυρίδη που μαγειρέψαν το ε-ζαιρετικό γεύμα. Την κ. Ελένη Μαυρίδου που όπως πάντα δια-

κοσμήει το χώρο και φτιάχνει διάφορα εδέσματα από τη Σινάσο, καθώς και όλες τις κυρίες που προσέφεραν γλυκίσματα. Ένα ακόμη "πανηγύρι" έλαβε τέλος! Να είμαστε όλοι καλά και να το ξαναγιορτάσουμε του χρόνου. **Καίτη Προκοπάδου.**

- Προσφορές για τη λαχειοφόρο αγορά
- Δύο διπλά εισιτήρια για Ήλιο από Golden Star.
 - Με τη φροντίδα Δαν. Πετρερόπουλου
 - 14 τσαντάκια με καλλυντικά περιποίησης προσώπου της AVON.
 - Με τη φροντίδα της κας Μαρίας Σπέρου
 - Έργο χαρακτικής της κας Βούλας Αθανασιάδου
 - Τέσσερις Εμφωλωμένες Τακουδέες Κρήτης από τη κ. Τούλα Πιτσάκη - Αθανασιάδου
 - Τρία δέματα με βιβλία από τον κ. Αθαν. Τσατσίλη
 - Τρεις μεγάλες γλάστρες βασιλικό από το ανθοπωλείο Γ. Γιαννούχου - Ευαγ. Μαυρίδου
 - Σερίφιο του καφέ από την κα Σταυρούλα Μυταλάκη

- Προσφορές για το Πανηγύρι:
- Ιουλία Μανουσιάνου τους άρτους
 - Χρήστος & Τζίνη Δήμας (εξαδέλφια της Μαρίας Ισάπουλου από την Αμερική) τους καφέδες, το ρόλι και τα μακαρόνια
- Τα γλυκά προσέφεραν:
- Ιουλία Μανουσιάνου
 - Μαρίκα Ισάπουλου
 - Τασούλα Καλαρριότου
 - Γεωργία Καραγκούλα
 - Ελένη Αλεξανδρινή-Φαροσπούλου
 - Στέλλα Μπότη
 - Ελένη Φράγκου

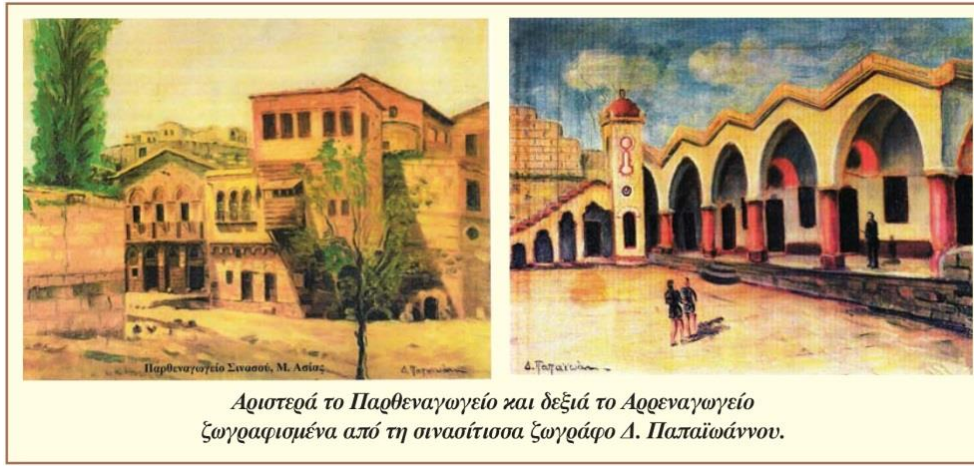
- Σταυρούλα Αθανασιάδη
- Ανδρουλιδάκη Βασιλική
- Ιωάννα Δήμα
- Θεοδ. Μελαδράκη
- Μάρθα Γεωργιάδου
- Ελμα Πολυκαρπίδου
- Ευαγγελία Τσιλιπιδου
- Δέσποινα Τσιλιπιδου
- Ηλίας και Γιώτα Βλασιδάκης
- Μάγδα Καλούδη
- Βίκυ Καλούδη
- Ελένη Μαυρίδου

Να ιδρυθεί έδρα Μικρασιατικού Πολιτισμού σε Ελληνικό Πανεπιστήμιο

Şekil 4.69 Üç aylık periotlarla yayınlanan Sinasosluların Sesi (συνασιστική φωνή) başlıklı gazete²⁰⁴ (Sinasosluların Sesi Gazetesi Dijital Arşivi)

²⁰⁴ Gazetede, Nea Sinasosla ilgili haberler ve Yunanistan'da yaşayan Sinasoslulara ilişkin bilgilerin yanı sıra, Anadolu'daki memleketle ilgili içeriklere, eski yaşantıya ait bilgi ve fotoğraflara rastlamak mümkündür. Yukarıdaki görselde, gazetenin Temmuz, Ağustos, Eylül 2013 tarihli sayısında yer alan, Apsilis Panagias Festivalinin kutlamalarına dair görseller ve bir metin yer almaktadır (Sinasosluların Sesi Gazete Dijital Arşivi)

Şekil 4.70 Sinasosluların Sesi gazetesinde yayınlanan, Anadolu'daki okulların resmedilmiş hali. Anadolu'daki anavatana ait, örneğe benzer görsellere, Nea Sinasos'taki yapıların duvarlarında da rastlamak mümkündür²⁰⁵ (Sinasosluların Sesi Gazete Dijital Arşivi) (Temmuz, Ağustos, Eylül 2013 sayısı)

Dördüncü bölümde, *yerinden edilen* kitlenin, mekansal ve gündelik hayatı kurma pratikleri bağlamında, kendilerine ait olmayan bir fiziksel alanı, bir yer(leşim)e dönüştürme çabaları ele alınmıştır. Sinasos halkı üzerinden, Anadolu'daki memleketlerine duydukları zihinsel yakınlık, yerleşim ölçeğinden gündelik hayatlarındaki ayrıntı ölçeğine kadar, meçhul bir yeri, kendilerine ait bir bölgeye dönüştürme çabaları farklı ölçekler aracılığıyla, dört başlık altında değerlendirilmiştir. Kendilerini iki memlekete sahip bireyler olarak ifade eden bu insanların, Eğriboz Adası'ndaki yerleşimlerini kavramak ve yorumlamak için, Anadolu Coğrafyasındaki memleketlerini de irdelemek gereklidir. Bu doğrultuda, dört başlık altında yer(leşim) kurma biçimleri irdelenen Sinasosluların, Türkiye'deki anavatanları ve Yunanistan'da kurdukları yer(leşim)leri, tabloda karşılaştırmalı olarak analiz edilmiş ve bu başlıklar altında ele alınan *mekansal pratiklerinin* mekan üretme ve yer(leşim) kurma biçimlerine yansımaları özetlenmiştir.

²⁰⁵ Resimlerin altındaki notta; '*solda kız okulu ve sağda erkek okulu Sinasoslu ressam D. Papayioanni tarafından renklendirilmiş*' ifadesi yer almaktadır (Çeviri; Ulubay,S.)

Tablo 4.2 Nea Sinasos'un mekansal ve gündelik yaşantı kurma pratikleri ve Sinasos'un (Mustafapaşa) bu pratiklere etkisi²⁰⁶ (yazar tarafından oluşturulmuştur)

			Sinassos / Mustafapaşa (Nevşehir-Türkiye)		Nea Sinassos (Eğriboz Adası-Yunanistan)			
Sorgulama Araçları			Açıklamalar	Fotoğraf ve Belgeler		Açıklamalar	Fotoğraf ve Belgeler	
				Mübadale Öncesi	Günümüzde		Mübadale Sonrası	Günümüzde
MEKANSAL BAĞLAMDA SINASOS - NEA SINASOS	Yerleşim - Çevre Doku Kararları Bağlamında	Genel Yerleşim	Sinassos, Kapadokya coğrafyasında bir yamaçta konumlanmaktadır (1.a, 1.b).			Nea Sinassos, Eğriboz Adası'nın kuzeyinde bir yamaç üzerinde kurulmuştur (1.c, 1.d).		
		Yerleşim Planı	Merkezi bir kilise (Konstandinos ve Eleni) etrafında bir köy örgütlenmesi (köy meydanı, belediye, köy kahvesi) şeklinde oluştuğu gözlemlenmektedir (2.a, 2.b).			Merkezi bir kilise (Saint Nicholas) etrafında bir köy örgütlenmesi (köy meydanı, okul, park) şeklinde kurulduğu gözlemlenmektedir (2.c, 2.d).		
	Yapısal Ölçek Bağlamında	Evler	Yerel taş ustaları tarafından yerel malzeme ile benzer oranlarda inşa edilmiştir (3.a, 3.b).			Sinassos'u inşa eden ustaların yerel malzemelerle benzer oranlarda inşa ettiği görülmektedir (3.c, 3.d).		
		Dini Yapılar	Köy meydanında merkezi kilise ve çok sayıda kır kilisesi (4.a), manastır, şapel yer almaktadır.			Köy meydanında merkezi kilise yer almaktadır (4.c, 4.d). Merkezi kilisenin, oran olarak Sinassos'ta yer alan Panayia Kilisesi (4.a) ve köy hamamına (4.b) benzerliği dikkat çekmektedir.		
		Okullar	Sinassos'ta yer alan kız okulu (5.a). Günümüzde mevcut değildir, yerinde bir otel yapısı bulunmaktadır (5.b).			Nea Sinassos ilkokulu, aynı zamanda Sinassos'tan getirilen eserleri barındıran bir müze ve etkinlik merkezi olarak da kullanılmaktadır (5.d). (1952'deki fotoğraftaki yapının (5.c) okul olduğu düşünülmektedir) .		
		Yaşantı İzleri	Sinassos'taki konakların çıkma ve balkonlarında yer alan süslemelere (6.a) günümüzde de rastlanmaktadır (6.b).			Nea Sinassos -Istea arasındaki konutlarda çıkma ve süsleme tiplerinin Sinassos'takiler ile biçimsel ve oransal benzerliği dikkat çekmektedir (6.c), (6.d).		
	Yaşantı İzleri Bağlamında	Ayrıntılar	Bugün de varlığını sürdüren, yapıların üzerinde kullanıcıların, yapıldığı yılların tarihi ile bir deyim içeren yerel dilde ait yazıtlara rastlanmaktadır (7.a, 7.b).			Nea Sinassos'da ortak kullanılan yapılarda çeşitli yazıtlara rastlanmaktadır (7.c).	Arşivde rastlanmamıştır.	
		Yer isimleri	Yerleşim isimleri gibi çeşitli ortak kullanılan yapıların da aynı isimle anıldığını görülmektedir. Örnek olarak: Sinassos'taki Nicholas Kilisesi (8.a, 8.b).			Nea Sinassos'ta köy meydanında yer alan kilisenin ismi (Saint) Nicholas Kilisesi'dir (8.c, 8.d).		
	ZİHNSEL BAĞLAMDA MEKANSAL BAĞLAMDA SINASOS - NEA SINASOS	Bellek Edimleri Bağlamında	Mübadale öncesi Sinassos'ta festivaller ve kutlamalar düzenlenirdi (9.a).			Nea Sinassos'ta yaşayanlar mübadale öncesi festivalleri devam ettirerek hatırlama edimini canlı tutmaktadır (9.c, 9.d). Bu festivallerin bir kısmı Sinassos'ta yapılmaktadır (9.b).		
			Sinassoslular mübadelenin sonra da köylerini ziyaret etmişlerdir (9.e), (ilk ziyaret 1951). Anadolu'daki memleketleri kutsallığını korumakta ve bugün de ziyaretler devam etmektedir (9.f).			Köyde üzerinde 'Sinassosun Hatırası' (Μνημόν Σινασοῦ) yazan bir anıt bulunmakta (9.h) ve mübadale ile gelen somut nesneler özenle saklanmakta ve seğilmektedirler (9.g).		
Sinassos'ta yer alan erkek okulu ve saat kulesi (9.i). Günümüzde mevcut değildir (9.j).					Saat kulesinde yer alan saat, Nea Sinassos ilkokulunun müze bölümünde sergilenmektedir (9.k). Sinassos'ta olduğu gibi yine bir eğitim yapısında bulunmaktadır (9.l).			
Sinassoslular yüzyıllar boyunca yaşadıkları coğrafyalarını belgelemişlerdir (9.m). Nea Sinassoslular tarafından hala keşfedilip kayıt tutulmaktadır (9.n).					Mübadale sonrası Sinassos'u anlatan elyazmaları kaleme alınmıştır (9.o). 'Sinassosluların Sesi' (σινασοῦντων φωνή) isimli yerel gazete, Nea Sinassosluların 'unutulmuş edimi'nin göstergeleridir (9.p).			
Sinassos'ta yer alan, günümüzde mevcut olmayan kız ve erkek okulu yapıları (9.r).					Sinassos'a ait yapıların çeşitli gravürlerine, Nea Sinassos evlerinde ve 'Sinassosluların Sesi' (σινασοῦντων φωνή) isimli yerel gazetesinin sayfalarında rastlamak mümkündür (9.s).			

²⁰⁶ 1.b, 3.b, 3.d, 5.b, 5.d, 6.b, 7.b, 7.c, 8.b, 8.d, 9.f, 9.h, 9.j, 9.l, (Ulubay 2019-2020); 1.a, 2.a, 3.a, 4.a, 4.b, 5.a, 6.a, 7.a, 8.a, 9.a, 9.e, 9.i, 9.m, 9.r (Balta, 2007); 1.c, 2.c, 3.c, 4.c, 5.c (Balta, 2015); 2.b, 2.d Google Earth Hava Fotoğrafları (12 Haziran 2021); 1.d, 4.d (Voria Evia Dijital Arşivi); 6.c, 6.d, (Istea-Edipsos Belediyesi Dijital Arşivi); 8.c, (Ντελκίη, 2016); 9.b, (Mustafapaşa Belediyesi Dijital Arşivi); 9.c, (Βλασιαδής, 2011); 9.g, 9.k, 9.o, (Nea Sinasos Derneği Arşivi); 9.d, 9.n, 9.p, 9.s. (Sinasosluların Sesi Gazetesi Dijital Arşivi).

4.4 Bölüm Sonucu ve Araştırma Sorusu: Mekan Üretme ve Yer(leşim) Kurma

Bu bölümde, üçüncü bölümün araştırma sorusu olarak sorunsallaştırılan; *'yerinden edilenin mekan üretme ve yer(leşim) kurma pratiği nasıl gerçekleşmiştir?'* sorusunun cevabı, Sinasoslu Rumların mübadele eylemi üzerinden irdelenmiştir. Lefebvre'e göre mekan sadece görsel ve zihinsel algılarla değil, bedensel ve duyuşsal tüm algılarla, toplumsal ve gündelik topluluğa dair edimlerle ne kadar çok incelenir ve ne kadar iyi ele alınırsa, anlamına o kadar çok yaklaşılmış olunur (Lefebvre, 1991). Tıpkı Marx'ın, üretilen metalar yerine, onların ötesine geçerek üretildikleri toplumsal ilişkileri irdelemesi gibi, Lefebvre de salt ve somut mekanı değil, toplumsal ilişkilerin mekanı üretme biçimini irdelemektedir (Arslan Avar, 2009). Devlet eliyle tahsis edilen mekanları reddederek, kendi mekanlarını kurma çabasına girişen Sinasoslu Rumlar, belleklerinde taşıdıkları yaşantı edimlerini ve anavatanlarına ait somutlaştırdıkları dökümanları aracılığıyla, *meçhul ve yabancı* bir fiziksel alanı, kendileri için anlamlı bir *yere*, bir toposa dönüştürmüşlerdir. Bunun için sadece fiziksel olarak inşa etme eylemine değil, zihinsel olarak da bir yaşantı kurmanın, daha doğrusu kesintiye uğradığı yerden yaşantılarının devamlılığını sağlamının arayışı içerisinde girişmişlerdir. Bu çabalarla kurulan Nea Sinasos yer(leşim)i, madden ve zihnen Anadolu'daki anavatanın izlerini taşımaktadır.

Sinasoslular, geldikleri yeni coğrafyalarda, gündelik yaşantılarına sınıksız olarak, mekanla birlikte kendilerine sunulan yaşantı biçimini reddetmişlerdir. Gündelik hayat, yaşantının tüm faaliyetleriyle derin bir ilişkiye sahiptir. Bu sebeple (dayatılan veya sunulan değil) yaşanan gündelik hayat yabancılaşmanın karşıtıdır. Çünkü gündelik hayat, insan doğasından temellenmektedir (Lefebvre, 2017).

Yerinden edilenin mekan üretme ve yer(leşim) kurma pratiği olarak Nea Sinasos, zihinsel, toplumsal, tarihsel ve kültürel olanın inşası anlamını taşımaktadır. Bu mekansal örgütlenme, Lefebvre'in, mekanı toplumsal bir ürün olarak okuma yaklaşımının taşıdığı, her toplumun sahip olduğu mekansal örgütlenmenin özgüllüğüne dayalıdır. Bu mekansal örgütlenmenin, rasyonel olanın çizdiği sınırlara

sığması mümkün değildir. Çünkü zihinsel olan, soyut bir olgu olarak, rasyonel bir kalıba sığamaz. Anadolu'daki anavatanla zihinsel yakınlık kuran Nea Sinasos'un da, rasyonel bir yapma biçimi çerçevesinde mekansal örgütlenmesini tesis etmesi olası değildir.

Sonuç olarak Sinasoslular, kimliklerinden uzaklaşacakları (yabancılaşmaya yol açan) tüm mekan ve mekansal örgütlenmeleri reddetmişlerdir. Reddettikleri bu mekansal durumlar, mekansal üçlü diyalektiğinin *mekan temsilleri* kavrayışına karşılık gelmektedir. Toplumsal bir ürün olarak kurdukları mekan ve mekansal örgütlenmeler ise mekansal üçlü diyalektiğinin *temsil mekanları* kavramıyla üst üste gelmektedir²⁰⁷. Yeni coğrafyalarına taşıdıkları, bu mekanları saran veya bu mekanların içlerine sızan gündelik hayat ve yaşantıları, bu fiziki çevreyi, bir yer(leşim)e dönüştüren başlıca unsurlardır. Mekanlar, kurdukları gündelik hayat ve toplumsal özgüllükleri ile var olmaktadır.

Nea Sinasos'un bize öğrettiği, mekanın sadece fiziksel bir yapma biçimine bağlı olmadığı, gündelik yaşantının ve toplumsal birlikteliğin, mekanı kurmanın temel yapı taşı olduğu gerçeğidir. Nea Sinasos, Sinasoslular için bir yer(leşim)dir.

²⁰⁷ Bu doğrultuda Nea Sinasos'ta kurdukları tüm mekanları ve yaşantı biçimlerini, temsil mekanları olarak okumak mümkündür.

Türkiye ve Yunanistan arasında gerçekleşen zorunlu nüfus mübadelesi, gerek kapsamı, gerek şartları, gerekse etki ve sonuçları bakımından, kendine özgü tarihsel bir süreci barındırmaktadır. Lozan'da gündeme geldiği andan itibaren, tarafların ulus-devlet politikası bağlamında yaklaştığı bu karşılıklı nüfus değişimi, 'uluslararası bir başarı' öyküsü olarak sunulmuş, bu durumun sosyolojik bir olgu olduğu ve sonucunda büyük çaplı bir toplumsal değişimi tetiklediği, görüşmelerde konu edilmemiştir. Mübadele anlaşmasının bir başka özelliği ise, *yurtsuzluğun dünyanın yazgısı önlenemez kaderi* haline geldiği (Heidegger, 2002) yirminci yüzyıl zaman dilimi içerisinde, tüm dünyada uygulanabilir bir model olarak, 'uluslararası mülteci rejiminin' meşrulaştırıcı uzlaşısı taslağı haline gelmesidir. Etnik temele dayalı homojen nüfus oluşturma çabalarının meşruiyet kazandığı bu zaman diliminde, devletlerin arı bir nüfus oluşturma düşüncelerinin ilk referans kaynağı, Türkiye ve Yunanistan arasında gerçekleşen bu 'başarılı' uluslararası deneyim olmuştur. Hatta Yunanistan'daki *yerinden edilen* kitlenin barınma ve sağlık ihtiyaçlarının karşılanması için, uluslararası bir finans desteği sağlanmasının temelinde de, bu görünmez etmen yatmaktadır. Sağlanan uluslararası mali destek, bu türden bir azınlık sorununu çözme modelinin, tüm dünyada kabul görmesi gerçeğini güçlendirmiştir (Yıldırım, 2006).

Her iki ülkenin sınırları içerisinde kalan azınlıkları konu eden mübadele anlaşmasının, devletsel ilkeleri ve konjonktürleri ön plana alarak, ulus-devletlerin gerçekliğine dayalı olması hususunda uzlaşılmış ve taraflar bu uzlaşısı metnini imzalamakta hiç bir çekince görmemişlerdir. Fakat bir ayrıntı olarak dahi görülmeyen bir gerçeklik, toplumsal yaşantıda tüm çıplaklığıyla kendisini hissettirmektedir: *yerinden edilenlerin* gerçekliği (Daniel, Knudsen, 1995).

Mübadeleye, her iki ulusun farklı yaklaşım tarzları, *yer edilenlerin* gerçekliği yerine, ulus-devletin gerçekliğini önde tuttuklarının bir göstergesi sayılabilir. Yer yer milliyetçi söyleme de kayan Yunan tarihyazımı, mübadeleyi, Yunan ulusal tarihinin

bir parçası haline getirme çabasını taşıırken, Cumhuriyetle beraber yeni bir söylem geliştiren Türk tarihyazımının, mübadeleyi bilinçli bir şekilde devre dışı bırakması veya hiç olmamış gibi davranması bu durumun bir göstergesidir. Her iki devletin, bir takım devletsel ilkelere dayalı bu yaklaşımlarının yansımalarını, bu çalışmanın konusunu oluşturan, kentler ve kentsel mekanlar üzerinden okumak mümkündür.

Tıpkı Yunan tarihyazımının, mübadeleyi kendi tarihsel öyküsünün bir parçası haline getirme çabası gibi, Yunanistan'da, ulus-devlet politikaları çerçevesinde, *yerinden edilenlerin* gerçekliği yok sayılarak, mülteci yerleşimleri ve mekanları inşa edilmiş, yaşantıları kurgulanmıştır²⁰⁸. Burada önde tutulan, *yerinden edilen* kitlenin toplumsal yaşantılarına uygun mekan üretme çabası değil, Yunan devlet sınırları içerisinde homojen nüfusun teminini sağlama gayreti olmuştur. *Yerinden edilen* kitlenin, (özellikle Müslümanların yoğun nüfusa sahip olduğu) Yunanistan'ın kuzey bölgelerine iskan edilme yaklaşımı, bu durumun ispatı niteliğindedir²⁰⁹. Sağlanan uluslararası desteklerle, bu büyük yükün altından başarıyla çıkmakla övünen Yunan hükümetinin, aynı başarıyı *yerinden edilen* kitlenin mekana ve toplumsal hayata dahil olması konusunda gösteremediği görüşü hakimdir. Devlet politikalarının önde tutulduğu bir yaşam alanlarına iskan edilen bu kitle, *yere*l olanla sorunlar yaşamış, Yunan toplumsal yaşantısına katılma konusunda sıkıntılar çekmiş ve bunun sonucunda kendi yaşam alanları içerisinde yalıtılmış iç bölgeler ve içlerine kapalı yaşantılar tesis etmişlerdir. Hatta Sinasoslular örneğinde olduğu gibi, kategorize edilen yaşantıyı, baştan reddederek, kendi gerçeklikleri üzerine, yaşantılarını inşa eden topluluklar görülmüştür.

Türkiye'de ise, Türk tarihyazımının, mübadele konusunda uzun süren sessizliği ve hiç yaşanmamış gibi davranma yaklaşımının bir benzeri, hükümetlerin mübadilleri iskan etme politikasında da kendini göstermiştir. Osmanlı devlet geleneğinden miras alınan, çoğunluk yerli nüfus içerisinde eritme politikası, Türkiye'nin iskan

²⁰⁸ Dönemin başbakanı ve Lozan görüşmeleri esnasında da Yunan heyetine başkanlık eden Venizelos'un, kendisine yöneltilen, mültecileri Anadolu'dan neden getirttiği sorusuna, onları Yunan toplumuna aşılayarak, Yunanistan'a can suyu vermek niyetini taşıdığını dile getirmesi, bu durumun bir göstergesidir. Venizelos, *yerinden edilenler* sayesinde Yunanistan ekonomisinin, sanayisinin, kültürünün güçleneceği inancını taşımıştır (Στελλακου, 1999).

²⁰⁹ 1929 yılına kadar, MYK, Yunanistan'ın kuzey bölgelerinde, 500.000'den fazla mülteciye yer tahsis etmiş ve bu bölgelerde yerleşik düzene geçmelerini sağlamıştır (Yıldırım, 2006).

etme yaklaşımında belirgin bir yerleştirme tavrı olmuştur. *Yerinden edilen* kitle, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde, yerli halkın çoğunluk oluşturacağı bir şekilde iskan edilmiş ve *yerinden edilenlerin* dolaylı yoldan tüm edimleriyle suskunluğa gömülmeleri istenmiştir. Yabancı topraklarda yeni hayatlar kurma gayretinde olan bu kitlelerin, inanç biçimlerinden aile yaşantılarına kadar sahip olduğu farklılıklar, dil konusunda yaşadıkları zorluklar, mekanlara ve yerleşimlere adapte olma hususunda yaşadıkları problemler gibi bir çok sorun karşısında Türk Hükümetleri, Türk tarihyazımının takındığı tavrı takınmış, sessizliğe bürünmeyi tercih etmiş veya hiç yaşanmamış gibi kayıtsız kalmışlardır. Aynı tavrın mübadiller tarafından da benimsenmesi beklenmiştir. *Yerinden edilenlerin*, Türkiye'de uzun yıllar, herhangi bir dernek veya oluşum çatısı altında faaliyet gösterememesi de bu beklentinin kanıtı niteliğindedir²¹⁰.

Şunu söyleyebiliriz ki, Türkiye ve Yunanistan'ın, mübadele konusunda benzerlik gösteren nadir yaklaşımlarının biri, *yerinden edilenin* mekanını kurma tavrında takındığı, kitlenin toplumsal ve mekansal varoluşlarını göz önüne almama ve önemsememe yaklaşımları olmuştur. Her iki devletin, *yerinden edilen* kitleyi, ulus-devlet politikalarını güçlendirecek bir rasyonel çokluk olarak görme yaklaşımı, çağın kartezyen yaklaşımı ve algılama biçimiyle paralellik göstermektedir.

Çalışma içerisinde de bahsi geçen kartezyen yaklaşım, tüm edimleriyle olgunun, bir nesne olduğu varsayımıyla, sayısal bir nicelikle değerlendirilmeye tabi tutulmasıdır. Tıpkı mekan içerisinde insanın, hacim kaplayan bir nesne olarak kavranması gibi, mübadelenin iskan politikalarının yaklaşımı da insanı, tüm edimlerinden arınmış bir nesne olarak, mekan ve yaşantı tahsis etme yaklaşımına indirgemektedir. *Yerinden edilen* kitlenin mekan üretme ve yer(leşim) kurma pratiklerinin anlamına yaklaşmak için, rasyonel kabulleri ve ulus-devlet politikalarını bir kenara bırakıp, *yerinden edilenin* toplumsal ilişkileri ve toplumsal varoluşu sorgusu ile başlamak gereklidir.

²¹⁰ Yıldırım'ın araştırmalarına göre, Yunanistan'dan Türkiye'ye gelen *yerinden edilenlerin*, 1924-1933 yılları arasında, Türkiye'de hiçbir dernek ve oluşum çatısı altında bir araya gel(e)medikleri görülmektedir. Nitekim, dönemin İçişleri Bakanlığı, *yerinden edilenlerin* bu tür faaliyetlerini 'tehlikeli eğilimler' olarak değerlendirmiş ve tüm örgütlenmelerini yasaklamıştır (Yıldırım, 2006).

Mekan üretme, yer(leşim) kurma ve *yerinden edilenler* bağlamında;

Birinci çıkarım olarak; tüm edimleriyle ve toplumsal ilişkileriyle, varoluşundan bu yana sahip olduğu olgularıyla insan, rasyonel bir nesneden daha fazla anlamı barındırmaktadır. Öyle ki, geçmiş nesillerden devraldığı edimleriyle insan, kendi zamansallığından daha fazlasına sahiptir. Bir özne olarak, insanın bu edimleri arasında nesnelerle kurduğu ilişkiler de yer almaktadır. İnsan bir nesne değildir, fakat nesnelerle kurduğu ilişkiler sonucu şekillenen edimlere sahiptir. Mekan, insan edimleri ve ilişkileriyle üretilen ve aynı zamanda insan edimlerini şekillendiren, anlamlandıran bir olgudur. İnsan edimleri, deneyimleri, ilişkileri aracılığıyla mekanı üretir, mekan insanı şekillendirir, insan mekanın farklı anlamlarını açığa çıkarır, bu anlamsallıklar insanın edim ve deneyimlerini yeniden değiştirir, insan değişen edim ve deneyimleriyle... Bu devrim bir süreklilik arz eder. İnsan, mekanı; edimleri, deneyimleri, ilişkisellikleri ile durmaksızın üretip anlamsallık katarken, mekanın bu değişken yapısı aracılığıyla, insan edimleri her daim değişmektedir.

Yerinden edilenler, sahip olduğu edimler aracılığıyla, mekanla devingen bir ilişki içerisinde var olmakta ve mekanı var etmekteledir. Kendilerine tahsis edilen mekan, bu simbiyotik ilişkiselliği barındırmaktan uzaktır. Çünkü tahsis edilen mekan, tanımlanmış ve planlanmış bir yaşantı biçimini verili olarak sunmaktadır. Bu mekanda, *yerinden edilenlerin* sahip olduğu kültürel etkiler ve toplumsal ilişkiler, kapı dışarı edilmektedir. Örneğin, tahsis edilen mekan, Lefebvre'in temsil mekanları tanımında geçen, *oturanların ve yaşayanların mekan kodlarını* taşımamaktadır. Nea Sinasos yer(leşim)inin analizinde, yaşantıya dair izler olarak bahsi geçen, yer isimleri ve yapma edimlerinin izleri olarak somutlaşan duvar yazıtlarının, tahsis edilen mekana yansıması olanaklı değildir. Başka bir yapma pratiğiyle üretilen mekanın içerisinde, *yerinden edilenin* toplumsal ilişkileri ve yapma edimleri açığa çıkamamaktadır.

Halbuki toplumsal ilişkiler ve yaşantıya dair izler, mekan içinde ve mekan aracılığıyla bir varlığa dönüşebilir. Mekan da bu sayede anlam kazanır, matematiksel kodları içeren salt bir form olmaktan çıkar ve anlamsallığa bürünür. Kartezyen mekan, bu toplumsal ilişkisellikleri ve yaşantıya dair izleri sindirir ve

zamanla tüm bu izler silinir. *Yerinden edilene* tahsis edilen mekan, onun toplumsal ilişkilerini ve yaşantıya dair edimlerini, kavramamıza imkan vermez. Tüm edimleriyle bu fiziksel çevreyi, kendi mekanına çeviremediği müddetçe, yaşantısına ait tüm izler, bu kartezyen mekan tarafından yutulur.

İkinci çıkarım olarak; rasyonel ve sabit olanla, canlı bir organizmanın anlamını ve yapısını kavramak olanaklı değildir. Yirminci yüzyıl, mekanı, kartezyen ölçütlerle durağan bir nesne, insanı ise bu durağan nesnenin içerisinde bir hacimsellik olarak değerlendiren düşüncenin hakim olduğu bir zaman dilimi olmuştur. Halbuki mekan, gündelik ve toplumsal yaşantının barındırdığı, insan edimleri ve deneyimleri aracılığıyla ortaya çıkan canlı bir organizmadır. Sürekli değişmesi, dönüşmesi canlı bir devinime sahip olduğunun göstegesidir. Anlamsallığı gündelik yaşantıdan, toplumsallıktan ve insan edimlerinden beslenen canlı bir yapı olan mekanın, kartezyenin belirlediği rasyonel ve durağan verilerle değerlendirilmesi mümkün değildir.

Yerinden edilene tahsis edilen mekan, rasyonel kabullerin ve durağan olanın önde olduğu bir yaşantı biçimini tariflemektedir. *Yerinden edilenin* sahip olduğu yaşantının değişen, dönüşen yapısının bu kartezyen unsurlarla değerlendirilme imkanı bulunmamaktadır.

Üçüncü çıkarım olarak; rasyonel mekan yabancılaşmanın kaynağıdır. Mekan yalnızca bir form olarak *yerinden edilenlere* tahsis edilmez. Form içi boş bir kabuktan ibarettir, dolayısıyla bu form, bir içerikle beraber tahsis edilmektedir. Bu içerik, *yerinden edilenin* nasıl yaşayacağını tarifleyen bir reçete gibidir. Kartezyen düşünce biçiminin insan edimlerinden ayrık, nicel verilere dayalı mekanı kurma ve kavrama yaklaşımı, insanın kendi edimlerinden uzak bir yaşantı aralığını tariflemektedir. Dolayısıyla kartezyen verilerle ele alınan mekan, 'ev'den uzak olmanın ve zihinsel anlamda yabancılaşmanın kaynağıdır.

Yerinden edilenlere kartezyen değerler ve geometrik veriler önde tutularak tahsis edilen mekanlar, onların yaşam edimleri ile çatışmakta ve zihinsel bir göçü tetiklemektedir. Bu sebeple *yerinden edilenlerin* kendilerine sunulan mekana alışmaları, kendi edim ve toplumsal yaşantılarına yabancılaşmaları anlamına gelmektedir.

Dördüncü çıkarım olarak; mekan bir 'bilme hali' değildir. Mekanın bir modeli oluşturulamaz, bir tipi veya proto-tipi üretilemez. Bu durum sisteme ait bir özelliktir (ki mekan sisteme bağlı bir üretim değildir). Lefebvre'in tabiriyle mekan, bedenın barındırılışı duyular (pasif beden) ile emeğin (aktif beden) bir olmasıyla var olur. Analiz veya sisteme dayalı bir üretimin sonucu değildir. *Yerinden edilen* bir kitle olarak Sinasosluların, mekanı elde etme biçimleri, bahsi geçen edimler - duyuların (pasif beden) içerdığı mekan hissi, yapma biçimi ve emek (aktif beden) - aracılığıyla hayata geçirilmesi içeriğine sahiptir. Rasyonel olan, mekanda yaşamak için bir araçtır. Mekana asıl anlamsallığını katan edimler, yapma biçimleri ve emektir.

Bir sistem olarak üretilen göçmen yerleşimleri, devletin kriz anında sağladığı barınmanın ipucularına dair verileri içerir. *Yerinden edilenlerin* mekansallığına dair bir içeriği barındırmaz. Sinasoslular örneğinde olduğu gibi, mekansallık ve yer düşüncesi, yerleşim ölçeğinden duvar yazıtlarına, anıtlardan yer-mekan isimlerine kadar, sistem ol(a)mayan, formüle edilemeyen, rasyonel kabulleri içermeyen, duyular-edimler ve aktif emeğin ortaya konması ile somutlaşan bir mekansallığa karşılık gelmektedir.

Beşinci çıkarım olarak; herhangi bir şeyin bilgisi, bir kutsallığı ve mutlaklığı barındırmaz, bilgi, yöntemsel araçlarla ele alınarak her daim kendini yeniler. Epistemoloji bir sabitliği barındırmaz. Bilgi, gündelik yaşantının ve toplumsal ilişkilerin üzerine bir üstünlük kuramaz, onları ezemez. Herhangi bir şeyin bilgisi, gündelik yaşantıyla ve toplumsal ilişkilerle çatışamaz.

Yirminci yüzyılın kartezyen mekan düşüncesi, yaşantıya ait tüm edimlere rağmen, mekanı kendi mutlak bilgisiyle ortaya koymuştur. Kartezyen verilerle mekanın üretimi, mekansallığı ezmiştir. Bir topluluğa ait mekanın üretimi değil, mekanın seri üretimi öne çıkmıştır. Mekan, oranlara, ölçütlere, uluslararası rasyonel değerlere boyun eğmiştir.

Yerinden edilen için mekan tahsis etme girişimi de benzer yaklaşımı içermektedir. *Yerinden edilenin* toplumsal ve gündelik yaşantısı sorguya dahil edilmeden, mutlak bilginin hüküm sürdüğü mekanlar üretilmiştir. Nicel ölçütler, göçmenlerin hikayelerinin önüne geçmiştir. Fakat bu kutsal değerler addedilen rasyonel

kabullerle inşa edilen göçmen mekanları, bir müddet sonra çözülmeye başlamıştır. Göçmenlerin mekansallığı, mekan üretimi kabullerinin önüne geçmiştir.

Altıncı çıkarım olarak; mekan, toplumsal yaşantının bir ürünüdür. Mekanı, tahakküm altına alan şeyler olsa da (ki bu tahakküm altına alan unsurlardan biri olan devlet eliyle mekan tahsisi, bu çalışma kapsamında ele alınmıştır), mekan toplumsal yaşantının edimleri sonucunda şekillenen bir olgudur. Toplumsal bir ürün olarak mekan, bir tarafta zihinsel, bir tarafta ampirik bir içeriği barındırmaktadır. Bir başka deyişle mekan, zihinsel edimler, toplumsal ilişkiler ve bunların bağlantıları, mantıksal bir araya gelişleri tarafından oluşturulurken, mimari yapma biçimleri, kent gerçekliği, fiziksel yerin imkanları ile biraraya gelir. Toplumsal olan, fiziksel olanı şekillendirir.

Yerinden edilene sunulan mekanda ise, bu durumun tam tersi bir mekansal örgütlenme söz konusudur. Lefebvre'in mekan temsilleri tanımlarında dile getirdiği gibi, çeşitli kriterlerin, norm ve kabullerin şekillendirdiği mekanlarda, fiziksel olan, toplumsal ve zihinsel olanı hapsedmiş durumdadır. Bu durum, zaten ulus-devlet politikasının hayal ettiği 'homojen' ve 'tek-tip olma' idealinin mekana yansıma halidir.

Nea Sinasos'un kuruluşu, toplumsal yaşantının bir ürünü olarak mekanın üretiminin bir örneğidir. Nea Sinasos'u şekillendiren kabuller ve normlar değil, toplumsal yaşantının kendisidir. Anadolu'nun dört bir yanından gelen mültecilerin, homojen bir toplum oluşturmaları imkansız olduğu gibi, homojen bir yerleşimde bir arada barınmaları da imkansızdır. Bu sebeple Nea Sinasos 'tek-tip olma'nın karşıtıdır. Nea Sinasos, Sinasosluların toplumsallıklarının ve yapma biçimlerinin bir sonucu olarak, toplumsal yaşantının bir ürünüdür.

Yedinci çıkarım olarak; mekan 'birlikte-olma' halinin inşasıdır. Bir grup veya topluluk, bir mekanı üreterek birliğini pekiştirmekte, özne haline gelmektedir. Ürettiği bu mekana, tarihini, kültürünü, yaşantı edimini katmakta ve yapma biçimi aracılığıyla inşa etmektedir. Bu mekana, kendi morfolojisini, sembollerini, izlerini, temsiliyetlerini yansıtmakta, kendi varolma biçimini katmaktadır. Bu sebeple birlikte-olma durumu insanın varoluşudur.

Nea Sinasos'un inşası birlikte-olmanın inşasıdır. Mekan, aynı zamanda bir birlikteliği de temin etmiştir. Bir mekanı birlikte inşa etmek, yapma edimlerini ve toplumsallığı zihinlerde var etmiştir. Sinasosluların devlet eliyle inşası tamamlanan, başka edim ve yapma biçimiyle elde edilen mekanlarda, kendi toplumsallıklarını bulmaları olanaksızdır. Bu bir 'hiç kimse olma' biçimidir (Heidegger, 2001).

Sekizinci çıkarım olarak; tahsis edilen mekan bir tür göçmenleri kendi yaşantılarından uzak tutmanın mekanıdır. Ev sahibi olarak kendini tanımlayan kitle, *yerinden edilene* bir yerleşim ve yaşantı biçimi tarif ederek, bir sınır çizmektedir. Bu sınır, *yerinden edilenin* aşmaması gereken ve tarifiyen aralıkta yaşantısını idame ettirmesi gereken fiziksel ve davranışsal bir zondur. Aslında ev sahibi, oluşturduğu sınırla kendi güvenli bölgesinin sınırlarını da çizmekte ve kendi yaşam alanını tariflemektedir. Bu durum, 'dahil ederek dışlama' veya 'yerinden edilene toplum içerisinde bir yer tanımlamama' halidir. Ona bir aralık tanımlamayarak, buraya ait olmadığını, her an yerinin sarsılabileceği hissettirilmektedir. Bu durum aynı zamanda, ev sahibinin, *yerinden edileni*, kendi yaşantısından uzak tutma tavrıdır. *Yerinden edilenin* göçmen mahallelerinde topluluklar halinde yaşantılarına devam etmeleri, onların hala kökenlerinin sorgulanması, buranın ev sahibinin kendi zonu olduğunun ve yaşantısına dahil etmemenin bir göstergesidir.

Dokuzuncu çıkarım olarak; mekanların oluşturduğu çevrenin 'yer' olarak anlam kazanmasıdır. Auge, yeri, tanıdık çevrelerin temini ve insanın varoluşuna dair özellikleri mekana aktarması, onu kendinin kılması olarak tanımlamaktadır. Norberg-Schulz da benzer yaklaşımla yeri, insan ruhunun yapıları çevreye aksetmesi olarak ifade etmektedir. Buradaki öğretisi, yeri, mekanın derinlikli hali olarak kavrama epistemolojik yaklaşımıdır. *Yerinden edilenlerin* kentle kurduğu mekansal ilişki tam da bu noktada başlamaktadır. *Yerinden edilenler*, bir yerleşim) sahipleridir. Fakat oradan koparak yabancı konumuna düşmüşlerdir. Hem fiziksel hem de zihinsel bir yabancılığın sebebi, kendilerine ait yere sıkı sıkıya sarılma halidir. Burada yer olarak cisimleştirilen gizil güç, kökenlerine değin uzanan tarihsel, toplumsal, kültürel bir arka plana sahiptir. Bu sebeple *yerinden edilen*,

tahsis edileni, yer(leşim)e dönüştürecek bir hikayeyi, yeni topraklarda da temin etmenin gayretindedir. *Mekanın temsiline* değil, kendi *temsillerinin var olduğu mekanın* peşindedir.

Mübadele sonucunda bir çok mülteci yerleşimi kurulmuştur. Bunları fiziksel bir altlık olarak kavrayan mülteciler, bu yerleşimleri değişip dönüştürerek veya yeniden inşa ederek, kendileri için anlamlı bir yer(leşim)e dönüştürmüşlerdir. Kendi gerçeklikleriyle yoğurdukları bu alanlar, mültecileri zihinsel yabancılıktan ve konuk olmaktan çıkarmış, yer(leşim)in ana unsuru haline getirmiştir.

Heidegger'in, dünyanın yazgısı olarak tanımladığı yurtsuzluk olgusu, farklı anlamsallıkları barındırmaktadır. Tartışmalar, yurtsuzluğun ve göç duygusunun ne zaman başladığı ve ne zaman insanın iç dünyasını saran bir duyguya dönüştüğü üzerine yoğunlaşmıştır. Bu zaman diliminde, fiziksel olarak yer değiştirme eyleminden bağımsız, insanın kendi var oluşuna ve özüne yabancılaşması hali de, göç etme ve yurtsuz hale gelme olarak yorumlanmıştır.

Bu durumu sorunsal haline getiren mekan tartışmaları, fenomenoloji kuramı aracılığıyla, mekanın varoluşuna ve özüne dair soruları çoğaltmış ve çeşitlendirmiştir. Heidegger'in *soru sormama etkinliği* olarak tanımladığı kartezyen düşünce biçiminin rasyonel algısı, insanı, mekanın içerisinde, hacim kaplayan bir nesne olarak kavramakta ve mekan-insan olgularını birbirine yabancı kılmaktadır. Mekanın rasyonel kabullerle kavranma biçiminin aksine, yirminci yüzyıl mekan düşüncesi, bilinç edimleri adını verdiği olgular aracılığıyla, insanı, mekan tartışmalarının odağına yerleştirmiştir.

Yirminci yüzyılın varoluşa ve öze ilişkin sorgusunu, insan deneyimi ve edimlerini merkeze alarak irdeleme yaklaşımı, mübadelenin mekan üretimi bağlamında sorunsallaştırılmıştır. Yerinden edilmenin gerçekliğinin önemsenmemesi veya göz ardı edilmesi, göç etme ve yerinden edilme duygusunu içlerinde iki kez taşıyan kitleler yaratmıştır. Bu kitleler, hem kendilerini ait hissettikleri fiziksel mekanlarını kaybetmiş, hem de kendi var oluşlarını ve öзlerini barındıran gündelik yaşantının kaybı ile karşı karşıya kalmışlardır. Bir başka deyişle, hem fiziksel, hem de zihinsel bir göçü birlikte yaşamış ve sonu gelmeyen bir göçmenlik duygusunun içerisine sürüklenmişlerdir.

Sinasoslu Rumların, mübadele serüveni ve yer(leşim) kurma çabaları, içerisinde bulundukları zaman diliminde, hem mekanın insan deneyimi ve bilinç edimleri doğrultusunda kurulmasının, hem de varoluşa ve öze ait yapma edimleri aracılığıyla bir yazgı olarak görülen yurtsuzluk - yabancılaşma hale gelmenin bir karşı çıkışını ortaya koymaktadır. Devlet eliyle tahsis edilen mekanlar yerine, kendi mekanlarını kurmaları ve bu mekanları kendileriyle özdeşleştirecekleri bir yer(leşim)e dönüştürmeleri, '*yerinden edilenlerin gerçekliği*'ni tüm çıplaklığıyla gözler önüne sermektedir.

Sinasoslular *bilinçdışı bir bilinçlilikle*, kartezyen kavrama biçiminin mekanlarını reddederek, kendilerine ait bir mekanın üretimini gerçekleştirmişlerdir. Lefevbre'in toplumsal mekanın toplumsal bir ürün olduğu savının ispatı niteliğinde, yerleşim ölçeğinden duvar süslemelerindeki ayrıntı ölçeğine kadar, kendi edimleri doğrultusunda Vistritsa arazisini kendilerine özgü bir yer(leşim)e dönüştürmüşlerdir. Auge'nin, *yer'i, "kimliklerin, ilişkilerin ve hikayenin üretilebileceği"* mekanlar olarak tanımladığı gibi, Sinasoslular, hem fiziksel, hem de zihinsel bir inşanın sonucunda, mekanlarını ve gündelik yaşantılarını kurarak, bu alanı kendilerine özgü bir *yere* dönüştürmüşlerdir. Sinasoslular, yabancı topraklarda, kendi edimleriyle yer(leşim)lerini kurarak, *yerinden edilenden, yer edinene* dönüşmüşlerdir.

- Abel, O. (2008), Ricœur Kuşkucu mu?, Çeviri: Gökteke, E., Paul Ricœur, Cogito Özel Sayısı, Sayı: 56/Güz 2008, Sf: 59-74, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Adıgüzel, Y. (2018), Göç Sosyolojisi, 2. Basım, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Agamben, G. (1995), We Refugees, Symposium: A Quarterly Journal in Modern Literatures, Volume: 49:2 (1995, Summer), Pages: 114-119.
- Agamben, G. (2017), Kutsal İnsan Egemen İktidar ve Çıplak Hayat, İngilizceden Çeviri: Türkmen, İ., 3. Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Akgün, E. (2019), Ahali Mübadelesi Kapsamında Yardımların İstanbul Örneği, Mübadil Kentler: Türkçe Konuşan Rum Ortodokslar, Editör: Cingöz, Y., Sf: 143-161, Lozan Mübadilleri Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Akkayan, T. (1979), Göç ve Değişme, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul.
- Aktar, A. (2005), Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi'nin İlk Yılı: Eylül 1922 – Eylül 1923, Yeniden Kurulan Yaşamlar 80. Yılında Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi, Derleyen: Pekin, M., Sf. 41-74, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Aktar, A. (2007), Nüfusun Homojenleştirilmesi ve Ekonominin Türkleştirilmesi Sürecinde Bir Aşama: Türk – Yunan Nüfus Mübadelesi, 1923-1924, Ege'yi Geçerken 1923 Türk – Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi, Derleyen: Hirschon, R., Çeviri: Pekin, M., Altınay, E., 2. Baskı, Sf. 111-160, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Aktürk, Ş., Liaras, E. (2016), Uluslararası Nüfus Yer Değiştirmeleri ve Uzun Vadeli Seçmen Davranışı: Karşılaştırmalı Bakış Açısından Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi, Çeviri: Albayrak, Ö., 90. Yılında Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi Yeni Yaklaşımlar, Yeni Bulgular, Editörler: Gönül, B., Uzbek, H., Güvenç, S., Mazlum, S., Vardağlı, T., Sf. 26-32, Lozan Mübadilleri Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Alarçin, K. (2019), Uluslararası Göç Hareketleri'nde Türkiye'nin Konumu; Uluslararası Göç ve İç Göçün Karşılaşması, Kentsel Gerilim: Şanlıurfa ve Gaziantep Örneği, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Anagnostopulu, A. (2005), Göçmen Yerleşiminin Toplumsal ve Kültürel Etkileri, Çeviri: Demiröz, D., Yeniden Kurulan Yaşamlar 80. Yılında Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi, Derleyen: Pekin, M., Sf. 75-81, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Andreades, A. (1928), Public Finances, The Economic and Social Effect of the War in Greece, Editor: Andreades, A., Pages: 1-127, Carnegie Endowment for World Peace, Paris.

- Anonim (1933), İsmet Paşa'nın Siyasi ve İctimai Nutukları 1920-1933, Başvekalet Matbaası, Ankara.
- Anonim (1992), Dr. Rıza Nur'un Lozan Hatıraları, 3. Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- Anonim (2003), Kültürel Boyutuyla Mustafapaşa (Sinassos), Proje Sorumluları: İlbars, Z., Temren, B., Proje Asistanları: Uslu, N. B., Çetinkaya, Ö., Araştırma Ekibi: Uslu, B. N., Çetinkaya, Ö., Özgün, L., Örtülü, C., Duman, S., Şengül, S., Ünal, U., Cantekin, A. E., Minusker, D., Akçakoca, İ. B., Türksev Yayınları, Ankara.
- Anonim (2007), Kapadokya'nın Uyuyan Güzeli Mustafapaşa – Sinassos Mevcut Durum Raporu ve Eylem Planı 2007, Yayına Hazırlayan: Özbay, A., 2. Baskı, Mustafapaşa Yerel Gündem 21 Kent Konseyi Yayınları.
- Anonim (2020), World Population, Erişim Tarihi: 19.09.2020, <https://www.worldometers.info/world-population/>
- Arendt, H. (1994), Imperialism: Part Two of the Origins of Totalitarianism, A Harvest Book Harcourt Brace & Company, San Diego.
- Arı, K. (2014), Büyük Mübadele Türkiye'de Zorunlu Göç (1923-1925), 5. Baskı, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Arı, K. (2016), Suyun İki Yanı: "Mübadele", Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Arı, K. (2017a), Türk Roman ve Öyküsünde Mübadele, Tarih ve Günce Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 1, Sf. 5-28.
- Arı, K. (2017b), Mübadele: Bir Savruluş mu?, Uluslararası Mübadele Sempozyumu Lozan Mübadelesi Yeni Hayat Mücadelesi, Editör: Arı, K., Sf. 1-10, T.C. Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi, Tekirdağ.
- Arnold, C. E., Bizziouras, N. (2016), Yerleşen Uluslar: Bölgesel Ekonomi-Politik ve Yunan-Türk Nüfus Mübadelesi, Çeviri: Albayrak, Ö., 90. Yılında Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi Yeni Yaklaşımlar, Yeni Bulgular, Editörler: Gönül, B., Uzbek, H., Güvenç, S., Mazlum, S., Vardağlı, T., Sf. 92-111, Lozan Mübadilleri Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Arpacı, M. (2017), Yurtsuz Zoon Politikon Olarak İnsan, Heidegger: Varlığın Çobanı, Cogito Özel Sayısı, Sayı: 64/Güz 2010, Sf: 198-213, 4. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Arslan Avar, A. (2009), Lefebvre'in Üçlü – Algılanan, Tasarlanan, Yaşanan Mekan – Diyalektiği, Mimarlık ve Mekan Algısı, Dosya 17, Sf: 7-17, TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi, Ankara.
- Auge, M. (1997), Non-Places: Introduction to an Anthropology of Supermodernity, İngilizceye Çeviri: John Howe, Verso Press, London, New York.
- Augustinos, G. (1992), The Greeks of Asia Minor: Confession, Community and Ethnicity in the Nineteenth Century, Kent State University Press, Ohio.
- Aytaş, S. (2018), Mübadelenin Hüzünlü Mirası, Lozan Mübadilleri Vakfı Yayınları, İstanbul.

- Αρχάγγελος, Γ. Γ. (2010), Καππαδοκικές κοινότητες και μετανάστες: Διοικητικοί θεσμοί, λειτουργίες και οργανώσεις (1850-1922), 4. ΣΥΜΠΟΣΙΟ - ΠΡΑΚΤΙΚΑ Πολιτικοί, κοινωνικοί, οικονομικοί θεσμοί των Ελλήνων της Μικράς Ασίας κατά τους νεότερους χρόνους, Διορθώσεις: Σαπουντζάκης, Χ., 171-186, Έκδοση ΚΕ.ΜΙ.ΠΟ., Νέα Ιωνία.
- Bachelard, G. (1996), Mekanın Poetikası, Çeviri: Derman, A., Kesit Yayıncılık, İstanbul.
- Balta, E. (2007), Sinasos Mübadeleden Önce Bir Kapadokya Kasabası, Bir Zamanlar Yayıncılık, İstanbul.
- Balta, E. (2015), Nüfus Mübadelesi, İngilizce'den Çeviri: Günay, M., Akşit, A., Fransızca'dan Çeviri: Durmaz, M. I., İnkilap Yayınları, İstanbul.
- Balta, E. (2018), Gerçi Rum isek de, Rumca Bilmez Türkçe Söyleriz Karamanlılar ve Karamanlıca Edebiyat Üzerine Araştırmalar, Çeviri: Bozatlı, N., Cinemre, L., Çokona, A., Dilsiz, A., Millas, H., Özen, S., Tokyay, M., Tufan, M. Y., Türkoğlu, İ., Üyepazarcı, E., Yalçın, E., 3. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Baltsiotis, L. (2005), Yunanistan ve Türkiye'de Muhacirlik ve Nüfus Mübadeleleri: İki Farklı Anlatım ve Yorumun Oluşma Şartları ve Sonuçları, Yeniden Kurulan Yaşamlar 80. Yılında Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi, Derleyen: Pekin, M., Sf. 401-440, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Barash, J. A. (2010), Belleğin Kaynakları, İngilizceden Çeviri: Öztürk, Ş., Bellek: Öncesiz, Sonrasız, Cogito Özel Sayısı, Sayı: 50/Bahar 2007, Sf: 11-22, 4. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Barbaras, R. (2017), Vücut Fenomenolojisinden Tenin Ontolojisine, Çeviri: Tonak, G., Cogito Özel Sayısı, Sayı: 88/Sonbahar 2017, Sf: 154-192, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Bartram, D., Poros, M. V., Monforte, P. (2014), Key Concepts in Migration, SAGE Publications, London.
- Barutciski, M. (2007), Lozan'a Yeniden Bir Bakış: Uluslararası Hukuk ve Siyasette Nüfus Mübadeleleri, Ege'yi Geçerken 1923 Türk - Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi, Derleyen: Hirschon, R., Çeviri: Pekin, M., Altınay, E., 2. Baskı, Sf. 31-51, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Bauman, Z. (2013), Postmodernizm ve Hoşnutsuzlukları, Çeviri: Türkmen, İ., 2. Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bayrak Akyıldız, H. (2018), Mübadele Romanlarında Kimlik ve Ulusçuluk, Doğu Kütüphanesi, İstanbul.
- Bektaş, C. (2011), Aigina, Poros, Hydra, Midilli, Sakız, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Belli, M. (2004), Türkiye-Yunanistan Nüfus Mübadelesi: Ekonomik Açıdan Bir Bakış, Belge Yayınları, İstanbul.
- Berger, J. (2008), Ways of Seeing, Penguin Books, London.

- Berger, J. (2016), Bir Fotoğrafı Anlamak, Hazırlayan Sunan: Dyer, G., Çeviri: Eyüpoğlu, B., 2. Baskı, Metis Yayınları, İstanbul.
- Blanchard, R. (1925), The Exchange of Populations between Turkey and Greece, Geographical Review, Volume: 15:3, Pages: 449-456.
- Blanchot, M. (1999), Sonradan Sonsuz Yineleme, İngilizceden Çeviri: Kırkoğlu, S. R., Kabalcı Yayınları, İstanbul.
- Bollnow, O. F. (2008), Human Space, Çeviren: Shuttleworth, C., Hyphen Press, London.
- Borradori, G. (2008), Terör Günlerinde Felsefe Jürgen Habermas ve Jacques Derrida ile Diyaloglar, Çeviri: Balca, E., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Bourdieu, P., Wacquant, L. J. D. (2003), Düşünsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar, Çeviri: Ökten, N., İletişim Yayıncılık, İstanbul.
- Bruce, S., Yearley, S. (2006), The Sage Dictionary of Sociology, Sage Publications, London.
- Βλασιάδης, Κ. (2011), Τραγούδια και Χοροί από τη Σινασό της Καππαδοκίας, An Annual Scholary Electronic Journal Published by the Research Centre for Greek Singing ERKET e-Journal, Volume: 2 (April, 2011), Pages: 1-24.
- Βλασιάδης, Κ. (2016), Το Ρόλοι του Αρρεναγωγείου Σινασου, Απρ. - Μάιος 2016, Σινασιτική Φωνή (Sinassosluların Sesi Gazetesi Dijital Arşivi).
- Casey, E. (1997), The Fate of Place: A Philosophical History, University of California Press, Berkeley.
- Castells, M. (1983), The City and the Grassroots: A Cross – Cultural Theory of Urban Social Movements, University of California Press, ABD.
- Castles, S., Haas D. H., Miller, M. J. (2014), The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World, Fifth Edition, The Guilford Press, New York.
- Castles, S., Miller, M. J. (2008), Göçler Çağı Uluslararası Göç Hareketleri, Çeviri: Bal, B. U., Akbulut, İ., İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Cengizkan, A. (2004), Mübadele Konut ve Yerleşimleri, Arkadaş Yayıncılık, Ankara.
- Cengizkan, A. (2005), Türkiye’de Mübadele Konut ve Yerleşim Politikası, Yeniden Kurulan Yaşamlar 80. Yılında Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi, Derleyen: Pekin, M., Sf. 303-337, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Ceylan, A., Uslu, İ. (2020), Göçün Kadınlaşan Yapısı ve Türkiye: İzmir’de Ev Hizmetlerinde Çalışan Kadın Göçmenler, Göç Meselesi, Pasajlar Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: 2, Sayı: 5 (Mayıs 2020), Sf: 177-212, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Chatty, D. (2010), Displacement and Dispossession in the Modern Middle East, Cambridge University Press, New York.
- Chisholm, R. M. (1967), "Intentionality", Editor: Edwards, P., The Encyclopedia of Philosophy, New York.

- Clark, B. (2008), İki Kere Yabancı Kitleli İnsan İhracı Modern Türkiye'yi ve Yunanistan'ı Nasıl Biçimlendirdi ?, Çeviri: Pekin, M., İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Colonas, V. (2007), 1923'ten Önce ve Sonra Küçük Asya Rumlarının Konut Sorunu ve Mimari Tarz, Ege'yi Geçerken 1923 Türk - Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi, Derleyen: Hirschon, R., Çeviri: Pekin, M., Altınay, E., 2. Baskı, Sf. 249-270, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Crampton, J., Elden, S. (2007), Space, Knowledge and Power Foucault and Geography, Ashgate Publishing, Hampshire.
- Cresswell, T. (2004), Place: A Short Introduction, Blackwell Publishing, ABD.
- Çokona, A. (2016), 20. Yüzyıl Başlarında Anadolu ve Trakya'daki Rum Yerleşimleri, Literatür Yayıncılık, İstanbul.
- Daniel, E. V., Knudsen, J. C. (1995), Mistrusting Refugees, University of California Press, California.
- Davison, R. H. (1977), Nationalism as an Ottoman Problem and the Ottoman Response, Nationalism in a Non-national State: the Dissolution of the Ottoman Empire, Editors: Haddad, W. W., Ochsenwald, W., Pages: 25-56, Ohio State University Press, Ohio.
- De Certeau, M. (2009) Gündelik Hayatın Keşfi 1: Eylem, Uygulama, Üretim Sanatları, Çeviren: Arslan Özcan, L., Dost Yayıncılık, Ankara.
- Deleuze, G., Guattari, F. (1987), A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia, University of Minnesota Press, Minnesota.
- Demirözü, D. (2005), Yunan Düzyazınında 1922 ve Zorunlu Göç, Yeniden Kurulan Yaşamlar 80. Yılında Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi, Derleyen: Pekin, M., Sf. 155-185, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Derin, H. (1940), Türkiyede Devletçilik (Türkiye'de Devletçilik), Çituri Biraderler Basımevi, İstanbul.
- Derrida, J. (2000), Of Hospitality Cultural Memory in the Present, Editors: Bal, M., de Vries, H., Translate by English: Bowlby, R., Stanford University, Stanford, California.
- Diamandouros, P. N., Dragonas, T., Keyder, Ç. (2010), Spatial Conceptions Of The Nation: Modernizing Geographies in Greece and Turkey, Tauris Academic Studies, London.
- Dosse, F. (2008), Bellek İzlerini Tarihselleştirmek, Paul Ricœur, Cogito Özel Sayısı, Sayı: 56/Güz 2008, Sf: 125-139, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Draaisma, D. (2018), Unutmanın Kitabı-Rüyalarımızı Neden Hemen Unuturuz, Anılarımız Neden Sürekli Değişir?, Çeviri: Muradoğlu, D., 2. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Dwivedi, A. N. (2002), T.S. Eliot A Critical Study, Atlantic Publishers, New Delhi.
- Eddy, C. B. (1931), Greece and the Greek Refugees, G. Allen & Unwin Limited Publish, London.

- Ergene, T. (1951), İstiklal Harbinde Türk Ortodoksları, İ.P. Neşriyat Servisi Milli Mecmua Basımevi, İstanbul.
- Faist, T. (2000), The Volume and Dynamics of International Migration and Transnational Social Spaces, Oxford University Press, New York.
- Foucault, M. (1995), Discipline & Punish: The Birth of the Prison, Translated from the French: Sheridan, A., Second Edition, Vintage Books, New York.
- Foucault, M. (2006), History of Madness, Translated from the French: Jonathan, M., Khalfa, J., Routledge, London, New York.
- Galanti, A. (2005), Ankara Tarihi I-II, Çağlar Yayınları, Ankara.
- Giedion, S. (2008), Space, Time and Architecture: Growth of a New Tradition, Harvard University Press, Harvard.
- Göç Terimleri Sözlüğü (2013), Uluslararası Göç Hukuku No: 31 Türkçe, Editörler: Richard P., Redpath-Cross, J., 2. Baskı, Uluslararası Göç Örgütü (IOM).
- Gökacı, M. A. (2002), Nüfus Mübadelesi Kayıp Bir Kuşağın Hikayesi, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Göle, M. (2010), Doğru Olmadığını Biliyorum Ama Öyle Hatırlıyorum, Bellek: Öncesiz, Sonrasız, Cogito Özel Sayısı, Sayı: 50/Bahar 2007, Sf: 23-30, 4. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Grambetti, Z. (2018), Foucault'dan Agamben'e Olağanüstü Halin Sıradanlığına Dair Bir Yanıt Denemesi, Michel Foucault, Cogito Özel Sayısı, Sayı: 70-71/Yaz 2012, Sf: 21-38, 3. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Gregotti, V. (1985), Territory and Architecture, Academy Press, London.
- Güngören, D. N. (2017), Merleau-Ponty Felsefesinde Proust, Maurice Merleau-Ponty, Cogito Özel Sayısı, Sayı: 88/Sonbahar 2017, Sf: 215-233, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Gürbüz, Y. (2008), Mübadiller, 2. Baskı, Elips Kitap, İstanbul.
- Heidegger, M. (2001), Being and Time, İngilizceye Çeviri: Macquarrie, J., Robinson, E., Blackwell, Oxford, London.
- Heidegger, M. (2002), "Hümanizm Üzerine Mektup", Hümanizmin Özü, Çeviri: Aydoğdu, A., İz Yayıncılık, İstanbul.
- Hisarlıgil, B. B. (2007), "Yer"leşmenin Düş(üm)lenmesi: Geleneksel Anadolu Yerleşimlerinde "Ara"lar, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Hirschon, R. (1998), Heirs of the Greek Catastrophe The Social Life of Asia Minor Refugees in Piraeus, Berghahn Books, New York.
- Hirschon, R. (2007a), Ege Bölgesi'ndeki 'Ayrışan Halklar', Ege'yi Geçerken 1923 Türk - Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi, Derleyen: Hirschon, R., Çeviri: Pekin, M., Altınay, E., 2. Baskı, Sf. 3-16, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Hirschon, R. (2007b), Lozan Sözleşmesi'nin Sonuçları: Genel Bir Bakış, Ege'yi Geçerken 1923 Türk - Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi, Derleyen: Hirschon,

- R., Çeviri: Pekin, M., Altınay, E., 2. Baskı, Sf. 17-28, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Hirschon, R. (2016), Türkiye ve Yunanistan Arasında 1923 Zorunlu Nüfus Mübadelesi: Sonuçlar Üzerine Bir Değerlendirme, Çeviri: Vardağı, T., 90. Yılında Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi Yeni Yaklaşımlar, Yeni Bulgular, Editörler: Gönül, B., Uzbek, H., Güvenç, S., Mazlum, S., Vardağı, T., Sf. XII-XVII, Lozan Mübadilleri Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Howland, C. P. (1926), Greece and Her Refugees, Foreign Affairs, Volume:4:4, Pages: 613-622.
- Hubbard, P., Kitchin R. (2018), Mekan ve Yer Üzerine Büyük Düşünürler, Çeviri Editörü: Duman, B., Çevirmen: Ataman, E., Ş., 1. Basım (2018), Litera Yayıncılık, İstanbul.
- Hulot, M. (2016), Η Εξοδος. Το Χρονικό Της 45 Χρονής Καταγραφής Του Ελληνικού Στοιχείου της Μ. Ασίας Μεσα Από Συγκλονιστικές Μαρτυρίες Των Προσφυγών, LIFO, Τεύχος: 498 (Δεκεμβρίου 2016), 78-101.
- Husserl, E. (2010), Fenomenoloji Üzerine Beş Ders, Çeviren: Tepe, H., Bilge Su Yayıncılık, 1. Baskı, Ankara.
- IOM, (2019), World Migration Report 2020, International Organization for Migration (IOM) Publisher, Geneva.
- Istea-Edipsos Belediyesi (Δήμος Ιστιάδας-Αιδηψού) Dijital Arşivi, (2019).
- İbar, G. (2018), Anadolu Hemşerilerimiz Karamanlılar ve Yunan Harfli Türkçe, 3. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- İbrahim Yücel Arşivi.
- İnalcık, H., Seyithanlioğlu, M. (2019), Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu, 9. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- KAAM (Küçük Asya Araştırmaları Derneği) Arşivi, Atina.
- Kant, I. (1960), Ebedî Barış Üzerine Felsefî Deneme, Çeviri: Abadan, Y., Meray, S. L., Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Karakasidou, A., N. (1997), Fields of Wheat, Hills of Blood: Passages to Nationhood in Greek Macedonia, 1870-1990, The University of Chicago Press, Chicago & London.
- Karpat, K. H. (2010), Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler, Çeviri: Tırnakçı, B., Timaş Yayınları, İstanbul.
- Keyder, Ç. (2019), Türkiye'de Devlet ve Sınıflar, 22. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kockelmans, J. J. (2010), Edmund Husserl ve Fenomenoloji, Bellek: Öncesiz, Sonrasız, Cogito Özel Sayısı, Sayı: 50/Bahar 2007, Sf: 111-140, 4. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Koçyiğit, R. G., Gorbon, F. (2012), Mimarlıkta Yersizleşme ve Yerin – Yeniden Üretimi, Tasarım + Kuram Dergisi, Sayı: 13, Sf. 95-113.

- Kontogiorgi, E. (2006), *Population Exchange in Greek Macedonia The Rural Settlement of Refugees 1922-1930*, Oxford University Press, New York.
- Kontogiorgi, E. (2007), *Makedonya'nın Yunanistan'a Ait Olan Kısımına Mülteci Yerleşiminin Ekonomik Sonuçları, 1923-1932, Ege'yi Geçerken 1923 Türk – Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi*, Derleyen: Hirschon, R., Çeviri: Pekin, M., Altınay, E., 2. Baskı, Sf. 89-110, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Kostof, S. (1989), *Caves of God Cappadocia and its Churches*, Oxford University Press, London.
- Köker, T. (2007), *Türkiye'de Zorunlu Göç Deneyimi, Ege'yi Geçerken 1923 Türk – Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi*, Derleyen: Hirschon, R., Çeviri: Pekin, M., Altınay, E., 2. Baskı, Sf. 291-312, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Kurtar, S. (2013), *Mekanı Yaşamak: Lefebvre ve Mekanın Diyalektik Oluşumu*, TÜCAUM 2013.
- Kurtuluş, B. (1999), *Amerika Birleşik Devletleri'ne Türk Göçü: Göç Süreci ve Özellikleri*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Kurtuluş, H. (2011), *Mübadeleyle Giden Rumlar Turizmle Gelen Avrupalılar Muğla'da Eşitsiz Kentsel Gelişme*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- Καμούτρης, Δ. (2016), *Η Μικρά Ασία Το 1922 Και Προσφυγιστις Στις Τεχνες Κατια Γραμματα*, LIFO, Τευχος: 498 (Δεκεμβριου 2016), 66-73.
- Καρδαμίτση Αδάμη, Μ. (2016), *Ο Ερχομός Των Προσφύγων Του 1922 Σήμερα Πιο Επίκαιρος Από Ποτέ*, LIFO, Τευχος: 498 (Δεκεμβριου 2016), 32-39.
- Καρπόζηλος, Κ. (2016), *Προσφυγες: Απο Θυματα, Πρωταγωνιστες*, LIFO, Τευχος: 498 (Δεκεμβριου 2016), 74-77.
- Καψωμένος, Σ. (2010), *Η Συνασός του Σεραφείμ Ρίζου: μελέτη μιας Καππαδοκικής κοινωνίας στην ακμή της*, 4. ΣΥΜΠΟΣΙΟ - ΠΡΑΚΤΙΚΑ Πολιτικοί, κοινωνικοί, οικονομικοί θεσμοί των Ελλήνων της Μικράς Ασίας κατά τους νεότερους χρόνους, Διορθώσεις: Σαπουντζάκης, Χ., 299-311, Έκδοση ΚΕ.ΜΙ.ΠΟ., Νέα Ιωνία.
- Κοντογιωργη, Ε. (2016), *Η Κοινωνία των Εθνών και το ελληνικό προσφυγικό πρόβλημα*, LIFO, Τευχος: 498(Δεκεμβριου 2016), 20-31.
- Κωνσταντιωιά, Γ. (2019), *Μικρασιατες Προσφυγες Στην Ευβοια, Παιλαγωγικο Τμημα Δημοτικης Εκπαιδευσης Τομεας Ανθρωπιστικων Σπουδων Προγραμμα Μεταπτυχιακων Σπουδων Κατευθυνση Ιστορια Και Διδακτικη Της Ιστοριας, Ελληνικη Δημοκρατια Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθηνά*.
- Ladas, S. P. (1932), *The Exchange of Minorities: Bulgaria, Greece and Turkey*, Macmillan Publish, New York.
- Lefebvre, H. (1991), *The Production of Space*, Çeviren: Nicholson, S., D., Blackwell, Oxford, London.
- Lefebvre, H. (1998), *Modern Dünyada Gündelik Hayat*, Çeviren: Gürbüz, I., Metis Yayınları, İstanbul.

- Lefebvre, H. (2010), *Gündelik Hayatın Eleştirisi III Moderniteden Modernizme (Gündelik Hayatın Meta-Felsefesi)*, Çeviren: Ergüden, I., 2. Baskı, Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Lefebvre, H. (2015), *Şehir Hakkı*, Çeviren: Ergüden, I., 2. Baskı, Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Lefebvre, H. (2017), *Gündelik Hayatın Eleştirisi I*, Çeviren: Ergüden, I., 4. Baskı, Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Lefebvre, H. (2019), *Gündelik Hayatın Eleştirisi II Gündelik Hayat Sosyolojisinin Temelleri*, Çeviren: Ergüden, I., 3. Baskı, Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Macar, E. (2015), *Yunanistan'dan Anadolu'ya Göç: Nüfus Mübadelesi, Türkiye'nin Göç Tarihi: 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'de Göçler*, Derleyen: Erdoğan, M. M., Kaya, A., Sf. 173-190, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Marrus, M. R. (2002), *The Unwanted European Refugees from the First World War Through the Cold War*, 2nd Edition, Temple University Press, Philadelphia.
- Mateos, N. R. (2005), *The Mediterranean in the Age of Globalization: Migration, Welfare and Borders*, Transaction Publishers, New Jersey.
- McCarthy, J. (1983), *Muslims and Minorities: The Population of Ottoman Anatolia and the End of the Empire*, New York University Press, New York.
- McNulty, T. (2006), *The Hostess: Hospitality, Femininity, and the Expropriation of Identity*, University of Minnesota Press, Minneapolis.
- Mead, G. H. (2017), *Zihin, Benlik ve Toplum*, Çeviri: Erdem, Y., Heretik Yayıncılık, Ankara.
- Mears, E. G. (1929), *Greece Today: The Aftermath of the Refugee Impact*, Stanford University Press, California.
- Merleau-Ponty, M., (2005), *Phenomenology of Perception*, Çeviren: Smith, C., Routledge, London.
- Merleau-Ponty, M. (2014), *Algılanan Dünya*, Fransızcadan Çeviri: Aygün, Ö., 4. Basım, Metis Yayınları, İstanbul.
- Merleau-Ponty, M. (2017), "Dünyamız Tamamlanmamış Bir Eser...", Çeviri: Aygün, Ö., *Cogito Özel Sayısı*, Sayı: 88/Sonbahar 2017, Sf: 20-28, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Merrifield, A. (2000), *Henri Lefebvre: A Socialist in Space*, Editors: Crang, M., Thrift, N., In *Thinking Space*, Pages: 167-182, Routledge, London.
- Morgenthau, H. (1929), *I Was Sent to Athens*, Doubleday, Doran & Company, Inc. Publisher, New York.
- Morris, C. D. (1925), *National Geographic*, Volume: 48:5 (November 1925), Pages: 572.
- Mustafapaşa Belediyesi Dijital Arşivi.
- Μαυρογορδάτος, Γ. Θ. (2016), *Μυθοι Και Αληθειες Για Τους Προσφυγες Του 1922*, LIFO, Τεύχος: 498(Δεκεμβριου 2016), 6-19.

- Μικρασία - Σινασός Fotoğraf Arşivi.
- Μπαλτά, Ε. (2004), Σινασός Εικόνες και Αφηγήσεις, Κέντρο Μικρατικών Σπουδών, Αθήνα.
- Nalbantoğlu, H. Ü. (2005), Nedir Mekan Dedikleri?, Zaman - Mekan III. Disiplinlerarası Mimarlık - Felsefe Toplantısı, İstanbul.
- Nea Sinasos Derneği Arşivi, Atina.
- Nora, P. (1998), Realms of Memory: The Construction of the French Past, Volume:3, Translated: Goldhemmer, A., Columbia University Press, New York.
- Norberg-Schulz, C. (1982), Genius Loci - Towards a Phenomenology of Architecture, Rizzoli Publishers, New York.
- Norberg-Schulz, C. (2001), Yer Kavramı Bağlamında Eski Çevrelerde Yapılaşma, Çeviri: Üçer, İ., Mimarlık Dergisi, Sayı: 297 (2001/Ocak-Şubat), Sf. 42-43.
- Ντελκή, Π. (2016), Κωνσταντίνος Ζωγραφόπουλος: Πρώτα χτίσαμε εκκλησία και μετά κάωαμε οικογένεια, 66-71 Άνθρωποι και Ιστορίες – Η Βόρεια Εύβοια της καρδιάς μας, Εκδόσεις, Ευβοίας.
- Orakçı, M. (2018), Karamanlıca Kaynaklarda Türkçe Konuşan Ortodokslar ve Türk-Yunan İlişkileri (1897-1930), Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Ökten, K. H. (2006), Heidegger Kitabı, 2. Basım, Agora Kitaplığı, İstanbul.
- Örnek, S., Nahya, Z. N. (2017), Yeniden Tanımlanan Bir Mübadil Kimliği: Kapadokyalı Rumlarda Aidiyet ve Kendini Tanımlama, Uluslararası Mübadele Sempozyumu Lozan Mübadelesi Yeni Hayat Mücadelesi, Editör: Arı, K., Sf. 295-306, T.C. Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi, Tekirdağ.
- Örnek, S., Nahya, Z. H. (2019), Gavustima Festivali: Mübadil Bir Topluluğun Yerleşmesi ve Festivalin Kimlik İfadeleri, Mübadil Kentler: Türkçe Konuşan Rum Ortodokslar, Editör: Cingöz, Y., Sf. 47-62, Lozan Mübadilleri Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Pallasmaa, J. (1987), The Social Commission and the Autonomus Architect, Harvard University Review, Boston.
- Pallis, A. A. (1928), The Effect of the War on the Population of Greece, The Economic and Social Effect of the War in Greece, Editor: Andreades, A., Pages: 128-157, Carnegie Endowment for World Peace, Paris.
- Pekak, S. (2008), Mustafapaşa (Sinassos) ve Aziz Nikolaos Manastırı, Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 25, Sayı: 1 (Haziran, 2008), Sf. 199-217.
- Pekin, M. (2005), Önsöz, Yeniden Kurulan Yaşamlar 1923 Türk – Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi, Derleyen: Pekin, M., Sf. iv-xii, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Pentzopoulos, D. (2002), The Balkan Exchange of Minorities and its Impact on Greece, 2nd Edition, Hurst & Company, London.
- Petrou Poulidis (Πετρου Πουλιδη) Fotoğraf Arşivi.

- Polat, N. (2010), Bellek ve Yabancı İçin Sorumluluk: Etik "iyi yaşam" Fikri İçin Kısa Bir Giriş, Bellek: Öncesiz, Sonrasız, Cogito Özel Sayısı, Sayı: 50/Bahar 2007, Sf: 77-86, 4. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Proust, M. (2017), Kayıp Zamanın İzinde Swan'ların Tarafı I. Kitap, Çeviri: Pekin, G., Elips Kitap, İstanbul.
- Ρίζος, Σ. Ν. (2007), Η Συνασός, Τόμος Α', Τόμος Β', Επιμέλεια: Ανεστίδης, Σ.Θ., Μίρκα Τζεβελέκη Κονδάκη, Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών, Αθήνα.
- Rajchman, J. (1998), Constructions, Massachusetts Institute of Technology Press, Londra.
- Revel, J. (2018), Kimlik, Doğa, Yaşam: Üç Biyopolitika Yapıbozumu, Michel Foucault, Cogito Özel Sayısı, Sayı: 70-71/Yaz 2012, Sf: 9-20, 3. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Reynaud, J. D., Bourdieu, P. (1974), Is a Sociology of Action Possible?, Pages: 101-113, Positivism and Sociology, Translated for English: Giddens, A., Editor: Giddens, A., Heinemann Educational Books, London.
- Rifat, M. (2008), "Daha İyi Anlamak İçin Daha Fazla Açıklamak" İsteyen Bir Yorumcisi: Paul Ricœur, Paul Ricœur, Cogito Özel Sayısı, Sayı: 56/Güz 2008, Sf: 51-58, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Rodies, S. (1986), The Houses of Sinasos, Pages: 113-160, Sinasos in Cappadocia, National Trust for Greece, Athens.
- Rossi, A. (1984), The Architectural of the City, The MIT Press, London.
- Ryan, L. (2010), Becoming Polish in London: negotiating ethnicity through migration, Social Identities, Volume: 16, Pages: 359-376.
- Said, E. W. (1996), Representations of the Intellectual, Vintage Books, New York.
- Sartre, J. P. (2011), Varlık ve Hiçlik: Fenomenolojik Ontoloji Denemesi, Çeviri: Ilgaz, T., Çankaya Eksen, G., 4. Baskı, İthaki Yayınları, İstanbul.
- Saydam, A. (1997), Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876), 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Schacter, D. L. (2017), Belleğin İzinde Beyin, Zihin ve Geçmiş, Çeviri: Özgül, E., 2. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Schudson, M. (2010), Kolektif Bellekte Çarpıtma Dinamikleri, İngilizceden Çeviri: Kovulmaz, B., Bellek: Öncesiz, Sonrasız, Cogito Özel Sayısı, Sayı: 50/Bahar 2007, Sf: 179-199, 4. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Scott, J., Marshall, G. (2009), Dictionary of Sociology, Oxford University Press, Third Edition Revised, New York.
- Seamon, D. (1989), Humanistic and Phenomenological Advances in Environmental Design, Humanistic Psychologist, Sayı:17, s.280-293.
- Seferis, Y. (2017), Kapadokya Kaya Kiliselerinde Üç Gün, Çeviri: Rifat, S., 4. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

- Shattuck, R. (1983), Proust's Binoculars A Study of Memory, Time and Recognition in A la Recherche du Temps Perdu, Princeton University Press, New Jersey.
- Sinasosluların Sesi Gazetesi Dijital Arşivi.
- Sirkeci, İ., Esipova, N. (2013), Turkish Migration in Europe and Desire to Migrate to and from Turkey, Border Crossing, Vol.: 3(1), Pages 1-13, Transnational Press, London.
- Sirkeci, İ., Yüceşahin, M. M. (2014), Türkiye’de Göç Çalışmaları, Göç Dergisi, Yıl:1 (2014), Sayı: 1, Sf. 1-10.
- Simmel, G. (1964), The Sociology of Georg Simmel, Editor: Wolff, K. H., Translated: Wolff, K. H., The Free Press, New York.
- Smith, N. (1993), Homeless/Global: Scaling Places, J. Bird, B. Curtis, T. Putman, G. Robertson & L. Tickner (eds), Mapping the Futures: Local Cultures, Global Change, London.
- Soja, E. W. (2017), Postmodern Coğrafyalar: Eleştirel Toplumsal Teoride Mekanın Yeniden İleri Sürülmesi, Çeviri: Yunus Çetin, Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Sola-Morales, I. (1997), Differences: Topographies of Contemporary Architecture, Translated by Thompson G., Editors: Whiting, S., MIT Press, Cambridge.
- Stamatopoulos, K. (1986), Everyday Life in Sinasos, Cappadocia, Pages: 39-91, Sinasos in Cappadocia, National Trust for Greece, Athens.
- Stelaku, V. (2007), Alan, Mekan ve Kimlik Kapadokyalı İki Rum Grubunun Yerleşiminde Bellek ve Din, Ege’yi Geçerken 1923 Türk – Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi, Derleyen: Hirschon, R., Çeviri: Pekin, M., Altınay, E., 2. Baskı, Sf. 271-290, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Stocker, B. (2018), Derrida Etiğinde Çelişki, Aşkınlık ve Öznelilik, Çeviri: Ejder, Ö., Derrida: Yaşamı Yeniden Düşünürken, Cogito Özel Sayısı, Sayı: 47-48/Yaz-Güz, 2006, Sf: 334-349, 4. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Su, S. (2017), Varlık ve Sanat, Heidegger: Varlığın Çobanı, Cogito Özel Sayısı, Sayı: 64/Güz 2010, Sf: 300-311, 4. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Şimşir, B. N. (2012), Rumeli’den Türk Göçleri 1-2-3, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Şimşir, B. N. (2017), Balkan Savaşlarında Rumeli Türkleri Kırımlar-Kıyımlar-Göçler (1821-1913), Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Şimşir, B. N. (2019), Lozan Telgrafları 1922-1923 I-II, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Taylor, C. (2018), Çokkültürcülük Tanınma Politikası, Editör: Gutmann, A., 5. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Temel, S. B. (2014), Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi Mübadeleye Yol Açan İhtilafların Analizi, Çeviri: Pekin, M., Lozan Mübadilleri Vakfı Yayınları, İstanbul.

- Touraine, A. (2017), Eşitliklerimiz ve Farklılıklarımızla Birlikte Yaşayabilecek Miyiz?, Çeviri: Kunal, O., 5. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Touraine, A. (2018), Modernliğin Eleştirisi, Çeviri: Tanrıöver, H. U., 11. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Toynbee, A. J. (2009), The Western Question in Greece and Turkey: A Study in the Contact of Civilizations, Houghton Mifflin Company, reprint edition, Boston.
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Dijital Arşivi.
- Unat, O. (2012), Husserl ve Görüngübilimcilik, Dört Öge Dergisi, Sayı:1, Sf. 11-16, Nobel Yayıncılık, İstanbul.
- Uygur, N. (2016), Edmund Husserl’de Başkasının Ben’i Sorunu, 3. Baskı, Cogito, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Voria Evia Dijital Arşivi.
- Voutira, E. (2007), Yunanlılar, Öteki Yunanlılarla Karşılaştığında Günümüz Yunanistan’ı Bağlamında Yerleşme Politikası Meseleleri, Ege’yi Geçerken 1923 Türk – Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi, Derleyen: Hirschon, R., Çeviri: Pekin, M., Altınay, E., 2. Baskı, Sf. 225-245, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Yeğenoğlu, M. (2016), Avrupa’da İslâm, Göçmenlik ve Konukseverlik, Çeviri: Yalım, B. P., İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Yerolympos, A. (2007), Yunanistan’da İki Savaş Arası Dönemde Şehir Planlama ve Mülteciler Sorunu: Geçici “Çözümler” ve Uzun Vadeli Zararlar, Ege’yi Geçerken 1923 Türk – Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi, Derleyen: Hirschon, R., Çeviri: Pekin, M., Altınay, E., 2. Baskı, Sf. 209-224, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Yıldırım, Z. Ö. (2004), Sinasos Yöresel Mimarisi ve 19. Yüzyıl Batılaşma Hareketlerinin Konut Mimarisine Etkileri, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Yıldırım, O. (2006), Diplomasi ve Göç Türk-Yunan Mübadelesinin Öteki Yüzü, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Zengin Aghatabay, C. (2007), Mübadelenin Mazlum Misafirleri Mübadele ve Kamuoyu (1923-1930), Bengi Yayınları, İstanbul.
- Zetter, R. (1991), Labelling Refugees: Forming and Transforming a Bureaucratic Identity, Journal of Refugee Studies, Volume: 1, Issue:1, Pages: 39-62.
- Zürcher, E. J. (2017), Modernleşen Türkiye’nin Tarihi, Çeviri: Saner, Y., 34. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Δήμος Λεβιθόπουλος (2017), Οι Συνθηκες Που Άλλαξαν Τον Κοσμο – Λωζανησ, Σεβρων, Βερσαλλιων, Εκδόσεις Μένανδρος, Αθήνα.
- Δημητριάδη, Φ. (2015), Στην Ελευσίνα μια φορά, m.popaganda.gr/stin-elefsina-mia-fora/ (14.08.2020).

- Λιανός, Ν. Α. (2016), Η Στεγαστική Αποκατάσταση των Προσφύγων, LIFO, Τευχος: 498(Δεκεμβριου 2016), 40-49.
- Πανταζόπουλος, Γ. (2016a), Στις Ταβερνες Των Προσφυγων Φαγητο Και Φλεντι, LIFO, Τευχος: 498 (Δεκεμβριου 2016), 106-107.
- Πανταζόπουλος, Γ. (2016b), Μ. Ηλιου Απο τις Μικρες Καθημερινες Ιστοριες βγαίνουν οι Μεγαλες Αληθειες της Ιστοριας, LIFO, Τευχος: 498(Δεκεμβριου 2016), 108-111.
- Σικελιώτης, Γ. (1975), Γ. Σικελιώτης G. Sikeliotis, Εθνικη Πινακοθηκη Μουσειον Αλξανδρου Σουτζου, Αθηναι.
- Στελλακου, Β. Μ. (1999), Οι Προσφυγες Της Καππαδοκιας Στην Ελλαδα: Κοινωνικες - Πολιτισμικες Και Λειτουργικες Διαστασεις Στην Σχηση Ανθρωπου Και Δομημενου Περιβαλλοντος, Πανεπιστημιο Αιγαίου, Μυτιλήνη.
- Χασιώτης, Λ. (2004), Μακεδονία 1912-1923, Πρόσφυγες στα Βαλκάνια, Ed.: Γούναρης Β. Κ., Μιχαηλίδης Ι. Δ., Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα.
- Χατζιωσήφ, Χ. (2005), Συνασός Ιστορία Ενός Τόπου Χωρίς Ιστορία, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο.

A

TÜRKİYE VE YUNANİSTAN ARASINDA LOZAN'DA İMZALANAN MÜBADELE SÖZLEŞMESİNE AİT MADDELER

VI. TÜRK VE RUM AHALİNİN MÜBADELESİNE DAİR MUKAVELENAME VE PROTOKOL²¹¹

30 Kânunusani 1923 tarihinde imza edilmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetile Yunan Hükûmeti, atideki mevadî kararlaştırmışlardır:

MADDE 1

1 Mayıs 1923 tarihinden itibaren Türkiye arazisinde mütemekkin Rum Ortodoks dininde bulunan Türkiye tebaası ile Yunan arazisinde mütemekkin Müslüman dininde bulunan Yunan tebaasının mecburî mübadelesine iptidar edilecektir.

Eşhası mezkûre Türkiye ve Yunan Hükûmetlerinin kendi memleketleri hakkında müsaadesi olmadıkça ne Türkiye'de, ne de Yunanistan'da gelip tekrar yerleşemeyeceklerdir.

MADDE 2

Birinci Maddededeki musarraha olan mübadele atideki ahaliye şâmil değildir:

- a) Derseadet Rum ahali;
- b) Garbi Trakyanın Müslüman ahali

Dersaadetin Rum ahali addedilecekler 1912 kanunu mucibine tahdit edilmiş bulunan Derseadet Şehremaneti havzasında 30 Teşrinievel 1918 tarihinden mukaddem sakin bulunmuş olan bilcümle Rumlardır. Garbî Trakyanın Müslüman ahali addedilecekler, Bükreş Muahedenamesile 1913 te tayin edilen hattı hududun şarkındaki havalide mütemekkin bilcümle Müslümanlardır.

²¹¹ Metin, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'nın dijital arşivinde yer alan, Lozan Antlaşmasının mübadele ile ilgili protokolü içeren orjinal metnin Türkçe tercümesidir. Tercüme bakanlık tarafından Türkçe'ye çevrilmiş olup, aynı hali ile kullanılmıştır.

MADDE 3

Rum ve Türk ahalisi mütekabilen mübadeleye tabi bulunan araziyi 18 Teşrinievel 1912 tarihinden itibaren terketmiş olan Rum ve Müslümanlar birinci Maddede musarrah olan mübadeleye dahil oddolunacaklardır.

İşbu Mukavelenamede zikri geçen <<muhacir>> tabiri muhaceret edecek veya 18 teşrinievel 1912 tarihinden beri muhaceret etmiş bulunan bilcümle eşhası maddiye ve maneviyeyi kasteder.

MADDE 4

Aileleri Türkiye arazisini terketmiş olup ta kendileri elyevm Türkiyede alıkonulmuş bulunan Rum ahalisine mensup bilcümle gayri malûl eşhası işbu Muahedename ahkâmı mucibince Yunanistana sevkedilecek ilk Rum kafilesini teşkil edeceklerdir.

MADDE 5

İşbu Mukavelename mucibince icra edilecek mübadele dolayısıyla, işbu Mukavelenamenin dokuzuncu ve onuncu Maddeleri ahkâmı mer'î olmak üzere, ne Türkiye'deki Rumların ve ne de Yunanistandaki Türklerin hukuku tasarrufiyesine ve matlubatına hiçbir hale liras edilmeyecektir.

MADDE 6

Mubadeleye tabi ahaliden bir şahsın her ne sebebe mebni olursa olsun azimetine bir gûna hail vazedilemeyecektir. Bir muhacir aleyhine bir cezaiy terhibi ile mahkûmiyeti kat'îye lâhık olduğu veya henüz kat'iyet kesbetmemiş mahkûmiyet veya takibatı cezaiye bulunduğu tardirde o muhacir, aleyhinde takibat icra eden memleket memurini tarafından cezasını çekmek veyahut muhakeme edilmek üzere azimet edeceği memleket memurinine teslim edilecektir.

MADDE 7

Muhacirler terkettikleri memleketin tabiiyetini kaybedecekler ve azimet ettikleri memleketin arazisine vüsulleri anında o memleketin tabiiyetini iktisap eyleyeceklerdir. İki memlekette bir veya diğerini akdemce terketmiş ve henüz

yeni tabiiyetlerini iktisap etmemiş olan muhacirler işbu Mukavelenamenin imzası tarihinde işbu tabiiyeti cedideyi iktisap eyleyeceklerdir.

MADDE 8

Muhacirler her cinsten menkul mallarını beraberlerinde götürmek veya naklettirmekle serbest olacaklar ve bu yüzden ne ihraç, ne ithal resmine, ne de başka hiçbir resim vermeğe tâbi tutulmayacaklardır.

Kezalik işbu İtilâfname ahkâmı mucibince Hükûmeteyni âkideynden birinin arazisini terkedecek olan cemaat âzası (cevami, tekkeler, medreseler, kiliseler, manastırlar, mektepler, hastaneler, şirketler, cemiyetler ve eşhası maneviye ve her hangi mahiyette olursa olsun diğer tesisat memurin ve mensubini dahil olduğu halde) kendi cemaatlerine ait evmali menkuleyi serbestçe beraberlerinde götürmek veya naklettirmek hakkına maliktirler.

Her iki memleket memurini 11 inci Maddede muharrer Muhtelit Komisyonun tavsiyesi üzerine bunların nakli hususunda azamî teshilât ibraz edeceklerdir.

Emvali menkulelerinin tamamını veya bir kısmını beraberlerinde götüremeyecek olan muhacirin bunları mahallerinde bırakabileceklerdir. Bu takdirde memurini mahalliye bırakılan emvali menkulenin müfredat defterini ve kıymatini muhaceret eden şahsın müvacehesinde tesbitedeceklerdir. Muhacir tarafından bırakılan emvali menkulenin müfredat ve kıymetini mübeyyin olan zabıt varakaları dört nüsha üzerine tanzim edilecek ve bunlardan biri memurini mahalliye nezdinde kalacak, ikinci dokuzuncu Maddede muharrer tasfiye muamelesine esas teşkil etmek üzere 11 inci Maddede zikredilen Muhtelit Komisyona, üçüncüsü muhacirin hicret ettiği memleketin Hükûmetine tevdi edilecek, dördüncüsü ve muhacire ita olunacaktır.

MADDE 9

Muhacirine ve sekizinci Maddede musarrah cemaate ait şehir dahilinde veya kuradaki evmali gayrimenkule ve mezkûr muhacirin veya cemaat tarafından bırakılmış olan emvali menkule 11 inci Maddede musarrah Muhtelit Komisyonlar tarafından atideki ahkâma tevfikân tasfiye edilecektir.

Mecburî mübadeleye tâbi havalide bulunup mübadeleye gayri tâbi havalide mütemekkin cemaatlerin müessesatı diniye veya hayriyesine ait olan emval dahi kezalik aynı şerait dahilinde tasfiye edilecektir.

MADDE 10

Tarafeyni Aliyeyni âkideynin arazisini akdemce terketmiş olan ve işbu Mukavelenamenin üçüncü Maddesi ahkâmı mucibince mübadelei ahalide dahil addedilen eşhasa ait emvali menkule ve gayrimenkulenin tasfiyesi 9 uncu Maddeye tevfiikan ve 18 Teşrinievel 1912 tarihinden beri Türkiyede Yunanistanda musadere veya mecburî beyi ve saire gibi işbu emval üzerindeki hakkı mülkiyete her hangi bir tahdit ve kayıt iras edici bir surette tesis edilmiş bilcümle kavanin ve nizamattan münbais, her ne mahiyette olursa olsun bilcümle tedabire tabi tutulmaksızın icra edilecektir. İşbu Maddede ve 9 uncu Maddede muharrer emval bu cinsten bir tedbire maruz kalmış oldukları takdirde kıymetleri on birinci Maddede musarrah Komisyon tarafından işbu tedabir tatbik edilmemiş gibi tayin ve tesbit olunur.

İstimlâk edilmiş olan emvala gelince, Muhtelit Komisyon her iki memlekette mübadeleye tabi eşhasa ait ve mübadeleye tâbi arazide kâin olup 18 teşrinievel 1912 den beri istimlâk edilmiş olan işbu emvala yeniden kıymet takdir edecekler. Komisyon, tebyin edeceği zararları mal sahipleri lehinde tamir edilecek bir taviz tayin edecektir. Bu tavizin miktarı mezkûr mal sahiplerinin matlubuna ve istimlâk edilmiş olan emvali gayrimenkulenin bulunduğu arazideki Hükûmetin zimmetine geçirilecektir.

Sekizinci ve dokuzuncu Maddelerde mezkûr eşhas intifaından şu veya bu suretle mahrum edilmiş oldukları mallarının varidatını ahzeylememiş oldukları takdirde işbu varidat kıymetinin kendilerine iadesi harpten evvelki iradı vasatî esası üzerine ve Muhtelit Komisyon tarafından tesbit edilecek eşkâle tevfiikan temin olunacaktır.

11 inci Maddede zikrolunan Muhtelit Komisyon Yunanistandaki evkafa ait emvalin ve bundan mütevellit hukuk ve menafiin ve Türkiyede Rumlara ait Mümasili tesisatın tasfiyesine başlarken mütekaddim Muahedenamelere işbu tesisatın ve

bunlarla alâkadar eşhasın hukuk ve menafiini tamamilen ihkak etmek maksadile tesbit edilmiş bulunan esasatten mülhem olacaktır.

11 inci Maddede zikrolunan Muhtelit Komisyon işbu ahkâmı tatbika memur olacaktır.

MADDE 11

İşbu Mukavelenamenin mevkii mer'iyete vazından itibaren bir aylık bir mühlet zarfında Tarafeyni Âliyeyni âkideynden herbiri için dört ve 1914 - 1918 harbine iştirak etmemiş olan Hükûmet tebaası arasından Cemiyeti Akvam Meclisince intihap edilmiş üç âzadan mürekkep ve Türkiyede veya Yunanistanda mün'akit olacak Muhtelit bir Komisyon teşkil olunacaktır. Komisyonun Riyaseti işbu üç bitaraf âzanın herbiri tarafından münasebeten deruhde edilecektir.

Muhtelit Komisyon kendisine lâzım görülecek mahallelerde her biri bir Türk, Yunanlı âza ile kendi tarafından tayin edilecek bitaraf bir Resiten mürekkep ve kendi emir altında çalışacak talî Komisyonlar teşkil etmek hakkında malik olacaktır. Muhtelit Komisyon, talî Komisyonlara verilecek salâhiyetleri tayin edecektir.

MADDE 12

Muhtelit Komisyon işbu Mukavelede mezkûr muhacerete nezaret ve onu tehsil etmek ve dokuzuncu ve onuncu Maddelerde mezkûr emvali menkule ve gayrimenkulenin tasfiyesine tevessül eylemek vazifesile mükellef olacaktır.

Mezkûr Komisyon muharecetın ve marüzzikir tasfiyenin suver ve eşkâlini tesbit edecektir.

Umumî bir surette Muhtelit Komisyon işbu Mukavelenamenin icrasının istilzam edeceği tedabiri ittihaz etmek ve işbu Mukavelenamenin mahal verebileceği bilcümle mesailde karar vermek hususlarında bütün selâhiyetleri haiz olacaktır.

Muhtelit Komisyonun mukarreratı ekseriyeti âra ile ittihaz olunacaktır.

Tasfiye edilecek emval, hukuk ve menafile müteallik bilcümle itirazat Komisyon tarafından surety kat'iyede halledilecektir.

MADDE 13

Muhtelit Komisyon, alâkadaran dinledikten veyahut berayı istima usulüne tevfiikan davet edildikten sonra işbu Mukavelenameye tevfiikan tasfiye edilecek olan emvali menkule ve gayri menkulenin takdiri kıymetine başlattırılmak için bütün salâhiyetleri haiz olacaktır.

Tasfiye edilecek emvalin takdiri kıymetine işbu emvalin altın kıymeti esas olacaktır.

MADDE 14

Komisyon alâkadar mal sahibine elinden alınan ve kâin olduğu arazi Hükûmetinin emrine kalacak olan emvalden dolayı kendisine borçlu kalan meblağı mübeyyin bir beyanname tevdi edecektir.

İşbu beyannamelerdeki esas üzerine zimmet olacak mebalığ tasfiyenin vukubulacağı memleket Hükûmetinin muhacirin mensup olduğu Hükûmete karşı bir borcunu teşkil edecektir. Bu muhacir esas itibarile hicret ettiği memlekette alacağı olan mebalığa mukabil terkettiği emvale kıymet ve mahiyetçe müsavi emval olacaktır.

Her altı ayda bir Hükûmetler tarafından berveçhi balâ zikrolunan beyannameler esası üzerine mütekabilen vacibüttiye mebalığın bir hesabı tanzim edilecektir.

Tasfiyei nihaiyede eğer düyunu mütekabile arasında muadelet mevcut ise buna müteallik hesabat yekdiğerine mahsup edilerek kapatılacaktır. Eğer işbu mahsup muamelesinden sonra Hükûmetlerden biri diğeriine karşı borçlu kalır ise borç bakiyesi berveçhi peşin tediye edilecektir. Eğer borçlu Hükûmet bu tediye için mühlet talep ederse, meblağı medyunünbih azamî üç taksiti senevî ile tediye edilmek şartile, Komisyon bu mühleti bahşedebilecek ve işbu mühlet esnasında tediye edilecek faizi tayin edecektir.

Eğer tediye edilecek meblağ oldukça mühüm olur ve daha uzun mühletleri istilzam ederse medyun Hükûmet borçlu olduğu miktarın yüzde yirmisine kadar Muhtelit Komisyonca tayin edilecek bir meblâğı peşin olarak tediye edecek ve bakisi için Muhtelit Komisyon tayin edilecek miktar faizli ve azamî yirmi senelik bir mühlette kabili itfa istıkraz tahvilâtı ihraç edecektir. Medyun Hükûmet bu istıkrazın

tesviyesine karşılık olarak komisyon tarafından kabul edilmiş rehinler tahsis edecektir. Bu rehinler Yunanistan'da Beynelmilel Komisyon ve İstanbul'da Düyunu Umumiye Meclisi tarafından İdare ve Veridatı Kabzedilecektir. Bu rehinler için ademi itilâf halinde bunları tayin etmek Cemiyeti Akvam Meclisine ait olacaktır.

MADDE 15

Muhacereti teshil maksadile alâkadar Devletler tarafından Muhtelit Komisyona mezkûr Komisyonca tayin edilen şerait dahilinde avans olarak mebalîğ tahsis edilecektir.

MADDE 16

Türkiye ve Yunanistan Hükûmetleri işbu Mukavelename mucibince arazilerini terk mecburiyetinde bulunan eşhasa ve muhacirinin azimet edecekleri memleketlere nakilleri zımmında sevkedilecekleri limanlara yapılacak tebliğata müteallik bilcümle mesailde on birinci Maddede mezkûr Muhtelit Komisyona itilâf edeceklerdir.

Tarafeyni Âliyeyni âkideyn mübadele edilecek ahaliye azimetleri için tayin edilen tarihten evel memleketlerini veya mallarını terkettirmek için ne doğrudan doğruya ve ne de dolayısıyla hiçbir tazyik icra edilmeyeceğini mütekabilen taahhüt ederler. Kezalik memleketi terkeden veya terkedecek olan muhacirini hiçbir vergi veya favkalâde resme tâbi tutmayacaklarını dahi taahhüt ederler. İkinci Madde mucibince mübadeleden istisna edilen menatık sekenesinin, menatık mezkûrede kalmak veya tekrar oraya duhul etmek haklarına Türkiye ve Yunanistanda mâni ika edilmeyecektir. Bu hüküm mübadeleden istisna edilmiş menatık mezkûre sekenesine ait emvalin serbestii ferağını ve işbu sekene meyanında Türkiyeyi ve Yunanistanı terketmek arzusunda bulunanların ihtiyarile azimetini mem için sebep olarak ileri sürülmeyecektir.

MADDE 17

Muhtelit Komisyonun ve uzuvlarının idarelerine ve idayi vazifelerine muktazi masarif Komisyon tarafından tayin edilecek nisbetlerde alâkadar Hükûmetler tarafından deruhde olunacaktır.

MADDE 18

Tarafeyni Âliyenî âkideyn kavanini mevzualarında işbu Mukavelenamenin icrasını temin için lâzım olacak tadilâtı müteakiben icra eylemeği taahhüt ederler.

MADDE 19

İşbu Mukavelename Tarafeyni Âliyenî âkideyn nazarında Türkiye ile aktolunacak Sulk Muahedenamesinde münderiç imiş gibi aynı hüküm ve kuvveti haiz olacaktır. Mezkûr Muahedenamenin iki Tarafı Âliî müteakit tarafından tasdikini müteakip derhal mer'î olacaktır.

Tasdikanlılmekele, salâhiyetnamelerinin, usule muvafık ve muteber olduğu görülen, vâzîni imza Murahhasiar, işbu Mukavelenameyi imza etmişlerdir.

Lozanda 30 kânunısani 1923 te üç nüsha üzerine tanzim edilmiş olup biri Yunanistan Hükûmetine ve biri Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetine ita edilecek ve üçüncüsü, Türkiye ile mün'akit Sulh Muahedenamesine vaz'î imza eden Düveli saireye birer musaddak sureti verilmek üzere, Fransa Hükûmeti hazinei evrakına tevdi kılınacaktır.

M. İsmet.

E.K. Veniselos.

Dortor Rıza Nur.

Caclamanos.

Hasan.

PROTOKOL

Usulen haizi salâhiyet olan zirde vâzîni imza Türkiye Murahhasları, Türkiye Hükûmetinin, Rum ve Türk ahalinin mübadelesine dair Yunanistanla aktolunan bugünkü tarihli Mukavelenamenin mevkii mer'iyete girmesini biklemeksizin ve işbu Mukavelenamenin birinci Maddesi ahkâmını gözetmeksizin, Sulh Muahedenamesi imza olunur olunmaz mezhûr Mukavelenamenin dördüncü Maddesinde mevzuu bahs olan gayri malûl eşhası tahliye ve bunların azimetlerini temin edeceğini beyan ederler.

30 Kânunusani 1923 tarihinde Lozan da üç nüsha olarak tanzim olunmuştur.

M. İsmet.

Dortor Rıza Nur.

Hasan.

LOZAN SULH MUAHEDENAMESİNİN KABULUNE DAİR KANUNLAR

Andlaşmanın imza yeri ve tarihi : Lozan, 24 Temmuz 1923
Onay Belgesinin tarih ve sayısı : 23.8.1339 (1923, Sayı 340)
Ceride-i Resmiye ile neşir ve ilânı : 23 Ağustos 1339 (1923)
DÜSTUR : III. Tertip, Cild 5, Sahife 5

ONAY KANUN METNİ

MADDE 1 - Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti ile Britanya İmparatorluğu, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan ve Romanya Hükûmetlerinin selahiyattar murahhasları arasında 1339/1923 Temmuz'un yirmidördüncü günü Lozan'da akit ve imza olunan ikamet ve selahiyeti adliyyeye dair Mukavelename, Türkiye Büyük Millet Meclisince kabul ve tasdik olunmuştur.

- 1) Boğazların usulü idaresine dair 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan'da imzalanan Mukavelename.
- 2) Trakya hudununa dair 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan'da imzalanan Mukavelename.
- 3) Türk ve Rum ahalinin mübadelesine dair 30 Kânunusani 1923 tarihinde Lozan'da imzalanan Mukavelename.
- 4) Affı umumiye dair 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan'da imzalanan beyanname ve protokol.
- 5) Lozan'da imza edilen senedatın bazı ahkâmına Belçika ve Portekiz Devletlerinin iltihakına dair 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan'da imza olunan Protokol.
- 6) Britanya, Fransa, İtalya kıtaatı tarafından işgal edilen Türk arazisinin tahliyesine dair 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan'da imza olunan Protokol.
- 7) Karaağaç arazisi ile Bozcaada ve İmroz adalarına dair olup Türkiye ve Birtanya İmparatorluğu, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan tarafından 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan'da imzalanan Protokol.
- 8) Sırp-Hırvat ve Sloven Devleti tarafından Muahedei sulhiyenin imzasına mütedair 24 temmuz 1923 tarihinde Lozan'da imza olunan Protokol.

MADDE 2 - İşbu Kanunun icrasına İcra Vekilleri Heyeti memurdur.
(Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı Dijital Arşivi, 2021).

TEZDEN ÜRETİLMİŞ YAYINLAR

Makaleler

1. Ulubay, S., Önal F. (2020), Mekan Üzerine Sorunsallar ve Kavrayışlar: Fenomenoloji Kuramının Yirminci Yüzyılın Mekan Anlayışı, Megaron, Cilt: 15, Sayı: 4, Sf: 606-613.
2. Ulubay, S., Önal F. (2021), Mübadele Sürecinin Yer(leşim) Kurma Pratiği: Sinasos (Mustafapaşa) – Nea Sinasos, Mimarlık, Sayı: 422 (Kasım/Aralık 2021), Sf: 70-76.

